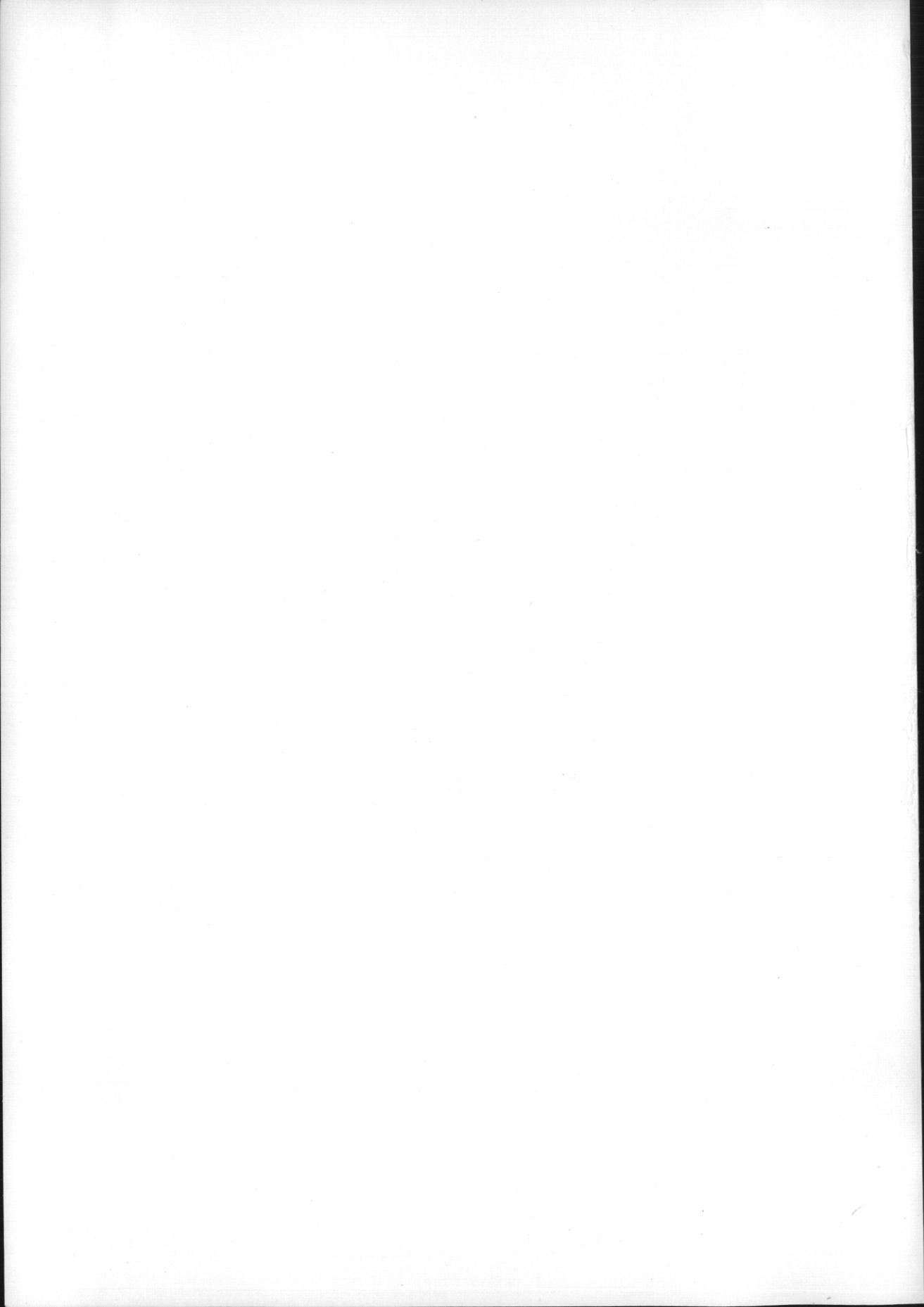

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1969

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1970

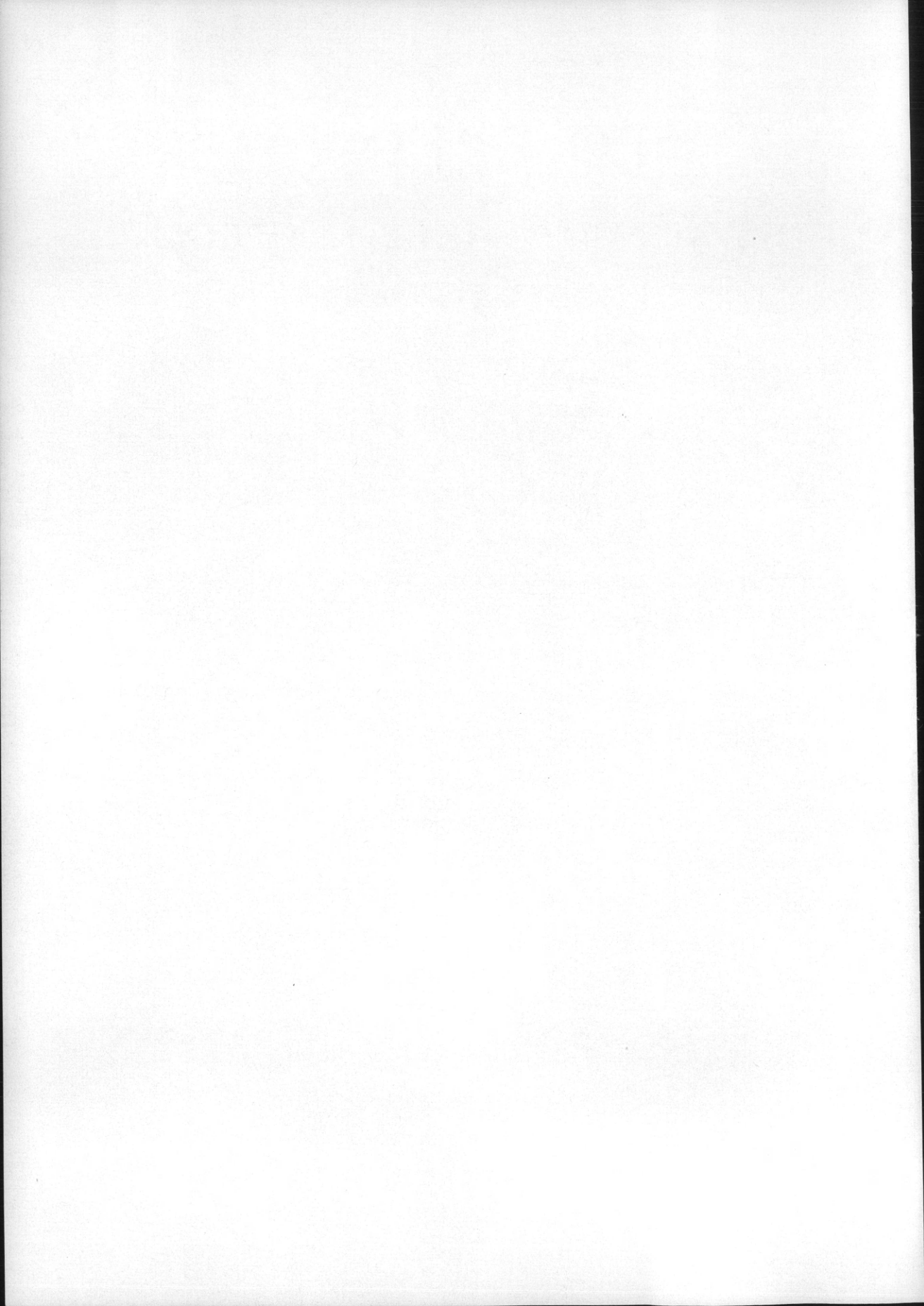

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1969

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1970

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία συνεχίζουσα καὶ κατὰ τὸ 1969 τὴν ἐθνικὴν αὐτῆς δρᾶσιν ἐξετέλεσε τὰς ἀκολούθους ἐργασίας:

- α) Ἀνασκαφικὰς ἐρεῦνας εἰς 18 ἀρχαιολογικοὺς χώρους τῆς Ἑλλάδος, ἐδαπάνησε δὲ δι' αὐτάς ἐξ ἰδίων μὲν ποσὸν δραχ. 1.379.000, ἐξ εἰδικῆς δὲ διὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Ἀκρωτηρίου τῆς Θήρας χορηγηθείσης ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ πιστώσεως 1.000.000 δραχ.
- β) Στερέωσιν καὶ συντήρησιν τῶν ἐξ ἀνασκαφῶν προελθόντων καὶ ἄλλων ἀρχαίων ἤτοι ἀγγείων, ψηφιδωτῶν δαπέδων καὶ τοιχογραφιῶν ἐκτελεσθείσας δι' ἰδίων αὐτῆς εἰδικῶν τεχνιτῶν, διαθέσασα πρὸς τοῦτο δραχ. 481.731.
- γ) Ἐξαγορὰν ἰδιωτικῶν κτημάτων χάριν ἐνεργείας ἀνασκαφῶν διὰ ποσοῦ δραχ. 201.074 καὶ
- δ) Ἀνέγερσιν Μουσείου ἐν ἀρχαίᾳ Μεσσήνῃ μέλλοντος νὰ στεγάσῃ τὰ ἐκ τῶν αὐτόθι ἀνασκαφῶν τῆς προελθόντα εὐρήματα. Ἡ σχετικὴ δαπάνη ἀνῆλθεν εἰς δραχ. 569.961.

Μεγάλην ἐπίσης ἀνέπτυξεν ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία δραστηριότητα καὶ περὶ τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτῆς περιοδικὰ δημοσιεύματα, τὰ ὁποῖα κατῴρθωσε, διὰ συντόνου ἐργασίας, νὰ προαγάγῃ τόσον, ὥστε νὰ κυκλοφοροῦνται ἐφεξῆς σχεδὸν ἀκριβῶς πρὸς τὸ ἔτος, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύουν. Οὕτω πλὴν τοῦ κυκλοφορηθέντος ἤδη τόμου τοῦ 1968 τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἐξετυπώθη ἤδη καὶ ἐκυκλοφορήθη καὶ ὁ τόμος τοῦ 1969, τῶν δὲ Πρακτικῶν περατοῦται ὁσονοῦπω ἡ ἔκδοσις τοῦ τόμου τοῦ 1968.

Συνετελέσθη ταῦτοχρόνως καὶ ἡ ἐκτύπωσις καὶ κυκλοφορία τριῶν αὐτοτελεῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν ἐκ τῆς σειρᾶς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἤτοι ἡ περὶ Προβλημάτων χρονολογίας τῆς μινωικῆς κεραμεικῆς ἐργασία τοῦ κ. Ἀντ. Ζώη, ὁ ὀγκώδης Α' τόμος τοῦ κειμένου καθὼς καὶ ὁ τόμος (Γ) τῶν πινάκων τοῦ περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Περατῆς βιβλίου τοῦ κ. Σπ. Ἰακωβίδη καὶ δύο περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Θήρας κατὰ

τὸ 1968 καὶ τὸ 1969 τεύχη τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου. Εὐρίσκονται ἐπίσης ἤδη ὑπὸ ἐκτύπωσιν εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν ἔργον τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ε. Στίκα περὶ τοῦ Οἰκοδομικοῦ χρονικοῦ τῆς Μ. Ὁσ. Λουκᾶ Φωκίδος, ὡς καὶ τέσσαρες ἐναίσιμοι ἐπὶ διδακτορία διατριβαὶ τῶν ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων Θ. Καράγιωργα καὶ Θ. Σπυροπούλου, ὡς καὶ τῶν Πτυχιούχων τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἔφ. Σακελλαράκη καὶ Δ. Διαμαντοῦρου. Δι' ἅπαντα τὰ ἐν λόγῳ δημοσιεύματα ἐδαπανήθη ποσὸν δραχ. 1.333.701.

Ἐπροχώρησεν ἐκ παραλλήλου δι' εἰδικῶν ἐκτάκτων βοηθῶν α) ἡ εὐρετηρίωσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος β) ἡ σύνταξις τοῦ Λεξικοῦ τῶν ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν ὄρων καὶ γ) ἡ τῆς Βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν Ἑλλάδος, δαπανηθέντος δι' ἀποζημιώσιν τῶν ἀνωτέρω βοηθῶν ποσοῦ δραχ. 222.795.

Δὲν ὑστέρησεν ἐπίσης καὶ ἐφέτος ὁ πλουτισμὸς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἐταιρείας διὰ νέων συγγραμμάτων διατεθέντος πρὸς τοῦτο ποσοῦ δραχ. 186.691. Παρέσχεν ὡσαύτως ἡ Ἐταιρεία, καθ' ἣν ἔχει ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῆς δικαίωμα, α) οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν εἰς συγγενῆ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ διὰ ποσοῦ δραχ. 190.000 καὶ β) εἰς ἀρχαιολογικοὺς ὑπαλλήλους πρὸς ἐπίσκεψιν Μουσείων τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ διὰ ποσοῦ δραχ. 9.000.

Τέλος ἡ Ἐταιρεία μετέσχε δι' ἀντιπροσώπων αὐτῆς εἰς διεθνῆ ἐπιστημονικὰ Συνέδρια διαθέσασα πρὸς τοῦτο δραχ. 39.786.

A. K. O.

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

Ἐντολῇ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας ἡ σύνταξις τοῦ ἔργου ὑπεθυμίζει, ὅτι ὁ χαρακτήρ τῶν ἐν τῷ ἔργῳ δημοσιευομένων εὐρημάτων ἀνασκαφῶν εἶναι π ρ ο σ ω ρ ι ν ὅ ς, τοῦ οἰκείου ἀνασκαφέως ἐπιφυλασσομένου παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῆς περαιτέρω μελέτης καὶ ὀριστικῆς δημοσιεύσεως τῶν εὐρημάτων του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄ : ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. ΤΑΝΑΓΡΑ

Διὰ πρώτην φοράν εἰργάσθη ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία ἐν Τανάγρα διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Θ. Σπυροπούλου.

Ἐμελετήθησαν 32 θαλαμοειδεῖς τάφοι, τῶν ὁποίων ἡ ἀποκάλυψις εἶχεν ἀρχίσει τὸ 1968 ὑπὸ τὴν παρακολούθησιν καὶ καθοδήγησιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου. Οἱ τάφοι εὑρίσκονται εἰς τὴν περὶ τὰ 400 μ. ἀνατολικῶς τοῦ σημερινοῦ χωρίου Τα-

Εἰκ. 1. Δρόμος καὶ εἴσοδος τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου 6.

νάγρας περιοχὴν Δέδεζα, ἐπὶ ἡπίας ἐκ μαλακοῦ ἀσβεστολιθικοῦ πετρώματος κλιτύος, πλήρους ἐλαιοδένδρων.

Οἱ τάφοι ἔχουν λαξευθῆ ἐντὸς τοῦ εἰρημένου πετρώματος, ποικίλλουν δὲ κατὰ τε τὰς διαστάσεις καὶ τὴν κατασκευὴν. Τὸ μέγιστον μῆκος τοῦ δρόμου των ἀνέρχεται εἰς 10.91 μ. Μικρότεροι, ἀμελέστεροι καὶ πτωχότεροι εἶναι οἱ ἀκραῖοι τάφοι τῆς νεκρο-

πόλεως, μεγαλύτεροι δὲ καὶ σπουδαιότεροι κατὰ πάντα οἱ ἐν τῷ κέντρῳ καὶ ἰδίᾳ τῇ κορυφῇ τῆς κλιτύος (εἰκ. 1 καὶ 2). Διὰ τῆς γενομένης ἐρεύνης ἐπιλύονται σπουδαῖα ζητήματα, ὡς π.χ. τὸ τοῦ ἀκριβοῦς ἐντοπισμοῦ τοῦ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου, τὸ τῆς ἀποκαλύψεως ἀθίκτων τάφων περιεχόντων πηλίνας μετὰ γραπτῶν παραστάσεων λάρνακας, τὸ τῆς ἀκριβοῦς χρονολογήσεως τοῦ νε-

Εἰκ. 2. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 9 μετὰ τῆς λιθοδομῆς της.

κροταφείου καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ μνημείων, τὸ τῆς διακριβώσεως τῶν σχέσεων τῆς περιοχῆς πρὸς ἄλλα σύγχρονα κέντρα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κρήτης κλπ.

Κυριώτατα εὐρήματα τῆς μέχρι τοῦδε γενομένης ἀνασκαφῆς ἀποτελοῦσιν αἱ πηλίνοι μετὰ γραπτῶν παραστάσεων λάρνακες. Ἐκ τούτων ἕως τώρα ἐγνωρίζομεν μίαν περίπτου δωδεκάδα, ἀγνώστου ἀκριβοῦς προελεύσεως, καὶ ἐκ λαθρυνασκαφῶν. Τοιαύτας λάρνακας, καὶ μάλιστα 16 τὸν ἀριθμόν, παρέσχεν ἐν Τανάγρα εἰς καὶ μόνος ὁ ὑπ' ἀριθ. 6 τάφος. Ἐξ αὐτῶν αἱ δέκα κοσμοῦνται με διακοσμητικὰς καὶ εἰκονογραφικὰς παραστάσεις, τελείως δὲ θέλουν

ἀποκατασταθῆ ὑπὲρ τὰς 20 λάρνακες, ὧν αἱ πλεῖσται μετὰ γραπτῶν παραστάσεων.

Ἐντὸς ἐκάστης λάρνακος εἶχεν ἐνεργηθῆ ἀνά μία ταφή. Αἱ μικρῶν διαστάσεων λάρνακες οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα μόνον ἴχνη ὀστῶν ἔσωζον, προφανῶς διότι ἐντὸς αὐτῶν ἐτάφησαν νήπια. Αἱ διαστάσεις τῶν λαρνάκων ποικίλλουν ἀπὸ μήκ. 1.07 μ. πλ. 0.18 μ. ὕψ. 0.69 μ. μέχρι μήκ. 0.43 μ. πλ. 0.23 μ. ὕψ. 0.34 μ. Οἱ νεκροὶ ἐντὸς τῶν λαρνάκων εἶχον ἀποτεθῆ γενικῶς ὑπτιοὶ μὲ τοὺς πόδας συνεπτυγμένους εἰς τὰ γόνατα διὰ νὰ χωρήσῃ ὁ νεκρὸς ἐντὸς τῆς λάρνακος.

Αἱ λάρνακες τοῦ τάφου ἔφερον κτερισμὸν πλουσιώτερον ἢ πτωχότερον κατὰ περίπτωσιν, οὗτος δὲ περιλαμβάνει τὰ γνωστὰ ἀγγεῖα καὶ εἰδῶλια τῆς ΥΕ ΠΙΒ-Γ περιόδου. Παρὰ τὰ γνωστὰ ὅμως ταῦτα ἀντικείμενα αἱ λάρνακες τοῦ τάφου ἔἀπεκάλυψαν καὶ μίαν σειρὰν καινοφανῶν εἰδωλίων, τὰ ὁποῖα βεβαίως πρέπει νὰ ὑπολογισθοῦν μετὰ τῶν ἐξαιρετικῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 3). Κάτω ἀποτελοῦνται

Εἰκ. 3. Εἰδῶλιον.

ταῦτα ἀπὸ ἐπίπεδον πλάκα, μορφουμένην εἰς τὸ γνωστὸν σύμβολον τῶν διπλῶν κεράτων, ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν ὁποίων ἐκφύεται τὸ καθαυτὸ εἰδῶλιον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι πλακωτὸς δίσκος, τὸ σῶμα τῶν γνωστῶν μυκηναϊκῶν εἰδωλίων τοῦ τύπου Φ, ὁ ὁποῖος εἴτε προκύπτει ἐξ αὐτοῦ διὰ συμφυοῦς λαιμοῦ, εἴτε στερεοῦται ἐπ' αὐτοῦ διὰ τένοντος, ὅστις ἐμπήγγυται εἰς ἀντιστοιχοῦς ὀπὰς τοῦ δίσκου καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ μορφῆς, ἥτις ἀποδίδει ἐν πτηνόμορφον ὄν μὲ πτερὰ καὶ μακρὰν οὐράν. Ἡ ἀπόφυσις τῆς βάσεως πρὸς τὰ κάτω (εἰκ. 3) προωρίζετο νὰ εἰσέρχεται ἐντὸς ἀναλόγου ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος τῶν λαρνά-

κων ἵνα οὕτω στηρίζεται ἐκεῖ τὸ ὅλον εἰδῶλιον. Ἡ συστηματικὴ μελέτη τῶν εὐρημάτων τούτων θὰ διαφωτίσῃ περαιτέρω πλευρὰς τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς λατρείας καὶ διὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν γενικώτερον ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν Βοιωτίαν, ἡ ὁποία παρήγαγε καὶ βραδύτερον πρωτοτύπους μορφὰς λατρευτικῶν τύπων.

Διακοσμητικαὶ καὶ εἰκονογραφικαὶ εἶναι αἱ παραστάσεις τῶν λαρνάκων τοῦ τάφου 6. Αἱ διακοσμητικαὶ εἶναι σπεῖραι, φύλλα

Εἰκ. 4. Ἡ μακρὰ πλευρὰ μιᾶς τῶν λαρνάκων τοῦ τάφου 6.

κισσοῦ, ἑλικες, ζατρίκιον κλπ. Αἱ εἰκονογραφικαὶ ἀποδίδουν ζωφόρους ἀλλὰ καὶ μεμονωμένας (εἰς τὰς στενάς πλευράς) μορφὰς θρηνηδῶν (κυρίως γυναικῶν), ἐνδεδυμένας κατὰ τὸν γνωστὸν μινωικὸν συρμόν, ὡς τὸν διαφοροποιεῖ ἡ ἑλλαδικὴ εἰκονογραφία, καὶ μὲ κάλυμμα εἰς τὴν κεφαλὴν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀνυψοῦνται αἱ χεῖρες μὲ τὰ κρῖνοιδῆ δάκτυλα. Θρηνοῦν τὸν νεκρὸν, τὸν ὁποῖον συγχρόνως φυλάσσουν εἰς τὸν αἰώνιον ὕπνον του (εἰκ. 4). Ὁμοῖον θέμα καὶ μὲ τὴν αὐτὴν ἐκτέλεσιν εὐρηται καὶ εἰς τὴν λάρνακα τῆς συλλογῆς Νιάρχου εἰς Παρισίους.

Μιᾶς ἄλλης λάρνακος (εἰκ. 5) ἡ μακρὰ πλευρὰ κοσμεῖται μὲ

παράστασιν γυναικῶν ἐν προτομῇ ὀπισθεν παραθύρων, συμφώνως πρὸς τὸν τρόπον, τὸν ὁποῖον ἀνέπτυξε καὶ διεμόρφωσε πάλιν ἡ κρητομυκηναϊκὴ τοιχογραφία. Τὴν τεχνοτροπικὴν οἰκονομίαν εἰς τὴν παράστασιν γενικώτερον τῶν μορφῶν ἐπὶ τῶν λαρνάκων μας ἀντιγράφουν οἱ σχεδιασταὶ τῶν ἐκ τῆς «μεγάλης τέχνης». Ὁ πηλὸς τῶν λαρνάκων ἐπιχρίεται κατὰ κανόνα δι' ἐλαφροῦ, λευκοῦ καὶ εὐκόλως ἀποπίπτοντος ἐπιχρίσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου βιά-

Εἰκ. 5. Ἡ μακρὰ πλευρὰ τῆς λάρνακος τοῦ τάφου 6.

φονται αἱ μορφαὶ διὰ τῆς τεχνικῆς τοῦ περιγράμματος καὶ μὲ δῆλωσιν τῶν ἐσωτερικῶν λεπτομερειῶν διὰ χρώματος (οὐχὶ ἐγχαράξεως). Τὰ χρώματα εἶναι τὸ μέλαν καὶ τὸ ἐρυθρόν, τὸ πρῶτον τῶν ὁποίων ἀποπίπτει εὐκολώτατα. Εἶναι πασίδηλον πόσας νέας προοπτικὰς διανοίγει ἡ ἔρευνα τῶν μνημείων τούτων διὰ τὴν μελέτην τῆς τέχνης, τῆς λατρείας καὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ βίου γενικώτερον, ἐν ὄψει τῆς σπάνιως ἢ μᾶλλον τῆς μοναδικότητος αὐτῶν εἰς τὸν ὅλον κρητομυκηναϊκὸν κύκλον.

Ἐν ἀνεκτίμητον καὶ μοναδικῆς σπουδαιότητος μνημεῖον προῆλθεν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 22 τάφου. Πρόκειται πάλιν διὰ λάρνακα ὁμοίαν πρὸς τὰς τοῦ τάφου 6, τῆς ὁποίας ἡ εἰκονογράφησις καλύ-

πτει πλὴν τῶν ἄλλων καὶ τὸ κενὸν μεταξύ τῆς κρητομυκηναϊκῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης διὰ τὰς παραστάσεις θεμάτων ὡς ἡ ταυροκαθαψία (εἰκ. 6) καὶ ἡ πρόθεσις τοῦ νεκροῦ. Τὸ ἄνω ἥμισυ τῆς μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν, ἔνθα παρίσταται ἡ ταυροκαθαψία, φέρει ἀγέλην αἰγοειδῶν ἀναπτυσσομένων εἰς δύο ἐπίπεδα καὶ εἰς τὸ μέσον ἀνθρωπίνην μορφήν πλήττουσαν διὰ ξί-

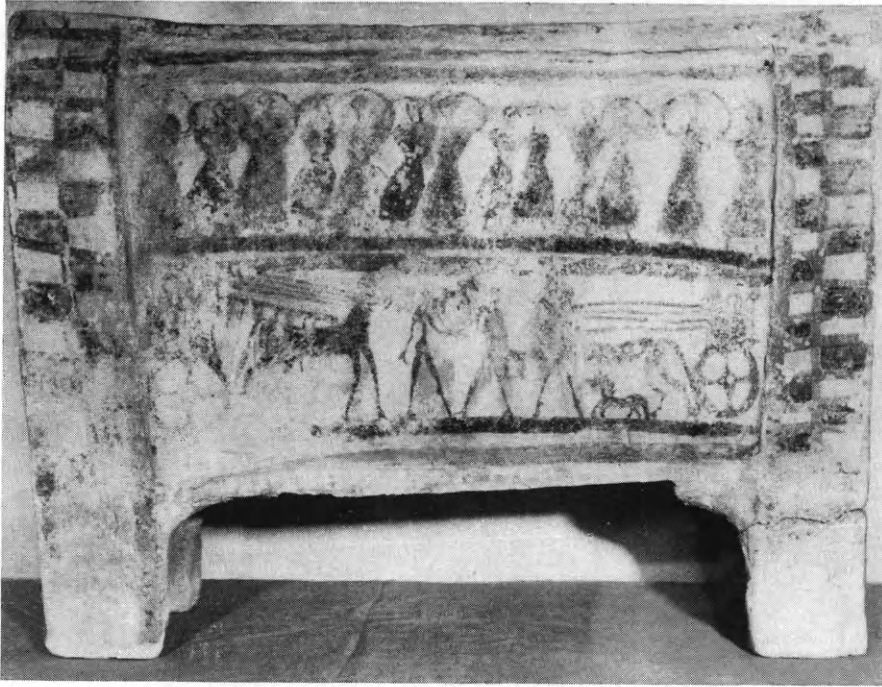
Εἰκ. 6. Ἡ μία τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς λάρναιος τοῦ τάφου 22.

φους μεγάλωσον αἶγα. Τῆς ἐτέρας τῶν μακρῶν πλευρῶν τὸ ἄνω ἥμισυ φέρει μίαν ἐκπληκτικὴν διὰ τὴν ἐνάργειαν τῶν κινήσεων καὶ τῶν χειρονομιῶν ζωφόρον 13 γυναικείων μορφῶν. Ὁ γοερὸς καὶ ὁ ρυθμικὸς θρῆνος τοῦ χοροῦ ἤχει ὡς ὁ θρῆνος τῶν χορῶν τῶν τραγωδιῶν, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ παροῦσα παράστασις ἀποτελεῖ εὐγλωττον σχόλιον (εἰκ. 7).

Τέλος τὸ κάτω ἥμισυ τῆς ἰδίας πλευρᾶς φέρει τὴν παράστασιν δύο ἀντωπῶν ἀρμάτων (συνωρίδων), μεταξύ τῶν ὁποίων δύο ἀνδρικοὶ μορφαὶ βηματίζουν πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐνῶ μικρὰ τετράποδα (κύνες;) πληροῦν τὰ κενὰ τῶν παραστάσεων. Τρεῖς ἀναβάται δια-

κρίνονται καλῶς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἄρματος, ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ δὲν εἶναι ἔτι σαφής.

Ταῦτα ὑπῆρξαν ἐν βραχυτάτῃ συνόψει τὰ ἀποτελέσματα τῆς καρποφόρου ἐρεύνης τοῦ ἀξιολογωτάτου χώρου τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας. Ὅλως γενικῶς ἀναφέρομεν μόνον ὅτι πλῆθος μέγα ἀγγείων, ζωδίων καὶ λοιπῶν εἰδωλίων ἀπεκαλύφθη ἐντὸς τῶν τά-

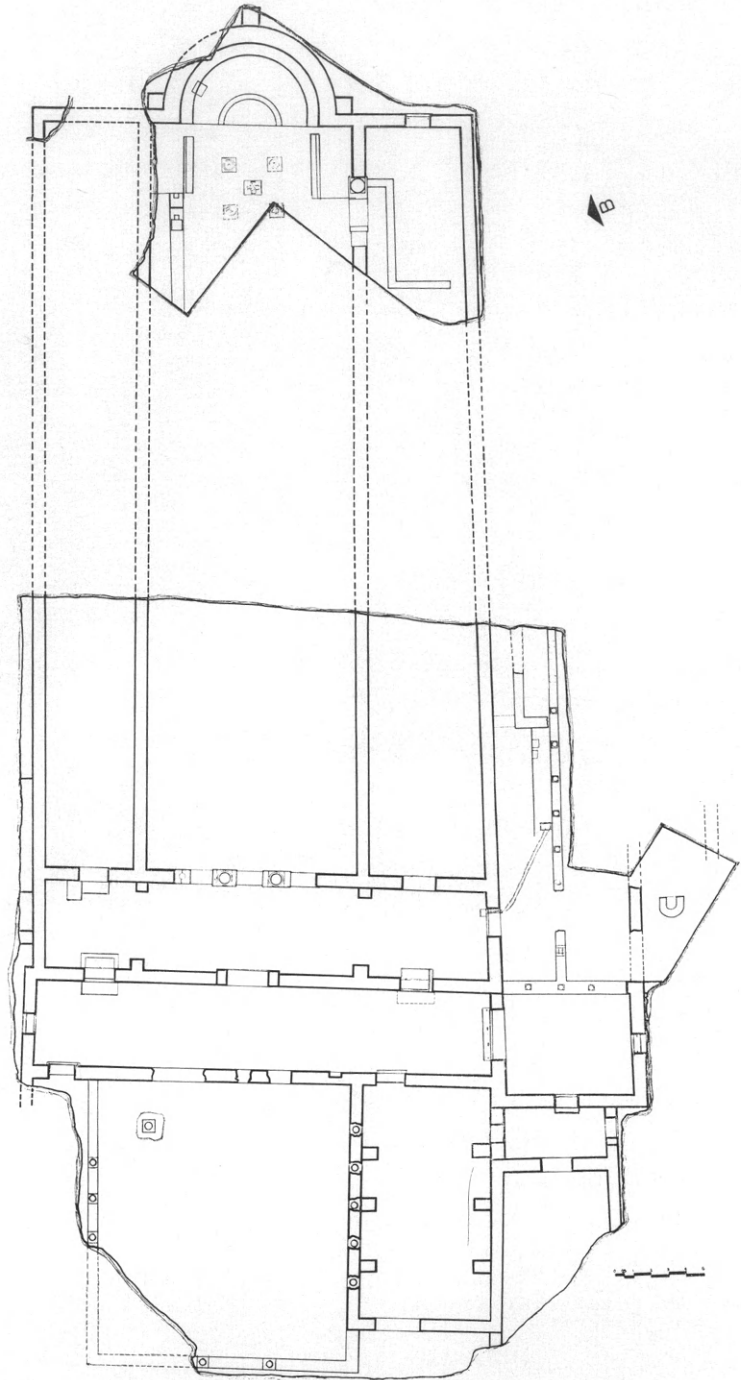

Εἰκ. 7. Ἡ ἐτέρα τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς λάρνακος τοῦ τάφου 22.

φων. Οἱ χρόνοι ἀκμῆς καὶ χρήσεως τοῦ νεκροταφείου τῆς Τανάγρας εἶναι οἱ τῆς ΥἚ ΠΙΒ-Γ περιόδου. Ἀσφαλῶς ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι στόχοι ἐρεύνης εἰς τὴν περιοχὴν, οἱ ὅποιοι καὶ ἔχουν ἤδη μεθοδευθῆ, ὥστε ἐλπίζεται βασίμως ὅτι ἡ διὰ πιστώσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀναληφθεῖσα ἔρευνα συνεχιζομένη καὶ εἰς τὸ μέλλον θὰ φέρῃ εἰς φῶς καὶ ἄλλους ἀνεκτιμήτους θησαυρούς.

2. ΦΘΙΩΤΙΔΕΣ ΘΗΒΑΙ. Νέα Ἀγχίαλος.

Μετὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἀπὸ ἐτῶν ἐκκρεμούσης ἀπαλλοτριώσεως τεσσάρων ἰδιοκτησιῶν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς βασιλι-

Ειχ. 8. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Γ τῆς Νέας Ἀγιάλου.

κῆς Γ, ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως Νέας Ἀγχιάλου, διενηργήθη κατὰ τὸ ἔτος 1969, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐκτεταμένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Π. Λαζαρίδη.

Ἄν καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου τῶν ἐργασιῶν κατηναλώθη εἰς τὴν κατεδάφισιν τῶν οἰκοδομῶν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ χώρου ἀπὸ τεραστίων ὄγκων χωμάτων, οἰκοδομικῶν ὑλικῶν, ἀπορριμμάτων, πυκνοτάτης βλαστήσεως κλπ., ἐν τούτοις ἀπεκαλύφθησαν τὰ

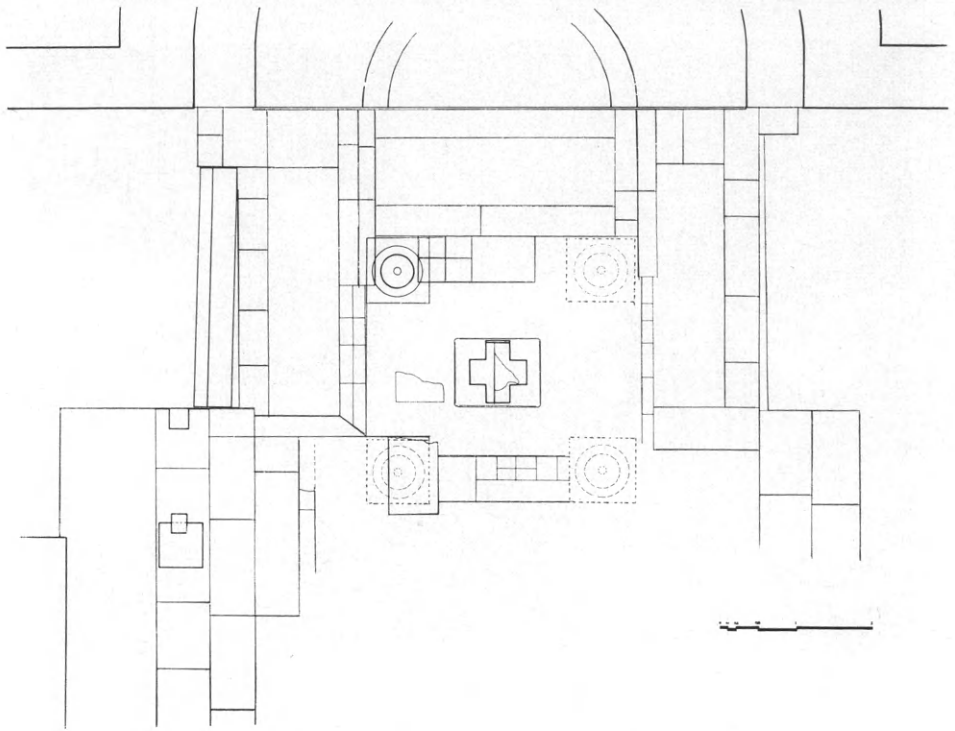

Εἰκ. 9. Κιονόκρανα, κίονες κλπ. ἐκ τῆς βασιλικῆς Γ.

περισσότερα μέρη τῆς βασιλικῆς Γ (εἰκ. 8), τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν θετικὰ στοιχεῖα διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ τύπου καὶ τὴν σύνθεσιν τῆς κατόψεως αὐτῆς, τὴν ὁποίαν ὁ αἰμνηστος καθηγητῆς Γ. Σωτηρίου εἶχε χαρακτηρίσει, μετὰ τὴν πρὸ 15 ἐτῶν ἀνεύρεσιν μέρους τοῦ αἰθρίου, τῶν δύο ναρθήκων καὶ τοῦ νοτίου κλίτους τῆς, ὡς τὴν σημαντικωτέραν, πλουσιωτέραν καὶ μεγαλυτέραν τῶν βασιλικῶν τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν.

Τὸ μῆκος τοῦ κτίσματος, ὡς ἔχει σήμερον, εἶναι 78 μέτρα καὶ τὸ πλάτος του 39 μέτρα. Τὰ ἐκτεταμένα ψηφιδωτὰ δάπεδα, τὰ ὅποια καταλαμβάνουν τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον κλιῖτος, τὸν ἐξωνάρθηκα, τὴν νοτίαν πτέρυγα τοῦ αἰθρίου καὶ τὰ δάπεδα τῶν προσ-

κτισμάτων κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς, μετὴν τεχνικὴν καὶ τὸν μέγαν πλοῦτον τῶν θεμάτων, τὰ πολυάριθμα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ διακοσμητικὰ γλυπτὰ μετὴν λεπτὴν ἐργασίαν καὶ τοὺς ποικίλους τύπους, ὡς π.χ. τὰ πτυχωτὰ κιονόκρανα (εἰκ. 9), τὰ ἰωνικά, τὰ κορινθιακά κ.ἄ., τὰ διάτρητα ἢ συμπαγῆ θωράκια, κλπ. δικαιολογοῦν ἀπολύτως τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Σωτηρίου.

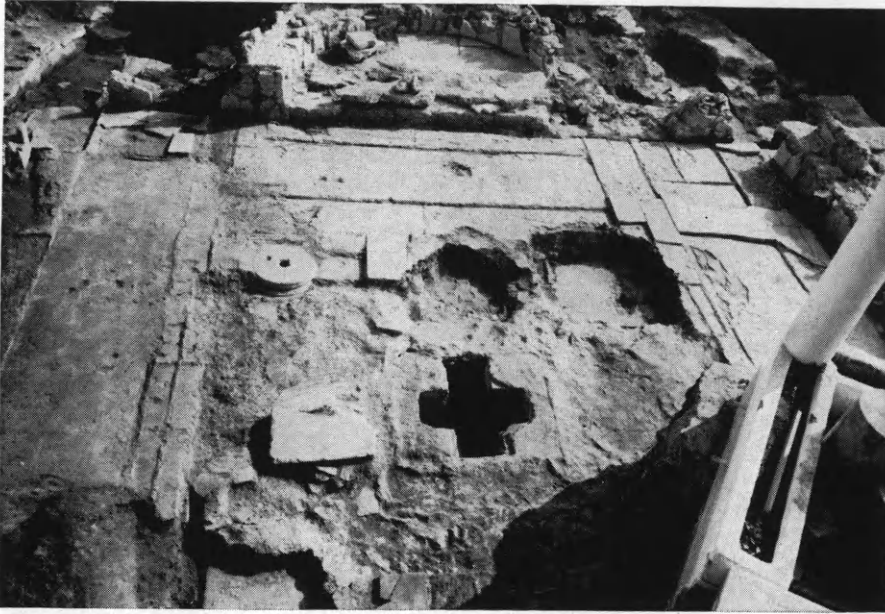

Εἰκ. 10. Τὸ Ἱερόν. Λεπτομέρεια τῆς κατόψεως εἰκ. 8.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν, ὡς δεικνύει ἡ παρατιθεμένη λεπτομέρεια (εἰκ. 10), ἔχει τὸ Ἱερόν, τὸ ὁποῖον, ἂν καὶ δὲν ἀπεκαλύφθη εἰσέτι καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν, παρουσιάζει ἐνδιαφέρουσαν διάταξιν μετὸ ἡμικυκλικὸν σύνθρονον, τὸν μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ τοίχου τῆς ἀψίδος διάδρομον, τὰς βαθμίδας τῶν καθισμάτων τῶν ἱερέων, παραλλήλους πρὸς τὰς κιονοστοιχίας, τὸ κιβώριον τῆς Ἁγίας Τραπέζης, τὸ εἰς σχῆμα σταυροῦ ἐγκαίνιον (εἰκ. 11), τὴν διὰ μεγάλων διαστάσεων μαρμαρίνων πλακῶν ἐπίστρωσιν τοῦ δαπέδου κλπ.

Σημαντικά είναι επίσης και τὰ προσκτίσματα κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς, τὰ ὁποῖα, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῆς τοιχοδομίας καὶ τῶν ψηφιδωτῶν αὐτῶν, ἀνήκουσι μὲν εἰς κτήριον παλαιότερον (4ου - 5ου αἰῶνος) τῆς βασιλικῆς, ὡς αὕτη διεμορφώθη κατὰ τὴν τελευταίαν τῆς περιόδου, πρὸ τῆς περὶ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος καταστροφῆς, ἀπετέλεσαν ὅμως τὰ πρόσθια δια-

Εἰκ. 11. Ὁ χώρος τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς, πλακόστρωσις, ἐγκαίνιον κλπ.

μερίσματα τοῦ Βαπτιστηρίου, τοῦ ὁποίου ἡ θέσις δύναται, μετὰ μεγάλης πιθανότητος, νὰ προσδιορισθῇ σήμερον, νοτίως τοῦ αἰθρίου.

Ἡ βασιλική, κατὰ τὴν τελευταίαν τῆς τοῦλάχιστον μορφῆν, ἔφερε τοξοστοιχίας, τῶν ὁποίων μάλιστα δύναται νὰ καθορισθῇ μετ' ἀκριβείας τὸ ὕψος καὶ ἡ ἐν γένει μορφή, καθ' ὅσον ὅλα τὰ στοιχεῖά των, ἤτοι ἰωνικαὶ βάσεις, κίονες, πτυχωτὰ κιονόκρανα, ἐπιθήματα καὶ τόξα ἐκ διπλῆς ζώνης ὀπτῶν πλίνθων, καταπεσόντα ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους, διετηρήθησαν εἰς τὴν ὀργανικὴν των διάταξιν καὶ σύνθεσιν.

Ἐκ τῶν πολυαρίθμων εὐρημάτων ἀναφέρονται:

1) Ὀπτὴ πλίνθος, ἀφαιρεθεῖσα ἐξ ἐνὸς τῶν τόξων τῆς βορείου κιο-

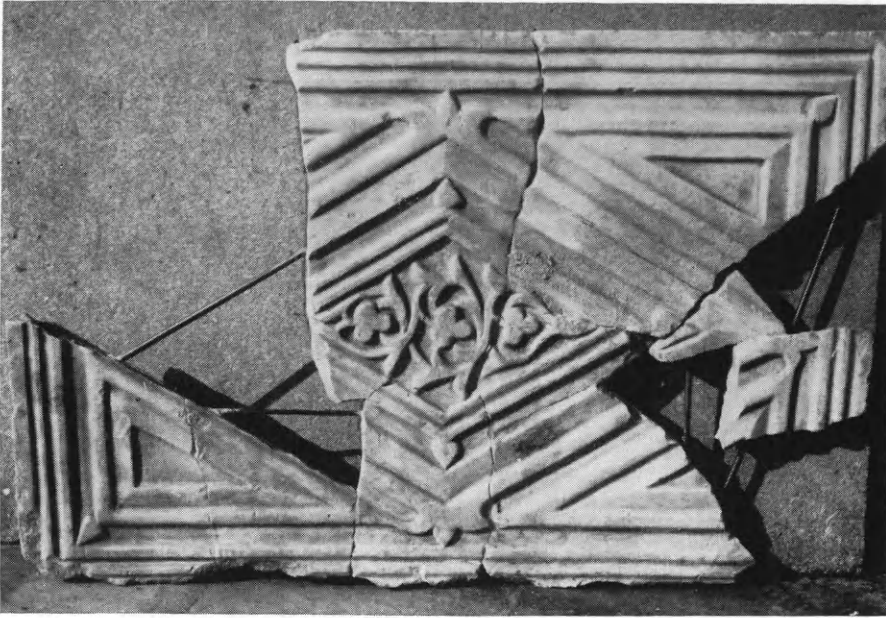

Εικ. 12. Ἐνεπίγραφος πλίνθος ἐκ τῶν τοξοστοιχιῶν.

Εικ. 13. Μαρμάρινον ἐπιστύλιον μὲ πτηνὰ καὶ ἑλικας.

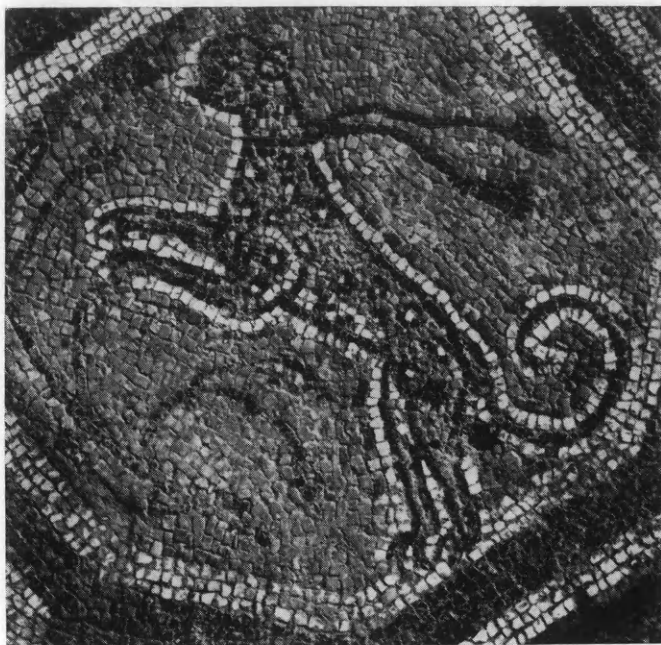
νοστοιχίας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχει χαραχθῆ δι' αἰχμηροῦ ἐργαλείου, ὅτε αὐτὴ ἦτο νωπή, ἢ ἐπιγραφὴ † ΝΗΚΑ Η ΤΥΧΗ ΠΡΑΣΙΝΩΝ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ †. Προέρχεται, ἐπομένως, ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς περιφήμου στάσεως τοῦ Νίκα (532 μ.Χ.) (εἰκ. 12).

Είκ. 14. Συγκολληθὲν θεωράκιον.

Είκ. 15. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ νοτίου κλίτους.

Εικ. 16. Ψηφιδωτά τοῦ νοτίου κλίτους. Λεπτομέρεια.

Εικ. 17. Ψηφιδωτὸν δάπεδον. Λεπτομέρεια.

2) Διακοσμητικά και αρχιτεκτονικά γλυπτά ως βλαστός έλισσόμενος μετά πτηνών επί κοσμήτου (είκ. 13) και θωράκιον αποκατασταθέν διά τῆς συγκολλήσεως πολλῶν τεμαχίων (είκ. 14) και,
3) Θέματα ἐκ τοῦ διακόσμου τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τοῦ νοτίου κλίτους, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς τὰ σπουδαιότερα ὄλων τῶν εἰς Ν. Ἀγγίλιον ἀποκαλυφθέντων μέχρι τοῦδε ψηφιδωτῶν (είκ. 15 - 17).

Τὸ συμπέρασμα ἐκ τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης τοῦ 1969 εἶναι, ὅτι πράγματι ἡ βασιλικὴ Γ εἶναι ἡ μεγαλυτέρα και πλουσιωτέρα τῶν βασιλικῶν τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, ὅτι ἀπετελέσθη ἐκ κτηρίων διαφόρων οἰκοδομικῶν περιόδων, τὰ παλαιότερα τῶν ὁποίων δύνανται νὰ χρονολογηθῶσιν εἰς τὸν 4ον και τὸν 5ον αἰῶνα μ.Χ. και ὅτι ὑπέστη πολλὰς ἐπισκευὰς και μετατροπὰς μέχρι τῆς περὶ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος μ.Χ. καταστροφῆς τῆς ἐκ πυρκαϊᾶς.

3. ΔΩΔΩΝΗ

Ἡ ἐν Δωδώνῃ διὰ τοῦ καθηγ. Σ. Δάκαρη γενομένη ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν περαιτέρω ἐρευναν τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ Βουλευτηρίου, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη ἤδη καθ' ὅλον τὸ πλάτος του (30.20 μ.) και εἰς μῆκος 10 μέτρων περίπου (είκ. 18). Αἱ ἐπιχώσεις ἦσαν βαθεῖαι εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, περίπου 3.50 μ. (είκ. 19 - 20).

Διεπιστώθη ὅτι ὁ νότιος τοῖχος φέρει ἐσωτερικῶς ἐννέα ἀντηρίδας κατὰ κανονικὰς ἀποστάσεις, 2.10 μ., πλὴν τῶν ἀκραίων (2.60 μ.), ὅπως και ἡ ἀπέναντι βόρειος πλευρά.

Καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἐπίπεδον ἔκτασιν εὐρέθη συνεχὲς στρώμα τῆς ρωμαϊκῆς καταστροφῆς, πάχους ἕως 0.10 μ., με ἄφθονα συντρίμματα κεράμων στέγης, ἄνθρακας και ἐρυθρωπὸν πηλόν, ἔνεκα τοῦ ἰσχυροῦ πυρός, τὸ ὁποῖον κατέστρεψε τὸ οἰκοδόμημα, ὑπ' αὐτὸ δὲ ὑπῆρχε τὸ ἀρχαῖον δάπεδον, ἀποτελούμενον ἐκ στρώσεως ὠχρᾶς ἀργιλικῆς γῆς, πάχους 0.05 - 0.10 μ. Μεταξὺ τῶν συντριμμάτων εὐρέθησαν μερικὰ τεμάχια με σφραγίσματα και ἐπιγραφὰς ἐν ἀναγλύφῳ, Διὸς Νάου, ἐπὶ Φορμίσκου, - -ιδου, τοῦ τέλους τοῦ 3ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. Εἰς ἐν ἄλλο σφρά-

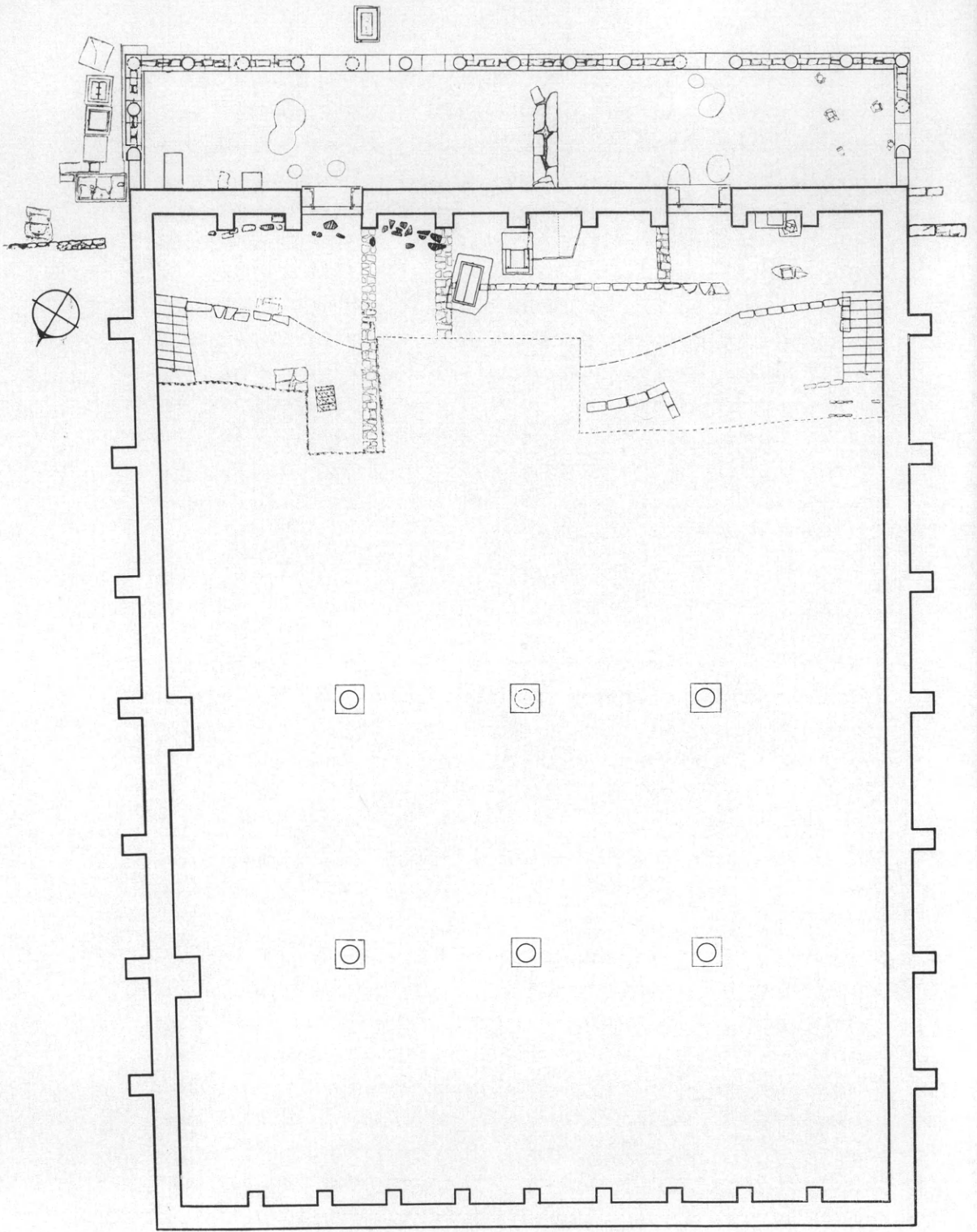

Рис. 18. Кэроль-роу, Ровенбург, шт. Арканзас.

γισμα τοῦ τέλους τοῦ 4ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. ἀναγινώσκειται ἡ λέξις, - - ΙΕΡΑ.

Παρά τὸν δυτικὸν τοῖχον εὐρέθησαν λιθίνη κλιμαξ, πλάτους 1.30 μ., μὲ δέκα ἀναβαθμούς, ἀντίστοιχος τῆς κλιμακος παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ὀδηγοῦσα ὑψηλότερον, εἰς τὰ ἐδῶλια τοῦ Βουλευτηρίου, παρ' αὐτὴν δὲ μικρὸν ἀνάλημμα, μήκους 4.80 μ., μὲ

Εἰκ. 19. Ἀποψὶς τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Βουλευτηρίου ἀπὸ Δυσμῶν.

λοξὴν κατεύθυνσιν, ὅπως καὶ τὸ καλῦτερον διατηρούμενον εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν. Τὰ ἀναλήμματα ταῦτα ἐχρησίμευον, ἵνα συγκρατοῦν τὸν χῶρον τῶν ἐδωλίων. Περαιτέρω διαγράφεται, ὀλίγον ἀσαφῶς, τοξοειδὲς τοιχάριον, τὸ ὁποῖον θὰ συνέδεε τοὺς δύο ἀναλημματικούς τοίχους, ὁ βασικὸς κύκλος τοῦ θεάτρου τοῦ Βουλευτηρίου (εἰκ. 20).

Ἀπὸ τοῦ ὕψους μεταξὺ ἐνάτου καὶ δεκάτου ἀναβαθμοῦ καὶ ἄνω εὐρέθησαν λείψανα τριῶν τοιχαρίων, μὲ βαθμιδωτὴν διάταξιν, ἀπέχοντα ἀλλήλων 0.80 μ., πιθανῶς ὑπολείμματα τῶν ἐδωλίων. Τὰ μεταξὺ τούτων κενὰ θὰ ἐπληροῦντο μὲ ὠχρὸν πηλὸν καὶ ἐπ' αὐτῶν θὰ ἐτοποθετοῦντο σανιδώματα διὰ νὰ ἀποτελέσουν τὰ ξύλινα ἐδῶλια τοῦ Βουλευτηρίου.

Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ὑποδεικνύουν, ὅτι τὰ ἐδώλια εἶχον τοξοειδῆ διάταξιν, ἀλλ' ἡ κατασκευὴ αὕτη δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἀρχικὴ· διότι κάτωθεν τοῦ στρώματος πηλοῦ, ὅπερ εἶχε σχηματισθῆ ἔκ τῆς διαλύσεως τῶν ἐδωλίων, διακρίνεται στρώμα κεράμων καὶ ἀνθράκων, ὅμοιον πρὸς τὸ στρώμα τοῦ δαπέδου, ὀφειλόμενον εἰς τὴν ρωμαϊκὴν καταστροφὴν τοῦ ἔτους 167 π.Χ. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ στρώ-

Εἰκ. 20. Ὁ ἀνασκαφὴς χώρος τοῦ Βουλευτηρίου ἀπὸ Δυσμῶν.

ματος πατεῖ λιθινὴ κατασκευὴ, 8.50 μ. ἀνατολικῶς τῆς κλίμακος, μερικῶς ἀποκαλυφθεῖσα, τῆς ὁποίας ἡ νοτιὰ πλευρὰ εἶναι καμπύλη, παρακολουθοῦσα τὸν καμπυλόγραμμον βασικὸν κύκλον (εἰκ. 20 ἀριστερᾶ). Ἀνήκουν ἐπομένως τὰ λείψανα τῶν ἐδωλίων εἰς δευτέραν φάσιν, μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν καταστροφὴν, ὅτε, ὡς γνωστόν, ἐλειτούργησεν εἰς τὴν Δωδώνην, μετὰ τὸ 148 π.Χ., ὑποτυπῶδες Κοινὸν τῶν Ἑπειρωτῶν, τὸ ὁποῖον μάλιστα ἔκοπτε καὶ χαλκοῦν νόμισμα μέχρι τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος.

Δυτικῶς τῆς εἰσόδου, εἰς ἀπόστασιν 2.25 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου, εὑρέθη τετράγωνος θήκη ἔκ τεσσάρων καθέτων πλακῶν, ἐξωτερικῶν διαστάσεων 0.51×0.48 μ., ἐσωτερικῶν 0.38×0.34 μ., θεμελιωμένη ἐντὸς τοῦ στρώματος λιθαρίων, ὑπεράνω τοῦ στρώματος καταστροφῆς. Ἐντὸς τῆς θήκης εὑρέθησαν δύο πήλινοι λύ-

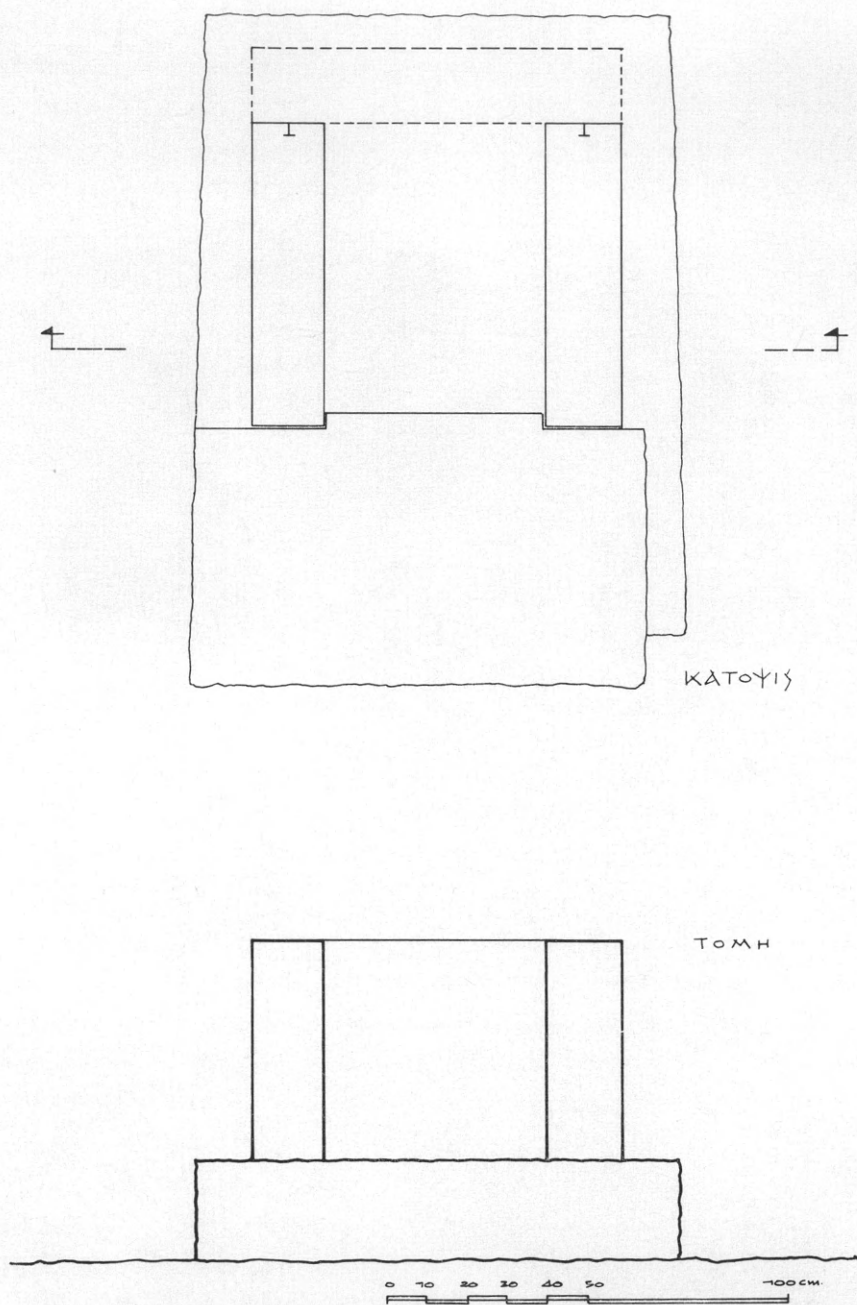
χνοι, χρονολογούμενοι ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 3ου μέχρι τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. (εἰκ. 21 δεξ.). Ὅμοιος λύχνος εὑρέθη καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον ἐντὸς τοῦ στρώματος λιθαρίων, τὸ ὁποῖον εἶχε σχηματισθῆ ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν τοίχων τοῦ Βουλευτηρίου (εἰκ. 21 ἀριστ.).

Ἀμέσως δυτικῶς τοῦ βάρου τοῦ Χάροπος (βωμοῦ), τὸ ὁποῖον, ὡς ἀπεδείχθη, προὔπηρχε τῆς καταστροφῆς, ἀπεκαλύφθη ἡ βάσις

Εἰκ. 21. Πήλινοι λύχνοι τοῦ στρώματος λιθαρίων, ὑπεράνω τοῦ στρώματος καταστροφῆς.

ἐτέρου βάρου, διαστάσεων $1.70 \times 1.17 - 1.25$ μ. (εἰκ. 20 καὶ 22). Ἐπ' αὐτῆς ἔκειντο δύο ὀρθογώνιοι πλάκες, πάχους 0.19 μ. Ἡ ἀποκατάστασις, ὡς εἰς τὸ σχέδιον εἰκ. 22, βεβαιώνεται ἐκ τῶν λαξευμάτων τῆς βάσεως καὶ τῶν αὐλάκων συνδέσεως τῶν ὀρθοστατῶν. Τρίτη ὁμοία πλάξ θὰ ὑπῆρχεν εἰς τὴν βόρειον πλευράν, ἐνῶ εἰς τὴν νοτίαν ὑπάρχει μεγάλος ὀρθογώνιος λίθος, διαστάσεων 1.25×0.70 μ. Ἡ κιβωτιόσχημος θήκη, ἐσωτερικῶν διαστάσεων $0.77 \times 0.55 \times 0.55$ μ., θὰ ἐκλείετο ἄνω δι' ἄλλης πλακῆς. Ποία ἡ σημασία της δὲν εἶναι γνωστόν. Ἡ τοποθέτησίς της πλησίον τοῦ βωμοῦ ὑποδεικνύει ὅτι ἐχρησίμευε πιθανῶς πρὸς τοποθέτησιν κατὰ τὰς ψηφοφορίας τῶν δύο κινητῶν καλπῶν. Ἐτερον βάρου εὑρέθη παρὰ τὸν τοῖχον, ἀριστερᾶ τῆς εἰσόδου, μεταξὺ τῶν δύο ἀντηρίδων.

Εικ. 22. Κάτοψις και τομή του δυτικῶς τοῦ βωμοῦ βάθρου.

Ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ ἀπεκαλύφθησαν ὑπὸ τὸ ἑλληνιστικὸν δάπεδον λείψανα ἑλληψοειδοῦς κτίσματος (τὸ δηλούμενον μὲ γραμμάς, σχέδιον εἰκ. 18 καὶ εἰκ. 23), ἐκ μιᾶς μέχρι τριῶν στρώσεων ἀργῶν λίθων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν διαλυθῆ. Τοῦ καμπύλου κτίσματος, μήκους περίπου 9.5 μ., διατηρεῖται ἡ νοτιὰ πλευρά, ἐνῶ ἡ βόρειος ἔχει ἐξαφανισθῆ κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἐδωλίων. Ἐντὸς αὐτῆς

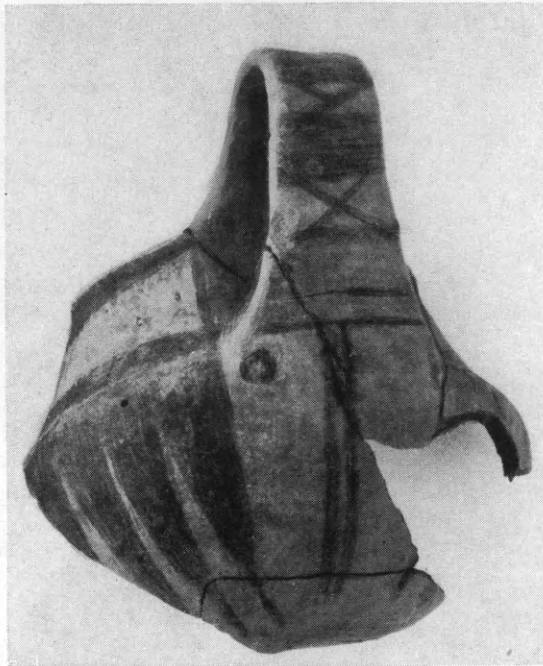

Εἰκ. 23. Θεμέλια τοῦ ὑπὸ τὸ ἑλληνιστικὸν δάπεδον καμπύλου κτίσματος.

εὑρέθησαν ὄστρακα τῆς γνωστῆς προϊστορικῆς κεραμεικῆς II καὶ III κατηγορίας, χρονολογουμένης ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ μέχρι καὶ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Παρόμοια ἴχνη καλυβῶν εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς πρὸ τοῦ Βουλευτηρίου δωρικῆς στοᾶς (ΠΑΕ 1967, σ. 39 ἐξ.) καὶ εἶχον ἐρμηνευθῆ ὡς ἐνδικοιτήματα τῶν ἱερέων, τῶν ὑποφητῶν τοῦ Διός, Σελλῶν, οἱ ὁποῖοι, συμφώνως πρὸς τὴν ὁμηρικὴν παράδοσιν, ἀμφὶ δὲ Σελλοὶ σοὶ ναίουσι ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι (Ἰλιάς II 233 ἐξ.).

Ἡ κατασκευὴ τοῦ εὐμεγέθους καμπύλου κτίσματος ἀνάγεται πιθανῶς εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου, τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς ἢ πρωτογεωμετρικοὺς, διότι ἀμέσως κάτωθεν τοῦ θεμελίου εὑρέθη ἀμφικωνικὸν σφονδύλιον ἐκ πηλοῦ τῆς ΥἼΕ III, εἰς δὲ τὸ ὕψος τοῦ θεμελίου τμημα καθαροσχῆμου κυπέλλου (εἰκ. 24),

μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν ἀμαυρόχρωμον γεωμετρικὴν κόσμησιν, ἣ ὁποῖα ἀπαντᾷ ἀπὸ τῆς δυτικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς κεντρικῆς Ἀλβανίας μέχρι τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Λευκάδος, χρονολογουμένη ἀπὸ τοῦ 13ου ἢ τοῦ 12ου π.Χ. αἰ. καὶ ἐξῆς. Πολὺ πιθανὸν ἐπίσης ὁ πρὸ διετίας ἐντὸς τῆς στοᾶς εὑρεθεὶς κλίβανος, ἀμέσως νοτιώτερον τοῦ κτίσματος, χρονολογούμενος ἀπὸ τῶν πρωτογεω-

Εἰκ. 24. Κανθαρόσχημον κύπελλον με ἀμαυρόχρωμον γεωμετρικὴν κόσμησιν βορειοδυτικοῦ τύπου.

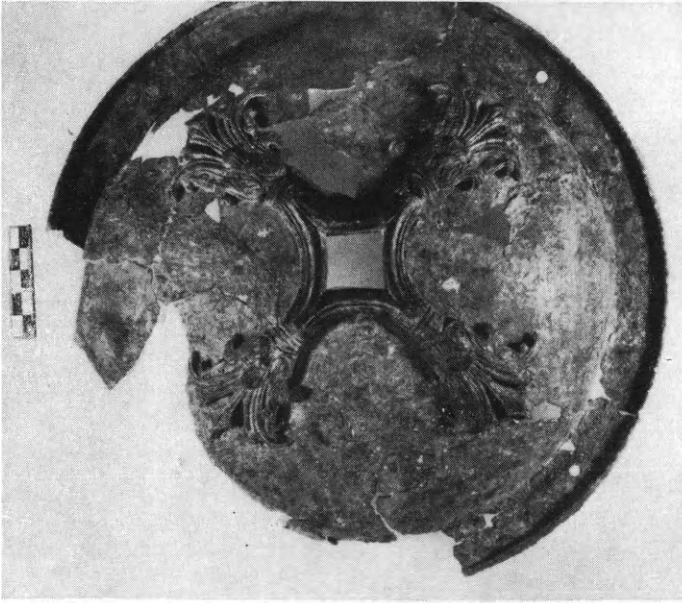
μετρικῶν χρόνων πιθανῶς (ΠΑΕ 1967, σ. 40 - 42), ἀνῆκεν εἰς τὸ κτίσμα τοῦτο.

Ὑπεράνω τοῦ στρώματος τῶν λιθαρίων, τὸ ὁποῖον εἶχε σχηματισθῆ ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν τοίχων τοῦ Βουλευτηρίου, διεπιστώθησαν νέα θεμέλια κτηρίου τῶν ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων (σχέδιον εἰκ. 18), ἀποτελοῦντα συνέχειαν τοῦ ἀποκαλυφθέντος κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος.

Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, ἰδίως πρὸς τὰ Δυτικά, εὑρέθησαν ἀφθονα ὄστρεα πορφύρας, τεμάχια ὑαλίνων ἀγγείων, βελόναι, ὄρειχάλκινα καὶ ὀστέινα ἐργαλεῖα, ἰδίως μικρὰ γλύφανα καὶ μικραὶ σμι-

λαι. Ἡ ἀφθονία τῶν ὀστρέων πορφύρας ἀποτελεῖ σοβαρὰν ἐνδειξιν, ὅτι τὸ ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων κτίσμα ἐχρησίμευε πρὸς κατεργασίαν τῆς πολυτίμου χρωστικῆς ὕλης, τῆς πορφύρας. Τὴν σπουδαιότητα τῆς βιοτεχνίας διὰ τὴν Ἡπειρον βεβαιώνει λατινικὴ ἐπιγραφὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. (CIL III 536, 1 - 7).

Ἐνδιαφέροντα ὑπῆρξαν τὰ μέταλλα ἐξαρτήματα τοῦ δυτικοῦ

Εἰκ. 25. Ἀσπίδισκη ἐξ ὀρειχάλκου τῆς νοτιοδυτικῆς θύρας τοῦ Βουλευτηρίου.

θυρώματος τοῦ Βουλευτηρίου, εὑρεθέντα ἐσωτερικῶς τοῦ κατωφλίου, χαλκαῖ διακοσμητικαὶ ἐφηλίδες, λαβὴ θύρας καὶ ἡ ὀμφαλωτὴ ἀσπίδισκη τῆς εἰκ. 25, ἔλλιπῶς διατηρουμένη (διάμετρος 0.28 μ.). Ἐπὶ τῆς κυρτῆς ἐπιφανείας ὑπάρχει ἐπίθετον σταυροειδὲς κόσμημα, μὲ ρομβοειδῆ ὀπὴν εἰς τὸ μέσον. Ἀπὸ τὰς τέσσαρας κορυφὰς τοῦ ρόμβου ἐκφύονται στελέχη φυτοῦ, ἀπολήγοντα εἰς ἄνθος λωτοῦ. Παρὰ τὴν βάσιν ἐκβλαστάνουν φύλλα ἀκάνθης.

Εὑρέθησαν ἐπίσης λιθίνη στήλη, μὲ ἀπελευθερωτικὸν ψήφισμα τοῦ τέλους τοῦ 3ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π.Χ. αἰ., τμήμα χαλκῆς πινακίδος, μὲ ἔλλιπες ἀπελευθερωτικὸν ψήφισμα τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π.Χ. αἰ., καὶ ἕτερον μέγα χαλκοῦν ἔλασμα ἐνεπιγράφων, τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν ἔχει συντελεσθῆ ὁ καθαρισμός. Τὸ ψήφισμα τῆς

λιθίνης στήλης, τῆς ὁποίας ἐλλείπει τὸ κατώτερον τμήμα, σωζομένου ὕψους 0.305, πλάτους ἄνω 0.298, κάτω 0.324 μ., ἔχει ὡς ἑξῆς:

Στραταγο[ϋ]ντος Ἄ[πει-]
ρωτῶν Εὐάλκου Ἄ-
ριαντέος, προστατεύ-
οντος δὲ Μολοσσῶ-
ν Πολυκλείτου Ὀσσονί-
ου, μηνὸς Φοινικαίου, ἀφη-
κε ἐλευθέραν, ἀνέφα-
πτον, Ἀγαθόκλειαν, ἂν ἐκά-
λων Εὐπορίαν, Ἀνάξαν-
δρος Γέλωνος Φαογαναϊ-
ος, ὧν ἄτεκνος.
Μάρτυρες, Ἀντίου
Ἀλεξιμάχου Κλάθρι-
ος, Ἀντίου [Νι]κομά-
[χου. . . . .]

Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιγραφῆς συνίσταται εἰς τὴν μνείαν δύο νέων ἐθνικῶν, ἀγνώστων μέχρι τοῦδε, Φαργαναῖος καὶ Κλάθριος, ὡς καὶ τοῦ ὀνόματος μηνὸς Φοινικαίου. Εἶναι ὁ πέμπτος γνωστὸς μὴν μετὰ τοὺς Ἀπελλαῖον, Γαμίλιον, Ἀποτρόπιον καὶ Δάτυιον.

Εὐρέθησαν ἐπίσης εἰς τὸν χῶρον τῆς ἀνασκαφῆς 65 χαλκᾶ νομίσματα, 2 Μολοσσῶν, 8 Κοινοῦ Ἑπειρωτῶν, 7 Ἀμβρακίας, 40 ρωμαϊκὰ τοῦ 1^{ου} π.Χ. - 4^{ου} μ.Χ. αἰ. κ.ᾶ.

4. ΝΑΟΥΣΑ

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διέθεσε τὴν ἀπαιτουμένην πίστωσιν διὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ναούσης καὶ κατὰ τὸ 1969 διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Φωτίου Πέτσα. Ὡς προϋπόθεσις τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀνασκαφῆς τίθεται ἡ ἐξαγορὰ τῶν γειτονικῶν κτημάτων διενεργουμένη τμηματικῶς. Ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς διαδικασίας τῆς ἐξαγορᾶς δὲν κατωρθώθη οὔτε κατὰ τὸ 1969.

Ἡ ἐργασία περιορίσθη κατ' ἀνάγκην εἰς ἀποψίλωσιν τοῦ ἐδάφους τῶν ὑπὸ ἐξαγορὰν κτημάτων ἐκ τῆς ἀγρίας μόνον βλαστήσεως διαπιστωθέντος ὅτι ὁ ἀρχαιολογικὸς χώρος ἐκτείνεται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ προανασκαφικοῦ τούτου ἔργου ἡ ἐργασία διεκόπη. Εὐλόγως δὲν ὑπῆρξαν ἰδιαιτέρως ἀξιόλογα κινήτὰ ἢ ἀκίνητα εὐρήματα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

Ἀπὸ γειτονικὸν κτῆμα, ὅπου ἐγένετο ἰσοπεδωτικὴ σκαφή διὰ μηχανήματος, προῆλθε μεταξὺ ἄλλων δωρικὸν κιονόκρανον μὲ ἄβακα πλευρᾶς 0.50 μ. καὶ τὸρμους ἄνω καὶ κάτω τετραγώνους, πλευρᾶς 0.04 μ. Ὁ κίων εἶχεν 20 ραβδώσεις καὶ διάμετρον 0.40 μ.

5. ΜΙΚΡΑ ΠΡΕΣΠΑ

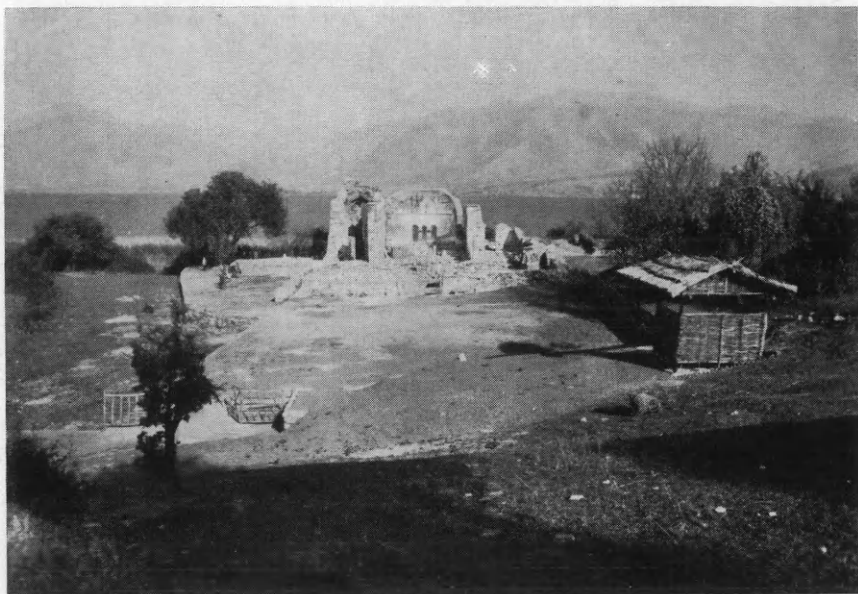
Καὶ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1969 συνεχίσθη ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγ. Ν. Μουτσοπούλου ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου Μικρᾶς Πρέσπας.

Σκοπὸς τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ἡ διαμόρφωσις τῆς Β. καὶ τῆς Ν. ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς, ἡ διευθέτησις τοῦ Α. ἐξωτερικοῦ τομέως, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Β. κλίτους, ἡ ὀλοκλήρωσις τοῦ καθαρισμοῦ τῆς προθέσεως, ἡ ὀλοκλήρωσις τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ διακονικοῦ, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Β. τμήματος τοῦ νάρθηκος καὶ ἡ ὀριστική διαμόρφωσις τοῦ πέριξ τοῦ μνημείου χώρου. Δυστυχῶς κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν χρονικὸν διάστημα, λόγῳ τῶν εἰδικῶν ἐπικρατουσῶν εἰς Πρέσπαν κλιματολογικῶν συνθηκῶν, ἡ ἀγρία βλάστησις ἐκάλυψε καὶ πάλιν τὸν ἀνασκαφέντα χώρον καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς βασιλικῆς καὶ ἐχρειάσθη χρόνος διὰ νὰ ἐπανέλθῃ ὁ χώρος εἰς τὴν προτέραν του μορφήν (εἰκ. 26-27).

Διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ περιβάλλοντος τὴν βασιλικὴν χώρου ἰδίως ἀπὸ τὴν προσπέλασιν ζώων ἐδημιουργήθησαν κατάλληλοι ὑψομετρικαὶ διαφοραί, ἵνα ἀποφευχθῇ ἡ δημιουργία φράκτου, διὰ τῶν ἀποκομιζομένων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς λίθων καὶ χωμάτων, τῶν ὁποίων ἐξ ὑπαρχῆς ἐγένετο διαλογὴ. Τὸ πλεονάζον ὑλικόν — καὶ ἦτο ὄντως μέγα λόγῳ τῆς μεγάλης εἰς ὕψος ἐπιχώσεως τοῦ μνημείου — ἰδίως λίθων, μετεφέρθη εἰς ἀπόστασιν τριακοσίων περίπου μέτρων, εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τῆς λίμνης, ἐνθα ἐδημιουργήθη πρόχειρον μικρὸν λιμενικὸν ἔργον διὰ τὴν προσέγ-

Εικ. 26. Ἀποψις τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ θέρους τοῦ 1969.

Εικ. 27. Διαμόρφωσις τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου μετὰ τὴν ἀνασκαφήν. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον δεξιᾷ διακρίνεται τὸ κατασκευασθὲν πρόχειρον σιιάδιον.

γισιν ἐπισκεπτῶν μεταφερομένων διὰ τῶν ἰδιομόρφων λέμβων τῆς λίμνης, δεδομένου ὅτι εἶναι δυσχερῆς ἢ ἀποβίβασις ἐν γένει εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλείου.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Β. τμήματος τοῦ νάρθηκος ἀνευρέθη πλῆθος ἐπαλλήλων ταφῶν (35), ὅπως διεπιστώθη τοῦτο καὶ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Νοτίου τμήματός του (εἰκ. 28). Ὁ τρόπος τα-

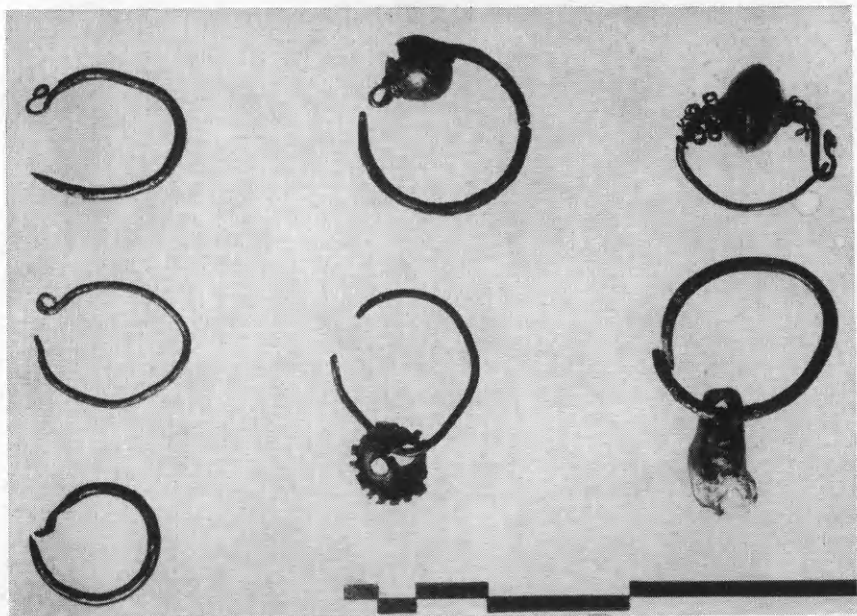

Εἰκ. 28. Ἀποψὶς τοῦ βορείου τμήματος τοῦ νάρθηκος μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

φῆς ἦτο πάντοτε ὁ αὐτός, οἱ σκελετοὶ ἐστραμμένοι πρὸς Ἀνατολὰς καὶ αἱ χεῖρες ἐσταυρωμέναι ἐπὶ τοῦ στήθους. Εἰς τὰς ἀνευρισκομένας εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τῆς βασιλικῆς χῶρον ταφὰς τὴν κεφαλὴν ἐστήριζον πλακοειδεῖς λίθοι, ὅπως εἰς τὴν ταφὴν τῆς εἰκόνας 29, ἡ ὁποία ἀνευρέθη παρὰ τὸν νότιον ἐξωτερικὸν τοῖχον τῆς βασιλικῆς. Ἄλλοτε ἡ κεφαλὴ ἐκαλύπτετο, κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, διὰ δύο κεράμων. Συνήθως εἰς τὰς ταφὰς ἀνευρίσκοντο βυζαντινὰ νομίσματα, 12ου καὶ 13ου αἰῶνος, καὶ διάφορα χαλκᾶ καὶ ἐξ ὀρειχάλκου κοσμήματα, τῶν ὁποίων μία ἐπιλογή φαίνεται εἰς τὰς εἰκόνας 30 καὶ 32. Εἰς τὰς ταφὰς τοῦ νάρθηκος ἀνευρέθη ἱκανὸς ἀριθμὸς σφαιρικῶν κομβίων ἐκ χαλκοῦ καὶ ὀρειχάλκου, ἀπαρτιζομένων ἐκ δύο ἡμισφαιρίων καὶ συγκεκολλημένων κατὰ

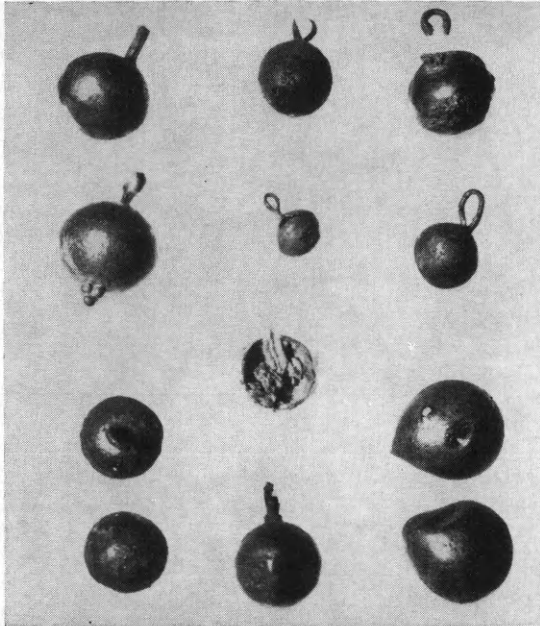
Εικ. 29. Ταφή παρά τὸν Ν. τοῖχον τῆς βασιλικῆς.

Εικ. 30. Χαλκᾶ ἐνώτια ἐκ τῶν ταφῶν, ἰδίως τοῦ νάρθηκος, τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου.

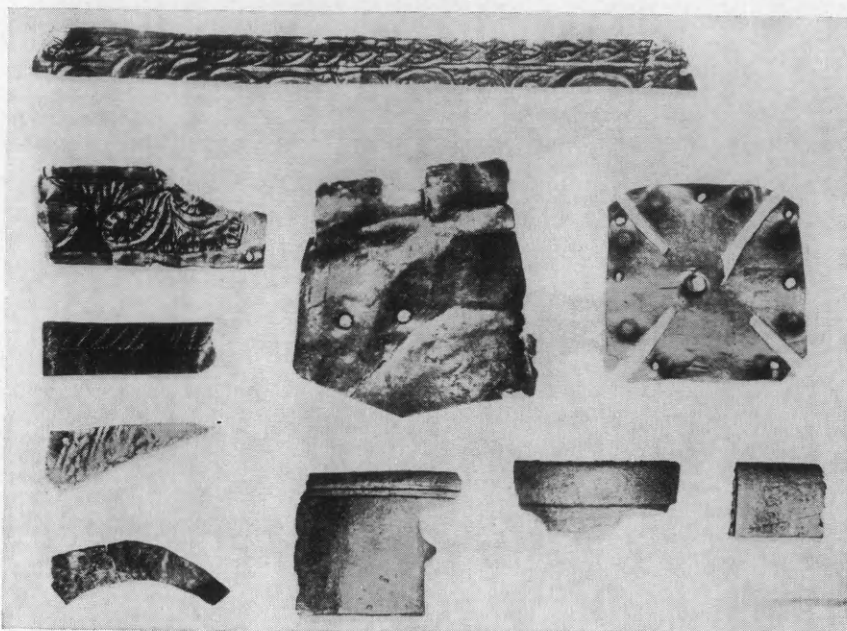
τὸν ἰσημερινόν. Τινὰ τῶν κομβίων ἦσαν ἐπιχρυσωμένα, ἄλλα δὲ ἐπενδεδυμένα δι' ὑφάσματος (εἰκ. 31).

Συνολικῶς κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Β. τμήματος τοῦ νάρθηκος ἀνευρέθησαν τριάκοντα πέντε (35) ταφαί, δύο (2) ταφαὶ ἀνευρέθησαν ἐξωτερικῶς εἰς τὴν Β. πλευρὰν τῆς βασιλικῆς καὶ τριάκοντα πέντε (35) εἰς τὸν Ν. ἐξωτερικὸν τομέα. Τὸ σύνολον τῶν ἀνευρεθέντων νομισμάτων ἀνῆλθεν εἰς 50 (N.1 - N.50).

Εἰκ. 31. Συλλογὴ σφαιρικῶν κομβίων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου.

Τὸ Β. κλιῖτος τῆς βασιλικῆς ἀπηλευθερώθη ἀπὸ τὰς μεγάλας ἐπιχώσεις καὶ ἐστερεώθη ὁ ἐξωτερικὸς Β. τοῖχος, ὁ ὁποῖος ἐνεφάνιζε τὴν μεγαλυτέραν καταστροφὴν (εἰκ. 33). Εἰς τὴν πρόθεσιν ἐστερεώθη ἡ Ἁγ. Τράπεζα. Κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς ἀφαιρέσεως τῶν πωρολίθων τῆς Ἁγ. Τραπεζῆς ἀνευρέθη ἐπὶ τοῦ κροκαλοπαγοῦς ὀρθογωνίου ἀρχαίου λίθου, ὅστις ἐτέθη ὡς βάσις, λαξευμένη ἐπιγραφὴ, ἀποξεσθεῖσα. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν καὶ τοῦ λίθου τούτου διεπιστώθη ὅτι ἡ Ἁγ. Τράπεζα δὲν ἠδράζετο ἐπὶ τῆς πλακοστρώσεως τοῦ δαπέδου. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, ἡ ὁποία ἐπεχειρήθη εἰς τὸ σημεῖον

Εικ. 32. Χαλκᾶ ἀντικείμενα μετὰ διακοσμήσεων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ διακονικοῦ.

Εικ. 33. Ἀποψὶς τοῦ Β. κλίτους τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

τοῦτο διὰ νὰ μελετηθῇ ὁ τρόπος ἐδράσεως τῆς Ἁγ. Τραπέζης, τὴν ἐποχὴν ἐπιστρώσεως τῆς βασιλικῆς καὶ τὸ ἔδαφος θεμελιώσεως τοῦ μνημείου, δεδομένου ὅτι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο παρατηρεῖται ἡ μεγαλύτερα κλίσις, διεπιστώθη ὅτι ἡ ἐπικάλυψις τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ διὰ πλακῶν ἀποτελεῖ μεταγενέστερον ἔργον καὶ μάλιστα τὴν 3ην φάσιν δαπέδου. Εἰς βάθος 0.30 ἀπὸ τῆς

Εἰκ. 34. Ἡ Α. πλευρὰ τοῦ διακονικοῦ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

ἐπιφανείας τῶν πλακῶν ἀνευρέθη χαλκοῦν νόμισμα (N. 38) Ἰσαακίου Β' (;), εἰς βάθος 1.35 δεκανούμμιον Ἰουστινιανοῦ Α', νομισματοκοπέου Θεσσαλονίκης (N.39), εἰς βάθος 1.80 νόμισμα Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ (N.40) καὶ εἰς βάθος 2.00, ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐθεμελιώθη τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ ναοῦ, ἀργυροῦν νόμισμα Ἰστιαίας (N. 41) 2ου αἰ. π.Χ.

Κατὰ τὴν εἰς τὸ διακονικὸν ἀνασκαφὴν πρὸς διαπίστωσιν τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῆς Ἁγ. Τραπέζης διεπιστώθη ἐπίσης ἡ ἐπαλληλία τῶν φάσεων τῆς πλακοστρώσεως τῆς βασιλικῆς καὶ τὰ θεμέλια κτιστῆς διὰ κεραμοκονίας Ἁγ. Τραπέζης (εἰκ. 34). Πέριξ τούτων καὶ εἰς ἐλάχιστον βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς πλακο-

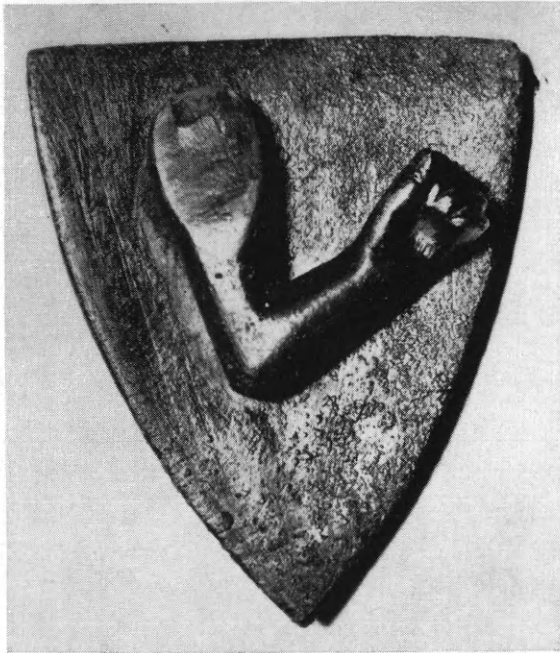
στρώσεως άνευρέθη πλήθος βυζαντινῶν νομισμάτων, χαλκῶν κοσμημάτων, ὡς τὸ εἰκονιζόμενον (εἰκ. 35), τεμάχια χαλκῶν πολυκανδήλων, ἄσπις μετὰ τῆς κρατούσης ταύτην χειρὸς ἀγαλματιδίου πολεμιστοῦ (εἰκ. 36), λείψανα ὑαλίνων κανδηλῶν καὶ μολύβδινον φιαλίδιον μύρου (;) μετὰ γραμμικῆς ἐκγλύφου παραστάσεως τῶν ἁγίων Θεοδώρας καὶ Δημητρίου.

Εἰκ. 35. Τεμάχιον χαλκίνου φύλλου μετὰ διακοσμῆσεων ἐκ τοῦ διακονικοῦ.

Εἰς τὸν Α. ἐξωτερικὸν τομέα συνεπληρώθη ὁ καθαρισμὸς τοῦ τετραγώνου, ἐκ τεσσάρων χώρων κτίσματος τοῦ γειτονεύοντος μετὰ τὴν ὄχθην τῆς λίμνης. Εἰς τὸν Ν. ἐξωτερικὸν τομέα άνευρέθη κτίσμα ἐκ δύο χώρων, παραλλήλων πρὸς τὸν ἄξονα τῆς βασιλικῆς καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν Ν. ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ μνημείου. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ τὴν μεταφορὰν τῶν ἐπιχώσεων εἰς τὸν Β. ἐξωτερικὸν τομέα διεπιστώθη θύρα ἐπικοινωνίας τοῦ ναοῦ εἰς τὸν Β. τοῖχον, παρὰ τὴν πρόθεσιν, καὶ ἑτέρα ἐμφραχθεῖσα εἰς τὸν νάρθηκα. Διὰ τὴν καλύτεραν συντήρησιν καὶ προφύλαξιν τῆς βασιλικῆς διεμορφώθη ἀναλημματικὸς προστατευτικὸς τοῖχος εἰς ἀπόστασιν

ἀπὸ τὸν Β. τοῖχον τῆς βασιλικῆς συνδεόμενος μετὰ τοῦ παλαιότερον διαμορφωθέντος κατὰ τὴν δυτικὴν ἐξωτερικὴν περιοχὴν (εἰκ. 27). Λόγω τῆς κακῆς καταστάσεως εἰς ἣν ἀνευρίσκοντο, ἰδίως αἱ τοιχοποιεῖται τοῦ μνημείου, κατεβλήθη προσπάθεια διὰ τὴν δημιουργίαν προφυλακτικῆς ἐπικαλύψεως δι' ἀρμολογήματος τῶν ἀνωτέρων ἐπιφανειῶν τῆς τοιχοποιίας διὰ πλουσίου σιμεντοκονιάμα-

Εἰκ. 36. Τμῆμα χαλκοῦ ἀγαλακτιδίου ἐκ τοῦ διακο-
νικοῦ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου.

τος. Περιεφράχθη ἐπίσης εἰς ἀπόστασιν καὶ ἀπὸ Νότου ἡ βασιλική, τὸ δὲ δυτικὸν αἶθριον περιεφράχθη διὰ λιθίνου τοίχου (ξηρολιθιάς) με ἐπικάλυψιν σιμεντοκονιάματος (σαμάρι) καὶ ἐτέθη ξυλίνη θύρα. Ἐξωτερικῶς τέλος καὶ εἰς τινα ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς διὰ πιστώσεων τῆς Νομαρχίας Φλωρίνης, διατεθεισῶν εἰδικῶς διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ περίξ τῆς βασιλικῆς χώρου, κατεσκευάσθη σκιαδίων πολύτιμον εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους τὸ μνημεῖον, λόγῳ τῶν ἐπικρατουσῶν καιρικῶν συνθηκῶν. Διὰ τῆς ἐφετινῆς ἐργασίας ὠλοκληρώθη σχεδὸν ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς, διεμορ-

φώθη ὁ περίξ χώρος καὶ συνετηρήθησαν προχειρῶς αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι τοιχοποιΐαι.

6. ΦΙΛΙΠΠΟΙ

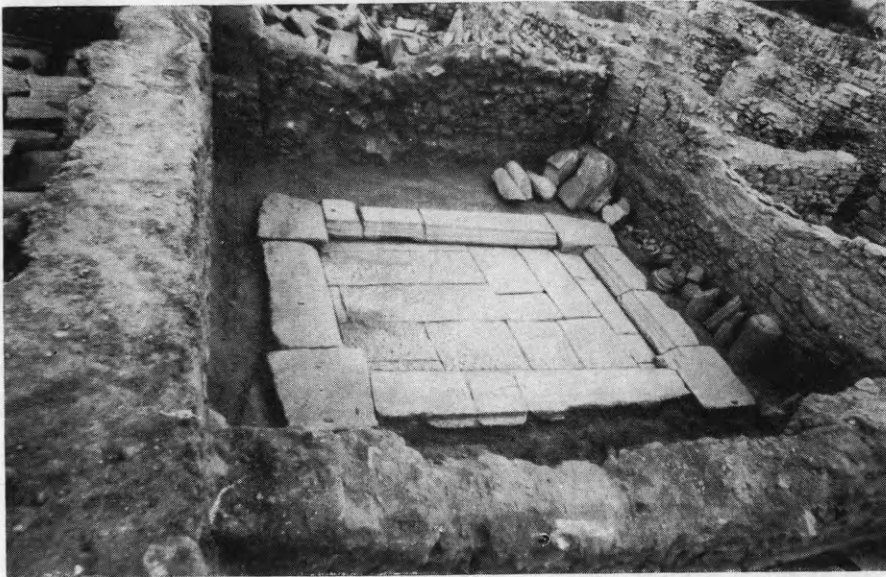
Ἡ ἀπὸ δεκαετίας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγ. Στ. Πελεκανίδη ἐνεργουμένη ἀνασκαφὴ εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ Ὀκταγώνου τῶν Φιλίππων τῆς Ἑταιρείας εἶχεν ἐφέτος ὡς σκοπούς: 1) τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ΒΑ. τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ ὑπολοίπων κτισμάτων τοῦ («Ἐπισκοπείου»), 2) τὴν συνέχισιν τῶν ἐρευνῶν εἰς τὸν πυλῶνα τοῦ αἰθρίου τῆς ἀρχαιοτέρας ὑπὸ τὸ Ὀκτάγωνον ἐκκλησίας, 3) τὴν διερεύνησιν τοῦ κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ ὀκταγώνου χώρου καὶ 4) τὴν ἀποκατάστασιν καὶ ἀναπαράστασιν τοῦ πρὸς Βορρᾶν προτύλου τοῦ Ὀκταγώνου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπαρχόντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Ἀπεκαλύφθη κατ' ἀρχὰς εὐρὺ δωμάτιον (XXXVIII. Βλ. Ἔργον 1968, παρ. πίν. Α), διαστάσεων 5.70 μ. × 5.65 μ., τοῦ ὁποίου ὁ βόρειος τοῖχος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμήμα ἀποκλίνει αἰσθητῶς ἐκ τῆς ἰσογραμμῆς αὐτοῦ, ὥστε ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ τετραγώνου χώρου μετρεῖ 5.20 μ. ἔναντι 5.70 μ. τῆς δυτικῆς. Ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ εἰς τὸ δάπεδον αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη ὀρθογώνιος βάθυνσις 0.20 μ., ἐσωτερικῶν διαστάσεων 2.25 × 3.30 μ., ἐκφεύγουσα ἐκ τῶν ἀξόνων τοῦ διαμερίσματος. Ἡ βάθυνσις αὕτη περικλείεται ὑπὸ μαρμαρίνου πλασίου πλάτ. ±0.50 μ. συνισταμένου ἐκ ποικίλου μεγέθους πλακῶν ἐχουσῶν κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν στενὴν πλευρὰν ὁμοιομόρφους γλυφάς. Ἐφ' ἐκάστης τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ παραλληλογράμμου πλασίου ὑπάρχουν κατ' ἀποστάσεις πολύμορφοι τόρμοι γομφώσεως (εἰκ. 37). Τὸ δάπεδον τῆς βαθύνσεως καλύπτεται δι' ἀκανονίστως τοποθετημένων μαρμαρίνων πλακῶν. Τὸ κατασκευάσμα τοῦτο δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς «κρήνη», καθ' ὅσον κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν αὐτοῦ διεπιστώθη κτιστὸς ἐκ κεραμεικοῦ κονιάματος ἀγωγός, ἀπολήγων εἰς ὀπὴν ἐσωτερικῶς τῆς αὐτῆς γωνίας.

Ὁ ἀποκαλυφθεὶς χώρος XXXVIII μετὰ τῶν ἐκατέρωθεν αὐτοῦ διαμερισμάτων XL καὶ XLI παρουσιάζει πολλὰ καὶ ποικίλα προβλήματα. Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου αὐτοῦ διατηροῦνται εἰς

ὕψος ± 1.80 μ. Μία μόνον εἴσοδος ἐκ τοῦ πρὸς Δυσμάς δωματίου XXXVI ὑπάρχει. Ὁ βόρειος τοῖχος ἔχει μόνον ὀργανικῶς εἶναι ξένος πρὸς τὸν ἀνατολικὸν καὶ τὸν δυτικόν, ἀλλὰ καὶ ἀποκλίνει αἰσθητῶς, ὡς ἀνεφέρθη ἤδη, ἡ δὲ τοιχοδομία του, ἀμελεστάτη οὖσα, διαφέρει τῆς τῶν ἄλλων. Παρατηρήθη προσέτι ὅτι εἰς ὅλον τὸ διαμέρισμα δὲν ὑπῆρχον πραγματικὰ κρημνίσματα

Εἰκ. 37. Τὸ διαμέρισμα XXXVIII μετὰ τῆς ἐν αὐτῷ «κρήνης».

ἀλλὰ χῶμα μόνον μετ' ἐλαχίστων ἐν συμφυρμῶ ἀργῶν λίθων καὶ τεμαχίων κεραμίδων. Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις δηλοῦσιν, ὅτι ὁ χῶρος οὗτος, ὧν ποτε ὑπαίθριος, μετεσκευάσθη εἰς ὑστερωτέρους χρόνους, ὅτε ἔπαυσε χρησιμοποιούμενον κανονικῶς τὸ Ἐπισκοπεῖον. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς συνηγορεῖ καὶ ἡ ὑπαρξίς τῶν δύο εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ ἡμιυπογείου διαμερίσματος XXXVI ἀνοιγομένων παραθύρων, τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξίς καὶ ὁ προορισμὸς προϋποθέτει ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐλεύθερον καὶ ὑπαίθριον πρὸ αὐτῶν χῶρον, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἀρκετὸν ὕψος ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ πρὸ αὐτῶν δαπέδου.

Κατὰ ταῦτα ὁ ἀνασκάπτων ὑποθέτει ὅτι ὁ ὅλος πρὸς Ἀνατολάς τῶν διαμερισμάτων XXXVI, XXXVII καὶ XXXVIII χῶρος, εἰς ὃν εἰσῆρχετο τις διὰ τοῦ εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ δωματίου XL

διβήλου, ἦτο ὑπαίθριος, ἀποτελῶν εἰδός τι ἐσωτερικοῦ αἰθρίου μετὰ κρήνης καὶ κεκοσμημένου διὰ πολυχρώμου μαρμαροθετήματος, τοῦ ὁποίου μέγα μέρος διεσώθη εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἐφέτος διαμερίσματος XLIX (εἰκ. 38), ὕπερ ἀπετέλει ποτὲ μέρος τοῦ καταργηθέντος αἰθρίου.

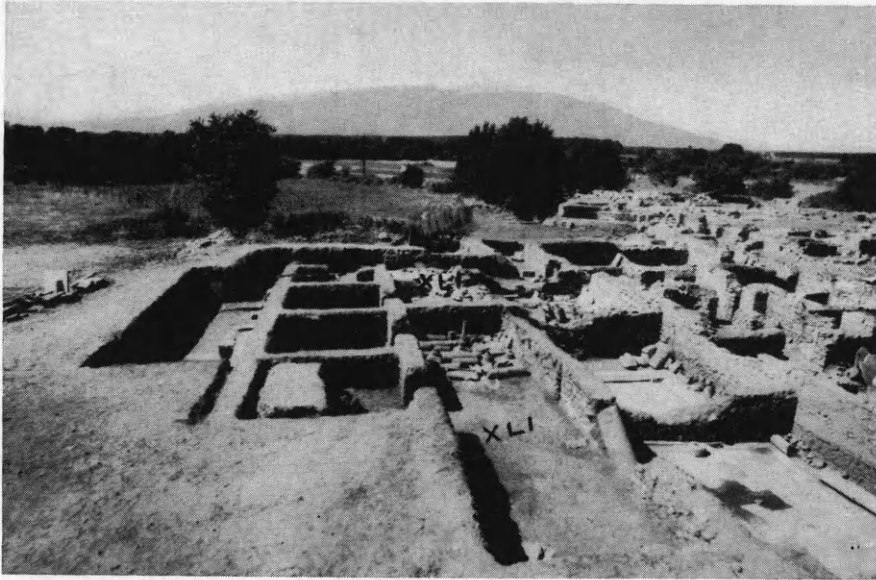
Ἀνατολικῶς τῶν δωματίων τούτων ἡ ἀνασκαφή συνεχίσθη ἀπὸ

Εἰκ. 38. Τὸ δάπεδον τοῦ διαμερίσματος XLIX.

τοῦ σημείου ἔνθα πέρυσιν εἶχε διακοπῆ, ἦτοι βορείως τῆς ἀποκαλυφθείσης προχείρου κλίμακος. Ὅλος ὁ στενομήκης οὗτος χῶρος (XLI) ἀποτελεῖ διάδρομον ἐκτεινόμενον πρὸς Βορρᾶν, πλ. 3.30 μ. καὶ ἀγνώστου εἰσέτι μήκους. Τοῦτον εἰς ἀπόστασιν 7.45 μ. ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ δωματίου XL διακόπτει ἀνίσου πάχους ἐγκάρσιος τοῖχος προχείρου κατασκευῆς (εἰκ. 39). Ἐξωτερικῶς καὶ κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ διαδρόμου τούτου ἀπεκαλύφθησαν ἐξ διαμερίσματα ἐμβαδοῦ $\pm 12.25 \mu^2$. πλὴν τοῦ πρὸς Νότον τελευταίου XLIII, τοῦ ὁποίου αἱ διαστάσεις εἶναι $3.60 \times 2.50 \mu$. Μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ χώρου τούτου διεπιστώθη, ὅτι ὁ ἀνατολικὸς αὐτοῦ τοῖχος ἀφηρέθη μεταγενεστέρως καὶ μετεβλήθη εἰς πρόχειρον εἴσοδον ἐξ Ἀνατολῶν. Τοῦτο τεκμαίρε-

ται ἐκ τῆς κακῆς καὶ προχείρου κατασκευῆς τῆς βορείου παραστάδος τῆς ἀνοιχθείσης εἰσόδου, ἐκ τῆς ἐλλείψεως οὐδοῦ ἢ τοῦ ὑποστρώματος αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπολειμμάτων τῆς ἐδράσεως τοῦ ἀφαιρεθέντος τοίχου. Πάντα τὰ διαμερίσματα ταῦτα φέρουν εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον θύρας πλ. 1.15 μ., εἰς τινὰς τῶν ὁποίων διατηροῦνται κατὰ χώραν οὐδοί. Εἰς τὸν χώρον XLIV, φέροντα ἐτέ-

Εἰκ. 39. Ἀνατολικά διαμερίσματα τοῦ Ἐπισκοπείου.

ραν κατὰ τὸ κέντρον τοῦ νοτίου τοίχου θύραν πλ. 1.20 μ., κατασκευάσθη κλιβανὸς ἐλλειψοειδοῦς σχήματος, τοῦ ὁποίου τὰ τοιχώματα, ἐξ ἀργολιθοδομῆς καὶ πλινθοδομῆς, ἔχουν πλ. ± 0.28 μ. Οὗτος καταλαμβάνει ὅλον σχεδὸν τὸ ἐμβαδὸν τοῦ διαμερίσματος σχηματίζων εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τετράγωνον ἀνοιγμα πλ. 0.48 μ. καὶ ὕψ. 0.60 μ., τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ὡς θυρίδα. Ἐκ τῶν διαπιστωθέντων ἐν συμφυρμῶ μετὰ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ κρημνισμάτων τετηγμένων μαζῶν μετάλλου βεβαιοῦται ὅτι πρόκειται περὶ κλιβάνου ὑψηλῆς θερμαντικῆς δυνάμεως. Ἐκ τῆς κατασκευῆς του, τῆς ἀχρηστεύσεως τοῦ δωματίου, εἰς ὃ εὐρίσκεται, καὶ ἐξ ἄλλων τεκμηρίων, συμπεραίνεται ἡ μεταγενεστέρα κατασκευὴ αὐτοῦ.

Εἰς τὸ διαμέρισμα XLV, διαστάσεων 3.40×3.40 μ., διεπιστώθη κάτωθι τοῦ δαπέδου κτιστὸς ἀγωγὸς τετραγώνου τομῆς (0.13×0.14 μ.), ὅστις ἀρχόμενος ἐκ τῆς ΝΑ. γωνίας ἔχει βορειοδυτικὴν κατεύθυνσιν. Οὗτος καλύπτεται κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ κατὰ τὴν γωνίαν, παρὰ τὸν τοῖχον, διὰ μεγάλου τμήματος θωρακίου φέροντος ὡς διακόσμη-

Εἰκ. 40. Ἡ ἀνατολικῶς τοῦ Ἐπισκοπείου ἀποκαλυφθεῖσα ὁδός. Δεξιὰ ὁ ἐπιφανειακὸς κτιστὸς ἀγωγός.

σιν εἰς τὸ κέντρον μὲν δύο ὁμοκέντρος κύκλους μετ' ἐγγεγραμμένου πολυακτίνου σταυροῦ, κατὰ τὴν ἄκρην δὲ μέγαν λατινικὸν σταυρόν. Παρὰ τὸ θωράκιον τοῦτο καὶ ἐν ἐπαφῇ σχεδὸν πρὸς τὸν νότιον τοῖχον ἀπεκαλύφθη ἐμπεπηγμένος εἰς τὸ ἔδαφος παχὺς κυκλικὸς λίθος διαμέτρου 0.38 μ. φέρων εἰς τὸ κέντρον ἑλλειψοειδῆ ὀπήν καὶ παρ' αὐτὴν τὸρμον. Ὁ λίθος οὗτος ἀποτελεῖ πιθανῶς τὸ κατώτατον τμήμα ἀγωγοῦ ἐξυπηρετοῦντος τὰς ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου ἀποχετεύσεις.

Ἀνατολικῶς καὶ κατὰ μῆκος τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀνασκαφέντων χώρων ἀποκαλύπτεται ὁδὸς πλάτους 3.65 μ. διατηροῦσα τμήματα τοῦ λιθοστρώτου αὐτῆς, ἀποτελουμένου ἐκ μεγάλων, παχέων καὶ ἀνισομεγέθων πλακοειδῶν λίθων λευκῶν, κατειργα-

σμένων κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν διὰ τραχείας ξοῖδος (θραπίνα) πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς ὀλισθηρότητος (εἰκ. 40). Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον, ἀποτελοῦντα τὸ ἐν πλάγιον ὄριον αὐτῆς, διεπιστώθη κτιστὸς ἀγωγός, ἔχων κατεύθυνσιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, πλ. 0.70 μ. καὶ ὕψ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ 0.50 μ. Οὗτος καλύπτεται διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ ἀπολήγει νοτίως εἰς τετράγωνον παραλληλόγραμμον φρεάτιον, μήκ. 0.92 μ. πλ. 0.57 μ. καὶ βάθ. 0.45 μ., ἐπικεχρισμένον εἰς τὰς ἐσωτερικὰς παρειάς δι' ὑδραυλικοῦ κονιάματος. Ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ καὶ τοῦ βορείου τοιχώματος καὶ εἰς ὕψος 0.22 μ. ἀπὸ τοῦ πυθμένος ἀνοίγονται ὀπαὶ διαστάσεων 0.15 μ. × 0.17 μ. καὶ 0.18 μ. × 0.22 μ. ἀντιστοίχως. Συνεχόμενον πρὸς τὸ φρεάτιον τοῦτο καὶ κατὰ τὴν νοτιάν αὐτοῦ πλευρὰν, εἰς ἀπόστασιν δὲ 0.33 μ. ἀπὸ τοῦ τοίχου, ἀπεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ κυκλικὸν ἐκ μαρμάρου περιστόμιον ἀγωγὸν διαμ. 0.36 μ. (εἰκ. 40). Ἡ ὅλη διαμόρφωσις τοῦ συστήματος τῆς ἀποχετεύσεως ἐνταῦθα, μολονότι ἐκ πρώτης ὄψεως δίδει τὴν ἐντύπωσιν μεταγενεστέρου κατασκευάσματος, ἐν τούτοις ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Ἐπισκοπέιου, διότι καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τῆς ὁδοῦ δὲν διεπιστώθη μὲν ὑπόγειος ἀγωγός, ὡς ὁ τῆς πρὸς Δυσμὰς παρόδου, ἀλλὰ τοιαύτης μορφῆς ἐπιφανειακοὶ ἀγωγοί, οἱ ὅποιοι ὡς προορισμὸν εἶχον τὴν ἐξυπηρέτησιν κυρίως τῶν ἀποχετεύσεων τῶν οἰκημάτων χρησιμεύοντες συγχρόνως καὶ ὡς πεζοδρόμια. Ὅμοια ἀπεκαλύφθησαν καὶ εἰς ἄλλας ἀρχαίας πόλεις, ὡς εἰς τὴν Πομπηΐαν.

Ἡ ἔρευνα συνεχίσθη εἰς τὸν πυλῶνα τοῦ αἰθρίου τῆς ἀρχαιοτέρας τοῦ Ὀκταγώνου ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ἡμικυκλίου, ἔνθα πέρυσι διεκόπη. Νοτίως καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.70 μ. ἀπ' αὐτῆς ἀπεκαλύφθη παραλληλόγραμμος πεσσός, πλ. 1.40 μ. καὶ ἀκαθορίστου εἰσέτι μήκους, καλῆς τοιχοδομίας συνισταμένης ἐκ μεγάλων ἐγγωνίων λίθων καὶ ἰσχυροῦ κονιάματος, παρεμβαλλομένου κατὰ τὸ ἄνω αὐτοῦ τμήμα ὀριζοντίως ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους, γείσου ἢ ἐπιστυλίου γλυπτοῦ, τεχνικῆς Sidamara, ὡς οἰκοδομικοῦ ὕλικου ἐκ δευτέρας χρήσεως (εἰκ. 41). Παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ πεσσοῦ, ὅστις βαίνει παραλλήλως πρὸς τὸν

κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ πυλῶνος ἀποκαλυφθέντα, εὐρέθη κατὰ χώραν ἰωνικὴ βάσις μετὰ συμφυοῦς πλίνθου. Ὁμοία βάσις πρέπει νὰ ὑποθεθῇ ὅτι ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν παράλληλον πρὸς Ἄνατολάς, ὁμοίως σχηματιζομένην, γωνίαν. Οὕτω εἰς τὰ προπύλαια ἐκτὸς τῶν ἄλλων κατασκευῶν ἐσχηματίζετο καὶ τις ἐπὶ κίοσιν δυοῖν ἀπαιρομένη ἀψίς. Νοτίως καὶ εἰς ἀπό-

Εἰκ. 41. Δυτικὴ πλευρὰ τῶν προπυλαίων τῆς ἀρχαιοτέρας τοῦ Ὀκταγώνου ἐκκλησίας.

στασιν 1.80 μ. ἀπὸ τοῦ πεσσοῦ ἀπεκαλύφθη ἕτερος τῶν αὐτῶν διαστάσεων (1.20 μ. × 1.85 μ.) πρὸς τὸν κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα ἀναφανέντα. Κατὰ ταῦτα πρὸ τοῦ μεγάλου ἡμικυκλίου, ἔνθα ἡ πύλη καὶ ἡ ἐπὶ κίωνων ἀψίς, ἐσχηματίζετο μνημειῶδες πρόπυλον μετὰ θολωτῆς πιθανώτατα καλύψεως, τοῦ ὁποίου ἡ ἀναπαράστασις ἴσως δὲν θὰ παρουσιάσῃ δυσχερείας, ἐὰν μεταξὺ τῶν περισυλλεγέντων πολλῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ταυτισθοῦν τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ μνημειῶδες τοῦτο ἀρχιτεκτόνημα. Ἡ μνημειώδης ἐμφάνισις τοῦ προπύλου διαπιστοῦται καὶ ἐκ τῆς πληθῆος τῶν ποικίλης προελεύσεως μαρμάρων ἐκ τῆς ὀρθομαρμάρωσεως, ἐκ τῶν σπαραγμάτων καὶ τῶν ψηφίδων, ἐκ τοῦ ἐντοιχίου ψηφιδωτοῦ διακόσμου καὶ ἐκ τῶν πολυμόρφων καὶ πολυχρῶμων πλακιδίων τοῦ μαρμαροθετήματος τοῦ δαπέδου.

Ὁ ἀνασκάπτων εἶχεν ἀπὸ πολλοῦ ὑποθέσει (Ἔργον 1963, 56), ὅτι ἡ διασχίζουσα ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς τὴν ἐμπορικὴν Ἀγορὰν τοῦ Forum ὁδὸς ἐξετείνεται ἀνατολικῶς βαίνουσα παραλλήλως πρὸς τὸν νότιον ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ Ὀκταγώνου. Αἱ ἐκάστοτε ὅμως ἐντατικαὶ προσπάθειαι διὰ τὴν ἐπαλήθευσιν τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς ἀπέβαινον ἄκαρποι. Μόλις ἐφέτος αἱ ἔρευναι εἰς τὸ πρόπυλον τῆς ἀρχαιοτέρας τοῦ Ὀκταγώνου ἐκκλησίας ἔδωκαν θετικὰ ἀποτελέσματα. Κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἰσογραμμὴν (περασσιὰν) τῶν ἀποκαλυφθέντων πεσσῶν τοῦ προπύλου καὶ εἰς βάθος ± 2.60 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου τοῦ Ὀκταγώνου ἀνεφάνη ἡ ὁδός. Ἡ ὁδὸς αὕτη, πλ. 5.50 μ., εἶναι ἐστρωμένη διὰ μεγάλων καὶ παχέων πλακοειδῶν λίθων. Κατὰ τὸ κέντρον αὐτῆς καὶ τὸν μακρὸν ἄξονα διεπιστώθη ὑπόγειος ἀποχευτικὸς ἀγωγός, τετραγώνου τομῆς, πλ. 1.00 μ. καὶ βάθ. 0.90 μ. Τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ, ἡ καλὴ καὶ ἐπιμελημένη ἐπίστρωσις αὐτῆς καὶ ἄλλα τινὰ στοιχεῖα, ἅτινα χρῆζον ἐρέυνης εἰσέτι, δηλώνουν ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς τῶν κυριωτέρων ὁδῶν τῆς πόλεως τῶν Φιλιππων, ἰσαξίας καὶ παραλλήλου τῆς πρὸς Βορρᾶν κειμένης Ἐγνατίας ὁδοῦ. Οὕτω δύο κύριαι ἀρτηρίαι περιορίζουν τὸ συγκρότημα τοῦ Ὀκταγώνου: Ἀπὸ Βορρᾶ ἢ Ἐγνατία καὶ ἀπὸ Νότου ἢ ἀποκαλυφθεῖσα ἐπέκτασις τῆς ὁδοῦ τῆς ἐμπορικῆς Ἀγορᾶς τοῦ Forum.

Πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὴν στάθμην τῆς τελευταίας ταύτης κυρίας ὁδοῦ συνδέεται ἡ διαμύρφωσις τῆς νοτίας ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ.

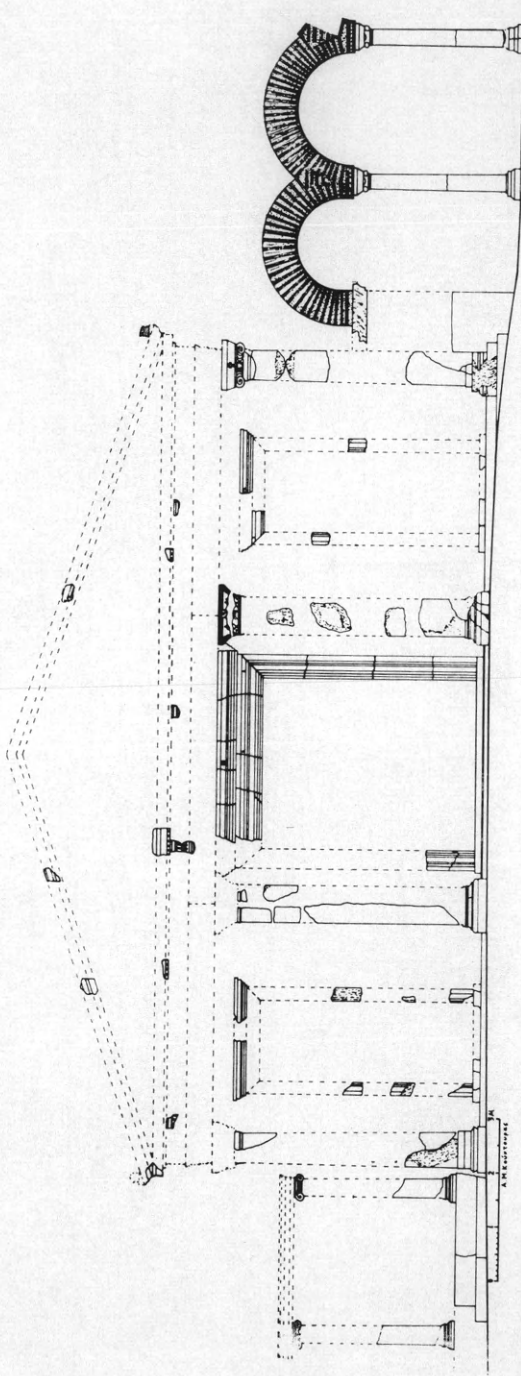
Ὡς γνωστόν, εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην ὑπάρχουν τρεῖς εἴσοδοι, μεσολαβουσῶν μεταξὺ αὐτῶν διακοσμητικῶν κογχῶν ἀνοιγομένων εἰς τὸ πάχος τοῦ τοίχου. Ἐπομένως ἡ διάρθρωσις τῆς πλευρᾶς αὐτῆς προϋπέθετε τὸ μὲν δυνατότητας προσπελάσεως πρὸς τὰς εἰσόδους, τὸ δὲ ἀνοικτὸν χῶρον ἐλεύθερον παντὸς προσκτίσματος περιορίζοντος τὴν θέαν τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ Ὀκταγώνου. Ἀλλὰ καὶ αἱ δύο αὐταὶ προϋποθέσεις προσκρούουν εἰς τὴν μεγάλην διαφορὰν ὕψους τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῆς στάθμης τῶν οὐδῶν τῶν εἰσόδων καὶ τοῦ καταστρώματος τῆς ἀποκαλυφθείσης ὁδοῦ.

Πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ἐγένετο πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς εὐρισκομένης εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ νοτίου τοίχου

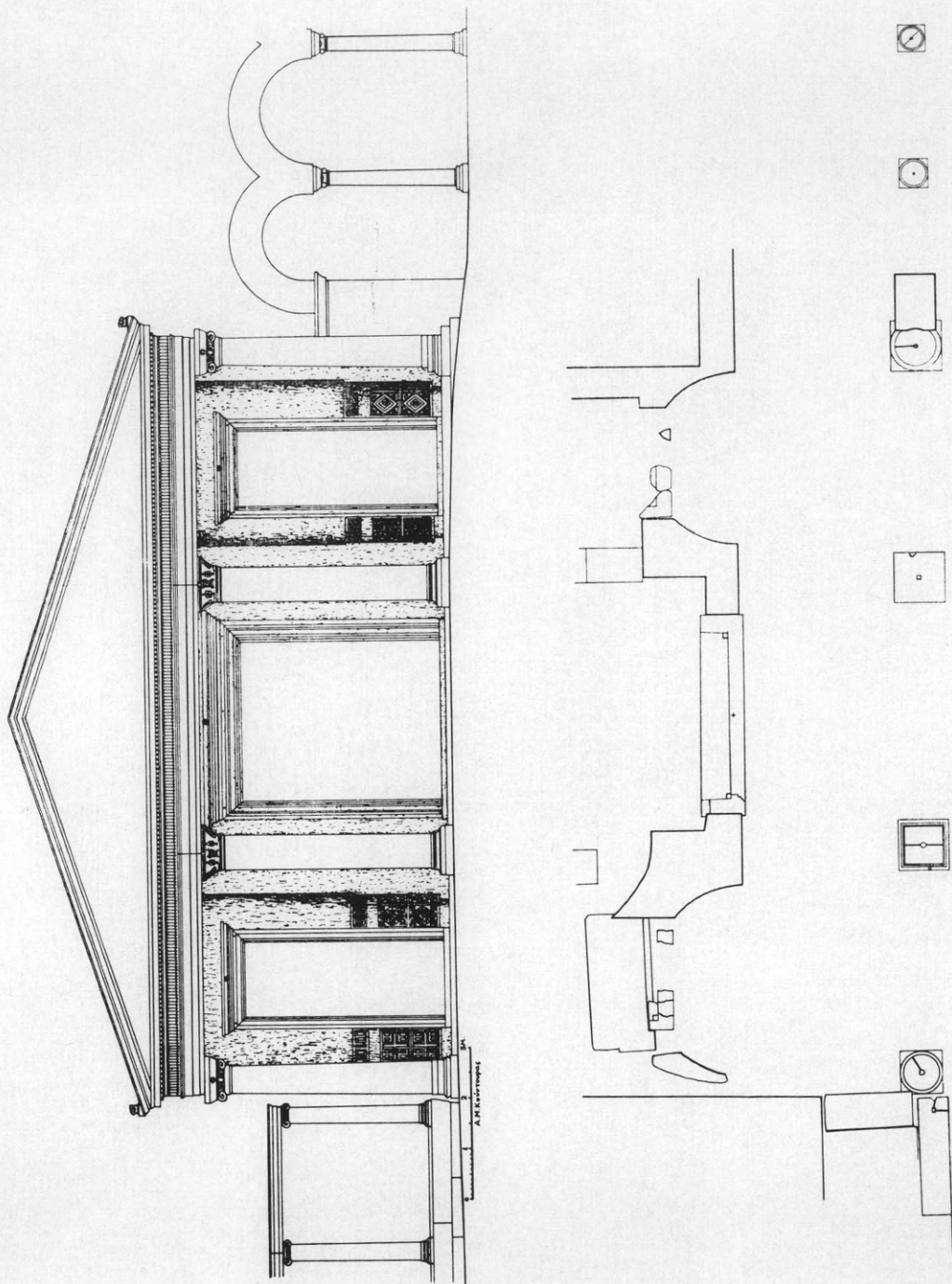
τοῦ Ὀκταγώνου κάθετος τομή, πλ. 2.00 μ., μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Νότον. Ἡ ἔρευνα ἀπέδωσεν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Εἰς ἀπόστασιν 3.60 μ. νοτίως τῆς ὁδοῦ καὶ εἰς βάθος 1.00 μ. ἀπεκαλύφθη τοῖχος πάχ. 0.70 μ. ἐπιμελοῦς ἐξ ἀργολιθοδομῆς κατασκευῆς, ὅστις εὑρίσκεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐν ἐπεκτάσει πρὸς τὸν πέρυσιν ἔξωθι τῆς ΝΔ. πύλης τοῦ Ὀκταγώνου σημειωθέντα, ἐπομένως ἀμφότεραι εἶναι τμήματα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τοίχου, διήκοντος καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ Ὀκταγώνου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐνοῦται, ὡς ἡ ἀπόστασις ἐκ τοῦ ναοῦ 3.60 μ. ἀμφοτέρων βεβαιοῖ, μετὰ τοῦ δακτυλίου τοῦ περιβάλλοντος ἐξωτερικῶς τὴν ἀψίδα τοῦ Ὀκταγώνου καὶ βαίνοντος παραλλήλως πρὸς τοὺς ὀριζοντίους τοίχους τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς. Οὕτω κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ διαμορφοῦται συνεχῆς στοᾶ, ἣτις κατὰ τὸ νότιον τμήμα αὐτῆς ἐδράζεται ἐπὶ ἀναλημματικοῦ τοίχου ὕψους ± 2.60 μ., ὅση δῆλον ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς στάθμης τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ σημείου, ἔνθα τὰ κατώφλια τῶν νοτίων θυρῶν τοῦ Ὀκταγώνου. Ἡ στοᾶ αὕτη, στεγαζομένη διὰ μονορρίκτου στέγης, κατὰ μὲν τὸ ἀνατολικὸν αὐτῆς τμήμα ἦτο κλειστή, ὡς ἐπιβάλλουν ἀρχιτεκτονικοὶ λόγοι, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐκτεθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἀνασκάπτοντος ἐν καιρῷ, κατὰ μῆκος δὲ τοῦ νοτίου τοίχου ἀνοικτὴ μετὰ κιονοστοιχίας. Ἡ τοιαύτη διαμόρφωσις ἐμφανίζει παραλλαγὴν τῆς ἀνοικτῆς ἢ κλειστῆς στοᾶς, ἣτις περιτρέχει καὶ ἀπὸ τὰς τρεῖς ὁμως πλευρὰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν τῶν Γεράσων. Μόνον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον παραμένει πρὸς τὸ παρὸν ἀναπάντητον, εἶναι ὁ τρόπος ἐπικοινωνίας τῆς ἀνυψωμένης ἐπὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου νοτίας στοᾶς πρὸς τὴν πολὺ χαμηλότερον εὑρισκομένην ὁδόν. Ἡ ἐπικοινωνία αὕτη ἐγένετο τῇ βοηθείᾳ μνημειώδους κλίμακος, εἴτε συνεχοῦς εἴτε κατ' ἀποστάσεις τοποθετημένης, ἢ διὰ μιᾶς μόνον κατὰ τὴν ΝΔ. ὄψιν τοῦ ναοῦ πύλης; Μόνον ἡ μέλλουσα ἔρευνα θὰ δώσῃ τὴν ὀριστικὴν λύσιν.

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἀνωτέρω σκαφικὰς ἐργασίας ἐγένετο καὶ συστηματικὴ ἔρευνα καὶ σχεδίασις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ τῶν προπυλαίων καὶ τῶν αὐλείων πυλῶν. Ἡ ἐργασία αὕτη ἀπέδωκεν ἐξαιρετικὰ ἀποτελέσματα καθοδηγήσασα εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀποκατάστασιν μεταξὺ ἄλλων καὶ τῶν προπυλαίων, ὡς δει-

Εἰκ. 42. Ἀποκατάστασις τοῦ προπύλου τοῦ Ὀικαγῶνου, ἐφ' ἧς δηλοῦνται τὰ τμήματα ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων μαρμάρων αὐτοῦ.

Είκ. 43. Γραφική αποκατάσταση τῶν προπυλαίων τοῦ Ὀκταγώνου.

κνύουν τὰ σχέδια τῶν εἰκόνων 42-43, ἅτινα ἐξεπόνησεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ταυτισθέντων τεμαχίων μετὰ περισσῆς ἐπιμελείας ὁ σχεδιαστὴς κ. Ἄργ. Κούντουρας.

7. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1969 συνεχίσθη, διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος

Εἰκ. 44. Τὸ νότιον κλιῶς τῆς βασιλικῆς Α μετὰ τοὺς κορμούς τῶν κίονων εἰς τὸ μέσον τμήμα αὐτοῦ.

Ε. Στίχα, ἡ ἀνασκαφὴ τῶν βασιλικῶν Α καὶ Β τῆς παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως.

Β α σ ι λ ι κ ῆ Α. Τῆς βασιλικῆς ταύτης ὀλόκληρον τὸ νότιον

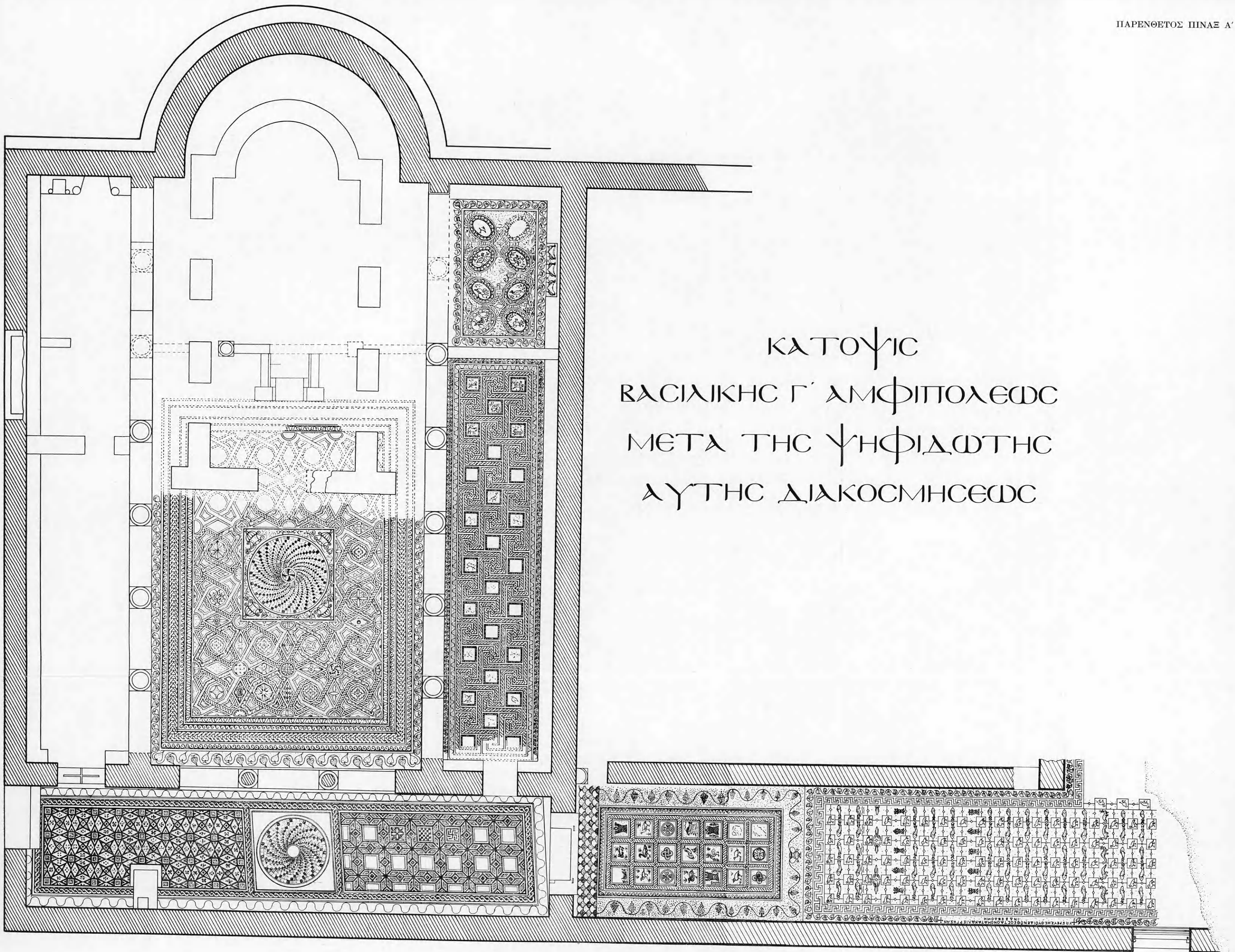
κλίτος εἶχεν ἐξακριβωθῆ, ὅτι ἐκαλύπτετο ὑπὸ ὠραίων πολυχρῶ-
μων ψηφιδωτῶν παραστάσεων. Ἐκ τοῦ ὅλου ὅμως κλίτους εἶχε
προπέρουσιν ἀνασκαφῆ μόνον τὸ δυτικὸν ἄκρον, εἰς μῆκος 9.61 μ.
ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου, καὶ τὸ ἀνατολικόν, εἰς μῆκος 8.08 μ. ἀπὸ

Εἰκ. 45. Νότιον κλίτος. Τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτὰ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κίωνων.

τοῦ ἀνατολικοῦ. Τὸ ὑπόλοιπον μέσον τμήμα του ἔμενεν ἄσκαφον,
ἐπειδὴ ἐκαλύπτετο ὑπὸ τεσσάρων μεγάλων κορμῶν κίωνων καὶ
πολλῶν ἄλλων μικροτέρων κίωνων (εἰκ. 44).

Πρὸς ἀποκάλυψιν καὶ τοῦ μέσου τούτου τμήματος ἀπεμακρύν-
θησαν ἐφέτος κατ' ἀρχὰς οἱ εἰρημένοι 4 κίονες, κάτωθεν δ' αὐτῶν
ἀνευρέθη τετράγωνον, διαστάσεων 2.26×2.26 μ., ὅπερ ἔφερον ἐγ-

ΚΑΤΟΨΙΣ
ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ Γ' ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ
ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΨΗΦΙΔΩΤΗΣ
ΑΥΤΗΣ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΕΩΣ

0 1 2 3 4 5 10 M.

Ε. ΣΤΙΚΑΣ

γεγραμμένον κύκλον περιβαλλόμενον ἀπὸ λευκὴν ταινίαν καὶ σχοινίον πλάτους 0.13 μ. (εἰκ. 45).

Ἐντὸς τοῦ κύκλου εἰκονίζεται κάρναρος καὶ περὶ αὐτὸν ὀλόκληρος κόσμος ζῶων καὶ πτηνῶν (εἰκ. 45). Ἐκ τοῦ ἐν τῷ μέσῳ καθάρου ἀναδύεται κατακόρυφον στέλεχος καταλήγον ἄνω εἰς στροβί-

Εἰκ. 46. Τὸ νότιον κλίτος τῆς βασιλικῆς Α. Τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτὰ παρὰ τὸ μέσον τμήμα αὐτοῦ.

λιον, ἐκ τῶν ὀπῶν τοῦ ὁποίου ἐκπηδᾷ ὕδωρ πληροῦν τὸν κάρναρον, τὸ ὕδωρ δὲ τοῦτο πίνουσι δύο ἀντιμέτωποι ἔλαφοι¹. Ὑπεράνω τῆς ράχεως τῶν ἐλάφων εἰκονίζονται δύο ὑδρόβια πτηνὰ ραμφίζοντα κλάδον, ἐνῶ ἄφ' ἑτέρου ἄνωθεν καὶ μεταξύ τῶν κεράτων τῶν ἐλά-

1. Ἡ ἀνωτέρω παράστασις τῶν ἐλάφων ἀποδίδει προφανῶς τὸ κείμενον τοῦ Ψαλμοῦ 41,2, ὅπερ ἔχει ὡς ἐξῆς: Ὁν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ Θεός. Ὁ κάρναρος περιέχει τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς (πρβ. Ἰω. 4,14).

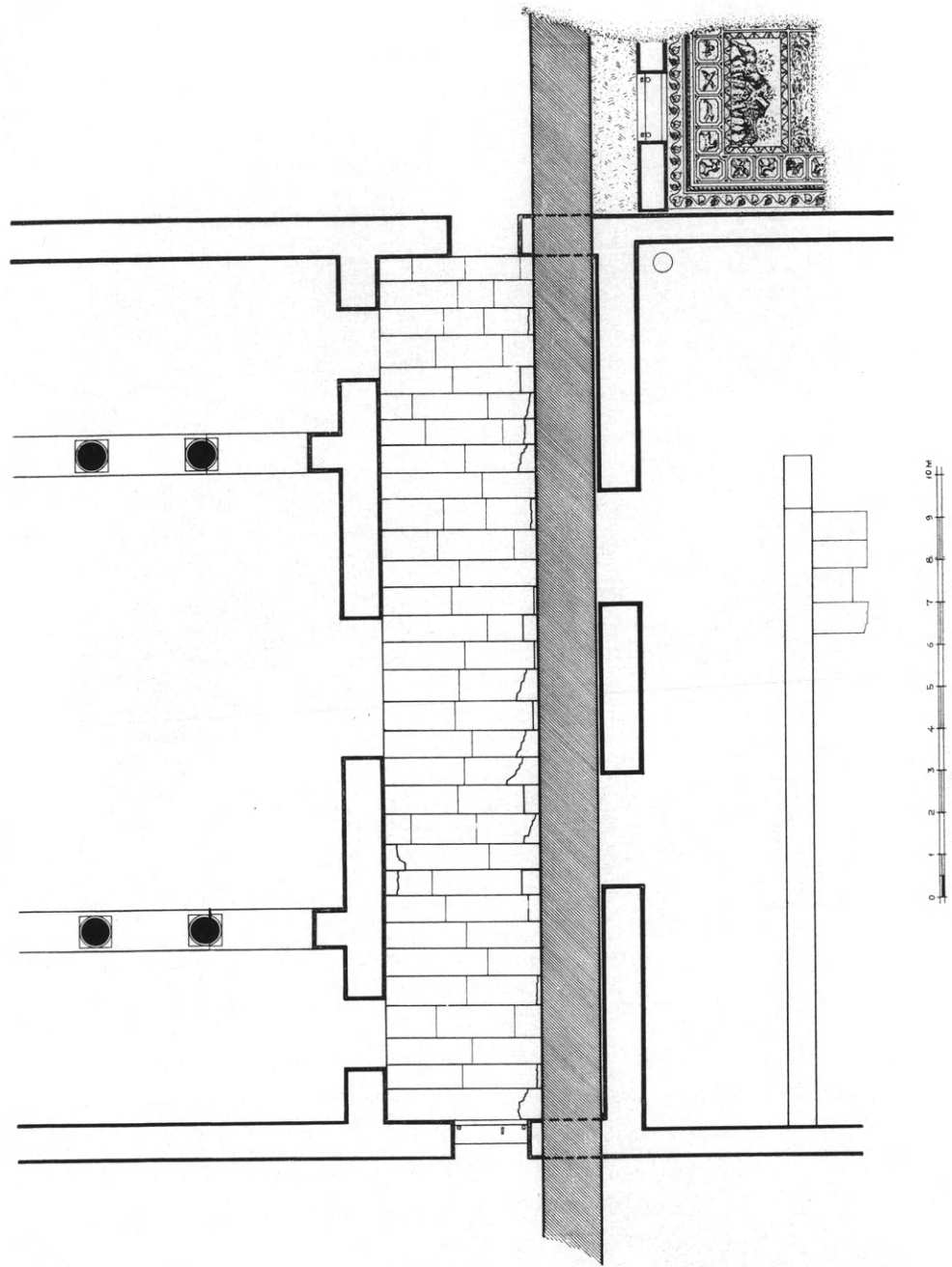
φων παρίσταται λαγώς, ὅστις τρώγει καρπὸν. Κάτωθεν παρὰ τὴν βᾶσιν τοῦ κανθάρου ὑπάρχουν δύο μακρόλαιμα πτηνὰ (χῆνες ἢ κύκνοι), τὰ ὁποῖα ραμφίζουσι κλάδους. Τέλος τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ περιγεγραμμένου εἰς τὸν κύκλον τετραγώνου πληροῦνται ἀπὸ πλέγματα κύκλων, εἰς τὸ μέσον τῶν ὁποίων εἰκονίζονται πτηνὰ ραμφίζοντα κλάδον. Τὸ σύνολον ὅλων τῶν ἀνωτέρω καὶ ἡ

Εἰκ. 47. Νότιον κλίτος. Πτηνὰ τὰ ὁποῖα τρώγουσι ἰχθῦς.

διάταξις τούτων ἐντὸς τοῦ κύκλου παρουσιάζει ὡραίαν σύνθεσιν (εἰκ. 45). Ἐν συνεχείᾳ ἔξωθεν τοῦ ἀνωτέρω κύκλου καὶ ἐπὶ μήκους 7.65 μ. πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ κλίτους τούτου ἀπεκαλύφθησαν ὡραῖα πολύχρωμα ψηφιδωτά. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἦλθεν εἰς φῶς ἡ περιβάλλουσα τὸ κλίτος ταινία (πλαίσιον), ἣτις ἀποτελεῖται ἐκ πλατέος ἀλυσσοειδοῦς πλοχμοῦ ἐσωτερικῶς, ἔξωτερικῶς τοῦ ὁποίου τρέχει ἀνὰ εἷς στενότερος σπειρομαίανδρος (εἰκ. 46). Τὰ πλαίσια ταῦτα περιβάλλουν ἀνὰ δύο τετράγωνοι πίνακες, διαστάσεων 0.45×0.45 μ., πλαισιούμενοι ὑπὸ σπειρομαϊάνδρων, συριακῶν τροχῶν καὶ γεωμετρικῶν πλεγμάτων μετὰ σχοινίων. Ἐντὸς τῶν τετραγώνων πινάκων εἰκονίζονται κατὰ σειρὰν εἰς μὲν

ΒΑΣΙΛΙΚΗ Α΄ ΔΗΦΙΠΟΛΕΩΣ

Είχ. 48. 'Ο άνασκαφείς κατά τὸ 1969 χῶρος τῆς βασιλικῆς Α΄ Ἀμφιπόλεως.

τὰ δύο πρῶτα ἀνά εἷς ἰχθύς, εἰς δὲ τὰ δύο δεύτερα ἀριστερὰ μὲν ὀκτάπους δεξιὰ δὲ ὑδρόβιον πτηνόν, τὸ ὁποῖον ραμφίζει ἰχθύν. Εἰς τὰ ἐπόμενα παρίσταται ἀριστερὰ μὲν πτηνὸν ραμφίζον κλάδον δεξιὰ δὲ ὀκτάπους καὶ ἐν συνεχείᾳ πτηνά, τὰ ὅποια τρώγουν ἰχθῦς (εἰκ. 47).

Ἐκ παραλλήλου ἐσκάφη καὶ ὁ νάρθηξ τῆς αὐτῆς βασιλικῆς, τοῦ

Εἰκ. 49. Ὁ νάρθηξ τῆς βασιλικῆς Α. Ἀριστερὰ ὁ μεταγενέστερος τοῖχος, ὅστις καλύπτει τμῆμα τοῦ νάρθηκος.

ὁποίου κατὰ τὸ παρελθὸν εἶχεν ἀνασκαφῆ μόνον μικρὸν τμῆμα. Ὁ νάρθηξ ἔχει πλάτος 3.65 μ. καὶ μῆκος 20.50 μ. (εἰκ. 48 καὶ 49). Εἰς τὸν νότιον τοῖχόν του φέρει θύραν, ἀνοίγματος 1.60 μ., εἰς δὲ τὸν βόρειον ἄλλην, ἀνοίγματος 1.75 μ. Εἰς ταύτην σώζεται κατὰ χώραν καὶ τὸ κατώφλιον μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς ἐγκοπὰς τῶν στροφῶν (εἰκ. 50). Τὸ δάπεδον τοῦ νάρθηκος ἦτο ἐστρωμένον μὲ μαρμαρίνας πλάκας, διαστ. περίπου 0.70×1.50 μ., αἱ ὅποια ἔχουν ἀφαιρεθῆ, σώζονται ὅμως διάφορα τεμάχια αὐτῶν, ἐκ δὲ τῶν ἀποτυ-

πωμάτων τῶν πλακῶν ἐξάγονται ὅλαι αἰδιαστάσεις των (εἰκ. 48). Ἐν ἐπαφῇ μὲ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος καὶ ἐφ' ὅλου τοῦ μήκους αὐτοῦ ἔχει κτισθῆ μεταγενεστέρως τοῖχος πάχους 1.50 μ. (εἰκ. 51), ὅστις προεκτείνεται πρὸς Βορρᾶν μὲν ἐπὶ μήκους 85 μ., πρὸς Νότον δὲ ἐπὶ 63 μ. Ὁ τοῖχος αὐτὸς πρὸς Νότον μὲν, μετὰ τὰ 63 μ., στρέφεται πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἐπεκτείνεται ἐπὶ

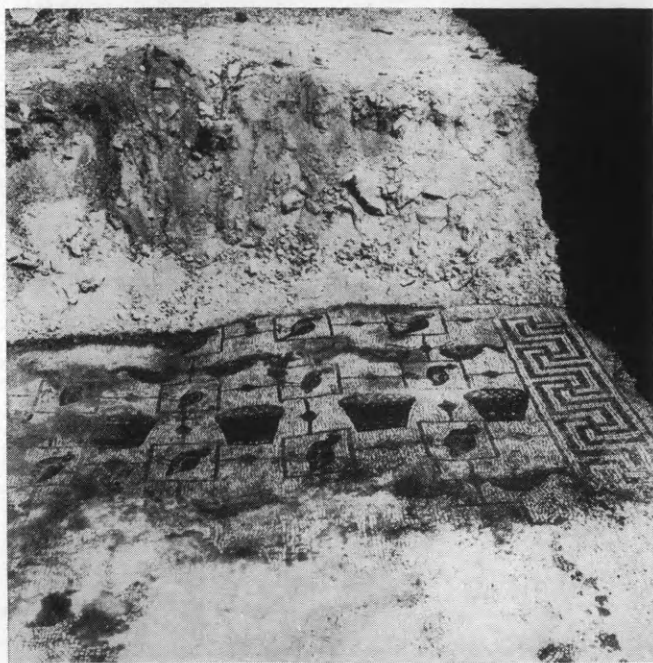
Εἰκ. 50. Ἡ βόρειος θύρα τοῦ νάρθηκος μὲ τὸ κατάφλιον κατὰ χώραν.

μήκους 302 μ., πρὸς Βορρᾶν δέ, μετὰ τὰ 85 μ., στρέφεται πρὸς Ἀνατολὰς ἐπὶ μήκους 175 μ., κατόπιν κάμπτεται πρὸς Βορρᾶν ἐπὶ μήκους 55 μ. καὶ ἔπειτα στρέφεται πρὸς Ἀνατολὰς καὶ προχωρεῖ ἐπὶ 111 μ. Ἐκεῖ κάμπτεται πρὸς Νότον ἐπὶ μήκους 185 μ. καὶ ἐνοῦται μὲ τὸν ἄλλον τοῖχον. Οὕτω δημιουργεῖται ὀρθογώνιον περίπου ὄχρωματικὸν τεῖχος, ὅπερ περιβάλλει ὀλόκληρον τὴν ἀκρόπολιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε τέσσαρες βασιλικαὶ μὲ τὸ ἐπισκοπικὸν μέγαρον περίπου εἰς τὸ μέσον των.

Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν ὀλοκλήρου τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρ-

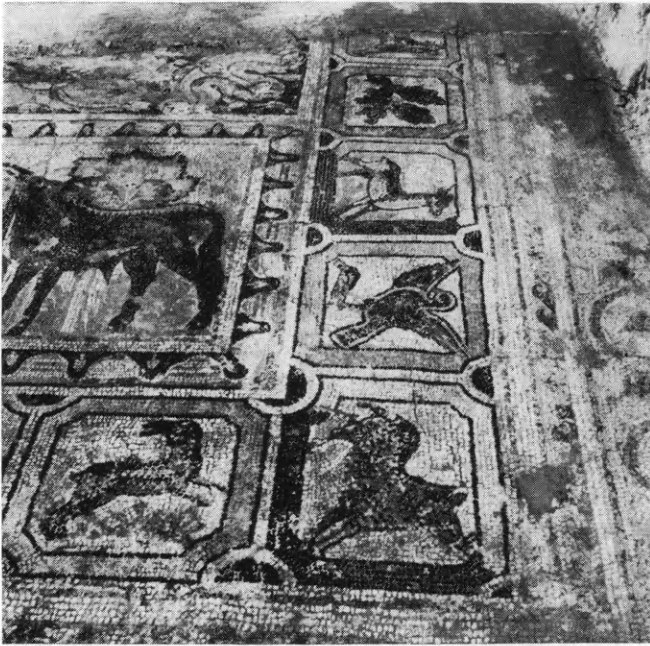

Είχ. 51. 'Ο δυτικός τοίχος του νάρθηκος. Δεξιά και ἐν ἐπαφῇ ὁ μεταγενέστερος τοίχος πάχους 1.50 μ.

Είχ. 52. Τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου του ἐξωνάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α.

θηκος διεπιστώθη, ὅτι οὗτος εἶχε πάχος 1 μ. καὶ σώζεται εἰς ὕψος 2.10 μ. ἔφερε δὲ δύο θύρας ἀνοίγματος 2.60 μ. Ἐπίσης ἐξηκριβώθη, ὅτι ὁ βόρειος καὶ ὁ νότιος τοῖχος τοῦ νάρθηκος προεξετείνοντο πρὸς Δυσμάς. Προκύπτει οὕτω ὅτι ἡ βασιλικὴ ἔφερε καὶ ἐξωνάρθηκα, τοῦ ὁποῦ ἀπεκαλύφθη ὁ νότιος τοῖχος μέχρι μήκους 6 μ. Τὸ πλάτος ὅμως τοῦ ἐξωνάρθηκος φαίνεται ὅτι

Εἰκ. 53. Τὸ παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἐξωνάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α εὐρεθὲν διαμέρισμα μετὰ τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτά.

ἦτο 4 μ., τὸ δὲ δάπεδόν του ἐκαλύπτετο ὑπὸ ψηφιδωτῶν, διότι ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸ μέσον του περίπου πέντε ἀλλεπάλληλοι τετράγωνοι πίνακες, εἰς τοὺς ὁποίους εἰκονίζονται ἐναλλάξ πτηνά, ἰχθύες καὶ κύνιστρα μετὰ καρπούς (εἰκ. 52).

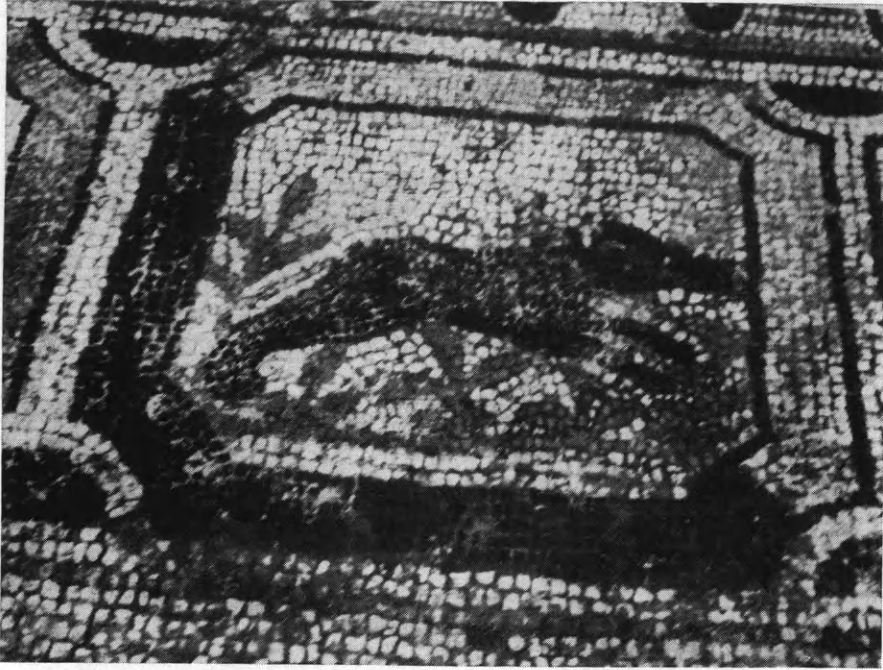
Πρὸς Νότον τοῦ ἐξωνάρθηκος καὶ παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος ἀπεκαλύφθη διαμέρισμα, τοῦ ὁποῦ ἀνεσκάφη τμημα διαστ. 3.50×3.50 . Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.72 μ. ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας ὑπάρχει θύρα ἀνοίγματος 1.60 μ., τῆς ὁποίας ὑφίσταται κατὰ χώραν τὸ κατώφλιον (εἰκ. 48). Τὸ δάπεδον τοῦ χώρου τούτου καλύπτεται ἀπὸ ἀξιόλογα ψηφιδωτὰ μετὰ

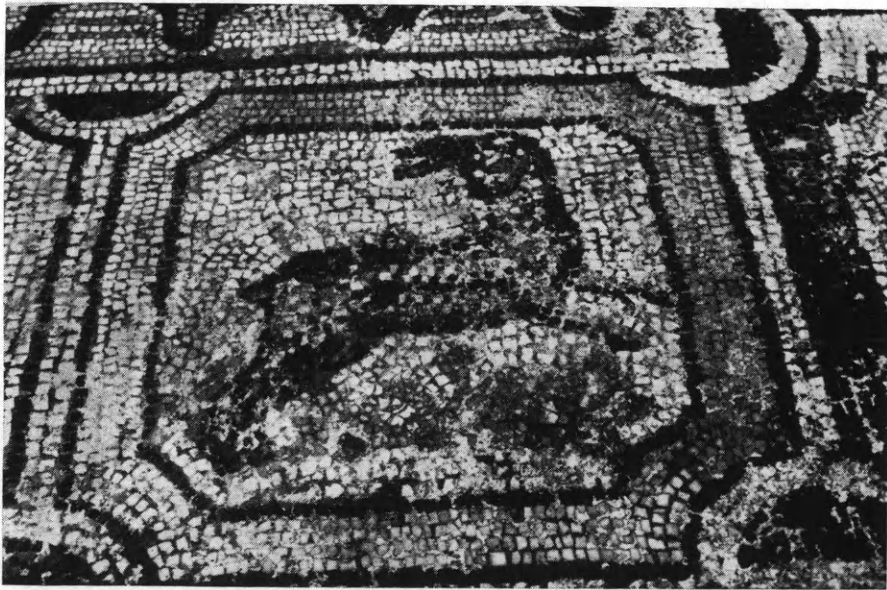
Εικ. 54. Τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτά τοῦ παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς βασιλικῆς Α ἀποκαλυφθέντος διαμερίσματος.

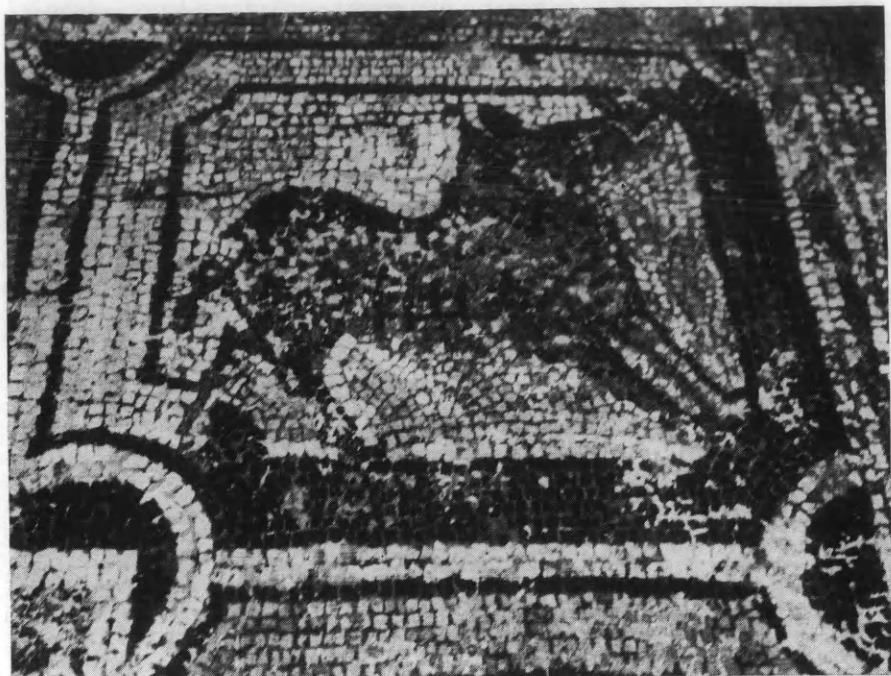
Εικ. 55. Λεπτομέρεια τῶν ἐντὸς τοῦ τετραγώνου πίνακος δύο χιαστῶν ἰχθύων.

Είχ. 56. Λεπτομέρεια τοῦ τρέχοντος κυνός.

Είχ. 57. Λεπτομέρεια τοῦ διακομένου λαγφοῦ.

Είχ. 58. Λεπτομέρεια τοῦ εἰς τὸν γωνιαῖον πίνακα ἀγριοχοίρου.

Είχ. 59. Λεπτομέρεια τοῦ ἀετοῦ, ὅστις κρατεῖ διὰ τῶν ὀνύχων τοῦ πτηνόν.

ένδιαφερούσας παραστάσεις (εικ. 53 - 54). Περιβάλλεται από πλαίσιο πλάτους 0.55 μ. ἔχον ταινίας κισσοῦ καὶ σπειρομαϊάνδρου. Ἐν συνεχείᾳ σχηματίζονται τετράγωνοι πίνακες, διαστάσεων 0.60 × 0.60, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονται κατὰ σειράν ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὀκτάπους, δύο ἰχθύες χιαστί (εικ. 55), εἰς κύων (εικ. 56), ὅστις τρέχει κυνηγῶν προφανῶς τὸν εἰς τὸν ἐπόμενον

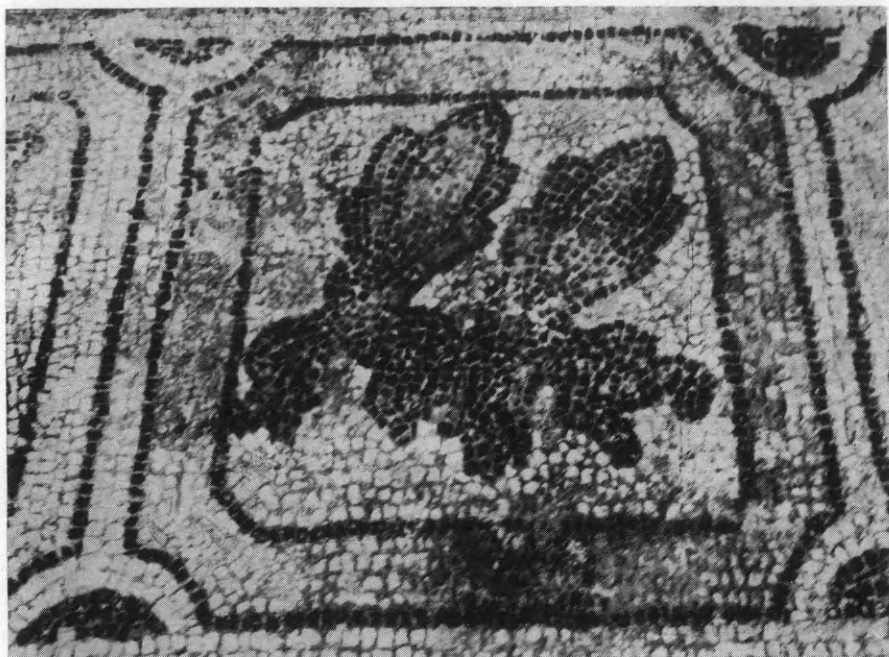
Εἰκ. 60. Λεπτομέρεια τῆς δορκάδος (ζαρκάδι).

πίνακα εἰκονιζόμενον λαγῶν, ὅστις καὶ αὐτὸς τρέχει στρέφων νὰ ἴδῃ τὸν κύνα (εικ. 57). Ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὸν γωνιαῖον πίνακα, εἰκονίζεται ἀγριόχοιρος (εικ. 58), κατόπιν, ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς, ἀετὸς μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας (εικ. 59), ὅστις κρατεῖ διὰ τῶν ὀνύχων τοῦ πτηνόν, ἔπειτα δορκάς (ζαρκάδι) (εικ. 60), δύο μέλισσαι (εικ. 61) καὶ μικρὸς μύσχος.

Τέλος εἰς τὸ κέντρον καὶ ἐντὸς ὀρθογωνίου διαχώρου, διαστάσεων 1.16 × 2.55, εἰκονίζονται ἀντιμέτωποι δύο μύσχοι, οἵτινες ἐπιχειροῦν νὰ πῖωσιν ἀπὸ σταυρόμορφον κρήνην, ἐκ τοῦ κέντρου τῆς ὁποίας ἐξέρχεται κατακόρυφον στέλεχος, ὅπερ ἀπολήγει εἰς στροβίλιον, ἐξ οὗ ἀναπηδᾷ ὕδωρ (εικ. 62) ρέον περίξ τῆς κρήνης.

Πρὸς Δυσμὰς τοῦ ἀνωτέρω ὀρθογωνίου διαχώρου ἀπεκαλύφθη καὶ ἕτερος ὀρθογώνιος χῶρος μὲ πλουσίαν βλάστησιν. Ἐπὶ τοῦ ΒΑ.

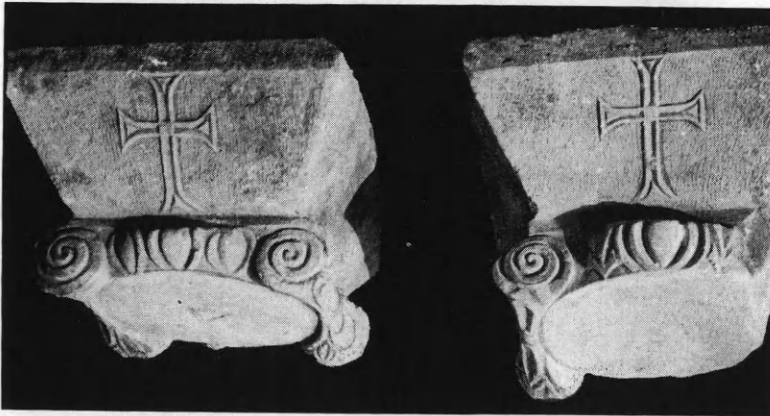
Εικ. 61. Ὁ πίναξ τῶν δύο μελισσῶν.

Εικ. 62. Λεπτομέρεια τῶν δύο ἐκατέρωθεν τῆς σταυρομόρφου κρήνης ἱσταμένων μῦσῶν.

ἄκρου ἤλθον εἰς φῶς αἱ δύο μορφαί, ἐξ ὧν ἢ μία κρατεῖ καμάκιον. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι πρόκειται περὶ ἀλιέων, ἀλλ' ἢ παράστασις αὕτη θὰ καθαρισθῇ ἐντελῶς κατὰ τὰς προσεχεῖς ἀνασκαφάς.

Ἐξ ἄλλου λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ πρὸς Νότον τοῦ ἐξωνάρθηκος τῆς βα-

Εἰκ. 63. Ἴωνικά κιονόκρανα, ἀνήκοντα εἰς τὰς κιονοστοιχίας τοῦ ἄνω ὀρόφου τῆς βασιλικῆς Α.

σιλικῆς Α ἀποκαλυφθὲν διαμέρισμα εὐρέθη τὰς τελευταίας ὥρας πρὶν τερματισθῆ ἢ ἀνασκαφῇ, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ εἰς ποῖον κτήριον ἀνήκει.

Προσθέτομεν τέλος ὅτι εἰς τὴν βασιλικὴν Α ἤλθον κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ νάρθηκος εἰς φῶς τρία Ἴωνικά κιονόκρανα (εἰκ. 63), τὰ ὅποια ἀνήκουν, μαζὶ μὲ ἕτερα 12, τὰ ὅποια ἀνευρέ-

Εικ. 64. 'Ο παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ βορείου κλίτους εὐρεθεὶς ἄμβων. Ἀριστερὰ κιονόκρανον, ἀνήκον εἰς διαχωριστικὸν κιονίσκον παραθύρου.

Εικ. 65. Κορινθιακὸν κιονόκρανον ἐκ τῆς κιονοστοιχίας τοῦ βορείου στυλοβάτου.

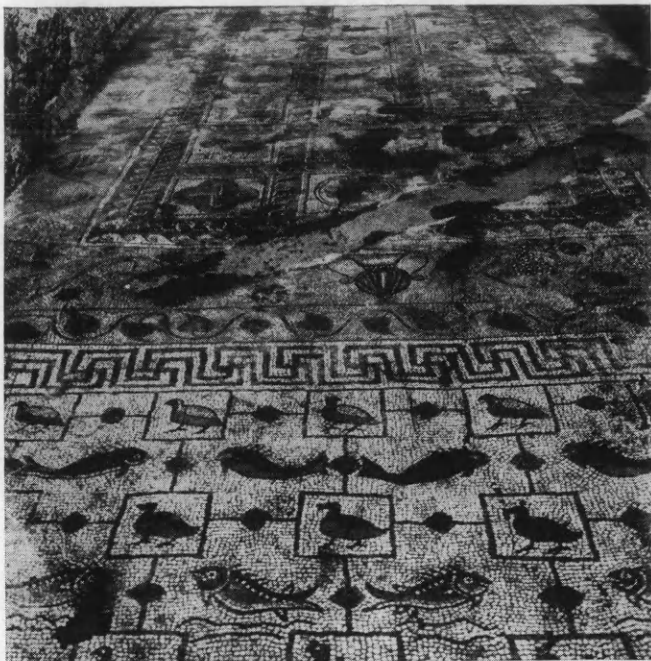
θησαν πέρυσιν εἰς τὰς κιονοστοιχίας τοῦ ἄνω ὀρόφου τῆς βασιλικῆς. Ἐπίσης παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ Β. κλίτους τῆς βασιλικῆς ἀπεκαλύφθη κιονόκρανον, ὅπερ ἀνῆκεν εἰς διαχωριστικὸν κιονίσκον παραθύρου, ὡς καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἄμβωνος μὲ δύο κατάκοσμα θωράκια, τὰ ὅποια συναντῶνται καθέτως καὶ ἀποτε-

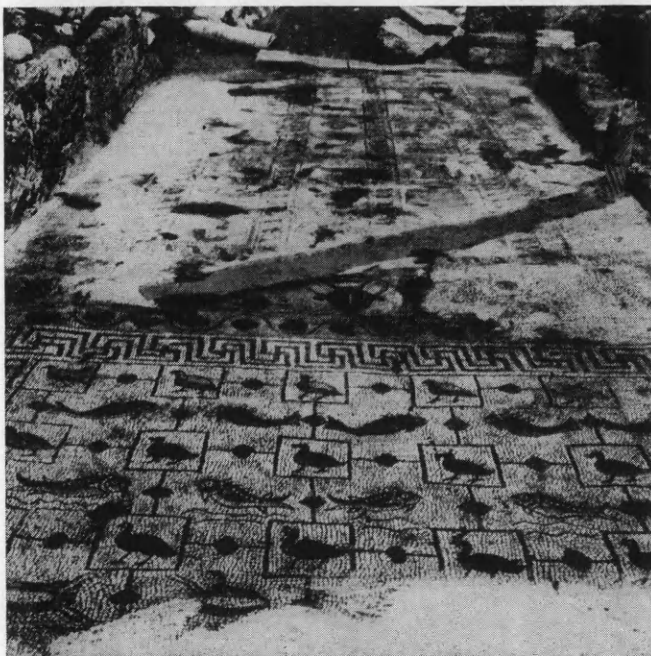
Εἰκ. 66. Τὸ δάπεδον τοῦ κατὰ προέκτασιν πρὸς Νότον τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ ἀποκαλυφθέντος χώρου.

λοῦν ἐν σῶμα μετὰ τῆς κυματιοφόρου βάσεως (εἰκ. 64). Ἄνευρέθη ἐπίσης καὶ ἕτερον κορινθιακὸν κιονόκρανον (εἰκ. 65).

Β α σ ι λ ι κ ῆ Γ. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς Α συνεχίσθη καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κατὰ προέκτασιν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ νοτίου ὀρθογωνίου χώρου, (παρένθ. πίν. Α'), ὅστις ἔχει πλ. 4.12 μ. καὶ εἶχεν ἀνασκαφῆ μόνον μέχρι μήκους 5 μ. Τὸ δάπεδόν του εἶναι ἐστρωμένον, δίκτην τάπητος, μὲ ἀξιόλογα ψηφιδωτά, τῶν ὁποίων εἶχον ἀποκαλυφθῆ πέντε σειραὶ μὲ τρεῖς τετραγώνους πίνακας ἑκάστη (εἰκ. 66). Ἐν συνεχείᾳ τούτων ἀπεκαλύφθησαν ἐφέτος δύο ἀκόμη σειραὶ μὲ τρεῖς τετραγώνους πίνακας, εἰς τοὺς ὁποίους εἰκονίζονται εἰς μὲν τοὺς πρώτους ὑδρόβια πτηνά, εἰς δὲ τοὺς δευτέρους διακοσμητικὰ συμπλέγματα ροδάκων καὶ ἀνθέων.

Είχ. 67. Συνέχεια τῶν ἀποκαλυφθέντων ψηφιδωτῶν εἰς τὸ δάπεδον τοῦ πρὸς Νότον τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ εὐρεθέντος ὀρθογωνίου χώρου.

Είχ. 68. Συνέχεια τοῦ δαπέδου τοῦ πρὸς Νότον τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ ἀποκαλυφθέντος ὀρθογωνίου χώρου.

Περαιτέρω ἀπεκαλύφθη μέγα ἀγγεῖον (κάνθαρος), ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξέρχονται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ κληματίδες ἀμπέλου μὲ σταφυλάς (εἰκ. 67).

Ἐν συνεχείᾳ ἤλθον εἰς φῶς 35 νέαι σειραὶ μὲ 10 τετραγώνους πίνακας ἐκάστη, οἱ ὅποιοι φέρουν ἐναλλάξ ὑδρόβια πτηνὰ καὶ ἰχθῦς. Ἐνίοτε παρεμβάλλονται σηπῖαι καὶ κάνιστρα μὲ καρπούς, εἰς ἀπό-

Εἰκ. 69. Τὸ ἀποκαλυφθὲν δάπεδον τοῦ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου χώρου νοτίως τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ.

στασιν δὲ 17.70 μ., ἔνθα κάμπτεται ὁ χῶρος πρὸς Ἀνατολάς, εἰκονίζεται ὠραῖον σύμπλεγμα παγωνίων (εἰκ. 68 καὶ 69).

Τέλος εἰς ἀπόστασιν 11.36 μ. ἀπὸ τοῦ Ν. τείχους τῆς βασιλικῆς Γ ἀνευρέθη γεγραμμένη ψηφιδωτὴ ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἐπιγραφὴ (εἰκ. 70), μήκους 4.09 μ., ἣτις λέγει:

† ΥΠΕΡ ΕΥΧΗΣ ΟΥ ΟΙΔΕΝ Ο ΘΕΟΣ ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ
ΚΑΛΙΕΡΓΗΣΑΝ†
ΙΝΔ. ΕΒΔΟΜΗ

Δηλ. ὑπὲρ εὐχῆς ἐκείνων, οἵτινες ἐψηφοθέτησαν τὸ δάπεδον καὶ τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ ὀνόματα.

Ἐαναφέρομεν ἐν τέλει ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν βασιλικῶν ἀνευρέθησαν πολλὰ νομίσματα, τὰ ὁποῖα μετὰ τὸν καθαρισμόν διεπιστώθησαν ὑπὸ τῆς Διευθυντρίας τῆς νομισματικῆς συλλογῆς Κας Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου ὅτι εἶναι:

Εἰκ. 70. Ἡ εὐρεθεῖσα ψηφιδωτὴ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ὀρθογωνίου χώρου κατὰ προέκτασιν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ.

Ἐν Ἀμφιπόλεως (187 - 31 π.Χ.)

Ἐν Θεσσαλονίκης (187 - 31 π.Χ.)

Ἐν Πέλλης (187 - 31 π.Χ.)

Ἐν Τραγίλου (περὶ τὰ 450 - 400 π.Χ.)

Ἐν Φιλίππων ἐποχῆς Αὐγούστου

Ἐν Φιλίππων αὐτοκρατορικῶν χρόνων

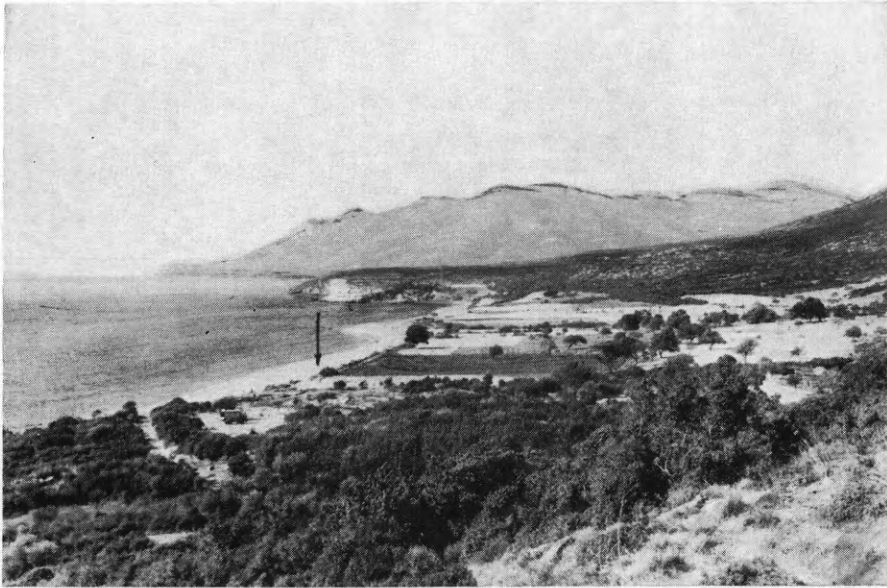
Μία φόλλις Οὐάλεντος

Ἐν πεντανούμμιον Ἀναστασίου Α' κοπῆς (498 - 518 μ.Χ.) καὶ ἐν τεσσαρακοντανούμμιον Θεοφίλου.

8. ΜΕΣΣΗΜΒΡΙΑ ΘΡΑΚΗΣ

Διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ἀ. Βαβρίτσα συνεχίσθη καὶ ἐφέτος εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὴν ἀρχαίαν Μεσημβρίαν, ἐντοπισθεῖσα κυρίως εἰς τὸν μεταξύ τῶν σημείων Α - μνημεῖον (;) καὶ Β - πύργος (εἰκ. 71) χώρον.

Κατ' ἀρχὰς ἐγένετο πλήρης καθαρισμὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ

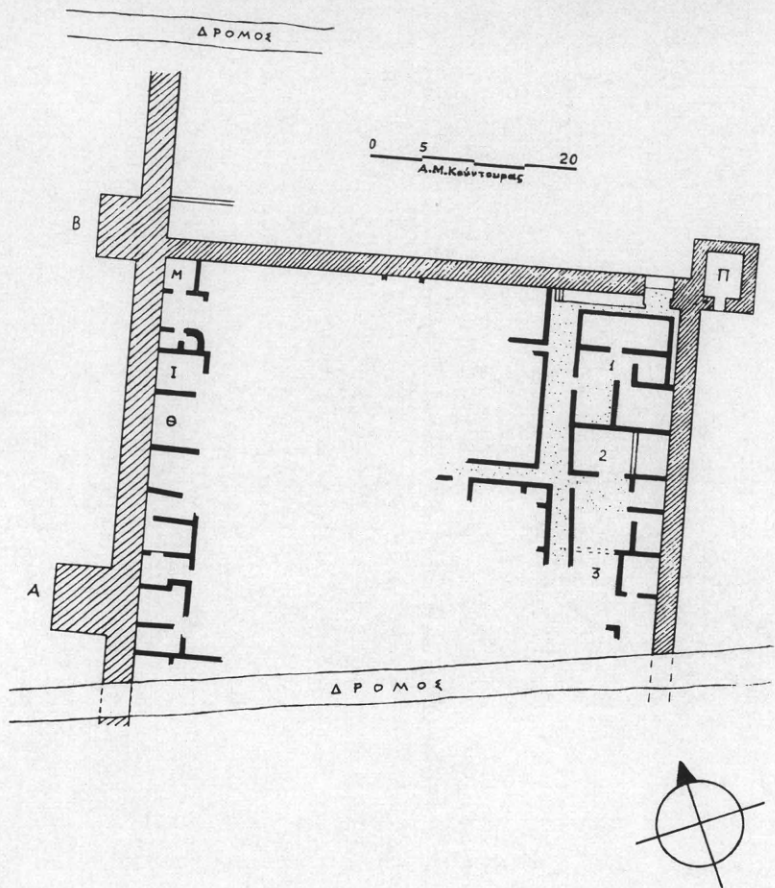
Εἰκ. 71. Ἀποφικ τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Μεσημβρίας ἀπ' Ἀνατολῶν.

χώρου, ὡς εἶχε προγραμματισθῆ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, εἰς τρόπον ὥστε δυνάμεθα νὰ ὀμιλῶμεν πλέον περὶ τετραγώνου (;) περιτετειχισμένου χώρου ἢ οἰκισμοῦ, τοῦ ὁποῦ αἱ πλευραὶ εἶναι ἐσωτερικῶς: βόρειος 50.50 μ., ἀνατολικὴ 35.50 μ., νοτία 50.50 μ., δυτικὴ 46.50 μ. (εἰκ. 72).

Ἐσωτερικῶς τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ οἰκισμοῦ ἀνεσκάφη ἅπασα ἡ ἔκτασις καθ' ὅλον τὸ μῆκος ταύτης καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, ἔνθα ὁ σημερινὸς δρόμος, ἐνῶ εἰς πλάτος ἐπὶ 13 μ. περίπου, ὅσον ἐξετείνοντο τὰ διάφορα κτίσματα (εἰκ. 73). Ἐνταῦθα ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι οἰκοδομῶν ἀνηκουσῶν προφανῶς εἰς τρεῖς οἰκίας. Οὕτω ἡ οἰκία (1), ἡ βορειότερα, ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς χώρους, οἵτινες ἐπικοινωνοῦν μεταξύ των δι' ἐνὸς ὑποστέγου χώρου,

διὰ τοῦ ὁποίου ἐξήρχοντο ἐπὶ πλακοστρώτου αὐλῆς (εἰκ. 74-75). Ἡ οἰκία (2) νοτιώτερον, ἀποτελεῖται ἐπίσης ἀπὸ τρεῖς χώρους μὲ πλακόστρωτον αὐλὴν πρὸς Δυσμάς. Τῆς τρίτης (3) καὶ νοτιω-

Θ Α Λ Α Ξ Ξ Α

Εἰκ. 72. Οἰκισμὸς περιτετειχισμένος.

τέρας οἰκίας ἀπεκαλύφθησαν δύο μόνον χώροι, καθ' ὅσον τὸ ὑπόλοιπον καταλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ σημερινοῦ δρόμου. Οἱ τοῖχοι τῶν οἰκιῶν αὐτῶν, ἐκτισμένοι διὰ λίθων συνδεομένων διὰ πηλοῦ, δια-

Εικ. 73. Αί οικίαι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἀπὸ Βορρᾶ.

Εικ. 74. Ἡ οἰκία (1) ἀπὸ Δυσμῶν.

τηροῦνται, οἱ περισσότεροι, μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ κατωφλίου, μόνον δὲ τῆς οἰκίας (1), τῆς ὁποίας εἰς σώζεται μέχρις ὕψους 1.50 μ., εἶναι ὑψηλότεροι. Εἰς τὸ πρὸς Βορρᾶν δωμάτιον τῶν οἰκιῶν (1) καὶ (2), καθὼς καὶ τὸ κεντρικὸν τῆς (3), εὐρέθησαν, ἐφαπτομένως τῶν τοίχων, μικροὶ χώροι περικλειστοὶ ὑπὸ λίθων, ἔχοντες προφανῶς λατρευτικὸν χαρακτῆρα (βωμοί;). Ἡ ἕκτασις ἐκάστης τῶν

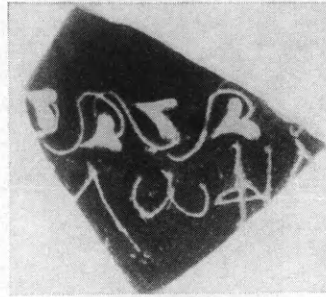
Εἰκ. 75. Δωμάτιον τῆς οἰκίας (1) ἀπὸ Δυσμῶν.

οἰκιῶν τούτων εἶναι 110 μ² περίπου. Λόγω τῆς μεγάλης διαταραχῆς τῶν χωμάτων εἶναι δύσκολος ἡ χρονολόγησις τῶν οἰκιῶν ἐκ τῶν εὐρημάτων. Κυριώτερα ἐκ τούτων ἦσαν ὄστρακα προϊστορικῶν ἀγγείων (εἰκ. 76), μελαμβραφῆ κακῆς ποιότητος, μεγαρικῶν σκύφων (εἰκ. 78) καὶ δυσδιάκριτα χαλκᾶ νομίσματα. Εἰς τὸ δωμάτιον (1) τῆς οἰκίας (3) εὐρέθησαν ὄστρακα ἐξ ἀγγείων West Slope, μερικὰ τῶν ὁποίων φέρουν ἐγχάρακτα γράμματα (εἰκ. 77) καθὼς καὶ εἰδώλια, μεταξὺ τῶν ὁποίων Ἔρωσ ἐνδεδυμένος (εἰκ. 79), ὡς καὶ ἐλάχιστοι κέραμοι στέγης. Ἐπίσης δύο περιάπτα ἐξ ὁστῶν ἰχθύος.

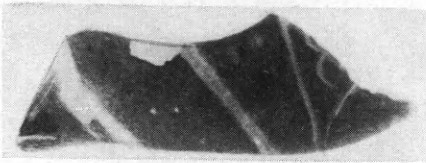
Κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ οἰκισμοῦ συνεχίσθη ἡ ἔρευνα εἰς βάθος καὶ ἐνεφανίσθησαν καλύτερον τὰ χωρίσματα (μαγαζιά;), τὰ γνωστὰ ἐκ προγενεστέρων ἀνασκαφῶν. Εἰς τὸ χώρι-

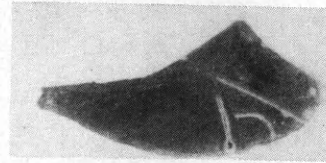
Εικ. 76. Τμήμα προϊστορικού
ἀγγείου ἐκ τῆς οἰκίας (1).

α

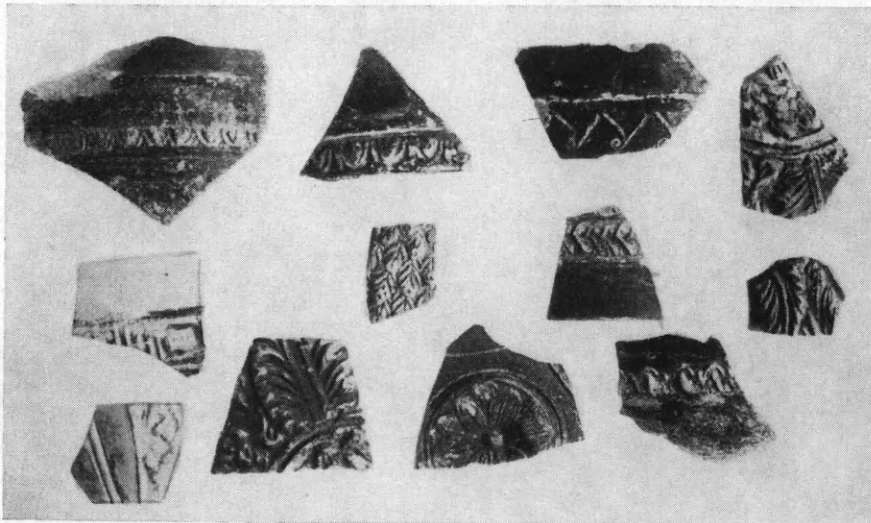

β

γ

Εικ. 77. (αβγ) Ὕστρακα μετὰ γράμματα ἐκ τῆς οἰκίας (3).

Εικ. 78. Ὕστρακα μεγαρικῶν σκύφων ἐκ τῆς οἰκίας (3).

σμα I, ἔνθα ἀπεκαλύφθη πέρυσι ληνός (πατητήρι) νεωτέρων χρόνων, εὐρέθη κάτω τμήμα εὐμεγέθους πίθου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔρρετο ἔλαιον ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου κρουνοῦ

Εἰκ. 79. Εἰδῶλιον Ἐρωτος ἐκ τῆς οἰκίας (3).

(εἰκ. 80). Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ βορειότερον ἐξ ὄλων καὶ εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ οἰκισμοῦ κείμενον χάρισμα, διαστ. 3.20×3.10 , ὅπερ σημειοῦται διὰ τοῦ γράμματος Μ. Ἐντὸς τούτου, πλήρους χωμάτων κιτρινωπῶν, εὐρέθησαν πλεῖστα κέραμοι στέγης, ὄστρακα προϊστορικῶν ἀγγείων ἀχρώμων καὶ εἰδῶλια (εἰκ. 81), περίεργον ἀγγεῖον (κρατήρ;), τμήμα μεγάλου πηλίνου ἀγωγοῦ, ὡς καὶ τεμάχια λευκοῦ κονιάματος. Γενικῶς κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν χωρισμάτων, μὴ ὀλοκληρωθεῖσαν μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, παρατηρήθη διατάραξις τῶν χωμάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν ὄστρακα διαφόρων ἐποχῶν, μεγαρικῶν σκύφων κυρίως,

πλεῖστα κέραμοι στέγης λακωνικοῦ τύπου, ὡς καὶ κορινθιακοῦ μετὰ

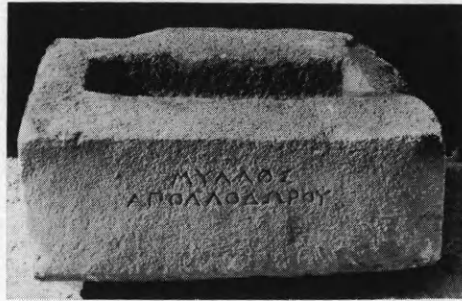

Εἰκ. 80. Χάρισμα I (πατητήρι).

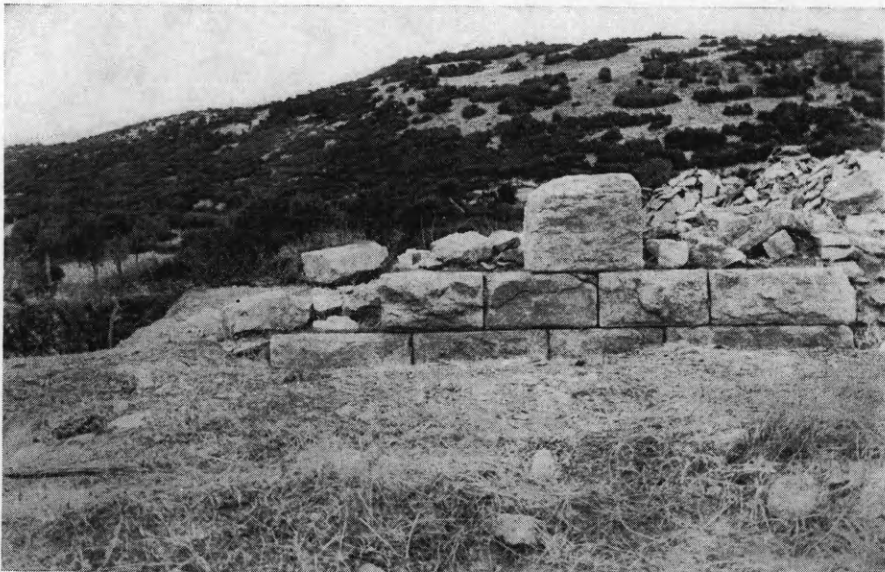
σφραγισμάτων, ἀρκεταὶ δὲ τέλος ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ἀμφορέων

Εικ. 81. Ειδώλιον ἐκ τοῦ χωρίσματος Μ.

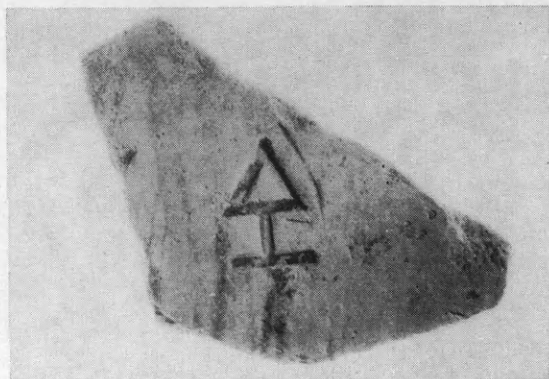

Εικ. 82. Ἐνεπίγραφος βάσις ἐπιτυμβίου στήλης.

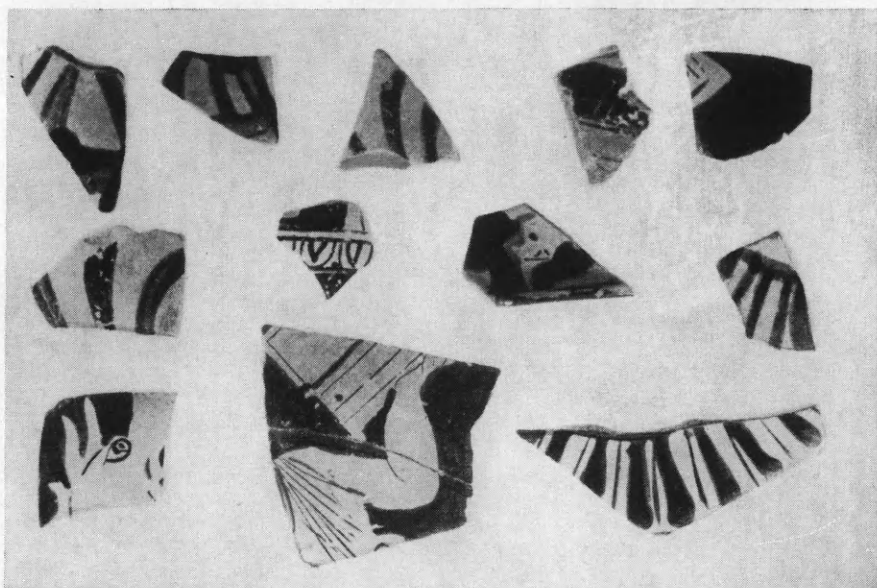

Εικ. 83. Πύργος Α ἀπὸ Νότου. Ἄνω ἡ ἀκρόπολις.

(Θασίων). Τόσον εἰς τὸν χώρον τοῦτον, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν εὐρέθησαν ἐπιτύμβιαι πλάκες, ἐνεπίγραφοι καὶ μὴ (εἰκ. 82), χρησιμοποιοθεῖσαι διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν τοίχων,

Εἰκ. 84. Ἐνσφράγιστον τμήμα κορινθιακῆς κεραμίδος ἐκ τοῦ πύργου Α.

Εἰκ. 85. Ἐρυθρόμορφα ὄστρακα ἐκ τοῦ πύργου Β.

ἐκ τοῦ δυτικῶς δὲ τοῦ οἰκισμοῦ νεκροταφείου ἀσφαλῶς ληφθεῖσαι.

Εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ οἰκισμοῦ, ἔνθα τὸ ἀναφερόμενον εἰς προγενεστέρως ἀνασκαφὰς μνημεῖον (;), ἐγένετο περαιτέρω ἔρευνα καὶ ἀπεδείχθη, ὅτι πρόκειται περὶ πύργου, τοῦ ὁποίου εἶναι

γνωσταί πλέον αἱ διαστάσεις, καθ' ὅσον ἀπεκαλύφθη ἡ θεμελίωσις τούτου εἰς τὰς τρεῖς πλευράς, νοτίαν, δυτικὴν, ὡς καὶ τὴν βόρειον, ἀλλ' οὐχὶ καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν. Ἐφεξῆς ὁ πύργος οὗτος θὰ σημειοῦται διὰ τοῦ γράμματος Α (εἰκ. 83). Τὰ διαταραγμένα καὶ ἐδῶ χώματα ἀπέδωσαν πολλὰ νομίσματα ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (Μα-

Εἰκ. 86. Δοκιμαστικὴ τάφρος ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς.

ρωνείας), ὡς καὶ τινὰ βυζαντινά. Ἀκόμη τμημα στρογγύλης κορινθιακοῦ τύπου, φέρον σφράγισμα (εἰκ. 84).

Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ οἰκισμοῦ, ἔνθα κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφὴν ὑπετέθη ἡ ὑπαρξίς πύργου, ἐγένετο περαιτέρω ἔρευνα τοῦ χώρου, ἀπεκαλύφθη δὲ πλήρως ἡ σωζομένη θεμελίωσις τῆς νοτίας, τῆς δυτικῆς καὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ πύργου, ὅστις ἐφεξῆς θὰ σημειοῦται διὰ τοῦ γράμματος Β. Ἀκόμη δέ, τὸ καὶ σημαντικώτερον, ἀπεκαλύφθη ἡ πρὸς Βορρᾶν συνέχισις τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ οἰκισμοῦ καὶ πέραν τοῦ βορείου σκέλους τούτου καὶ τοῦ ὡς ἄνω πύργου Β. Οὕτω καθίσταται φανερόν ὅτι τὸ δυτικὸν σκέλος τοῦ οἰκισμοῦ, ὅπερ καὶ πλατύτερον τῶν ἄλλων εἶναι κατὰ 1 μ. περίπου, ἀπετέλει τὸ δυτικὸν σκέλος τοῦ πρὸς Βορρᾶν ἐκτεινομένου τείχους τῆς πόλεως. Τοῦτο ἀπεκαλύφθη ἐπιφανειακῶς καὶ μέχρι

μήκους 12 μ. περίπου, πρὸς Βορρᾶν τοῦ πύργου. Κατὰ τὴν ἔρευ-
ναν τοῦ πύργου Β, ἐκτὸς τῶν ἐπιφανειακῶν ἀχρώμων, εὑρέθησαν
εἰς τὸ ἀδιατάρακτον καὶ μέχρις 1 μ. περίπου βάθους, ὄστρακα με-
λαμβαφῆ στιλπνά, ὡς καὶ ἐρυθρόμορφα κάτω - κάτω (εἰκ. 85).

Δοκιμαστικὴ τάφρος ἠνοίχθη περὶ τὸ μέσον τοῦ οἰκισμοῦ, ἀπ'

Εἰκ. 87. Ἐσωτερικὴ ΒΑ. γωνία τοῦ πύργου «φυλακῆς».

Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς καὶ κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς πλακοστρώ-
του αὐλῆς τῆς ὑπ' ἀριθ. (2) οἰκίας (εἰκ. 86). Ἀπεκαλύφθη ὅτι ὁ
δυτικῶς τῶν οἰκιῶν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς χῶρος τέμνεται ὑφ'
ἐνὸς δρόμου ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ἑτέρου, στενοτέρου ὅμως, ἀπ' Α.
πρὸς Δ. Ἐκατέρωθεν τούτων ὑπάρχουσι τοῖχοι οἰκιῶν, αἵτινες
θὰ ἀνασκαφῶσι κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον.

Ἐκ τῶν μέχρι σήμερον δεδομένων εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ ὅτι
πρόκειται περὶ ἰδιαιτέρως ὠχυρωμένου συγκροτήματος οἰκιῶν κα-
τὰ τὸ ΝΔ. τμήμα τῆς πόλεως, τοῦ ὁποίου ἡ κυρία πρόσβασις
ἦτο πρὸς τὴν θάλασσαν, καθ' ὅσον ἡ μόνη ὑπάρχουσα εἴσοδος βο-
ρείως τῆς οἰκίας (1) ἀποκλείεται νὰ ἦτο ἐπίσημος εἴσοδος λόγω
τῆς ἐκεῖ ὑπάρξεως κλίμακος. Ὅπωςδὴποτε, ἐκ τῆς γενομένης γε-
νικῆς μέχρι σήμερον ἐρεύνης, ἀποδεικνύεται τὸ ἐξαιρετικὸν ἐνδια-

φέρον ὅπερ παρουσιάζει ἡ περιοχή αὕτη, πράγμα ὅπερ καθιστᾷ ἐπιβλημένην τὴν ἔτι περαιτέρω ἔρευναν πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν τῆς ἰδιομόρφου ταύτης περιπτώσεως οἰκισμοῦ, δυναμένης πιθανῶς νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὰ παραδιδόμενα, ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, διὰ πόλεις καὶ πολίσματα εἰς τὰ οἰονεὶ ταραχώδη Θρακικὰ παράλια, ἔνθα τὰ τείχεα τῆς νήσου τῶν Καβείρων Σαμοθράκης.

Εἰκ. 88. Εἴσοδος-Πύλη εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ πύργου «φυλακῆς».

Εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἔνθα τμημα πύργου ἢ ναῖσκου (1966), «φυλακῆς» λεγόμενον ὑπὸ τῶν ναυτικῶν, ἐγένετο περαιτέρω ἔρευνα καὶ ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ σύνολον περίπου ὁ πύργος, διαστ. 3.77×3.78 ἐσωτερικῶς (εἰκ. 87). Ἡ ΝΑ. γωνία τούτου, καθὼς καὶ ἡ νοτιὰ πλευρά, κατεστράφησαν κατὰ τὸ πλεῖστον λόγῳ τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν κρημνώδους τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἀπεκαλύφθη κατώφλιον τῆς εἰσόδου - πύλης, τῆς ὁποίας ἡ δίφυλλος θύρα ἔφθανε τὰ 2.44 μ., ὡς καὶ τμημα μόνον τῆς βορείας παραστάδος ταύτης (εἰκ. 88). Ἡ εἴσοδος ἐσμικρύνθη εἰς νεωτέρους χρόνους διὰ τοίχου. Ἐκ τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν ἐτέρας πύλης τοῦ πύργου σώζεται μόνον ἡ δυτικὴ παρειά.

9. ΗΛΙΣ

Αἱ ἐργασίαι ἀποκαλύψεως τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλιδος συνεχίσθησαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου Ν. Γιαλούρη. Τὸ νέον σχέδιον τοῦ θεάτρου (εἰκ. 90) ἐξεπόνησεν, εὐγενῶς προσφερθεὶς, ὁ κ. Ferd. Cooper τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς.

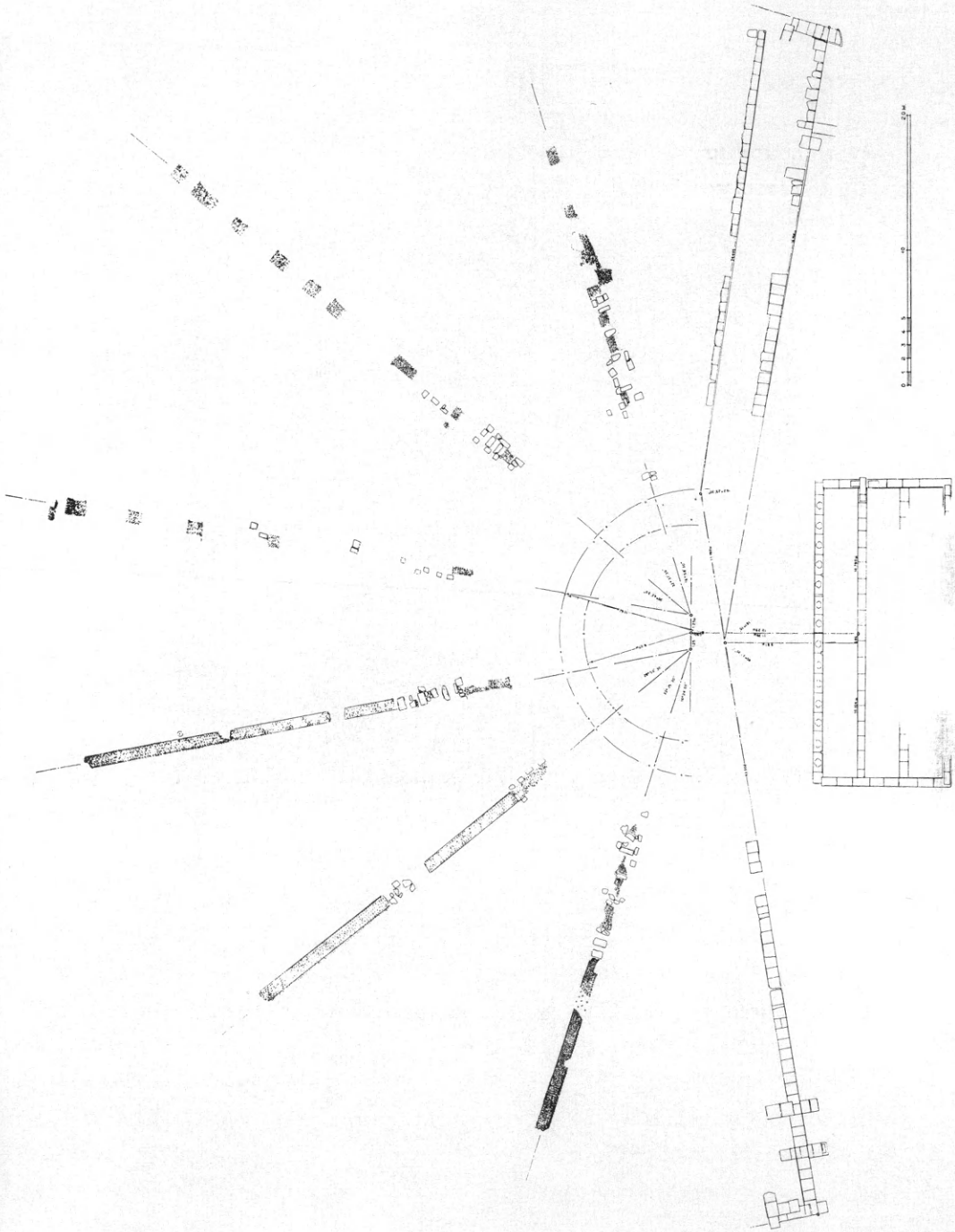
Λόγω τοῦ περιορισμένου τοῦ χρόνου καὶ τῆς διατεθείσης πιστώσεως τῶν 52.000 δρχ., αἱ ἐργασίαι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο περιορί-

Εἰκ. 89. Τμῆμα τοῦ ὀρθογωνίου πρὸ τῆς δυτικῆς παρόδου τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλιδος κτίσματος.

σθησαν εἰς τὴν περαιτέρω ἔρευναν τοῦ πρὸ τῆς δυτικῆς παρόδου χώρου, ἔνθα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη (Ἔργον 1961, σ. 184 κ.έ. καὶ 1962, σ. 148 κ.έ. εἰκ. 169 καὶ σχέδ. 171. ΠΑΕ 1961, σ. 182 καὶ 1962, σ. 124) εἶχεν ἀποκαλυφθῆ τμῆμα μεγάλου ὀρθογωνίου κτίσματος.

Ὁ χώρος τοῦ κτίσματος τούτου ἠρευνήθη συστηματικῶς. Τὸ μῆκος αὐτοῦ προσδιωρίσθη εἰς 13 μ. ἐνῶ τὸ μέχρι σήμερον ἀποκαλυφθὲν πλάτος εἶναι 10.45 μ. (εἰκ. 89). Τὸ κτίσμα, ὠκοδομημένον κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ σωζόμενον τμῆμα ἐκ μεγάλων πελεκητῶν λίθων κατὰ δὲ τὸ κατώτερον ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων καὶ

Εικ. 90. Κάτοψις τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίουδος.

κεράμων, ἐχωρίζετο ἐγκαρσίως εἰς δύο διὰ τοῖχου σωζομένου κατὰ μικρὸν τμήμα (εἰκ. 91). Τὸ δάπεδον αὐτοῦ εἶναι ἐστρωμένον δι' ἄμμοχαλίκων καὶ πηλίνων πλακῶν, εἰς τμήματα δὲ διὰ ψηφιδωτοῦ ἐκ μικρῶν ποταμίων χαλίκων (εἰκ. 91). Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὐρέθησαν πολυάριθμα τεμάχια κονιάματος (σοβᾶ) μελανοφαίου, κιτρίνου, ἐρυθροῦ καὶ λευκοῦ χρώματος, διὰ τοῦ ὁποίου προφανῶς ἦσαν

Εἰκ. 91. Ἐγκαρσίως τοῖχος μετὰ δαπέδου ψηφιδωτοῦ τοῦ ἐν εἰκόνι 89 κτίσματος.

ἐπικεχρισμένοι ἐσωτερικῶς οἱ τοῖχοι τῆς οἰκοδομῆς (εἰκ. 92). Τινὰ τῶν κονιαμάτων διατηροῦνται ἐπὶ τῶν σωζομένων κατωτέρων τμημάτων τῶν τοίχων τοῦ κτίσματος. Τὸ κτίσμα εἶναι πιθανώτατα ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἢ ἀκριβῆς ὅμως αὐτοῦ χρονολόγησις θὰ καταστῇ δυνατὴ μετὰ τὴν πλήρη ἔρευναν αὐτοῦ. Ἡ πρὸ τῆς δυτικῆς παρόδου θέσις του καὶ τὰ ἐπιμελημένης ἐργασίας πολύχρωμα ἐπιχρίσματα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν τοίχων μαρτυροῦν ἀξιόλογον οἰκοδομήν, ἣτις ἴσως εὐρίσκεται εἰς συνάρτησιν τινα πρὸς τὸ θέατρον. Ἐξωτερικῶς τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κτίσματος τούτου εὐρίσκονται καὶ ἄλλα κτήρια συνεχόμενα πρὸς τὸ περι οὗ ὁ λόγος· τούτων ἀπεκαλύφθησαν μόνον τμήματα τῶν τοίχων.

Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ βορείου τμήματος τῆς ἐν λόγῳ οἰκοδομῆς ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι καὶ ἄλλων κτηρίων, μεταξύ τῶν ὁποίων διέρχεται ὕδαταγωγὸς ὀρθογωνίου διατομῆς, κατασκευασμένος ἐκ πηλίνων πλακῶν, ἐπιμελημένης ἐργασίας (εἰκ. 93). Ὑπεράνω τῶν κτηρίων τούτων ἔκειντο τάφοι κεραμοσκεπεῖς ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 94 - 95).

Εἰκ. 92. Τὰ καταπεσόντα ἐπὶ τοῦ δαπέδου κονιάματα τοῦ ἐν εἰκόνι 89 κτίσματος.

Εἰς τάφρον ἀνοιχθεῖσαν ὀπισθεν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ πρὸ τῆς δυτικῆς παρόδου κτηρίου, ἐνθα ἡ ἐπίχωσις εἶναι παχυτάτη, εὑρέθησαν ἀπὸ βάθους 1.60 μ. - 2.25 μ. πολυάριθμα ὄστρακα μελαμβαφῆ καὶ ἐρυθρόμορφα τοῦ 5ου αἰ., ἐνῶ εἰς τὰ ἀνώτατα στρώματα εὑρέθη κιβωτιόσχημος τάφος ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων.

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας ἐπαναπεκαλύφθησαν τὰ χαλικόστρωτα τῶν κλιμάκων τῶν κερκίδων, ἅτινα εἶχον καλυφθῆ κατὰ τὸ ἔτος 1967 χάριν προστασίας. Τὰ χαλικόστρωτα ταῦτα δὲν φαίνεται νὰ ἀντιπροσωπεύουν προγενεστέρων φάσιν κατασκευῆς τῶν κλιμάκων τοῦ κοίλου, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποτελοῦν ὑπο-

Εικ. 93. Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ ἐν εἰκόνι 89 κτίσματος μετὰ παρακειμένων τοίχων ἑτέρων κτισμάτων καὶ ὕδαταγωγῶ.

Εικ. 94. Κεραμοσκεπῆς τάφος ὑπερῶνα τοῦ ἐν εἰκόνι 93 ὕδαταγωγῶ.

δομήν τῶν λιθίνων βαθμίδων τῶν κλιμάκων πρὸς καλυτέραν στερέωσιν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ γληνώδους ὑφῆς ἐδάφους τοῦ κοίλου. Παρομοίαν ὑποδομὴν παρουσιάζουν καὶ ἕτεραι ἀρχαῖαι οἰκοδομαὶ ἀποκαλυφθεῖσαι προσφάτως εἰς τὸν χῶρον τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Αἱ γενόμεναι ὑπὸ τοῦ κ. F. Cooper μετρήσεις ἔδειξαν ὅτι τὰ ἔξ χαλικόστρωτα τοῦ κοίλου, κατανεμόμενα ἀνὰ τρία εἰς δύο ὁμά-

Εἰκ. 95. Ὁ ἐν εἰκόνι 94 τάφος μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ.

δας, ἀποτελοῦν ἀκτῖνας δύο διαφορετικῶν κύκλων μὲ τὰ κέντρα των ἐντὸς τῆς ὀρχήστρας (εἰκ. 90). Ἐξ ἄλλου ἢ μέτρησις τῆς τάφρου τοῦ ἀγωγῶ τῆς ὀρχήστρας κατέδειξεν ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ παρεῖα αὐτοῦ εἶναι τόξα δύο διαφόρων κύκλων, τῶν ὁποίων τὰ κέντρα εὐρίσκονται ἀντιστοίχως εἰς ἀπόστασιν 11.39 μ. καὶ 12.29 μ. ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς σκηνῆς (εἰκ. 90).

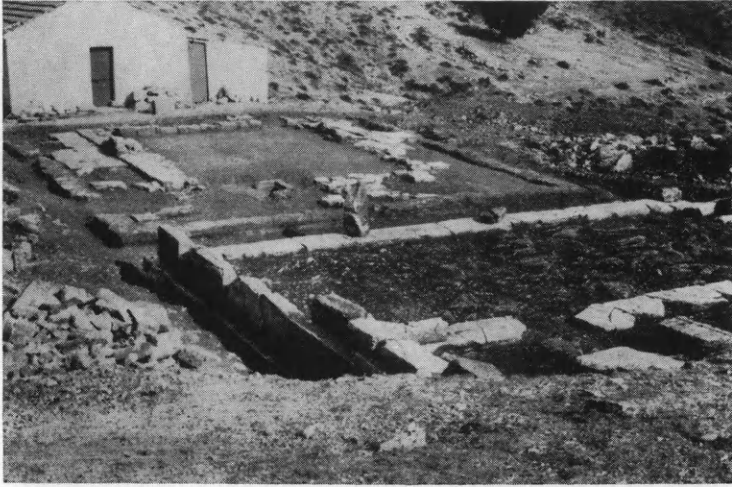
Κατὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον ὑπολογίζεται ὅτι θὰ συντελεσθῇ ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ θεάτρου, ὅποτε θὰ εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ ὀριστικὴ δημοσίευσις αὐτοῦ.

10. ΓΟΡΤΥΝΙΑ (Ἱερὸν Ἀφροδίτης Ἐρυκίνης).

Διὰ τῆς ὑψηγῆτριάς δος Χρυσ. Καρδαρᾶ συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ Ἀφροδισίου ὄρους, ἐγγὺς τῆς ἀρχαίας πόλεως Ψωφίδος (νῦν Τριπόταμα), εἰς θέσιν καλουμένην σήμερον Ἅγιος Πέτρος. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην (εἰκ. 97) εὐρέθησαν τὰ ἀκόλουθα κτίσματα:

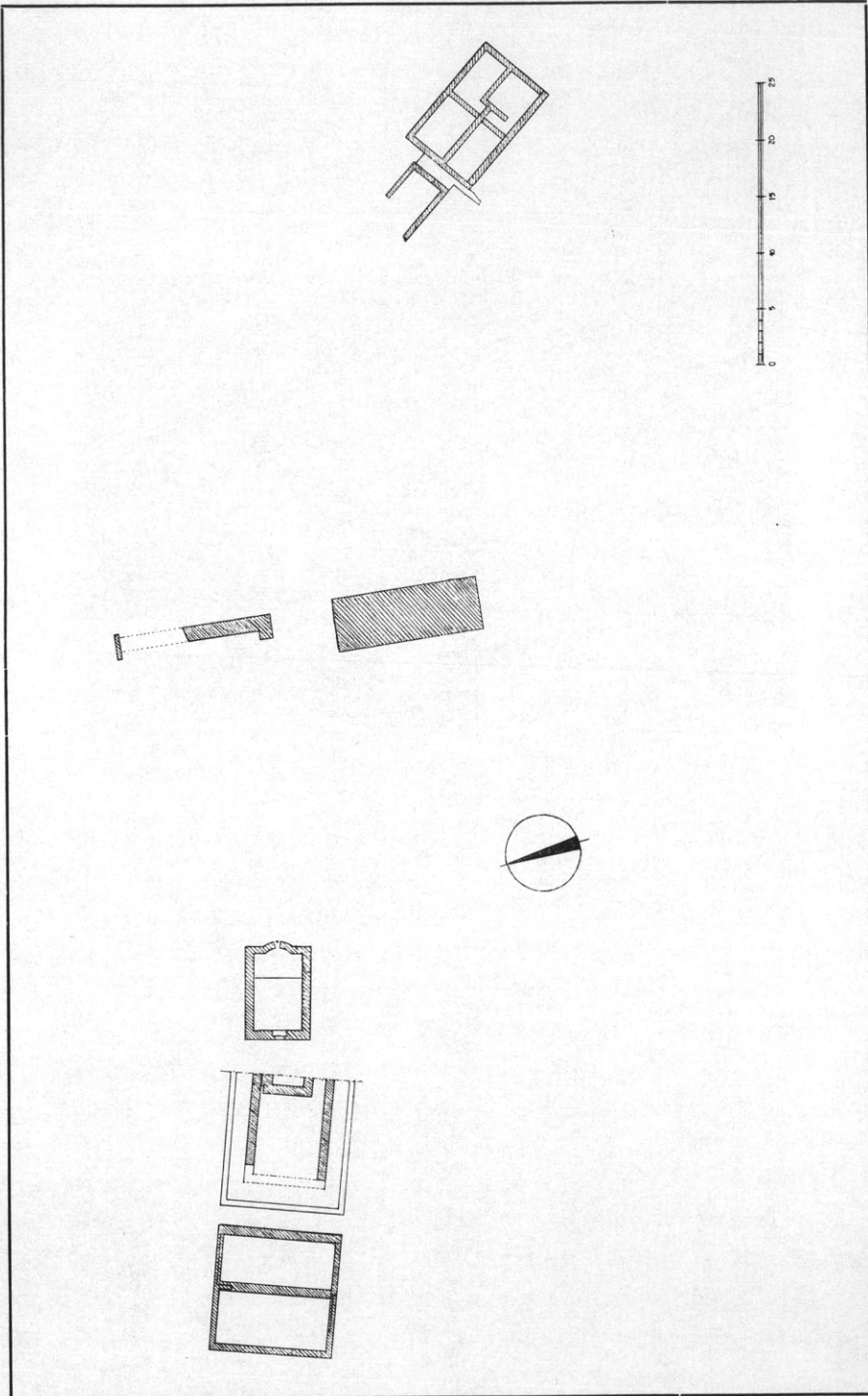
1) Τὸ κατὰ τὸ 1968 ἐπισημανθὲν Τελεστήριον. Τούτου σώ-

Εἰκ. 96. ΒΔ. ἄποψις τοῦ Τελεστηρίου μετὰ τῶν δύο ναῶν εἰς τὸ βάθος.

ζεταὶ ὄχι μόνον ὀλόκληρος ἡ θεμελίωσις ἀλλὰ καὶ μέρος τῆς ἀνωδομίας (εἰκ. 96). Εἶναι διαστάσεων 10.85 μ. × 10.77 μ., διαιρεῖται δὲ εἰς δύο ἰσομεγέθη, τὸ ἐν ὀπισθεν τοῦ ἄλλου, διαμερίσματα, ἧτοι εἰς ἓν ἀνατολικόν, ὑπόστεγον, ὡς φαίνεται — ἐπειδὴ εὐρέθησαν τεμάχια κίωνων παρὰ τὸν στυλοβάτην του —, διαμέρισμα καὶ εἰς ἕτερον, πιθανῶς μετὰ ὀρόφου, δυτικὸν διαμέρισμα, προσιτὸν διὰ θύρας ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ διαμερίσματος. Τοῦ κτηρίου τούτου ἐσώθησαν καὶ τμήματα τοῦ πηλίνου γείσου.

2) Μεγάλων σχετικῶς διαστάσεων καὶ ἐντὸς περιβόλου ναός. Τούτου εὐρέθη μέρος τῆς θεμελιώσεως καὶ μικρὰ τμήματα μόνον τῆς ἀνωδομίας (εἰκ. 96) τῶν ὑπολοίπων καταστραφέντων ὑπὸ τῶν οἰκοδόμων τοῦ ναοῦ (ἢ μᾶλλον τῶν διαδοχικῶν ναῶν) τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Τὸ τέμενος τοῦτο ἔχει πλάτος 10.85 μ. (οἶον καὶ τὸ Τελεστήριον). Ὁ ναός εἶναι πλάτους 7.50 μ., σώζει δὲ ἔχνος μό-

Είκ. 97. Τοπογραφικόν διάγραμμα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης Ἐρυκίνης.

νον τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου τοῦ ὀπισθοδόμου του. Τὸ διατηρούμενον μῆκός του εἶναι 9.90 μ. Πέριξ τοῦ ναοῦ τούτου καὶ μέχρι τοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου του ὑπῆρχεν ὠραία πλακόστρωσις, πλάτους 1.40 μ., σωζομένη μερικῶς μόνον. Εὐρέθησαν μέρη τοῦ πηλίνου θριγκοῦ του.

3) Ἱεροφυλάκιον (Θησαυρός;) (εἰκ. 96): Ἀπεκαλύφθη ἐντὸς

Εἰκ. 98. Ἡ ἀπὸ Δυσμῶν ἀποψις τῆς κρήνης καὶ τῆς ὀπισθεν ταύτης οἰκίας.

τοῦ ὀπισθοδόμου τοῦ ναοῦ τούτου, λοξῶς πρὸς τὸν κύριον ἄξονα καὶ δεξιᾶ αὐτοῦ. Σώζεται τὸ ἥμισυ μόνον, διαστάσεων 1.30 μ. × 0.635 μ., τὸ ὁποῖον εἶναι μονολιθικὸν καὶ διαιρεῖται εἰς δύο ἰσομεγέθη τμήματα (θήκας) ἐσωτερικῶς. Ἐπίσης σώζεται καὶ μέγα μέρος τοῦ μονολιθικοῦ ὀγκώδους πώματος αὐτοῦ, τὸ ἄνω μέρος τοῦ ὁποίου ἦτο, ὡς φαίνεται, πυραμιδοειδές.

4) Θεμελίωσις (μικρὸν μέρος) μικροτέρου, μεταγενεστέρου, ναοῦ πλάτους 4.08 μ.: Ἀπεκαλύφθη ἐντὸς τοῦ σηκοῦ τοῦ ὡς ἄνω ναοῦ (εἰκ. 96).

5) Κρήνη, σωζομένη κατὰ μέγα μέρος. Ἀπεκαλύφθη εἰς μικρὰν τινα ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ χώρου Τελεστηρίου - Ναοῦ. Εἰς τὴν κρήνην ταύτην (εἰκ. 98), φέρουσαν πρὸ αὐτῆς ἐπιμελῆ πλακόστρωσιν, εὐρέθη καὶ ὠραῖον ἐπίκρανον πεσσοῦ. Παρ' αὐτὴν εὐρέθη ἐπίσης καὶ λαξευτὸς ἀγωγός. Τούτου εἰς κλάδος κατευθύνεται πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κρήνης καὶ ἕτερος κατέληγεν εἰς ὑπαίθριον

λεκάνην πιθανῶς. Ὁ ἀγωγὸς οὗτος ἀπετέλει τὸ τέρμα μεγάλου κτιστοῦ ἀγωγοῦ, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς, εἰς ἀπόστασιν 300 περίπου μ., ὑπερθεν κειμένης πηγῆς.

6) Οἰκία, χρησιμεύουσα διὰ τὴν παραμονὴν τῶν ἱερέων ἢ ἱερείων καὶ τὴν φιλοξενίαν τῶν ξένων (εἰκ. 98). Ἀπεκαλύφθη παρὰ τὴν κρήνην. Ταύτης ἐκαθαρίσθησαν τέσσαρα δωμάτια,

Εἰκ. 99. Ἡ ἀπὸ Δυσμῶν ἄποψις τοῦ σταδίου.

σώζοντα μέγα μέρος τῶν τοίχων των (συνολ. μῆκος 11.02 μ. πλ. 7.60 μ.). Τὰ δωμάτια ταῦτα εἶναι ἀνισομεγέθη, ἔχουν δὲ μεταξύ των στενοὺς καὶ βραχεῖς διαδρόμους διὰ ξύλινα κλιμακοστάσια φέροντα πιθανῶς εἰς ἄνω ὄροφον.

7) Στάδιον (εἰκ. 99). Ἐπεσημάνθη πρὸς Β. τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν (1968) ἔτος ἀποκαλυφθείσης Ἱερᾶς ὁδοῦ. Εἰς ἓν σημεῖον, ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ Β. ἄκρου τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ, σώζεται καὶ μέρος τῶν ἐδωλίων του.

8) Ἡ κατὰ τὸ 1968 ἀποκαλυφθεῖσα κρητὶς πρὸς Ν. τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ καθίσταται σαφές πλέον ὅτι εἶναι κρητὶς μεγαλοπρεποῦς, δεσπύζοντος τῆς ὅλης περιοχῆς, βωμοῦ (εἰκ. 100).

Τὰ κινητὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ἦσαν κυρίως: πῆλινα εἰδῶλια, γυναικεῖα καὶ ἀνδρικὰ ἀλλὰ καὶ ζῶων, χαλκᾶ ἐλάσματα, περόναι χαλκαῖ, νομίσματα χαλκᾶ καὶ σιδηρᾶ ἐξαρτήματα θυρῶν,

δακτύλιοι και έξαρτήματα ιερῶν σκευῶν φωτίζοντα πτυχὰς τοῦ τυπικοῦ τῆς ἀρχαίας λατρείας.

Ἡ σημασία τοῦ Ἱεροῦ τούτου θὰ δειχθῆ εἰς τὴν τελικὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ. Σημειοῦται ὅμως προκαταρκτικῶς, ὅτι ἡ εὔρεσίς του ἐπιτρέπει ἤδη τὴν διατύπωσιν τῆς γνώμης, καθ' ἣν ἡ Ἀφροδίτη εἶναι Ἀρκαδικῆς προελεύσεως καὶ μυκηναϊκῆς καταγωγῆς, λα-

Εἰκ. 100. Νοτιοανατολικὴ ἀποψὶς τῆς κρηπίδος τοῦ βωμοῦ.

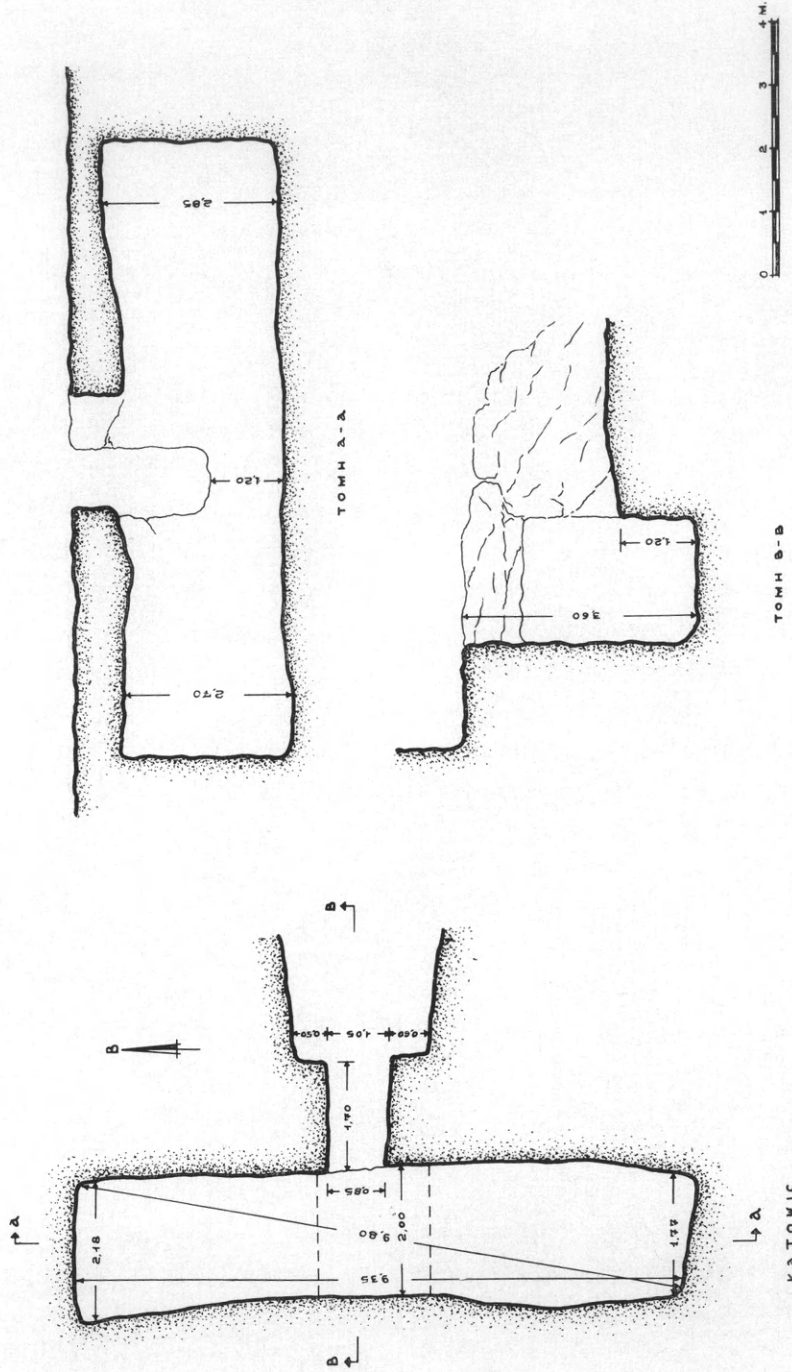
δωγενῆς, ὅπως ἐπίστευε καὶ ἀρχαία τις παράδοσις, ἡ λατρεία δὲ αὐτῆς μετεφυτεύθη εἰς τὴν Κύπρον ὑπὸ μυκηναίων Ἀρκάδων, ἀποίκων πιθανῶς. Ἐκεῖ ἐμβολιασθεῖσα ἡ θεὰ βραδύτερον μὲ ἰδιότητας θεῶν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς, ἀφοῦ ἀπέβη ἡ Μεγάλῃ τῆς Κύπρου θεά, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ νέαν μορφήν. Ἡ αὐτὴ λατρεία μετεφυτεύθη ἐξ ἄλλου κατὰ τὴν αὐτὴν, ἧτοι τὴν μυκηναϊκὴν, ἐποχὴν ὑπὸ Ἀρκάδων ἀποίκων πιθανῶς καὶ εἰς τὴν Σικελίαν (Ἐρυκα), διαγραφομένου οὕτω μέρους τῆς δραστηριότητος τῶν Ἀρκάδων κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν.

11. ΜΕΘΩΝΗ

Ἐξ ἀφορμῆς πληροφορίας τοῦ Bory de Saint - Vincent (1836), ὅτι παρὰ τὴν Μεθώνην, εἰς τὴν περιοχὴν τῶν διασκάφων εἰς τὸν μαλακὸν βράχον τάφων, ὑπῆρχε καὶ εἷς, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διεκρίνοντο πολὺ καλῶς ὑπολείμματα τοιχογραφιῶν, ἐπεχειρήθη ἐφέτος ἡ ἔρευνά του διὰ τοῦ καθηγ. Δ. Πάλλα. Ὁ τάφος οὗτος εὑρίσκεται εἰς τὴν περιοχὴν «Λυκοτόμαρον», περὶ τὰ 1000 μ. βορείως τοῦ κατὰ τὸ 1967 ἐρευνηθέντος κοιμητηρίου τοῦ Ἁγίου Ὀνούφριου. Ἄλλ' ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος ἐρευνητὴς εἶχε πλανηθῆ.

Ἀπεκαλύφθη λαξευτὴ, εἰς σχῆμα πλαγιαστοῦ ὀρθογωνίου δεξαμενῆ ὀμβρίων ὑδάτων, μήκους 9.35|9.75, πλάτους 1.72|2.18 καὶ ὕψους 2.63|2.78 μ., μὲ τοιχώματα ἐπικεχρισμένα διὰ καλοῦ ὕδραυλικοῦ κονιάματος. Ἡ δεξαμενὴ ἔφερεν ἀρχικῶς μόνον τετράπλευρον στόμιον (1.95 × 1.80 μ.) ἀνοιγόμενον εἰς τὸ μέσον περιήπου τοῦ μήκους αὐτῆς· μεταγενεστέρως διηνοιχθῆ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ στομίου, ἀπολαξευθέντος τοῦ βράχου, καὶ θυρίδες, διὰ τῆς ὁποίας καθίστατο ὁ χῶρος ἀμέσως προσιτός (εἰκ. 101, κάτωφης). Λείψανα τοιχογραφιῶν βεβαίως δὲν παρετηρήθησαν ἐπὶ τοῦ ἐπιχρίσματος τῆς δεξαμενῆς· διαφόρων ἀποχρώσεων ἄλλατα ἐπὶ τοῦ ἐπιχρίσματος εἶχον ἐκληφθῆ ὑπὸ τοῦ Bory de Saint-Vincent ὡς τοιχογραφίαι. Νοτίως τοῦ στομίου τῆς δεξαμενῆς ἀπεκαλύφθησαν ἐπὶ τοῦ ὀριζοντίου βράχου λαξεύματα θεμελιώσεως πιθανῶς οἰκίσκου, χρησιμεύοντος ὡς στεγάσματος τῆς δεξαμενῆς καὶ μία συλλεκτικὴ αὐλάξ. Κινητὰ εὐρήματα ἢ ἐπίχωσις τῆς δεξαμενῆς δὲν ἀπέδωσεν. Ἡ ὑφὴ τοῦ ἐπιχρίσματος, ἄνευ προσμίξεως τετριμμένης κεράμου (κορασάνιου), ὑποδηλοῖ, ὅτι ἡ δεξαμενὴ ἀνάγεται πιθανώτατα εἰς ἀρχαίους χρόνους.

Ὑψηλότερον τῆς λαξευτῆς δεξαμενῆς, ἐπὶ τῆς πλαγιάς τοῦ βουνοῦ, ἀνεσκάφη τὸ ἐσωτερικὸν βυζαντινοῦ καμαρωτοῦ κτίσματος μήκους 5.00|5.03 καὶ πλάτους 3.40|3.70 μ., σφζομένου εἰς ὕψος 1.70 μ. ὑπὲρ τὸ ἔδαφος μετὰ μέρος τῆς καμάρας, προσιτοῦ δὲ διὰ θυρίδος· τὸ δάπεδον εὐρέθη εἰς βάθος περίπου 1.00 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τῆς θυρίδος. Μετὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ μνημείου ἀπεκαλύφθη ὅτι πρόκειται καὶ ἐνταῦθα δεξαμενὴ, ἀλλὰ κτιστὴ καὶ ὑψομένη ἐν πολλοῖς ὑπὲρ τὸ ἔδαφος. Ἡ θυρὶς διηνοιχθῆ καὶ ἐν προκει-

Είχ. 101. Κάτοψις και τομὰι λαξευτῆς δεξιαμενῆς Λυχοτομάρου Μεθώνης.

μένω μεταγενεστέρως, ὅτε τὸ κτίσμα εἶχε παύσει νὰ λειτουργῇ ὡς δεξαμενὴ. Ἡ τοιχοδομία του — ἀργολιθοδομὴ μὲ ἀφθόνως παρένθετα τεμάχια πλίνθων — ὀδηγεῖ εἰς μεσοβυζαντινοὺς χρόνους.

Εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν, ἀλλὰ νοτίως τῆς λαξευτῆς δεξαμενῆς, εἰς τὴν θέσιν ἐρειπίων παραδιδόμενων ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἁγία Σοφία», διὰ περιορισμένης ἐρεύνης ἐπεσημάνθησαν αἱ διαστάσεις μι-

Εἰκ. 102. «Λυκοτόμαρον». Τάφοι, ἐσωτερικῶς (ἐρειπίων) «Ἁγίας Σοφίας».

κροῦ μονοκλίτου, προφανῶς ξυλοστέγου ναυδρίου. Ἐντὸς τούτου ἀνεσκάφησαν δύο παλαιοχριστιανικοὶ (;) τάφοι (εἰκ. 102), ἐπεσημάνθησαν δὲ καὶ ἄλλοι τρεῖς, πάντες ἀκάλυπτοι. Ἀνήκουν εἰς τὸ προχριστιανικὸν καὶ τὸ παλαιοχριστιανικὸν νεκροταφεῖον τῆς ἀρχαίας Μεθώνης, τὸ ἐκτεινόμενον εἰς τὰ πρηνῆ κάτω μέρη τοῦ Λυκοτομάρου.

Ἡ ἐρευνα εἰς τὴν Μεθώνην ἔκλεισεν ἐφέτος διὰ τῆς διενεργείας ἀνασκαφικῶν τινων τομῶν πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ σχεδίου τῆς ἡρειπιωμένης ἐνετικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Λέοντος, τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὴν προσωνομίαν «Ἁγιο - Λέος» (εἰκ. 103), εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀρχαίας Μεθώνης περὶ τὰ τρία χιλιόμετρα βορειοανατολικῶς

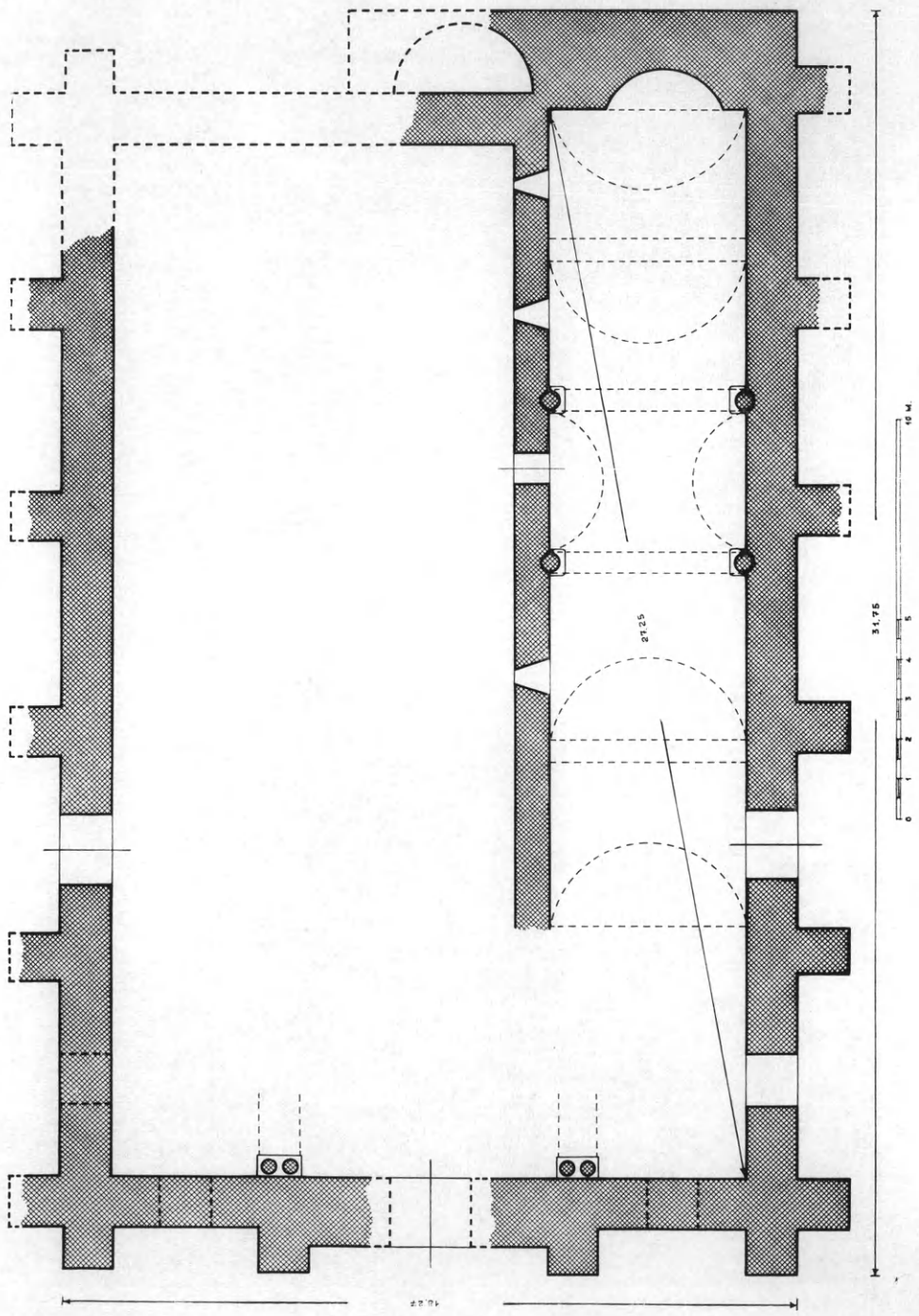
τῆς σημερινῆς πολίχνης. Ἡ προκειμένη μικρὰ ἔρευνα ἔγινεν ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀναληφθέντος ὑπὸ τῆς Κοινότητος Μεθώνης, κατόπιν ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, καθαρισμοῦ τοῦ μνημείου ἀπὸ τῆς ὀργιῶδους βλαστήσεως, ἣ ὁποία περιέβαλλε τὰ ὑψηλὰ μέρη του καὶ τὸ ἐκάλυπτεν.

Ὁ Ἅγιο - Λέος μαρτυρεῖται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1497 ὡς ἐνετικὸν

Εἰκ. 103. «Ἅγιο-Λέος». Ἐποψία ἀπὸ ΝΔ.

κτίσμα ἀφιερωμένον εἰς Γερμανόν τινα προσκυνητὴν ὀνόματι Λέοντα πεσόντα εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων καὶ μαρτυρήσαντα· ἐστέγαζε τὸ λείψανόν του. Τὸ μνημεῖον ἔχει τὸν χαρακτῆρα μονῆς τοῦ λατινικοῦ δόγματος. Συνίσταται ἐκ περιβόλου διαστάσεων 31.75 πρὸς 18.30 μ. (εἰκ. 104), κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ὁποίου ὑψοῦται ἡ ἐκκλησία, ἐδῶ μονοκλίτου σταυρεπιστέγου τύπου μὲ ἡμικίονας καὶ σφενδόνια. Κατὰ τὴν δυτικὴν, τὴν βορείαν, πιθανῶς δὲ καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ περιβόλου φαίνεται ὅτι ἐξετείνοντο ἀνὰ μίαν στοαί (claustrum, chiostro) ἐπὶ διδύμων κίωνων (εἰκ. 105). Ὁ προθάλαμος τῆς ἐκκλησίας καὶ αἱ στοαὶ ἦσαν πιθανῶς — ἢ δυτικῆ ἀσφαλῶς — διώροφοι. Ἐξωτερικῶς τὸ ὅλον συγκρότημα φέρει σειρὰν ἀντηρίδων.

Είχ. 104. Κάτοψις Ἁγίου Λέοντος Μεθώνης.

Είχ. 105. «Άγιο-Λέος». Νοτιοδυτική δίδυμος βάσις τῆς νοτίας στοᾶς. Ἐπὸς Α.

Είχ. 106. «Άγιο-Λέος». Τοιχοδομία με κεραμοπλαστικά. Νοτία ὄψις ἀριστερὰ τοῦ νοτίου ἀνοίγματος.

Τὸ ἐπιβλητικὸν τοῦτο μνημεῖον συνιστᾷ κρᾶμα ἐνετικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς ὑστέρας γοθτικῆς φάσεώς της (ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις, ἀντίληψις περὶ τοῦ χώρου, ἀντηρίδες) καὶ ἑλλαδικῆς βυζαντινῆς (τύπος ἐκκλησίας, τοιχοδομία μὲ παρένθετα τεμάχια πλίνθων, ἀναμνήσεις κεραμοπλαστικῶν) (εἰκ. 106). Χρονολογεῖται πιθανῶς ἔτη τινα πρὸ τοῦ 1497. Αἱ ὡς ἀνωτέρω, ὅμως, ἐπ' εὐκαιρίᾳ διενεργηθεῖσαι μικραὶ ἀνασκαφικαὶ τομαὶ δὲν ὑπῆρξαν ἐπαρκεῖς πρὸς συναγωγὴν θετικῶν συμπερασμάτων ὡς πρὸς λεπτομερείας τινὰς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ «Ἁγιο - Λέου» ἀξίζει ἐν τούτοις νὰ ἐρευνηθῇ τὸ μνημεῖον τοῦτο πληρέστερον.

Τέλος ἐν Μεθώνῃ ἐφωτογραφήθησαν βυζαντινά, ἐνετικὰ καὶ τουρκικὰ γλυπτὰ καὶ ἐπιγραφαὶ καὶ περισυνελέγησαν τεμάχια βυζαντινῶν ἐφυσλωμένων ἀγγείων.

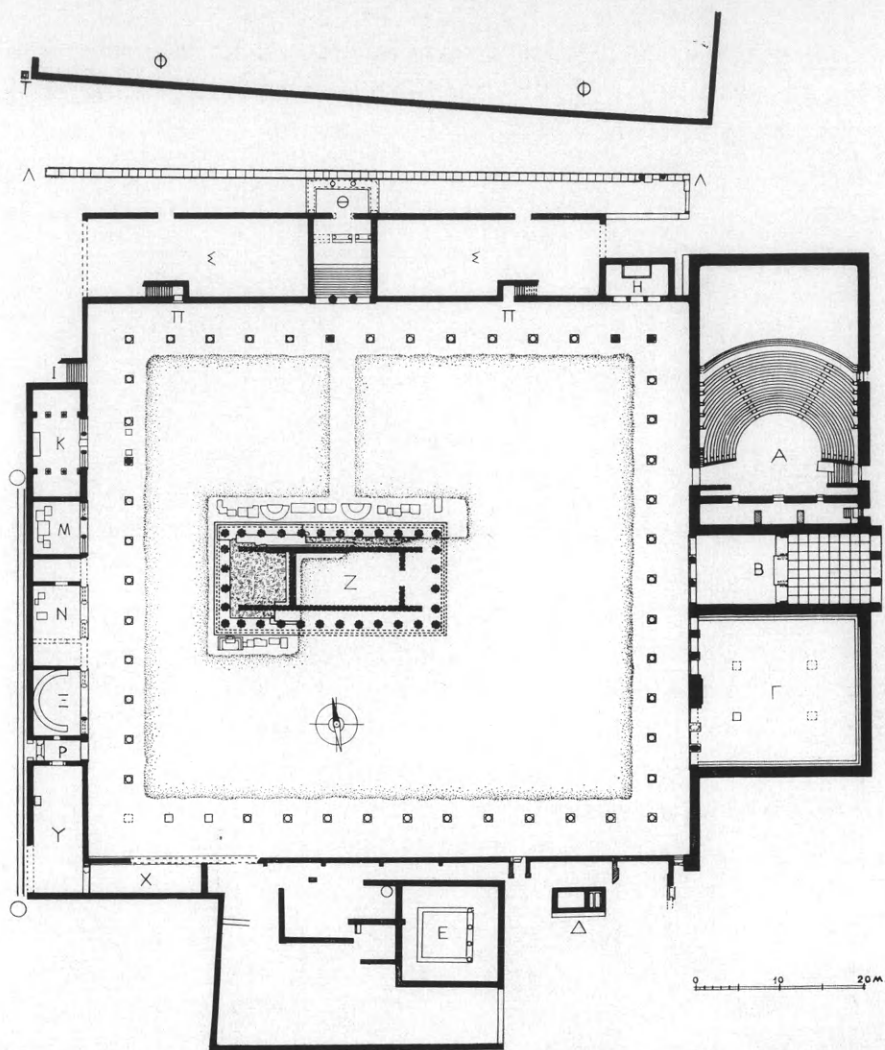
12. ΜΕΣΣΗΝΗ

Μετὰ τετραετῆ διακοπὴν ὀφειλομένην ἀφ' ἑνὸς εἰς ἀσθένειαν τοῦ ἀνασκάπτοντος καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς πολυπλόκους διαδικασίας ἐξαγορᾶς ἰδιωτικῶν κτημάτων χάριν ἐκτροπῆς τοῦ διαρρέοντος τὸ τετράστωφον συγκρότημα τῆς «Ἀγορᾶς» χειμάρρου, ὡς καὶ τῆς συντάξεως καὶ ὑπὸ τῶν δημοσίων ἀρχῶν ἐγκρίσεως τῆς ὑπὸ τοῦ ἐν Καλάμαις πολιτικοῦ μηχανικοῦ Ἰ. Πάστρα συνταχθείσης μελέτης ἐκτροπῆς τοῦ ἐν λόγῳ χειμάρρου¹, ἐπανελήφθη ἐφέτος διὰ τοῦ καθηγ. Ἰ. Ἀ. Ὀρλάνδου ἡ ἐν Μεσσήνῃ ἀνασκαφή.

Πρῶτον μέλημα τῆς ἐργασίας ὑπῆρξεν ἡ διεύρυνσις κατὰ τέσσαρα περίπου μέτρα καὶ εἰς ὕψος δύο μέτρων καὶ πλέον τῆς νοτίας καὶ τῆς δυτικῆς στοᾶς τοῦ τετραστώφου συγκροτήματος (εἰκ. 107) δι' ἀφαιρέσεως ἰσοπλατῶν λωρίδων ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς αὐλῆς καὶ τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς ἀποκάλυψιν τῶν κεχωσμένων εἰσέτι βάσεων τῶν κιόνων τῶν στοῶν τούτων ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἀποχετεύσεως τῶν κατὰ τὸν χειμῶνα σωρευομένων ἐκεῖ ὀμβρίων καὶ ἄλλων ὑδάτων. Ἀπεκαλύφθησαν οὕτω πέντε μὲν θεμέλια βάσεων τῆς νοτίας στοᾶς καὶ ἑνδεκα βάσεις ἐκ τῶν δεκατριῶν κιόνων τῆς δυτικῆς στοᾶς, τῶν ὑπολοίπων δύο ἀποκαλυφθεισῶν ἤδη κατὰ

1. Ἦτις, σημειωτέον, ἐπραγματοποιήθη μόλις ἐφέτος διὰ τοῦ ἱκανωτάτου ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Χαριλάου Σφακιανᾶκη.

τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, πρὸ τοῦ ὁποίου εὐρίσκονται¹. Αἱ περισσότεραι τῶν βάσεων διασώζουσι εἴτε μόνον τὸ πώρινον θεμέλιον αὐτῶν εἴτε μόνον τὸ λίθινον κυλινδρικὸν κατώτατον

Εἰκ. 107. Γενικὴ χάρτις τοῦ τετραστώου συγκροτήματος τῆς «Ἀγορᾶς» τῆς Μεσσήνης (1969). μέλος των, πλὴν τῆς γωνιαίας βορειοδυτικῆς (ΒΔ.) καὶ τῆς ἀμέσως παρ' αὐτήν, αἵτινες διατηροῦσιν ἐπὶ τοῦ κυλινδρικοῦ σφονδύλου καὶ τμήμα τοῦ πωρίνου ραβδωτοῦ κορμοῦ τοῦ κίονος.

1. Βλ. γενικὸν τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ τετραστώου συγκροτήματος ἐν ΠΑΕ τοῦ 1964, σ. 97 εἰκ. 1.

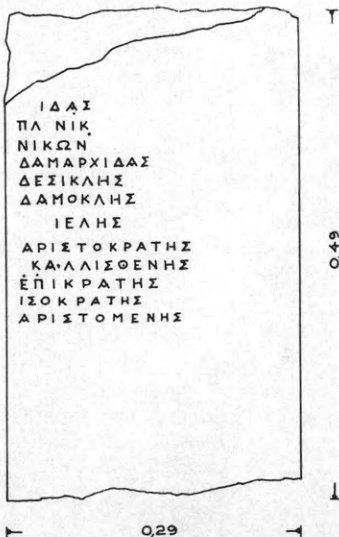
Κατὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς Νοτίας στοᾶς εὐρέθη ἀδρῶς εἰργασμένη γενειοφόρος λιθίνη κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ (εἰκ. 108) (Ἀσκληπιοῦ;) (ὑψ. 0.30 μ.).

Εὐρήματα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς δυτικῆς στοᾶς ἐγένοντο: πώρινον γεῖσον τῆς στοᾶς μετ' ὀδόντων (μ.σ.μ. 0.68 καὶ πάχους 0.40 μ.) καὶ δύο μαρμάρινα κυματοφόρα τεμάχια βάθρων. Εὐρέθησαν ἐπίσης ἐκεῖ καὶ μετὰ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου ἀπὸ Βορρᾶ κίονος τῆς δυτικῆς κιονοστοιχίας αἱ ἐξῆς δύο ἐπιγραφαί:

α) Ἐπὶ στήλης ἐκ λευκοῦ σκληροῦ ἄσβεστολίθου κολοβῆς ἄνω (σωζ. ὑψ. 0.49, πλ. 0.29, μ.σ. πάχ. 0.24 μ.) κατάλογος τῶν ἐξῆς ὀνομάτων (εἰκ. 109) (ὑψ. γραμμ. 0.01, διάστ. 0.007. Χάραξις μᾶλλον ἀμελής):

Εἰκ. 108. Κεφαλὴ Ἀσκληπιοῦ(;).

Εἰκ. 109. Ἐπιγραφή εὐρεθεῖσα εἰς τὴν Δ. στοάν.

...ίδας

Πα. νικ

Νίκων

Δαμαρχίδας

Δεξικλῆς

Δαμοκλῆς

...τέλης

Ἀριστοκράτης

Καλλισθένης

Ἐπικράτης

Ἰσοκράτης

Ἀριστομένης

β) Ἐπὶ πλακῶς πάχους 0.10, κολοβῆς δεξιὰ καὶ κάτω, ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφή (εἰκ. 110):

100

Γραμματέ[ος]
Ἐπινίκ[ου]

Εἰκ. 110. Ἐπιγραφή εὑρεθεῖσα εἰς τὴν Δ. στοάν.

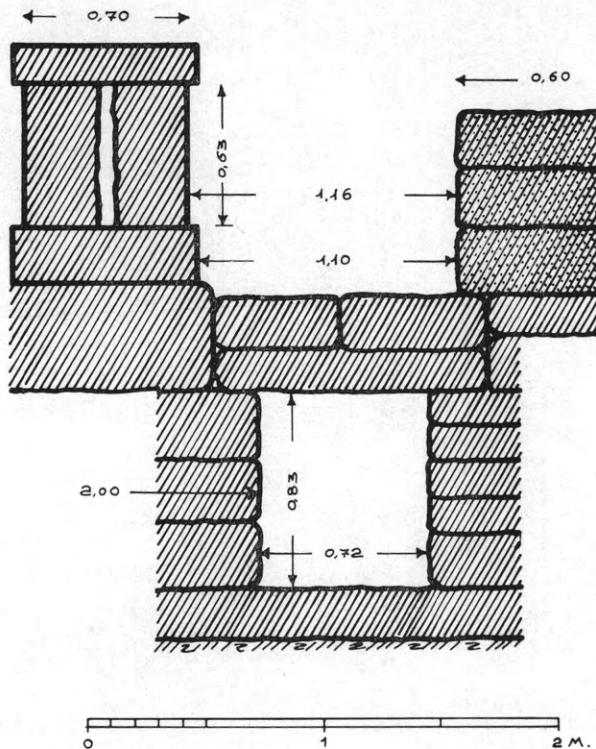
(μέγ. σωζ. πλ. 0.23 καὶ μέγ. σωζ. ὕψ. 0.22) (ὕψ. γραμμ. 0.02, διάστ. 0.025 μ.).

Εἰκ. 111. Ὁ κατὰ τὴν Δ. πλευρὰν τῆς «Ἀγορᾶς» ἀποχετευτικὸς ἀγωγός.

Συγχρόνως πρὸς τὴν διεύρυνσιν τῆς δυτικῆς στοᾶς πρὸς τὴν αὐλὴν ἐπεχειρήθη καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ δυτικῶς τῶν διαμερισμάτων τῆς στοᾶς χώρου ἀπὸ τῶν ὀπισθεν αὐτοῦ χωμάτων. Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν ταύτην ἀπεκαλύφθη πλὴν ἑνὸς καθέτως πρὸς τὴν

ΜΕΣΣΗΝΗ - ΑΠΟΧΕΤΕΥΤΙΚΟΣ ΑΓΩΓΟΣ

Εἰκ. 112. Τομὴ κατὰ πλάτος τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ.

Δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀγορᾶς βαίνοντος τοίχου καὶ μακρὸς, κτιστὸς ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τοῖχον τῶν διαμερισμάτων K, M, N, Ξ, P καὶ Υ (εἰκ. 107, 111 καὶ 112) καὶ διήκων ἀπὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος μέχρι τοῦ νοτίου ἰσοδομικοῦ ἀναλήμματος, ἔνθα ἀπεκαλύφθη τὸ διὰ λίθων πεφραγμένον τετράγωνον στόμιον τῆς ἐκβολῆς του (εἰκ. 113). Ὁ ὀχετὸς ἔχει ἐσωτερικὰς

διαστάσεις τομῆς 0.72 πλάτος $\times$ 0.83 ὕψος. Τὰ πλάγια τοιχώματά του ἀποτελοῦνται ἐξ ἀδρῶς εἰργασμένων σκληρῶν ἀσβεστολίθων ἰσοδομικῶς ἐκτισμένων, τὸ δὲ δάπεδόν του ἐκ μιᾶς καὶ τὸ κάλυμμα ἐκ δύο πλακῶν πάχους 0.17 μ. (εἰκ. 112). Πρὸς Δυσμᾶς ὁ ὄχετός ἐπροστατεύετο ὑπὸ καλῆς κατασκευῆς παρίνου τοίχου,

Εἰκ. 113. Κάτω ἀριστερά, τὸ στόμιον τῆς ἐκβολῆς τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ.

πάχους 0.65, ὑψηλότερον ἐκτισμένου καὶ διήκοντος παραλλήλως πρὸς τὸν ὄχετόν (εἰκ. 112).

Ἦρχισε μετὰ ταῦτα ἡ σκαφή τῆς βορείου στοᾶς καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ μεγάλου ὄγκου χωμάτων, τὰ ὅποια ἐσχημάτιζον ἄλλοτε τὸ ὑπόστρωμα τῆς κοίτης τοῦ διαρρέοντος τὴν «Ἀγοράν» χειμάρρου καὶ τὰ ὅποια ὄχι μόνον ἐκάλυπτον μέγα μέρος τοῦ χώρου τῆς στοᾶς ἀλλὰ καὶ ἀπέκρυπτον εἰς μεγάλην ἔκτασιν τὸν ὀπίσθιον αὐτῆς

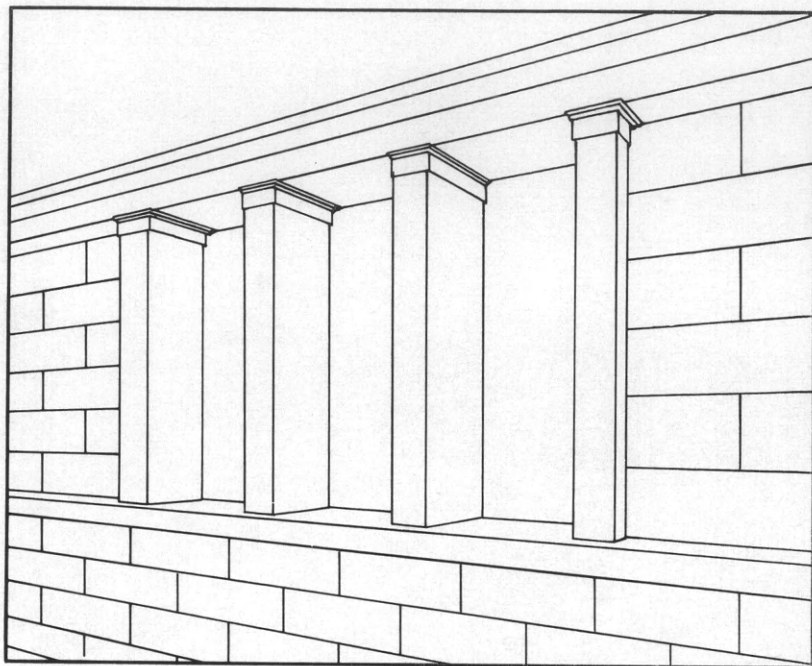
τοῖχον, τὸν χρησιμεύοντα ὡς ἀνάλημμα τοῦ ὑπερθεν δι' ἐπιγραφῆς βεβαιωθέντος Σεβαστείου. Ἐποψιν τοῦ ἐλευθερωθέντος ἀπὸ τῶν χωμάτων βορείου ἀναλήμματος παρέχει ἡ εἰκὼν 114.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ συγκροτήματος τμή-

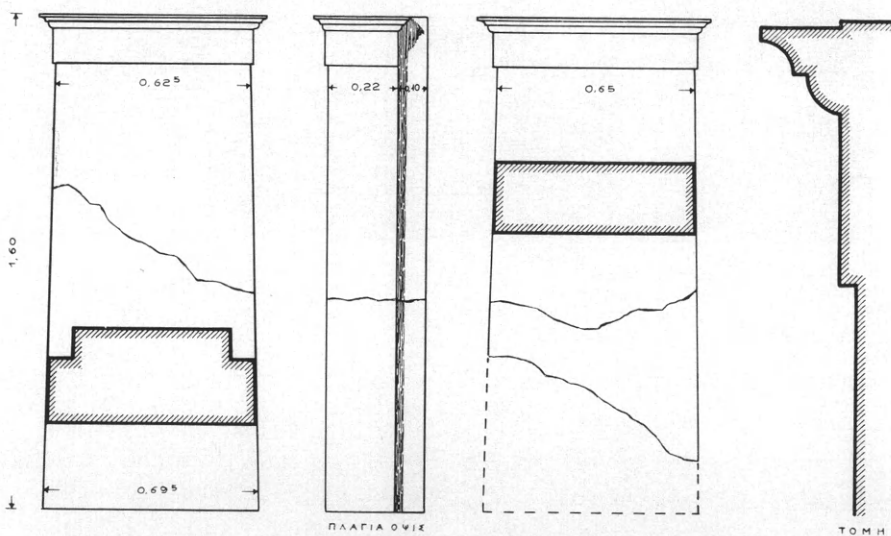

Εἰκ. 114. Ἐποψιν τοῦ βορείου ἀναλήμματος μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς κοίτης τοῦ διαρρέοντος ἄλλοτε τὴν «Ἀγοράν» χειμάρρου.

ματος τῆς στοᾶς ἔφερον εἰς φῶς μικρὰ τινὰ ἐκ λευκοῦ λίθου κυματοφόρα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Ἦλθον ἐπίσης εἰς φῶς καὶ τὰ τεμάχια τεσσάρων πωρίνων παραστάδων, μία τῶν ὁποίων, σωζομένη ἀκεραία, μᾶς δίδει τὸ ὅλικόν ὕψος αὐτῶν 1.60 μ. Αἱ παραστάδες αὗται (εἰκ. 116), μέσων διαστάσεων τομῆς 0.22×0.65 , παρουσιάζουν μείωσιν, στέφονται δὲ ὑπὸ ἐπικράνου ἐκ λείας ταινίας καὶ δύο κυμα-

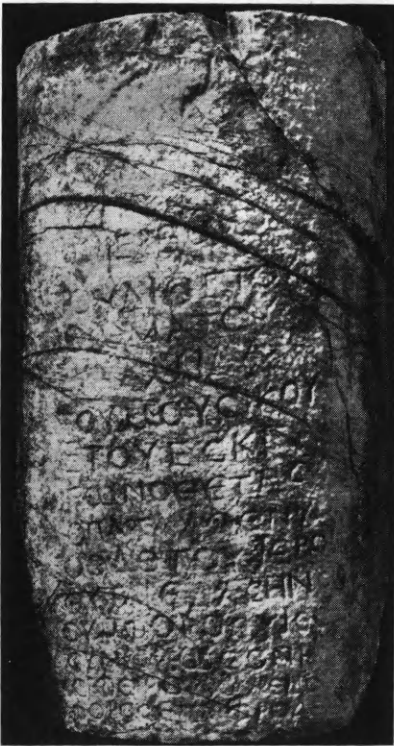
Εικ. 115. 'Αναπαράστασις παραθύρου τοῦ Σεβαστείου.

Εικ. 116. Παραστάδες εὑρεθεῖσαι κάτωθεν τοῦ Σεβαστείου.

τίων (εικ. 116). Ἐκ τῶν τεσσάρων παραστάδων αἱ μὲν δύο φέρουσι προσκεκολλημένον κατὰ τὴν μίαν τῶν μακρῶν αὐτῶν πλευρῶν τμήμα τοίχου πάχους 0.54 (εικ. 116) αἱ δὲ ἄλλαι δύο ἔχουσι τὰς πλευράς των πανταχόθεν ἐλευθέρας. Λόγω τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεώς των — ἀκριβῶς κατὰ τὴν βάσιν τοῦ ὀπισθίου τοίχου τῆς βορείου στοᾶς καὶ κάτωθεν τοῦ Σεβαστείου — εἰκάζω ὅτι θὰ προέρχονται ἐκ τινος φωτιστικοῦ παραθύρου τοῦ Σεβαστείου, ἀνοιγομένου ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς αὐτοῦ, ὑπεράνω τῆς στέγης τῆς στοᾶς καὶ ἔχοντος τὸ ἐν τῇ παρατιθεμένῃ ἀναπαραστάσει (εικ. 115) σχέδιον. Νομίζω μάλιστα ὅτι καὶ δύνανται νὰ ταυτισθῶσιν αἱ παραστάδες αὗται πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς, IG V₁, 1462, ἀναφερομένας, τὰς ὁποίας, ὑπερκειμένας κατὰ τὸ *Καيسάριον* (=Σεβάστειον), ἐπεσκεύασεν ὁ ἄλλως ἄγνωστος μέχρι τοῦδε ταμίης καὶ ἀντιστράτηγος Μᾶρκος Καίσιος Γάλλος.

Ἐντὸς τῆς παρά τὴν ΝΔ. γωνίαν ἐπιχώσεως καὶ εἰς ὕψος 1 μέτρου ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους εὐρέθη σφόνδυλος λιθίνου κίονος, ὕψους 0.71, μᾶλλον ἀδρῶς εἰργασμένος, φέρων κεχαραγμένην ἀγωνιστικὴν ἐπιγραφὴν περικλειομένην ἐντὸς χαρακτῆς ἀετωματούχου στήλης. Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς (εικ. 117) ἔχει οὕτω:

ἐπὶ ἱερέως
τοῦ Διὸς τοῦ
Ἰθωμάτου
Ἐῶδαμίδα
τοῦ μουσικοῦ
ἔτους CKΓ ἀ-
γωνοθέτης
Σπάταλος Νυμ-
φοδότου, ἱερο-
θύται Ἰεδασηνός
Σύμφορος υἱός,
Συνέρωσ Ὀνη-
σιφόρον, χαλειδο-
φόρος Ἐπαφροδεί-
τος.

Εἰκ. 117. Ἐπιγραφὴ ἐπὶ σφονδύλου.

Ἡ χρονολογία CKΓ = 223 λογιζομένη, ὡς συνήθως, ἀπὸ τῆς ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίας τοῦ 31 μ.Χ. προκύπτει $223 - 31 = 192$ μ.Χ. Ἡ λέξις χαλειδοφόρος ἀπαντᾷ μόνον εἰς τρεῖς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Μεσσηνίας (IG V, 1, 1467, 1468, 1469). Ἐξ αὐτῶν ἡ ὑπ' ἀριθ. 1468 εἶναι χαραγμένη καὶ πάλιν ἐπὶ κορμοῦ κίονος ἀποκειμένου σήμερον παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ λεγομένου κεραμουργείου (εἰκ. 107, Φ). Ἡ σημασία τῆς δὲν ἔχει ἀκόμη ἐντελῶς ἐξ ακριβῶθῃ. Παρὰ Liddell-Scott-Jones, ἡ λ. ἐρμηνεύεται διὰ τοῦ eurbearer κατ' ἐτυμολογίαν ἐκ τοῦ χάλις = οἶνος. Οὕτω ἡ λ. θὰ ἐσήμαινε τὸν οἰνοφόρον. Ὁ σφόνδυλος οὕτος θὰ ἐκυλίσθη πιθανώτατα ἐκ τοῦ ἄνωθεν ἀνδῆ-

Εἰκ. 118. Ἐπιγραφή βορείου στοᾶς.

Θεῶ Σεβαστῶ...

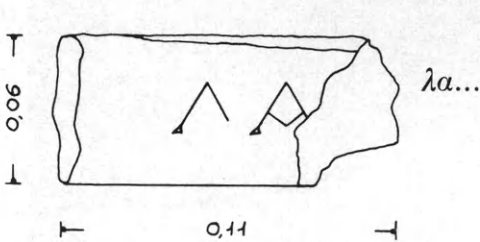
Σεβαστῶ τ...

καὶ ἱερέως...

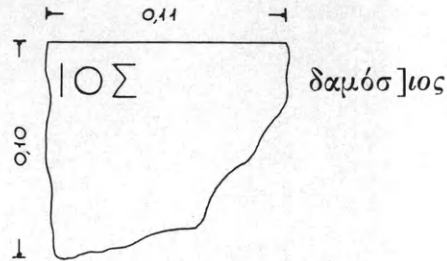
.....αρισ...

ρου, ἔνθα πιθανῶς ἔκειτο τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (IV 32.1) μνημονεύμενον ἱεροθύσιον. Εὐρέθη ἐπίσης καὶ ἄλλο τεμάχιον ὁμοίου κίονος (ὑψ. 0.43 καὶ ἄνω διαμέτρου 0.41 μ.) μὲ πολὺ δυσανάγνωστον ἐπιγραφὴν. Ἄλλο ἐπιγραφικὸν εὑρημα ἐγένετο εὐθὺς παρὰ τὴν μνημειώδη κλίμακα (εἰκ. 118). Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ ἥμισυ τοῦ ἄνω μέρους στήλης ἐκ λευκοῦ λίθου, στεφομένης ὑπὸ τριγωνικοῦ κυματιοφόρου ἀετώματος περιβάλλοντος τύμπανον μὲ γλυπτὸν, ἐλικοειδῶς ἀνελισσόμενον κόσμημα (εἰκ. 118). Τὸ ὑπὸ τὸ ἀέτωμα μέρος τῆς στήλης ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιστυλίου μὲ δύο ἐπαλλήλους ταινίας (ᾧν ἡ μὲν ἄνω ἔχει ὕψος 0.065 μ., ἡ δὲ κάτω σώζεται μόνον εἰς ὕψος 0.03 μ.) στεφομένας ὑπὸ διπλοῦ κυματίου. Ἐπὶ τῶν ταινιῶν εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή (εἰκ. 118) διὰ γραμμῶν ὕψους 0.021 μ.

Ευρέθησαν επίσης εκεί α) μικρόν τεμάχιον ἐξ ἄσβεστολίθου (ὑψ. 0.06 καὶ σ.μ. 0.11 μ.) φέρον τὴν ἐπιγραφὴν *λα...* (εἰκ. 119). β) Τεμάχιον κεράμου ἐξ ὀπτοῦ πηλοῦ (0.11 × 0.10 μ.) φέρον τὸ ἥμισυ ἐγκοίλου ἐπιγραφῆς *δαμόσ]ιος* (εἰκ. 120) (ὑψ. γρ. 0.015).

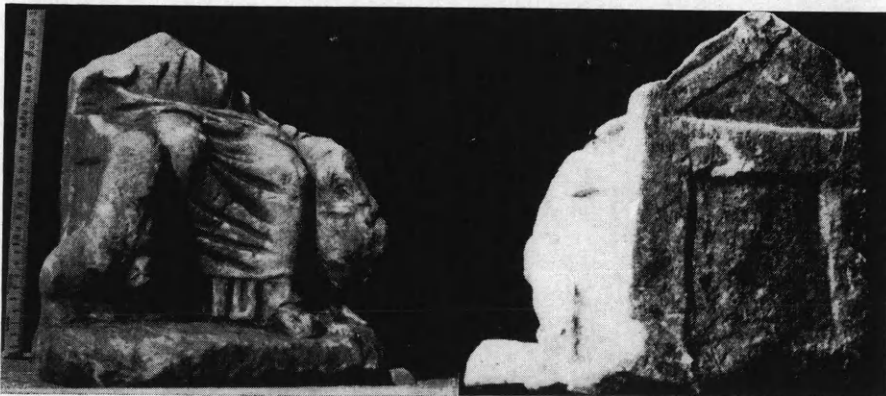

Εἰκ. 119. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς.

Εἰκ. 120. Ἐνεπίγραφον θραῦσμα ἐξ ὀπτοῦ πηλοῦ.

γ) Τεμάχιον παρίνης τριγλύφου (πλ. 0.40 καὶ ὑψ. 0.60 μ.) μὲ εὐθυγράμμους τὰς ἄνω ἀπολήξεις τῶν γλυφῶν, ἠνωμένης μετὰ τμήματος μετόπης. δ) Ἀκέφαλον ἀγαλμάτιον Κυβέλης (εἰκ. 121) καθη-

Εἰκ. 121. Δύο ὄψεις ἀκεφάλου ἀγαλματίου Κυβέλης.

μένης ἐπὶ τοῦ συνήθους λεοντόποδος θρόνου. ε) Τεμάχια χειρῶν καὶ δακτύλων ἐκ μεγάλου μαρμαρίνου ἀγάλματος.

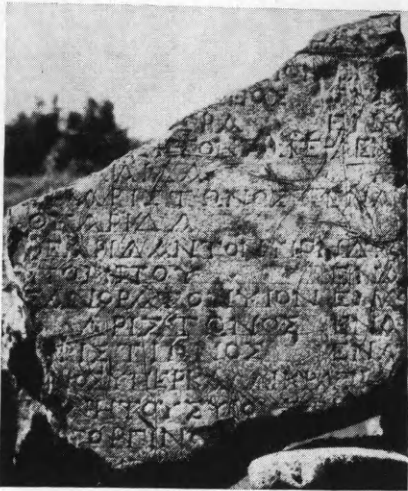
Ἡ δευτέρα φάσις τῆς ἀνασκαφῆς συνίστατο εἰς τὴν διάνοξιν τάφρου πλάτους 2.50 μ. ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ κάτω πέρατος τῆς μνημειώδους κλίμακος καὶ βαινούσης πρὸς Νότον, καθέτως πρὸς αὐτήν, ἥτοι πρὸς τὸ κέντρον τῆς αὐλῆς τοῦ τετραστώρου συγκροτήμα-

τος (εἰκ. 122). Ἡ ἐργασία αὕτη ὑπῆρξε λίαν κοπιώδης λόγῳ τοῦ μεγάλου βάθους καὶ τῆς σκληρότητος τῆς ἐπιχώσεως τῆς αὐλῆς. Ἐντὸς τῆς ἀνοιχθείσης τάφρου εὐρέθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν τρία νέα τεμάχια παραστάδων, ὁμοίων πρὸς τὰς περιγραφείσας ἀνωτέρω, ἐξ

Εἰκ. 122. Ἡ ἀπὸ τῆς μνημειώδους κλίμακος πρὸς τὸν ναὸν ἀνοιχθεῖσα τάφος.

ἓν δύο περίοπτα καὶ ἓν μετὰ συναφοῦς τμήματος τοίχου, προερχόμενα βεβαίως καὶ ταῦτα ἐκ τῶν παραθύρων τοῦ ἄνωθεν τῆς βορείου στοᾶς Σεβαστείου. Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ τινὰ ἄλλα μικροτέρας σημασίας τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ὡς καὶ κολοβὴ ἐπιγραφὴ ἐκ λευκοῦ σκληροῦ ἀσβεστολίθου (μέγ. σωζ. ὑψ. 0.30, μέγ. σ. πλ. 0.25 καὶ πάχ. 0.135 μ., ὑψ. γραμμ. 0.001 μ., διάστ. 0.008) περιέχουσα κατάλογον ὀνομάτων καὶ ποσὰ εἰσφορῶν. Τὸ κείμενόν της ἔχει ὡς ἑξῆς (εἰκ. 123):

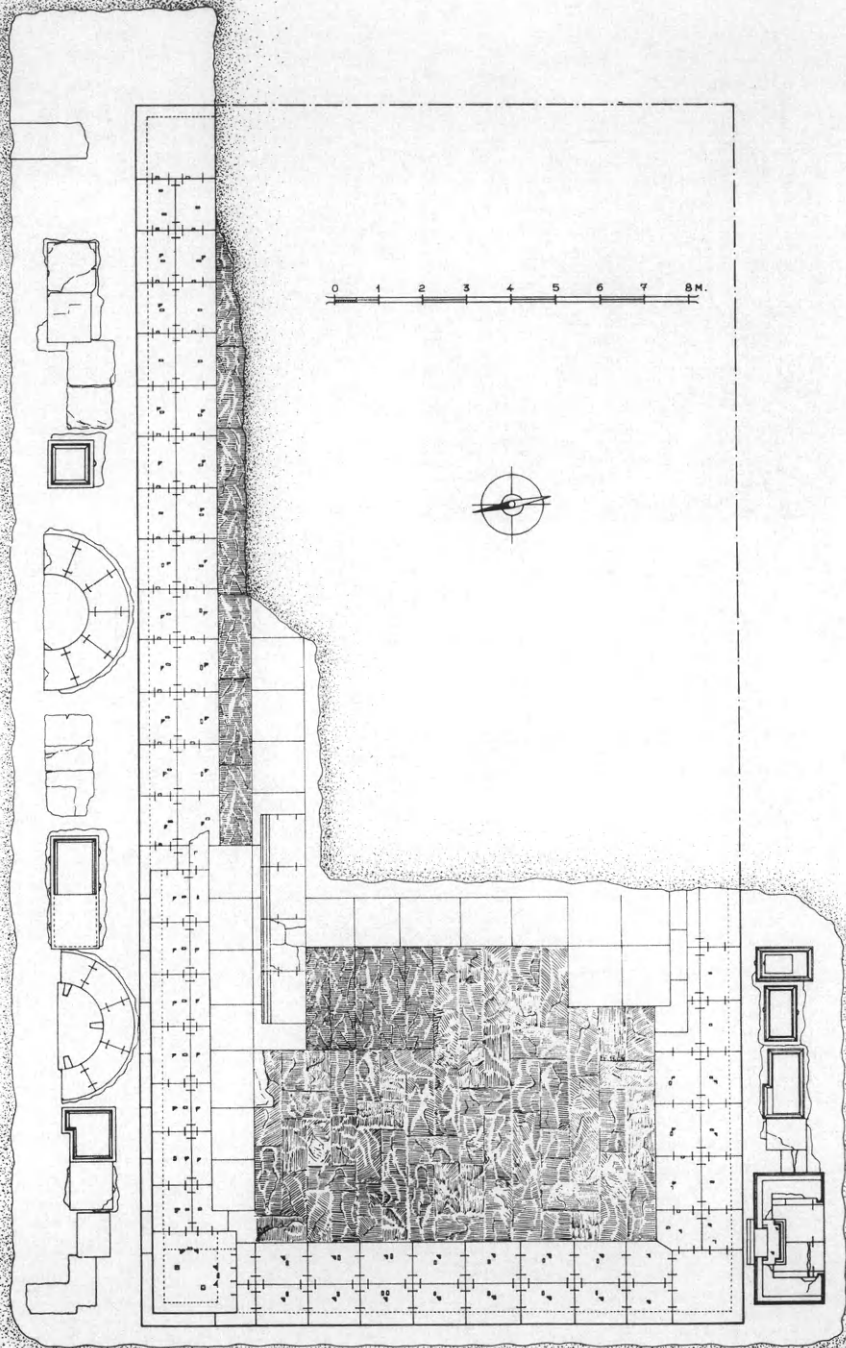
Εἰκ. 123. Ἐπιγραφή καταλόγου εἰσφορῶν.

Ὅταν ἡ τάφος ἐπροχώρησεν εἰς μῆκος περίπου 25 μέτρων προσέκρουσεν ἐπὶ κρηπίδος ναοῦ καὶ ἀναθηματικῶν βάρθρων, βαινόντων καθέτως πρὸς αὐτήν. Ἡ κρηπίς καὶ τὰ βάρθρα παρηκολουθήθησαν πρὸς Δυσμάς μέχρι τῆς εὐρέσεως τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ ναοῦ, τούτου δὲ γενομένου ἡ ἀνασκαφή ἐστράφη πρὸς Νότον, ἵνα εὐρεθῇ τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ.

Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα κρηπίς (εἰκ. 124) ἀνήκει εἰς τὸ δυτικὸν ἡμισυ μεγάλου περιπτέρου ναοῦ (πλάτους κατὰ τὸν πρῶτον ἀναβαθμὸν 13.65 μ. καὶ μῆκος 27.88 μ.) ἐλληνιστικῶν χρόνων καὶ ἀρίστης ἐργασίας, προσανατολισμένου περίπου ἀκριβῶς ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς, καὶ μὲ τὸν κατὰ μῆκος ἄξονά του ἀντιστοιχοῦντα σχεδὸν ἀκριβῶς πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ἀνατολικοῦ προτύλου τοῦ συγκροτήματος (εἰκ. 107, Β). Ἡ κρηπίς ἀπετελεῖται ἐκ τριῶν ἀναβαθμῶν (εἰκ. 125) ἐκ μεγάλων λιθοπλίνθων σκληροῦ, λευκοῦ ἀσβεστολίθου ἀρίστης ἐργασίας, φερουσῶν ἐπιμελῆ ἀναθύρωσιν καὶ συνδεομένων ὀριζοντίως μὲν διὰ πειμόρφων συνδέσμων, μῆκος 0.215 μ., κατακορύφως δὲ δι' ὀρθογωνίων γόμφων πλὴν τῶν γωνιαίων, αἵτινες παρουσιάζουσι προσθέτως καὶ δύο τετραγώνους γόμφους (εἰκ. 124 καὶ 126). Ἐκ τῶν τριῶν ἀναβαθμῶν τῆς κρηπίδος διατρεῖται καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς βορείου καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὡς καὶ τοῦ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντος τμήματος τῆς νοτίας μόνον ὁ κατώτα-

...τ
 ...ιον ἔνα
 ...ειος ἔν.
 τὸν πατ]έρα ἔν.
 ....έα τὸν πατέρα ἔν[α
 Σθενε;]λαῖδα
 Ἄριστωνος ἔν[α
 Θεαρίδα
 Θεαρίδαν τὸν υἱὸν δύο
 Θεο]πόμπου ἔνα
 ...σάνορα τὸν υἱὸν ἔνα
 Ἄριστωνος ἔνα
 Ἄριστίωνος ἔνα
 ..νος ὑπὲρ Καλλικράτους
 ...νη τοὺς υἱοὺς
 ...Γοργιν...

Εικ. 124. Τὸ ἀποκαλυφθὲν βορειοδυτικὸν τμήμα τῆς κατόψεως τοῦ ναοῦ.

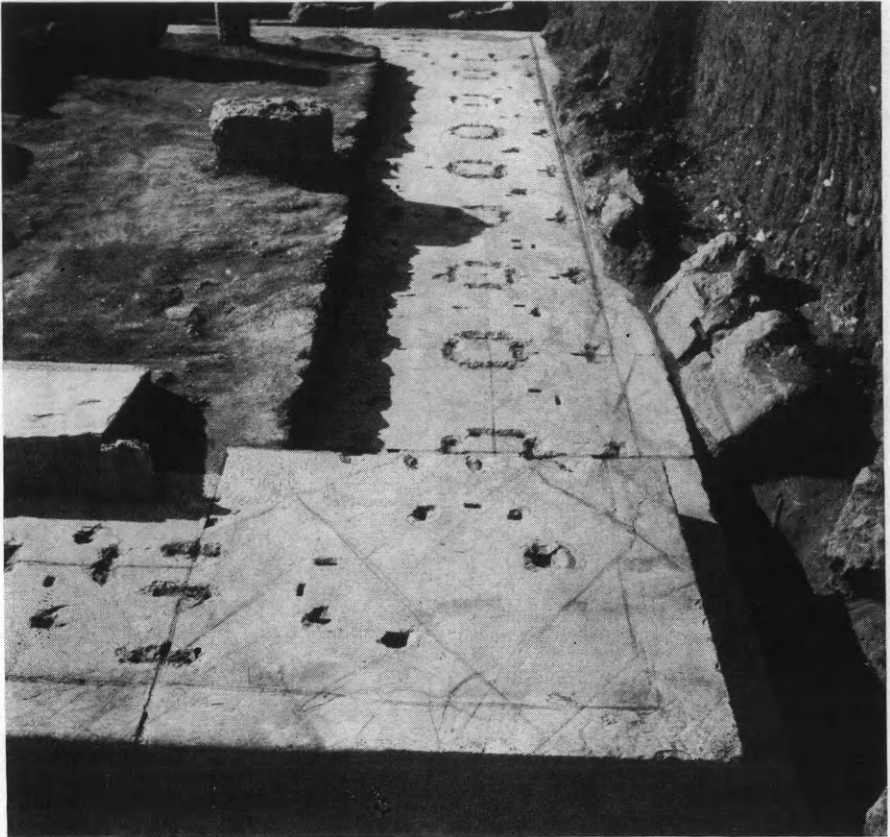
τος, ὁ δεύτερος καθ' ὅλον τὸ Δ. ἡμισυ, τῆς Β. πλευρᾶς καὶ καθ' ὅλην τὴν Δ. καὶ τὴν Ν. (εἰκ. 128), ὁ δὲ στυλοβάτης ἐλλείπει πανταχοῦ τελείως. Οἱ ἀποτελοῦντες τοὺς ἀναβαθμοὺς λίθοι παρουσιάζουσι κατὰ τὰς κατακορύφους πλευρὰς των περιτένειαν (πινάκωσιν) καὶ ὑποτομὰς κατὰ τὸ κατώτατον αὐτῶν μέρος (εἰκ. 127). Εἰς τὴν βόρειον πλευ-

Εἰκ. 125. "Αποψὶς τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς κρηπίδος τοῦ ναοῦ μετὰ τῶν παρ' αὐτὴν ἀναθηματικῶν βάρων. Ἐνω δεξιᾷ ὁ κυματιφόρος τοιχοβάτης καὶ οἱ ἐπ' αὐτοῦ ἀναστηλωθέντες ὀρθοστάται τοῦ σηκοῦ.

ρὰν διετηρήθη ἐπίσης καὶ τμῆμα τῆς στρώσεως τοῦ πτεροῦ, ὅπερ εἶχε πλάτος 1.23 καὶ παρ' αὐτὴν ἀρκετὸν τμῆμα τοῦ κυματιφόρου τοιχοβάτου τοῦ σηκοῦ (εἰκ. 125, 129). Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ ἀνεστηλωθήσαν ἐπὶ τοῦ τοιχοβάτου καὶ τινες λίθινοι ὀρθοστάται τοῦ σηκοῦ, πάχους 0.60 καὶ ὕψους 0.95 μ. (εἰκ. 127 καὶ 130). Τὸ ἐσωτερικὸν

τοῦ σηκοῦ δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι, εὐρέθη μόνον παρ' αὐτὸ βάσις φέρουσα ἔλλειψοειδῆ ἐγκοπὴν πρὸς ἔνθεσιν τῆς πλίνθου μαρμαρίνου ἀγάλματος (εἰκ. 131). Καθωρίσθη ἐν τούτοις ἡ θέσις τοῦ ὀπισθίου τοίχου τοῦ σηκοῦ ἐκ τῶν ἰχνῶν γόμφων καὶ νεροφαγώματος, τὰ

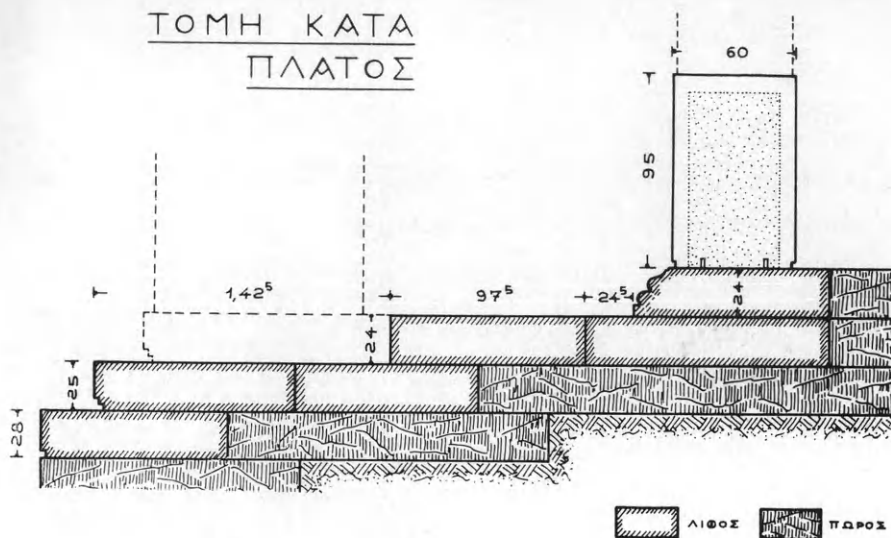

Εἰκ. 126. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ δευτέρου ἀναβαθμοῦ τῆς κρηπίδος.

ὅποια ἀφῆκαν ἐπὶ τοῦ σχετικοῦ θεμελίου (εἰκ. 124) οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὸν ὀρθοστάται. Τὰ κρυπτὰ μέρη τοῦ ναοῦ καὶ τὰ θεμέλια κατεσκευάσθησαν ἐκ πωρολίθου (εἰκ. 124, 126 καὶ 132).

Ἐκ τῶν κιόνων τοῦ πτεροῦ δὲν εὐρέθη μέχρι τοῦδε οὐδεὶς λίθινος σφόνδυλος, εἰμὴ μόνον δωρικὸν λίθινον κιονόκρανον μετὰ τοῦ ὑποτραχηλίου του, ὕψους 0.425 καὶ πλευρᾶς ἄβακος 0.85 μ. (εἰκ. 133). Φέρει δὲ τοῦτο εὐθύγραμμον ἔχῃνον μετὰ δύο κατὰ τὴν βάσιν του ἱμάντας, κάτωθεν τῶν ὁποίων προβάλλει ἰωνικὸν κυμάτιον μετὰ μι-

ΤΟΜΗ ΚΑΤΑ
ΠΛΑΤΟΣ

Εικ. 127. Κατά πλάτος τομή τῆς κρηπίδος τοῦ ναοῦ.

Εικ. 128. Ἡ βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ δευτέρου ἀναβαθμοῦ τῆς κρηπίδος.

κράς σπείρας καθ' ὅλως πρωτότυπον τρόπον (εἰκ. 133). Τὸ κιονόκρανον φέρει 20 κατὰ τὸ ὑποτραχήλιον ραβδώσεις καὶ τετράγωνον ἐμπόλιον. Ἡ ἀπὸ ἀκμῆς εἰς ἀκμὴν τῶν ραβδώσεων διάμετρος του

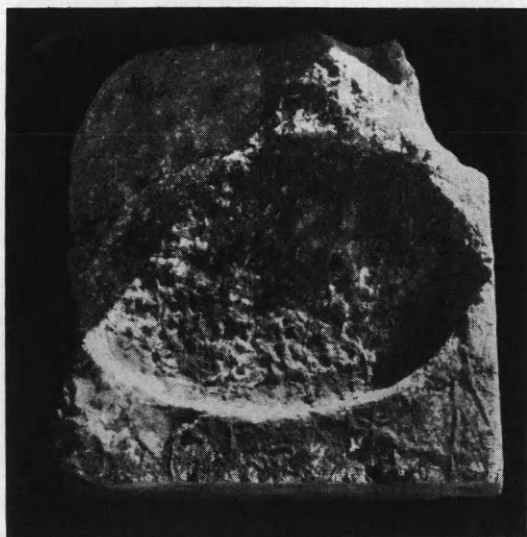
Εἰκ. 129. Τὸ διατηρηθὲν τμήμα τῆς στρώσεως τοῦ πτεροῦ καὶ ὑπερθεῖν αὐτοῦ ὁ κυματοφόρος τοιχοβάτης τοῦ σηκοῦ.

εἶναι 0.695 μ. Ἐν ὅμως τμημά του, μήκους 0.35 μ., ἔχει παραμείνει ἀκατέργαστον.

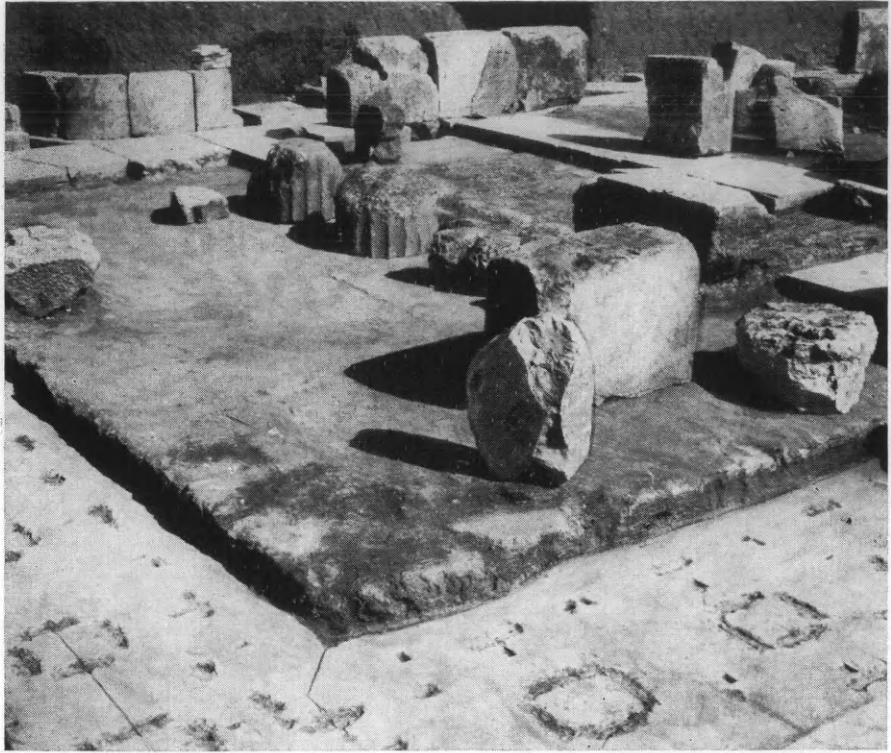
Ἐκ τοῦ θριγκοῦ τοῦ λιθίνου ναοῦ ἀνευρέθησαν μόνον δύο μικρὰ τεμάχια ἐπιστυλίου, ὧν ἓν γωνιαῖον μὲ ταινίαν ὕψους 0.065 μ. καὶ ὑπ' αὐτὴν κανόνα ὕψους 0.04 μ. φέροντα κάτωθεν τὴν ἄκραν σταγόνα. Ἄλλ' ἐνῶ οὐδὲν τεμάχιον ἐκ τῆς λιθίνης ζωφόρου καὶ τοῦ γείσου εὐρέθη, ὅμως ἤλθον εἰς φῶς πολλὰ τῆς ἐκ λευκοῦ λίθου σίμης (εἰκ. 134, 135 καὶ 136) καὶ τῶν κεράμων τῆς στέγης (εἰκ. 137). Αἱ σίμαι, ὕψους 0.19 μ., φέρουσιν ἐπὶ τῆς προσθίας κατακορύφου ἐπιφανείας τῶν ἀνάγλυπτον ἐξ ἐλίκων καὶ φύλλων ἀκάνθης κόσμημα, διακοπτόμενον ὑπὸ λεοντοκεφαλῶν ἀρκετὰ καλῆς ἐργασίας (εἰκ. 135).

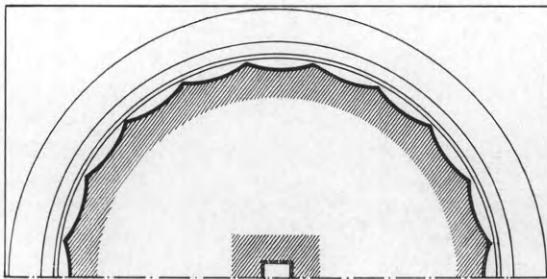
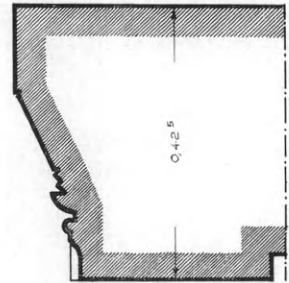
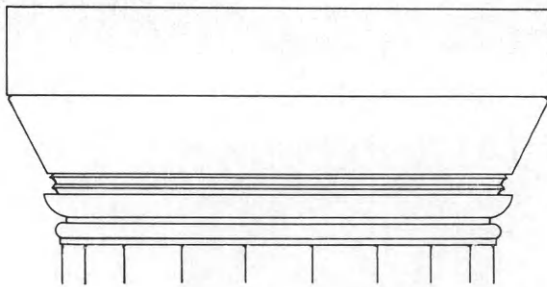
Εικ. 130. Ἡ βόρειος πλευρὰ τῆς κρηπίδος μετὰ τοὺς ἀναστηλωθέντας ἐπὶ τοῦ τοιχοβάτου ὀρθοστάτας τοῦ σηκοῦ.

Εικ. 131. Βάσις μετ' ἐλλειψοειδοῦς ἐγκοπῆς διὰ πλίνθον ἀγάλματος.

Είχ. 132. Τὸ ἐκ πωρολίθων δάπεδον τοῦ ὀπισθοδόμου τοῦ ναοῦ ἀπὸ ΝΔ.

ΚΙΟΝΟΚΡΑΝΟΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΝΑΟΥ
ΜΕΣΣΗΝΗΣ

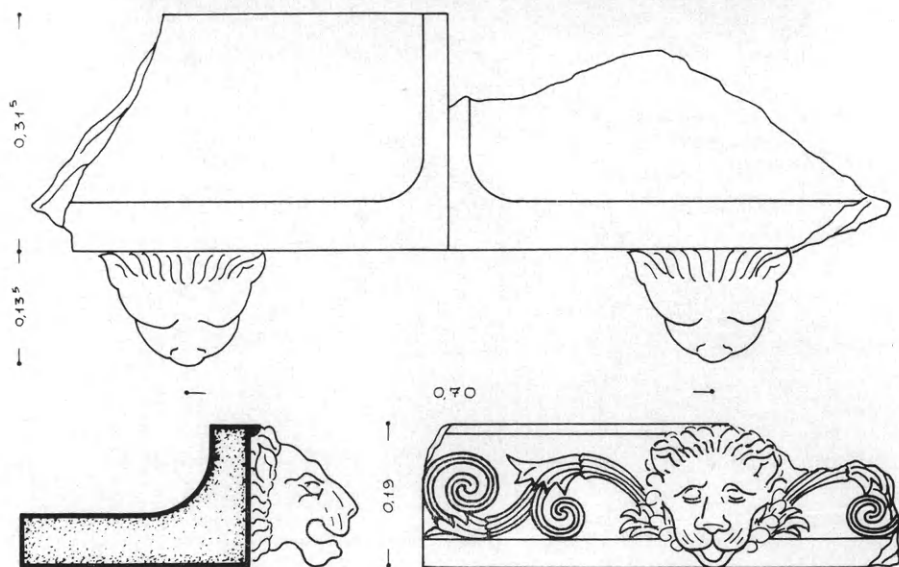
Είχ. 133. Λίθινον κιονόκρανον τοῦ κεντρικοῦ ναοῦ. Ὅψις, τομὴ καὶ ἄνοψις.

Εικ. 134. Τεμάχια ἐκ τῆς λιθίνης σίμης τοῦ ναοῦ.

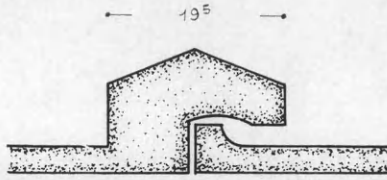
Εικ. 135. Λεοντοκεφαλὴ ἐκ τῆς λιθίνης σίμης τοῦ ναοῦ.

Εικ. 136. Τεμάχια ἐκ τῆς λιθίνης σίμης τοῦ ναοῦ. Κάτοψις, τομὴ καὶ ὄψις.

Οἱ λίθινοι κέραμοι, κορινθιακοῦ τύπου, ἔχουσιν, ὡς ἐν Φιγαλείᾳ, τοὺς καλυπτῆρας συνηνωμένους μὲ τοὺς στρωτῆρας καὶ εἰς τὸ κάτω ἥμισυ αὐτῶν κοιλότητα, ἐν εἴδει σκοτίας, ἐντὸς τῆς

Εἰκ. 137. Τομή τῶν λιθίνων κεράμων τοῦ ναοῦ.

ὁποίας εἰσέδυε τὸ χεῖλος τοῦ γειτονικοῦ στρωτῆρος (εἰκ. 137).

Σημειώνομεν ἰδιαιτέρως, ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε εὑρεθέντα ὀλίγα λίθινα τεμάχια τῆς ἀνωδομῆς, εὑρέθησαν πλείο-

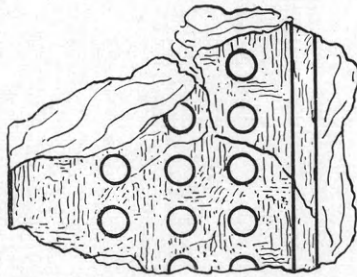
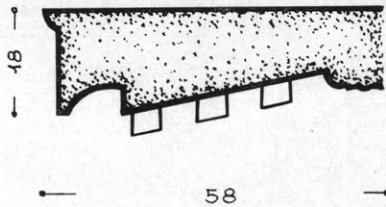
Εἰκ. 138. Πώρινοι σφόνδυλοι κιόνων ἐπὶ τῆς κρηπίδος.

να πώρινα τοιαῦτα: δύο σφόνδυλοι κιόνων (εἰκ. 138), ὧν εἷς ἀκέραιος, ὕψους 0.65 καὶ διαμέτρου ἀπὸ ἀκμῆς εἰς ἀκμὴν ραβδώσεως 0.96 μ., ἐπίκρανον παραστάδος, τεμάχια ἐπιστυλίων (εἰκ. 138α) μετὰ

τῶν κανόνων καὶ τῶν σταγόνων των, τεμάχια ὀριζοντίων γείσων μετὰ προμόχθων διατηρούντων εἰσέτι τὰς σταγόννας των (εἰκ. 139)

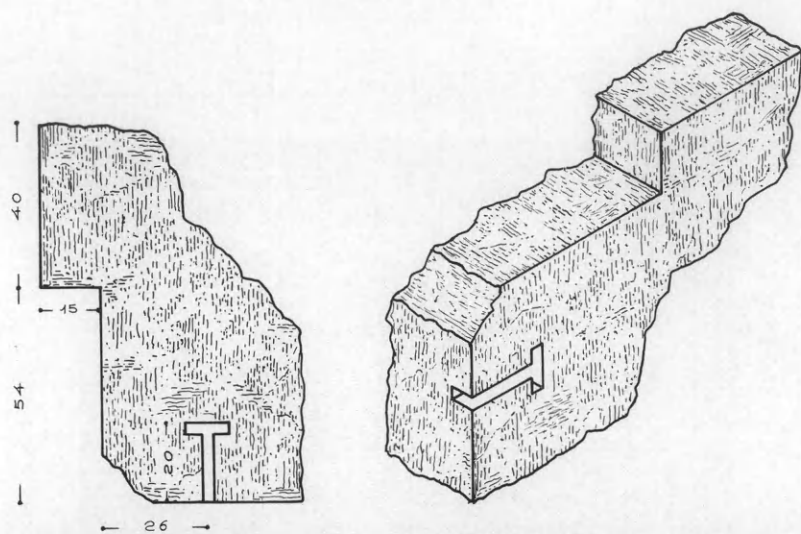
Εἰκ. 138α. Τεμάχιον πωρίνου ἐπιστυλίου.

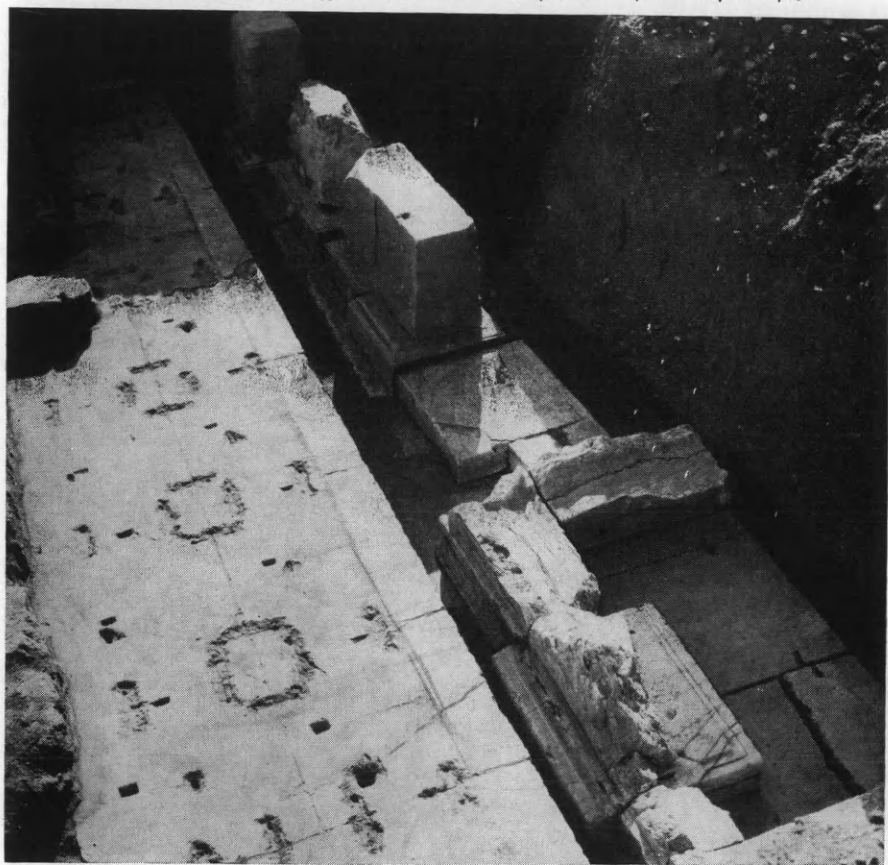
Εἰκ. 139. Πώρινον γείσον. Τομή καὶ ἄνοψις.

καὶ τέλος μασχαλιαῖος λίθος (εἰκ. 140), ἐφ' οὗ τὸς συνδέσμου σχήματος διπλοῦ ταῦ.

Τὰ λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας μέλη ταῦτα θὰ προέρχωνται ἀναμφιβόλως ἐκ παλαιότερου πωρίνου ναοῦ, τοῦ 4ου ἴσως αἰῶνος, τὸν ὁποῖον, καταστραφέντα ἄγνωστον ἐκ τίνος αἰτίας, ἀντικατέστησεν ὁ λίθος ἑλληνιστικός.

Εἰκ. 140. Πῶρινος μασχαλιαῖος λίθος. Κάτοψις καὶ προοπτικὴ ἄποψις.

Εἰκ. 141. Τὰ παρὰ τὴν νοτιᾶν πλευρὰν τοῦ ναοῦ βᾶθρα ἀναθημάτων.

Περὶ τὴν κρηπίδα τοῦ λιθίνου ναοῦ καὶ σχεδὸν ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτὴν (εἰκ. 130 καὶ 141) ἰδρύθησαν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς καὶ καθ' ὅλον τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τῆς νοτίας ἀναθήματα, τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθησαν ἀδιατάρακτοι αἱ λίθιναι βάσεις. Μεγάλη εἶναι ἡ ποικιλία σχεδίου τῶν ἀναθημάτων τούτων· δύο ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡμικυκλικαὶ ἐξέδραι (εἰκ. 125 καὶ 142), ἐν

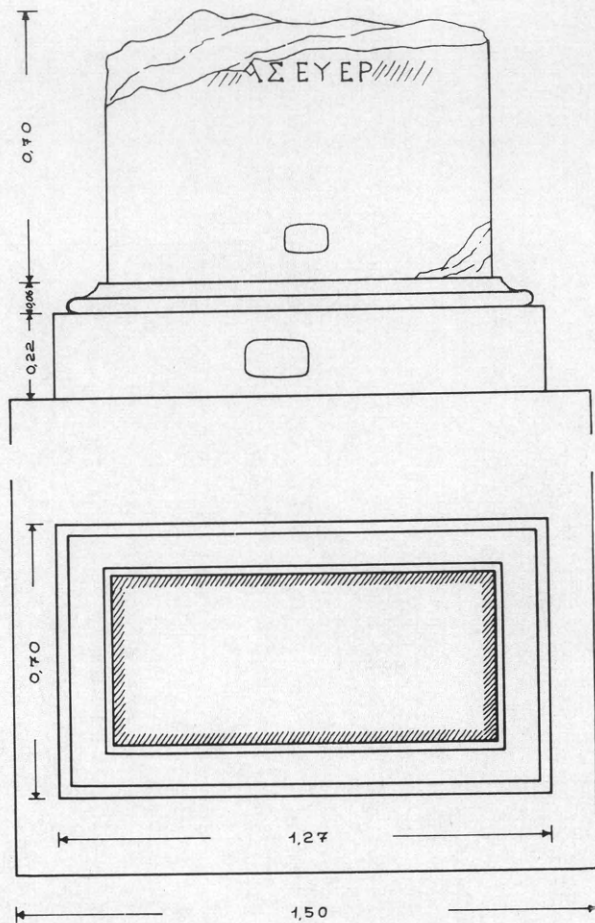
Εἰκ. 142. Ἡ βάση τῆς ἀνατολικῆς ἐξέδρας τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ναοῦ.

ἄλλο κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν εἶναι πείμορφος ἐξέδρα ἔχουσα ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐδωλίων τῆς βάθρον (εἰκ. 124 καὶ 141).

Ἄλλο ἀνάθημα παρουσιάζει ἐν κατόψει τὴν μορφήν γάμμα τὰ δὲ ὑπόλοιπα ἔχουσιν ὀρθογώνιον παραλληλεπίπεδον σχῆμα. Ἐν ἐξ αὐτῶν τῆς Ν. πλευρᾶς διασώζει ἀκόμη καὶ τμῆμα ἐπιγραφῆς (εἰκ. 143):

////ΑΣΕΥΕΡ//// (=τὸν ἦ τὰν αὐτ]ᾶς εὐερ[γέταν ἦ τιν
(ὕψ. γραμμ. 0.04 μ.)

Ἐν ὄλῳ κατὰ μὲν τὴν βόρειον πλευρὰν ἀπεκαλύφθησαν δώ-

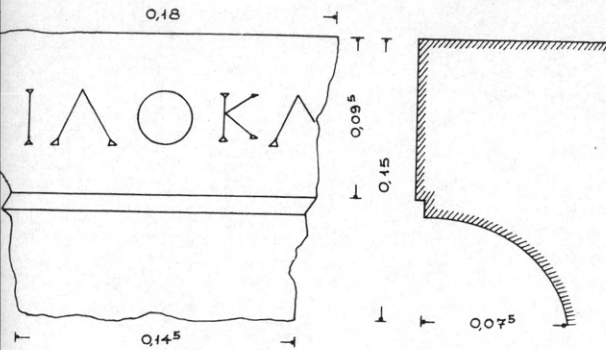
Είκ. 143. Ἐνεπίγραφον βάθρον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ. Κάτοψις καὶ ὄρθωσις.

δεκα βάθρα, κατὰ δὲ τὸ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθὲν τμήμα τῆς νοτίας πέντε. Δυστυχῶς δὲν διεσώθησαν καὶ αἱ ἐπιγραφαί, τὰς ὁποίας θὰ ἔφερον ἀντιστοιχῶς εἰς τὸ ἄνω των μέρος, πλὴν θραυσμάτων τινῶν ἐκ τῶν στέψεων, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν δισκορπισμένα μεταξὺ τῶν βάθρων, καὶ τῶν ὁποίων παραθέτω τὰς σχετικὰς ἐπιγραφάς:

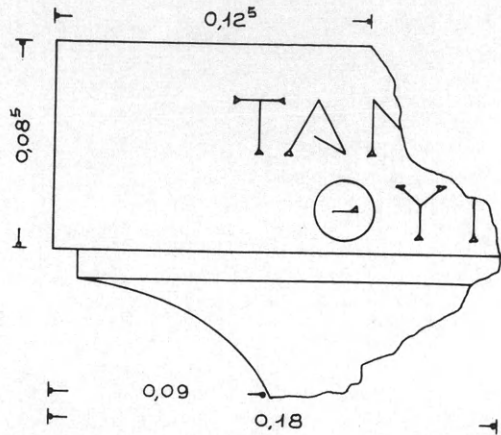
α) Ἐπὶ τῆς ἄνω ταινίας στέψεως ἐξ ὑπερύθρου λίθου: Φ]ιλοκλ...

(εἰκ. 144) (ὑψ. γραμμ. 0.025 - 0.03 μ.).

β) Ἐπὶ τῆς ἄνω ταινίας ὁμοίας στέψεως:
τὰν θυγ[ατέρα]
(ὑψ. γραμμ. 0.023 μ.) (εἰκ. 145).

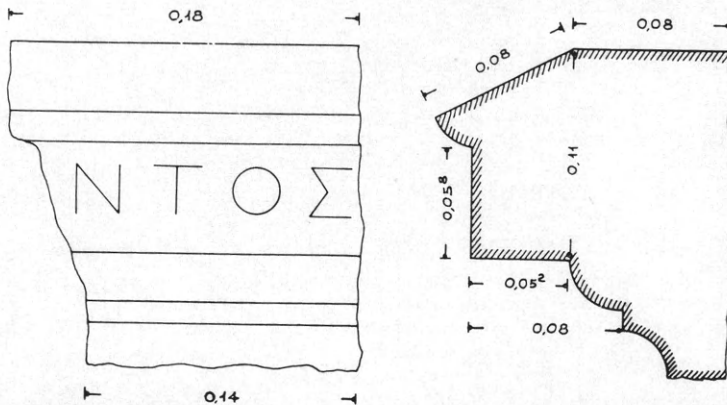

Εἰκ. 144. Θραῦσμα στέψεως ἀναθηματικοῦ ἐνεπιγράφου βάρου.

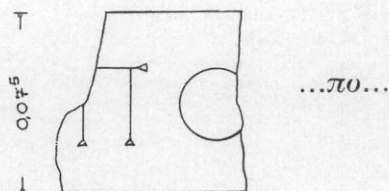
Εἰκ. 145. Ἐνεπίγραφον τεμάχιον στέψεως ἀναθηματικοῦ βάρου.

γ) Ἐπὶ στέψεως βάρου ἐκ λευκοῦ σκληροῦ ἀσβεστολίθου (εἰκ. 146)
... ντος (ὑψ. γραμμ. 0.023 μ.).

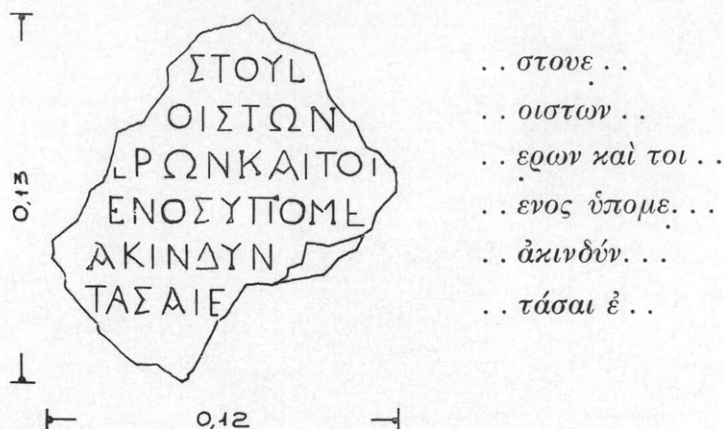
Εἰκ. 146. Ἐνεπίγραφον θραῦσμα στέψεως ἀναθηματικοῦ βάρου καὶ τομὴ αὐτοῦ.

δ) Ἐπί πλακὸς μαρμάρου (πάχ. 0.025, ὕψ. 0.073 μ.) (εἰκ. 147).

Εἰκ. 147. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς ἐκ βάθρου.

ε) Τέλος εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ ναοῦ ἀπόστασιν ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ ἐξῆς τεμαχισμένη ἐπιγραφή (διαστ. 0.12×0.13 μ., πάχ. 0.125 ὕψ. γραμμ. 0.011 μ., διάστιχον 0.005 μ.) (εἰκ. 148):

Εἰκ. 148. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης παρὰ τὸν ναόν.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐπιγραφῶν εὐρέθη ἐρριμμένον καὶ γλυπτὸν μαρμάρινον τεμάχιον βραχίονος μετὰ τμήματος ἐνδύματος ἐξ ὑπερμεγέθους ἀγάλματος. Ἡ κάτω τομὴ του εἶναι ἐλλειψοειδῆς μὲ διαμέτρους 0.105×0.138 μ. (εἰκ. 149), φέρουσα κυκλικὴν ὀπὴν γόμφου συνδέσεως. Ὀλικὸν σωζόμενον ὕψος 0.16 μ.

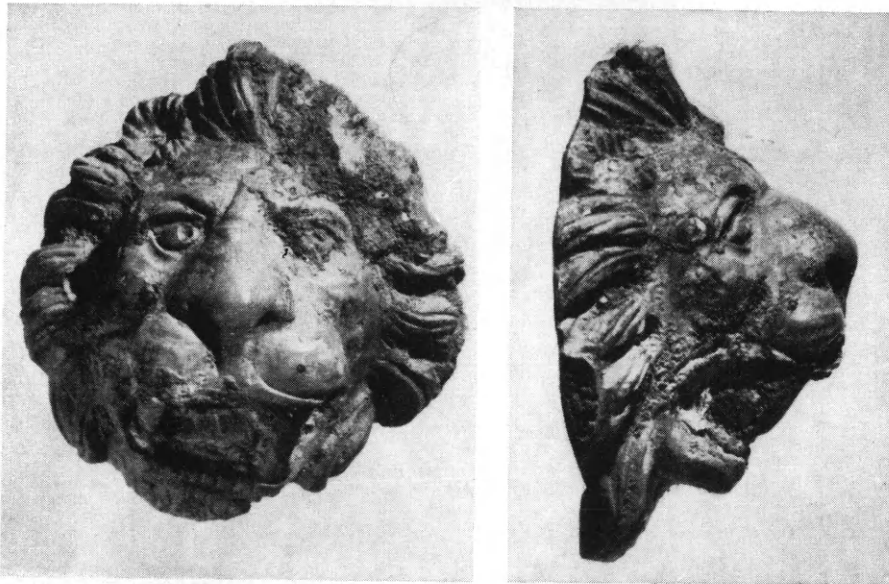
Τῆς μικροτέρας τῶν ἐξεδρῶν εὐρέθησαν καὶ οἱ τέσσαρες ἐκ τῶν πέντε ὀρθοστατῶν, οἵτινες καὶ ἀνεστηλώθησαν (εἰκ. 122 καὶ 125). Ἐπ' αὐτῶν ἐτοποθετήθη, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, κυματιοφό-

ρος στέψις, τῆς ὁποίας ἐσώθη ἀκραῖον τεμάχιον φέρον ἐπὶ τῆς ἀνω ὀριζοντίας ἐπιφανείας του ἐγκοπτῆν πέλματος χαλκοῦ ἀνδριάντος.

Ἐναφέρω ἐν τέλει, ὅτι παρὰ τὴν μεγάλην ἐξέδραν εὑρέθη μικρὰ

Εἰκ. 149. Τεμάχιον ἐξ ἀναθηματικοῦ ἀγάλματος.

Εἰκ. 150. Πρόσοψις καὶ πλαγία ὄψις μικρᾶς χαλκῆς λεοντοκεφαλῆς.

χαλκῆ λεοντοκεφαλῆ (εἰκ. 150) (πλ. 0.055, ὕψ. 0.062 καὶ ἐξοχῆς 0.035 μ.), πιθανώτατα ἐπισπαστῆρ θύρας, ἣτις φέρει κατὰ τὰς παρεϊὰς ὅπας προσηλώσεως, εἰς τὴν μίαν τῶν ὁποίων σῶζεται καὶ τμῆμα τοῦ ἥλου.

Πλὴν τῶν ἐκ τῆς κανονικῆς ἀνασκαφῆς προελθόντων ἦλθον εἰς φῶς καὶ τὰ ἐξῆς τυχαῖα ἐπιγραφικὰ εὐρήματα:

1) Εἰς ἀγρὸν Ἡλ. Νικολοπούλου, περὶ τὰ 150 μ. βορείως τοῦ Σεβαστείου, εὐρέθη ἐντεκτισμένη εἰς μεταγενέστερον τοῖχον ἡ ἐπιγραφή (εἰκ. 151) διαστ. 0.88×0.40 (ὑψ. γραμμ. 0.045, διάστ. 0.015):

ΑΠΟΛΙΣ
ΓΝΑΙΟΝ ΜΑΝΛΙΟΝ ΛΕΥΚΙΟΥ ΥΙΟΝ
ΑΓΡΙΠΠΑΝ ΠΡΕΣΒΕΥΤΑΝ
ΤΟΝ ΑΥΤΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΑΝ

Ἡ πόλις
Γνάϊον Μάνλιον Λευκίου υἱὸν
Ἀγρίππαν πρεσβευτὰν
τὸν αὐτὰς εὐεργέταν

Εἰκ. 151. Ἐπιγραφή ἐντεκτισμένη βορείως τοῦ τετρασφύου συγκροτήματος.

2) Εἰς τὸν ἄνωθεν τοῦ «κεραμουργείου» χῶρον (εἰκ. 107, Φ) εὐρέθη τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς ἐξῆς ἐκ σκληροῦ λευκοῦ ἀσβεστολίθου ἐπιγραφῆς (μ.σ. ὑψ. 0.33, μ.σ. πλ. 0.24, μ.σ. πάχ. 0.14 μ., ὑψ. γραμμ. 0.03 μ., διάστιχον 0.02 μ.) (εἰκ. 152):

Εἰκ. 152. Ἐπιγραφή εὐρεθεῖσα ἄνωθεν τοῦ κεραμουργείου.

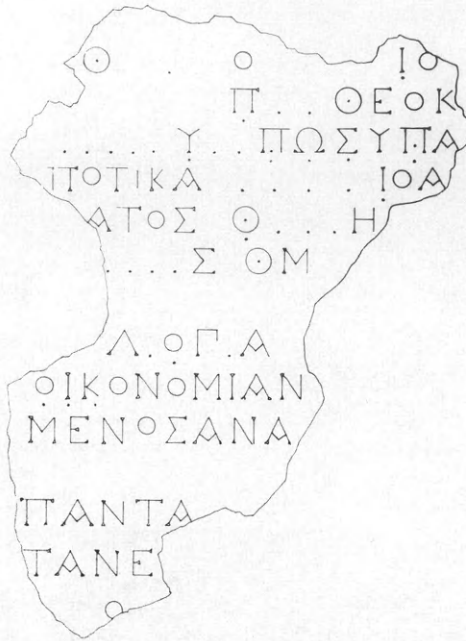
3) Κατὰ τὴν διάνοιξιν τοῦ χάνδακος, ὅστις ἀντικατέστησε τὸν παλαιὸν χεῖμαρρον, εὐρέθη πρὸς Δ. τοῦ τετραστώου συγκροτήματος καὶ εἰς βάθος 0.70 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους μεταγενέστερος ἀκτέριστος τάφος, περιέχων δύο σκελετούς, διευθυνόμενος ἀπὸ Α. πρὸς Δ. καὶ ἐσωτερικῶν διαστάσεων 0.56×1.73 μ. Τὰ τοιχώματα καὶ τὸ κάλυμμά του ἀπετελέσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀρχαίων λίθων καὶ δὴ τὸ μὲν κάλυμμα ἐκ δύο τεμαχίων κυματιοφόρου πλακῶς μετὰ λεσβίου κυματίου πάχους 0.19, πλάτους 0.625 καὶ μήκους 0.87 μ., αἱ δὲ πλάγιαι πλευραὶ ἐκ πλακῶν πάχους 0.29 μ., ἐξ ὧν μία πλάτους κάτω μὲν 0.68, ἄνω δὲ 0.65 καὶ ὕψους 0.92 ὀπισθεν ἀνώμαλος, φέρει ἄνω τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν (εἰκ. 153) (ὑψ. γραμμ. 0.028 μ.):

Εἰκ. 153. Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ Λυσιμάχας.

*Λυσιμάχα Περίτα αὐτοσαντάν (=ἑαυτάν)
θεοῖς*

4) Ἐπιγραφὴ ἐπὶ σκληροῦ λευκοῦ λίθου (γράμματα μετ' ἀκρεμόνων). Ρωμαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 154) (μέγ. σωζ. μ. 0.235, μέγ. σωζ. πλ. 0.17, πάχ. 0.14 μ.):

Θ --- ο --- ιο
 ----- π --- θε ο κ
 ----- υ . . . π ω σ υ π α
 ποτικά ----- ι ο α
 ατος θ ----- η
 --- σ . θ μ ---

 Λ . ο π . α --
 οϊκονόμιαν
 μένος ανα

 παντα
 τανε
 - . . . ο .

Εικ. 154. Τεμάχιον ἐπιγραφῆς.

Ἄνω καὶ ἀριστερὰ ἀνώμαλος ἀλλὰ τελικὴ ἐπιφάνεια. Ὑψος γραμμ. 0.01, διάστιχον 0.007 μ. Γράμματα μετ' ἀκρεμόνων.
 5) Πλάξ ἐκ σκληροῦ λευκοῦ ἀσβεστολίθου (πάχ. 0.07 μ.) πανταχόθεν ἀποκεκρουμένη, μέγ. σωζ. πλ. 0.105 καὶ μέγ. σωζ. ὕψ. 0.14 μ. Γράμματα μετ' ἀκρεμόνων. Εὔρεθη ἐν τῷ Πρυτανείῳ (εἰκ. 155).

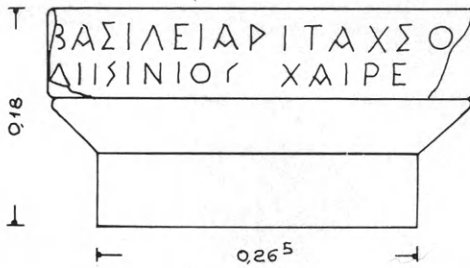
ν ---
 ση --
 ωιεξ --
 ωναξ .
 στεφα]νῶσαι
 ἀρετῆς]ἔνεκεν

Εικ. 155. Τεμάχιον ἐπιγραφῆς εὔρεθὲν ἐν τῷ Πρυτανείῳ.

Υψ. γραμμ. 0.015. Διάστιχον 0.008 - 0.010.

Γράμματα μετ' ἀκρεμόνων.

6) Ἐπὶ μιᾶς τῶν τεσσάρων (ὑψ. 0.072 καὶ μῆκ. 0.35 μ.) κατακορύφων πλευρῶν τοῦ ἄβακος μικροῦ ἐκ σκληρᾶς λευκῆς πέτρας δωρι-

Βασιλεια Ριταχσό
Δικινίου χαῖρε

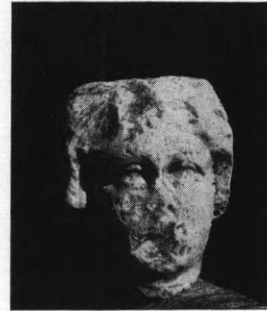
Εἰκ. 156. Ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή ἐπὶ κιονοκράνου.

κοῦ κιονοκράνου (ὑψ. 0.18 καὶ διαμέτρου 0.265 μ.) εὔρηται κεχαραγμένη ἢ ἀνωτέρω ἐπιγραφή (ὑψ. γραμμ. 0.02) (εἰκ. 156).

Εὐρέθη βορείως τοῦ κυφωτοῦ ἀναλήμματος τοῦ θεάτρου.

7) Λίθος προερχόμενος ἐξ ἀρχαίου μνημείου, ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν κατακορύφων πλευρῶν τοῦ ὁποίου εἶναι κεχαραγμένη δι' ἀμελῶν γραμμάτων ἢ ἐπιγραφή:

Ὅρος Ἀνανίου Φρ...
(Πρεσβυτέρου)

Εἰκ. 157. Λιθίνη κεφαλὴ κόρης πιθανῶς ἐκ ζωφόρου.

8) Κεφαλὴ κόρης ἐκ λευκοῦ λίθου (εἰκ. 157)

(πλ. 0.11 καὶ ὑψ. 0.14 μ.) προερχομένη πιθανώτατα ἐκ τινος ζωφόρου, ἐπειδὴ ὅπι-

σθεν εἶναι ἐπίπεδος καὶ κατακόρυφος. Τὸ στόμα εἶναι ἀποκεκρο-
μένον ὡς καὶ τὸ ἐμπρόσθιον μέρος τῆς κόμης, ἢ ὁποία φέρει ἀπὸ τῆς
κορυφῆς χωρίστραν καὶ εἶναι οὐλῆ. Αἱ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν δη-
λοῦνται δι' ἐλαφροτάτου κύκλου. Ἔργασία ἐπιμελής, τῶν τελευ-
ταίων ἐλληνιστικῶν πιθανώτατα χρόνων.

*
* *

250 περίπου μέτρα ΝΑ. τοῦ Συνεδρίου, εἰς θέσιν Γκορτσά, ἔνθα

ἡ ἄμπελος Προκοπίου Γρ. Σιρμποπούλου, εὑρέθη πρὸ τριετίας ὑπὸ τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων Μεσσήνης Γεωργίου Μπαλοπούλου, εἰς βάθος περίπου 0.60 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἡ γωνία ρωμαϊκοῦ κτηρίου, τοῦ ὁποίου ἡ μία τῶν πλευρῶν, μήκους 3.50 μ., ἔφερε καλῆς ποιότητος ὀρθομαρμάρωσιν. Ἐντὸς τοῦ κτηρίου τούτου εὑρέθησαν τότε κεφαλὴ Ἑρμοῦ (ὑψ. 0.32 μ.) τοῦ 3ου ἢ τοῦ 4ου μ.Χ.

Εἰκ. 158. Κεφαλὴ Ἑρμοῦ ἐκ τοῦ κτήματος Σιρμποπούλου.

αἰῶνος (εἰκ. 158) μετὰ πτερυγίων, ἐσχηματοποιημένης οὔλης κόμης καὶ μετὰ διατρήτους τὰς κόρας τῶν ὀφθαλμῶν, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ἡ πλίνθος καὶ οἱ πόδες ἀγάλματος σωζομένου μέχρι τοῦ γόνατος (εἰκ. 162).

Ἐλκυσθεῖς ἐκ τῶν παλαιῶν τούτων εὐρημάτων προέβην ἐφέτος εἰς περαιτέρω σκαφὴν τοῦ χώρου, ἥτις ἔφερον εἰς φῶς ὀλόγλυφον ἄγαλμα ἀνδρός, τοῦ 4ου ἢ 5ου πιθανώτατα μ.Χ. αἰῶνος (εἰκ. 159 καὶ 160), βαίνοντος ἐπὶ στρογγύλης πλίνθου (πάχ. 0.055 ἔμπρὸς καὶ 0.08 μ. ὀπισθεν) ὀλικοῦ δὲ ὕψους 1.45 μ. Ὁ ἀνὴρ εἶναι ἐνδεδυμένος βραχὺν χειριδωτὸν χιτῶνα μετ' ἀποπτύγματος καὶ γραμμικῶν πτυχῶν. Πατεῖ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς καὶ ἔχει ἐλαφρῶς κεκαμμένον πρὸς τὰ ὀπισθεν τὸν δεξιόν. Ὁπισθεν τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς

Εικ. 159. Τὸ ἄγαλμα εὐθύς ὡς ἐξήχθη ἐκ τῆς γῆς.

Εικ. 160. Τὸ ἄγαλμα μετὰ τὴν τοποθέτησιν.

Εικ. 161. Πλίνθος μετὰ ποδῶν ἀγάλματος ἐκ τοῦ κτήματος Σιρμποπούλου.

Εικ. 162. Πόδες ἀγάλματος μετὰ πλίνθου ἐκ τοῦ κτήματος Σιρμποπούλου.

ὑπάρχει συναφῆς μαρμάρινος ὄγκος ὑποστηρίξεως. Ὁ ἀνὴρ κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς σφαῖραν φέρει δὲ περὶ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα περιβραχιόνιον. Ὁ ἐκ χωριστοῦ τεμαχίου δεξιὸς βραχίων ἦτο προτεταμένος μέχρι τοῦ ὕψους τῶν ὤμων εἰς κίνησιν ἀγορεύοντος, ἴσως αὐτοκράτορος, λόγῳ καὶ τῆς σφαίρας τὴν ὁποίαν κρατεῖ. Ἡ κόμη του εἶναι οὐλῆ με ἐκτέλεσιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ Ἑρμοῦ. Ὑψηλὰ ὑποδήματα καλύπτουσι τοὺς πόδας του μέχρι τοῦ μέσου τῶν κνημῶν. Ἰχνη ἐρυθροῦ χρώματος παρατηροῦνται ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἄνωθεν τοῦ υποδήματος γυμνοῦ μέρους τῶν ποδῶν.

Εἰς τὸ αὐτὸ μέρος εὐρέθη καὶ χονδρὰ μαρμαρίνη πλίνθος φέρουσα συμφυεῖς δύο ἄκρους πόδας μέχρι τῶν σφυρῶν, ἀνδρικής μορφῆς, προβαλλούσης τὸν ἀριστερὸν πόδα, ποιότητος δὲ καλυτέρας τῶν δύο προηγουμένων ἀγαλμάτων (εἰκ. 161).

13. ΑΝΔΡΟΣ

Ἡ ἐξερεύνησις τοῦ γεωμετρικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ζαγορᾶς συνεχίσθη διὰ τοῦ καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Sydney Ἀλεξάνδρου Καμπίτογλου. Αἱ ἀνασκαφαὶ διεξάγονται ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ δι' ἐπιχορηγήσεως τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Sydney.

Μέρος τῆς ἐπιστημονικῆς ομάδος συνέχισε τὴν ἀνασκαφὴν εἰς τὸ ὄροπέδιον τῆς βορειοδυτικῆς περιοχῆς τοῦ συνοικισμοῦ με σκοπὸν τὴν πρὸς Δυσμὰς ἐπέκτασιν τῶν κατὰ τὸ 1960 καὶ 1967 μερικῶς ἀνασκαφέντων τομέων. Αἱ προηγούμεναι ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶχον ἀποκαλύψει 31 χώρους συμπεριλαμβανομένων τοῦ σηκοῦ καὶ τοῦ προνάου τοῦ ναοῦ (βλ. Ἔργον 1967, σ. 76, εἰκ. 77). Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1969 προσέθεσε περὶ τοὺς 15 νέους χώρους, ἐστεγασμένα δωμάτια καὶ αὐλὰς (εἰκ. 163). Ὡς εἶναι φυσικόν, αἱ διαστάσεις αὐτῶν τῶν χώρων ποικίλλουν, δύναται ὅμως νὰ λεχθῆ μετὰ βεβαιότητος ὅτι τὰ περισσότερα δωμάτια τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1969 εἶναι μικρότερα τῶν μεγαλυτέρων δωματίων τῶν εὐρεθέντων κατὰ τὰς δύο προηγούμενας ἀνασκαφικὰς περιόδους.

Τῶν τοίχων διασώζονται μόνον τὰ θεμέλια καὶ τὰ κατώτερα τμήματα αὐτῶν. Οἱ τοῖχοι εἶναι συνήθως ἐκτισμένοι διὰ σχιστολίθων

ἀναμεμειγμένων μετὰ μικρᾶς ποσότητος φαιοῦ μαρμάρου, πηλοῦ χρησιμοποιοιμένου, ὡς φαίνεται καθαρῶς πλέον, ἀντὶ κονιάματος.

Ἐκ τῆς στρωματογραφικῆς ἀπόψεως θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι σχεδὸν κατὰ κανόνα τὰ καθαρῶς ἀρχαιολογικὰ στρώματα ἔπονται τῶν δύο ἐπιφανειακῶν στρωμάτων (ἀποτελουμένων εἴτε ἐκ

Εἰκ. 164. Λιθίνη βάσις ξυλίνου κίονος εἰς τὴν ἀποθήκην Η27.
Ἄποψις ἀπὸ Δυσμῶν.

σωρῶν λίθων, εἴτε ἐκ καστανοκιτρίνου ὠρωμένου χρώματος) εὐρίσκονται δὲ ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειράν: 1) στρῶμα λίθων ἐκ τῶν κατακρημισθέντων τοίχων ἐντὸς μάζης κιτρίνου ἢ ἐρυθροῦ πηλοῦ, 2) στρῶμα κιτρίνου χαλικώδους πηλοῦ ἄνευ λίθων, προερχομένου ἐκ τῆς ὀροφῆς τῶν οἰκιῶν καὶ χρησιμεύοντος ἀρχικῶς ὡς στεγανῆ καὶ μονωτικῆς ἐπίστρωσις αὐτῆς, 3) λεπτὸν στρῶμα κιτρίνου ἢ ἐρυθροῦ πηλοῦ ὑπεράνω τοῦ δαπέδου περιέχοντος πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων, τεμάχια ὀστέων, κογχύλια

καὶ ὑπολείμματα ξυλάνθρακος, 4) τὸ στρώμα τοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἐπίσης ἐκ συμπεπιεσμένου κιτρίνου ἢ ἐρυθροῦ πηλοῦ καὶ 5) τὸ στρώμα ἰσοπεδώσεως, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἐκ μικρῶν τεμαχίων λίθων ἐντὸς χαλαροῦ πηλοῦ καὶ ἀπεσκοπεῖ εἰς τὸν σχηματισμὸν κανονικῆς ὑποστρώσεως διὰ τὴν ἐπ' αὐτῆς τοποθέτησιν τοῦ δαπέδου.

Εἰκ. 165. Ἡ ἐστία τοῦ δωματίου H41.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1969 εὐρέθησαν ἀρκεταὶ βάσεις κιόνων ὑποδηλοῦσαι τὴν σχεδὸν γενικὴν χρῆσιν αὐτῶν (εἰκ. 164). Ὡσαύτως καὶ ἡ χρῆσις ἐστιῶν φαίνεται ὅτι ἦτο λίαν διαδεδομένη: ἐστία ὁμοιάζουσα πρὸς τὰς ἀποκαλυφθείσας κατὰ τὸ 1967 εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1969 εἰς τὸ δωμάτιον H41 (εἰκ. 165).

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1969 ἐβοήθησεν εἰς τὴν καλυτέραν κατανόησιν τῆς σχέσεως τῶν αὐλῶν πρὸς τὰ περίξ αὐτῶν δωμάτια: οὕτως εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ χῶρος D15 - D17 - H17 ἦτο συνεχῆς αὐλή,

διὰ τῆς ὁποίας ἠδύνατό τις νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ δωμάτιον D16, εἰς τὰ δωμάτια H18 καὶ H20, προφανῶς δὲ καὶ εἰς τοὺς χώρους D9, συν-
κοινωνῶν δὲ μετὰ τοῦ ὑπολοίπου συνοικισμοῦ διὰ τοῦ μεταξὺ D16
καὶ H18 διαδρόμου. Ἐν τούτοις εἶναι ἀβέβαιον ἔὰν τὰ δωμάτια
πέριξ αὐτῆς τῆς αὐλῆς ἀπετέλουν μίαν οἰκίαν ἢ περισσοτέρας τῆς
μιᾶς. Ἐξ ἄλλου ἢ αὐλῆς H33 εὐρίσκεται μεταξὺ τῶν χώρων H40 -

Εἰκ. 166. Τὰ δωμάτια J4 καὶ J5 καὶ ὁ διάδρομος J3. Ἐπιφάνεια ἀπὸ Ἀνατολῶν.

H41 πρὸς Δυσμᾶς καὶ H24, H25 καὶ H32 πρὸς Ἀνατολάς. Τὰ δω-
μάτια ἀνατολικῶς τῆς αὐλῆς φαίνεται ὅτι ἦσαν ἀποθηκῆσαι καὶ ὑπο-
δηλοῦν ὅτι ὁλόκληρος ἡ ὁμάς τῶν ἀναφερθέντων χώρων ἀπετέλει
μίαν οἰκίαν, τῆς ὁποίας οἱ πλέον ἐπίσημοι χῶροι ἦσαν ὁ H40 καὶ ὁ
H41. Μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1969 δὲν ὑπάρχει πλέον καμμία
ἀμφιβολία ὅτι ὁ χῶρος H21 ἦτο αὐλή, διὰ τῆς ὁποίας ἠδύνατό τις
νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ δωμάτια H19, H22 καὶ H28 - H29. Ἡ ἀνα-
γνώρισις ἑνὸς χώρου ὡς αὐλῆς δὲν βασιζέται μόνον εἰς τὴν ἀπὸ
ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως συσχέτισιν αὐτοῦ πρὸς τὰ πέριξ δωμάτια,

ἀλλά καὶ εἰς τὴν στρωματογραφικὴν μελέτην τοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον διαφέρει τῶν δαπέδων τῶν ἐστεγασμένων δωμάτων. Ἡ μελέτη αὐτὴ ἐβοήθησεν ἀκόμη καὶ εἰς τὴν διάκρισιν μεταξὺ ὑποστέγων καὶ ὑπαίθρων τμημάτων τῆς αὐτῆς αὐλῆς: οὕτω φαίνεται ὅτι τὸ βόρειον ἡμισυ τῆς αὐλῆς H21 ἦτο ὑπόστεγον, ἐνῶ τὸ νότιον ἡμισυ αὐτῆς ἦτο ὑπαίθρον. Ἐπίσης ὑπόστεγον φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ

Εἰκ. 167. Γεωμετρικὸν ἀγγεῖον εὑρεθὲν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου J5.

τιμῆμα τῆς αὐλῆς D15 - D17 - H17 τὸ εὐρισκόμενον μεταξὺ D9 καὶ D16.

Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τῶν ἀποθηκῶν H26 - H27. Ἡ εὐρεσις λιθίνης βάσεως ξυλίνου κίονος ἐντὸς τοῦ χώρου H27 μεταξὺ τοῦ θρανίου αὐτοῦ (βλ. Ἔργον 1967, σ. 77) καὶ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τοῦ H26 ὑποδηλοῖ ὅτι οἱ δύο χώροι ἀρχικῶς ἀπετέλουν ἓν εὐρύχωρον δωμάτιον ἔχον τὴν εἴσοδον αὐτοῦ πρὸς Δυσμὰς (εἰκ. 164) ὑποδιαίρεθὲν ἀργότερον καὶ μεταβληθὲν εἰς δύο ἀποθήκας.

Ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου ἤρχισεν ἐπίσης κατὰ τὸ 1969 ἡ συστηματικὴ ἐξερεύνησις τοῦ ναοῦ, ἀποσκοποῦσα κυρίως εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ παρόντος κτηρίου. Τὰ κεραμεικὰ εὐρήματα δεικνύουν ὅτι τοῦτο ἐκτίσθη κατὰ τὸν βον αἰῶνα, προφανῶς μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν

τοῦ συνοικισμοῦ. Πρὸς μελέτην τῆς πέριξ τοῦ ναοῦ περιοχῆς ἐγένοντο δύο τομαί, μία κάθετος πρὸς τὴν νοτίαν, ἕτερα δὲ κάθετος

Εἰκ. 168. Ὅχητός εἰς τὸν τοῖχον μεταξὺ τοῦ δωματίου J1 καὶ τοῦ διαδρόμου J3.

πρὸς τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευράν. Μερικὰ ἐκ τῶν πλέον ἐνδιαφερόντων εὐρημάτων προέρχονται ἐκ τῆς νοτίας τομῆς (εἰκ. 171 καὶ 172).

Γενικῶς ὁ χαρακτήρ τῶν κτηρίων τοῦ ὄροπεδίου εἶναι ἐπίσημος τὸ δὲ σχέδιον αὐτῶν εἶναι μᾶλλον συμμετρικόν. Ἡ συμμετρία εἶναι κυρίως ἐμφανῆς εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀποθηκῶν H38 καὶ H37, H24 καὶ H25 καὶ H26 - H27, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν παράλλη-

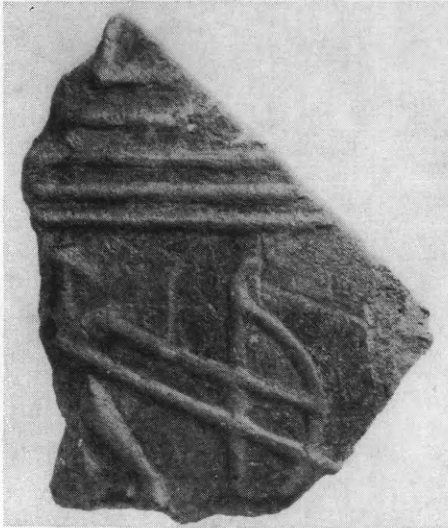

Εἰκ. 169. Ἡ πύλη τοῦ τείχους τοῦ συνοικισμού τῆς Ζαγοράς πλησίον τοῦ νοτίου τέρματος αὐτοῦ. Διακρίνονται ὁ βόρειος πυλὼν καὶ ὁ προμαχῶν πλησίον αὐτοῦ. Ἀποψις ἀπὸ Ἀνατολῶν.

λον διάταξιν τῶν χώρων H28 - H29, H34 - H35, H36 - H45 καὶ H46.

Κατὰ τὸ 1969 ἤρχισεν ἐπίσης ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τομέως J εἰς τὴν νοτιοανατολικῶς τοῦ ναοῦ κλιτύν, ὅπου εὐρέθησαν μερικὰ δωμάτια πλησίον ἀρχαίας ὁδοῦ, ἐνθεν καὶ ἐκεῖθεν διαδρόμου, ὅστις ἀποτελεῖ διακλάδωσιν αὐτῆς (εἰκ. 166). Ἐξ ἐνὸς αὐτῶν τῶν δωματίων προέρχεται τὸ ἀξιοσημείωτον γεωμετρικὸν ἀγγεῖον τῆς εἰκόνας 167. Τὰ δωμάτια δὲν ἔχουν εἰσέτι μελετηθῆ ἐπισταμένως, δύναται ὅμως ἤδη νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ χαρακτήρ αὐτῶν εἶναι μᾶλλον ἀνεπίσημος ὑποδηλῶν ἴσως κοινωνικὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς αὐτῆς καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ ὄροπεδίου. Εἰς δύο τῶν δωμα-

τίων εὑρέθησαν θρανία μεταξύ δὲ τοῦ δωματίου J1 καὶ τοῦ διαδρόμου ἀπεκαλύφθη μικρὸς ὄχετός (εἰκ. 168).

Εἰκ. 170. Τεμάχιον πίθου τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς μετ' ἀναγλύπτου παραστάσεως τοξότου.

Λίαν ἐνδιαφέροντα ὑπῆρξαν ἐπίσης καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς μελέτης τοῦ τείχους τοῦ συνοικισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνασκαφή ἤρchiσε κατὰ τὸ 1969 εἰς τὸ νότιον ἥμισυ αὐτοῦ. Τούτου τὸ πάχος φθάνει εἰς ἓν τμήμα περίπου τὰ 7 μέτρα. Τὸ ὄχρωματικὸν ἔργον συνίσταται ἐκ δύο παραλλήλων τοίχων καὶ ἐσωτερικοῦ «γεμίσματος» ἐξ ἀκανονίστων λίθων. Τὸ πάχος εἶναι μεγαλύτερον πρὸς Νότον, μικρότερον δὲ πρὸς Βορρᾶν.

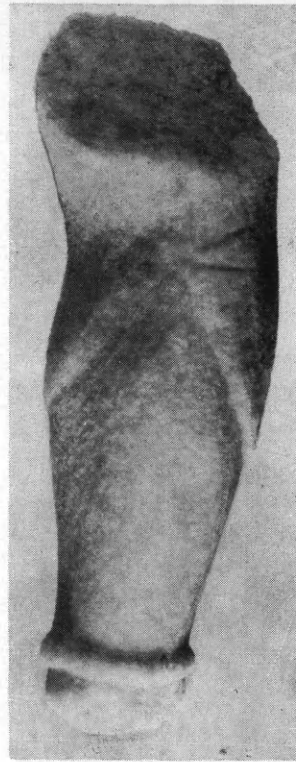
Ἡ πύλη, τῆς ὁποίας ὑπάρχουν περισσότεραι τῆς μιᾶς φάσεως εὑρέθη πλησίον τοῦ νοτίου τέρματος, ὃ δὲ βόρειος αὐτῆς πυλῶν διατηρεῖται καλῶς (εἰκ. 169). Πλησίον τῆς πύλης, πρὸς Βορρᾶν αὐτῆς, τὸ τεῖχος σχηματίζει ὀρθὴν γωνίαν ἐν εἴδει πύργου ἢ προμαχώνος ἐκ φαιοῦ μαρμάρου χρησιμεύοντος εἰς τὴν ἄμυναν αὐτῆς. Ἡ κλιτύς εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι λίαν ἀπότομος, δι' ὃ καὶ ἡ ὁδὸς προσεγγίσεως εἰς τὴν πύλην ἦτο τεχνητὸς ὑπόστρωτος δρόμος (causeway), εἰς τὸν ὁποῖον διακρίνονται διάφοροι φάσεις. Ἡ μελέτη τοῦ τείχους εἰς ἄλλα σημεῖα ἀπέδειξεν ὅτι δὲν ὑπῆρχε πύλη εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ εὑρεσις δευτέρας πύλης εἰς τὸ βόρειον τέρμα τοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει εἰσέτι μελετηθῆ.

Τὰ κεραμεικὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1969 ὑπῆρξαν πολὺ ἐνδιαφέροντα: ἀναφέρομεν μερικὰ τεμάχια ἀναγλύπτων πίθων, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν φέρει παράστασιν τοξότου (εἰκ. 170): μέγαν ἀριθμὸν γεωμετρικῶν ἀγγείων (εἰκ. 167) κατὰ τὸ πλεῖστον τεθραυσμένων: τεμάχιον κοτύλης φερούσης κεχαραγμένην ἐπιγραφὴν· σιδηροῦς ἥλους καὶ σύρτας θυρῶν· δύο σκαραβαίους καὶ ἓνα σφραγιδόλιθον μὴ Ἑλληνικῆς κατασκευῆς. Ἡ εἰκὼν 171 παριστᾷ μικρο-

σκοπικήν ὀστεΐνην μορφήν γυναικὸς ἢ θεᾶς, ἢ δὲ εἰκὼν 172 τὸν βραχίονα μαρμαρίνης μορφῆς προφανῶς τοῦ τύπου ἀρχαϊκῆς

Εἰκ. 171. Μικροσκοπικὸν ὀστεΐνον (;) περιήπτον μετὰ παραστάσεως γυναικείας μορφῆς ἢ θεᾶς.

Εἰκ. 172. Βραχίον μαρμαρίνης μορφῆς τοῦ τύπου ἀρχαϊκῆς κόρης.

κόρης. Καὶ τὰ δύο ἀντικείμενα εὐρέθησαν εἰς τὴν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ γενομένην τομὴν σχετίζονται δὲ ἀσφαλῶς πρὸς τὴν λατρείαν τῆς θεότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ναὸς ἦτο ἀφιερωμένος.

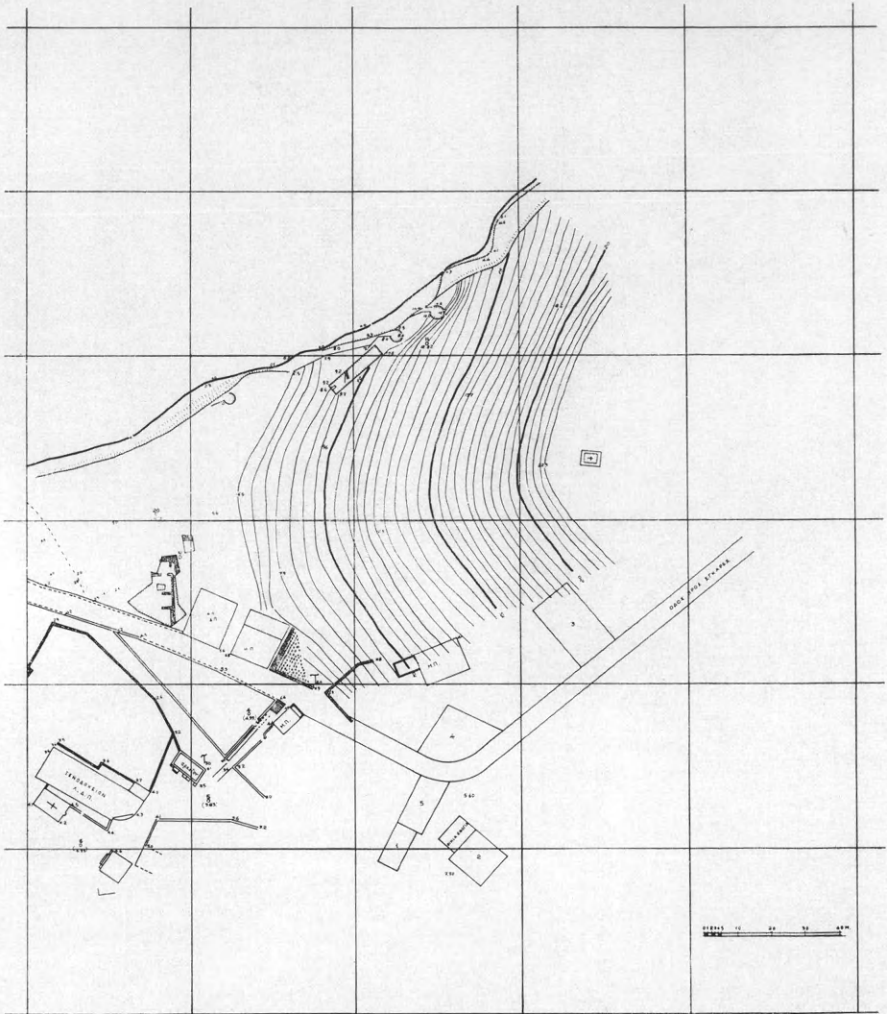
14. ΝΑΞΟΣ

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Νάξου συνεχίσθη καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ καθηγ. Ν. Μ. Κοντολέοντος καὶ τοῦ βοηθοῦ αὐτοῦ Β. Λαμπρινουδάκη. Ὁ ταχύτατος ρυθμὸς ἀνεγέρσεως νέων οἰκοδομῶν ἐν τῇ περιοχῇ ἐπηρέασε καὶ κατὰ τὴν νέαν περίοδον τὸ πρόγραμμα.

Εἰς θέσιν Πλῖθος, κατὰ τὴν ΝΑ. παρυφῆν τοῦ λόφου τῶν Ἀπλωμάτων, παρηκολουθήθη ἡ διάνοξις θεμελίων εἰς πέντε οἰκόπεδα

(εικ. 173). Εἰς τρία ἐξ αὐτῶν διεπιστώθησαν ἴχνη κτισμάτων πιστοποιοῦντα ὅτι ἡ πόλις κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἐξετείνετο καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν.

Εἰκ. 173. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν Ἀπλωμάτων καὶ ἡ περιοχὴ Πλίθος.

Εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν Μαγγιώρου διετηρήθη, ἄνευ ἐνδείξεως περὶ τοῦ κτηρίου εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκε, σύστημα ἀποχετεύσεως ἐπιμελημένης κατασκευῆς (εικ. 174): Δύο ἀγωγοὶ καταλήγουν εἰς δεξιαμενὴν, ἐξ ἧς μεγαλύτερος ὀχετὸς κατευθύνεται πρὸς τὸν παραρρέοντα ΝΑ. χεῖμαρρον. Ἀνάλογος ἀλλ' ἀπλουστέρα κατασκευὴ ἀπεκα-

λύφθη εἰς τὸ οἰκόπεδον Πολυκρέτη. Ἐνταῦθα διεσώθησαν περὶ αὐτὴν σαφῆ ἴχνη ἐκ τῆς θεμελιώσεως μεγάλης οἰκίας. Εἰς τὸ οἰκόπεδον Ἐαγοράρη, πολὺ χαμηλότερον τοῦ βάθους εἰς τὸ ὁποῖον φθάνει ἡ θεμελίωσις τῆς συγχρόνου οἰκίας, ἐσώθησαν οἱ τοῖχοι, μέρος τῆς πλακοστρώσεως καὶ λείψανα τῆς στέγης (εἰκ. 175) κτίσματος τῶν

Εἰκ. 174. Ἡ ἀποχέτευσις εἰς τὸ οἰκόπεδον Μαγγιῶρου.

πρωίμων ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἐνῶ εἰς τὴν ἐπίχωσιν διεπιστώθησαν ἴχνη δύο τοῦλάχιστον νεωτέρων οἰκοδομικῶν περιόδων.

Ἐπιβεβλημένη ἦτο ἐπίσης διὰ τὴν ἔγκαιρον σωτηρίαν τυχὸν ὑπαρχόντων ἀρχαίων ἐκ πολλῶν κινδύνων ἡ γενομένη εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῶν Ἀπλωμάτων μικρὰ ἔρευνα. Ἡδὴ τῷ 1967 εἶχον συλλεχθῆ κατα τὴν ἀπότομον ἀκτὴν, 50 μ. νοτίως τοῦ τάφου Β (εἰκ. 173), καὶ παραδοθῆ ὑπὸ φιλαρχαίου σημαντικὰ τεμάχια μυκηναϊκῶν ἀγγείων. Ἀπεδείχθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ θαλαμωτοῦ τάφου (Γ) τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων, τετραγμένον ὅμως ἔνεκα οἰκοδομικῆς πλησίον αὐτοῦ δραστηριότητος ἡδὴ κατὰ τὴν ὑστέραν ἀρχαιότητα καὶ διασώζοντος ἐπίχωσιν μόλις 0.90 - 0.10 μ., λόγω τῆς θέσεως αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπόληξιν χάνδακος ἀποχετεύοντος τὰ ὕδατα

τῆς κλιτύος πρὸς τὴν θάλασσαν (εἰκ. 176). Τὸ πρὸς Δυσμὰς τμήμα αὐτοῦ, ὁμοῦ μετὰ τοῦ παρὰ τὴν θύραν τμήματος τοῦ δρόμου, ἔχει ἤδη κρημισθῆ εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐκ τῶν κτερισμάτων διεσώθησαν, λόγῳ τῆς ἐλαχίστης ἐπιχώσεως, μικρὰ μόνον ἀγγεῖα (εἰκ. 177), τεμάχια ἐκ μεγάλων ψευδοστόμων ἀμφορέων, ὀλίγα κοσμήματα καὶ δύο τεμάχια σιδήρου. Τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου, προεκταθὲν πρὸς Δυσμὰς, ὥστε νὰ ἀπολεσθῇ πᾶν ἔχνος τῆς δυτικῆς

Εἰκ. 175. Ἀκροκέραμος ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Ξαγοράρη.

παρειᾶς αὐτοῦ, ἐχρησιμοποιήθη εἰς κτήριον εὐτελοῦς κατασκευῆς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Σημαντικωτάτη ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ νότιον χεῖλος τοῦ τάφου ἀποκάλυψις φρέατος ἐκ πηλίνων δακτυλίων (εἰκ. 176) διαμέτρου 0.55 μ. Ἡ ἐπίχωσις αὐτοῦ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξαντληθῇ ἐφέτος, ἤδη ὅμως τὸ περιεχόμενόν της (μικρὰ ἑλληνιστικὰ καὶ ρωμαϊκὰ ἀγγεῖα καὶ ὀργανικαὶ οὐσίαι), οἱ χρόνοι καὶ ἡ θέσις τοῦ φρέατος εἰς τὴν παρυφὴν τοῦ λόφου, ἔνθα ἡ ἀρχὴ τοῦ νεκροταφείου, δικαιολογοῦν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τοῦτο προωρίζετο διὰ τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν.

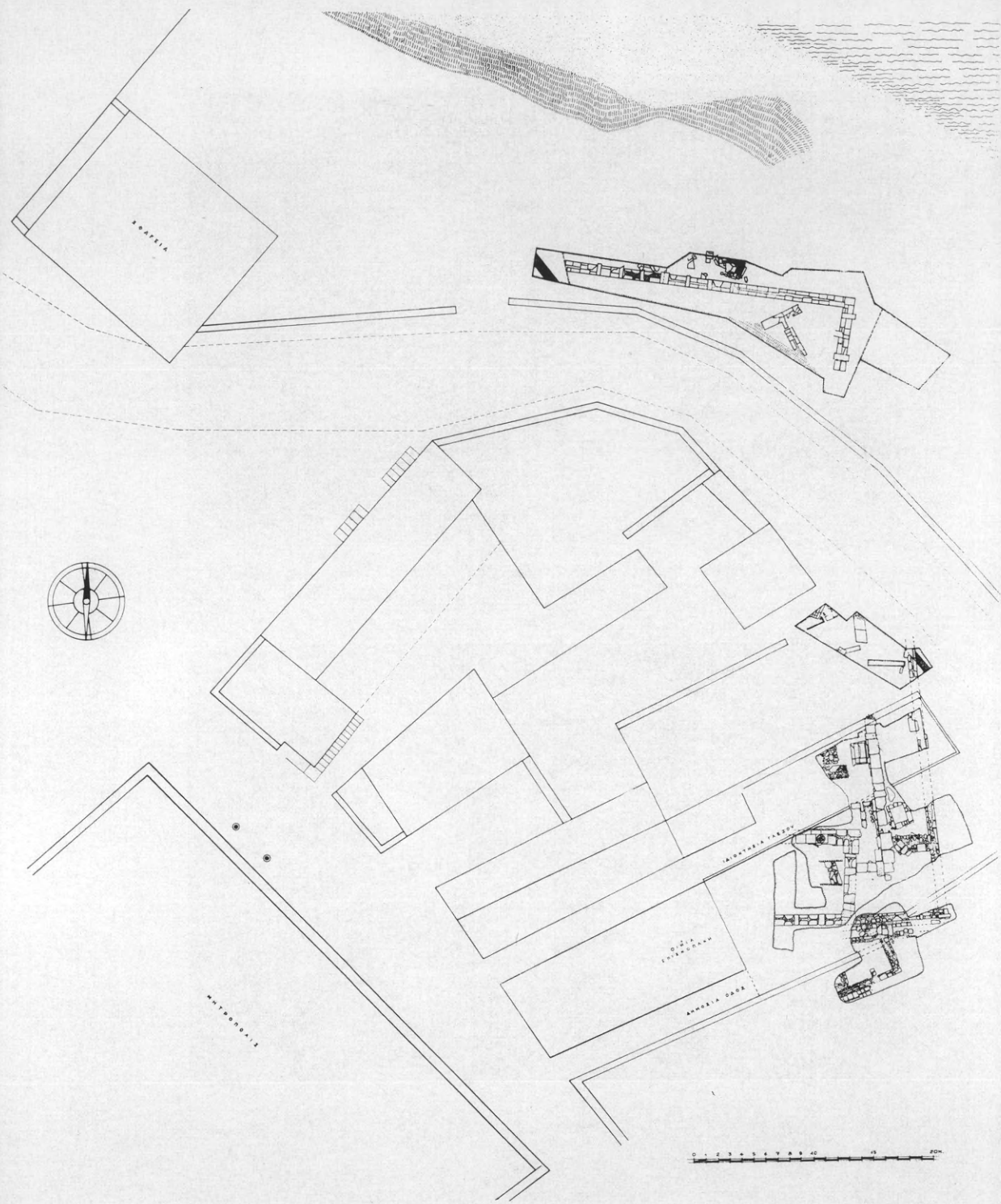

Εικ. 176. Ὁ θαλαμωτὸς τάφος (Γ) τῶν Ἀπλωμάτων.

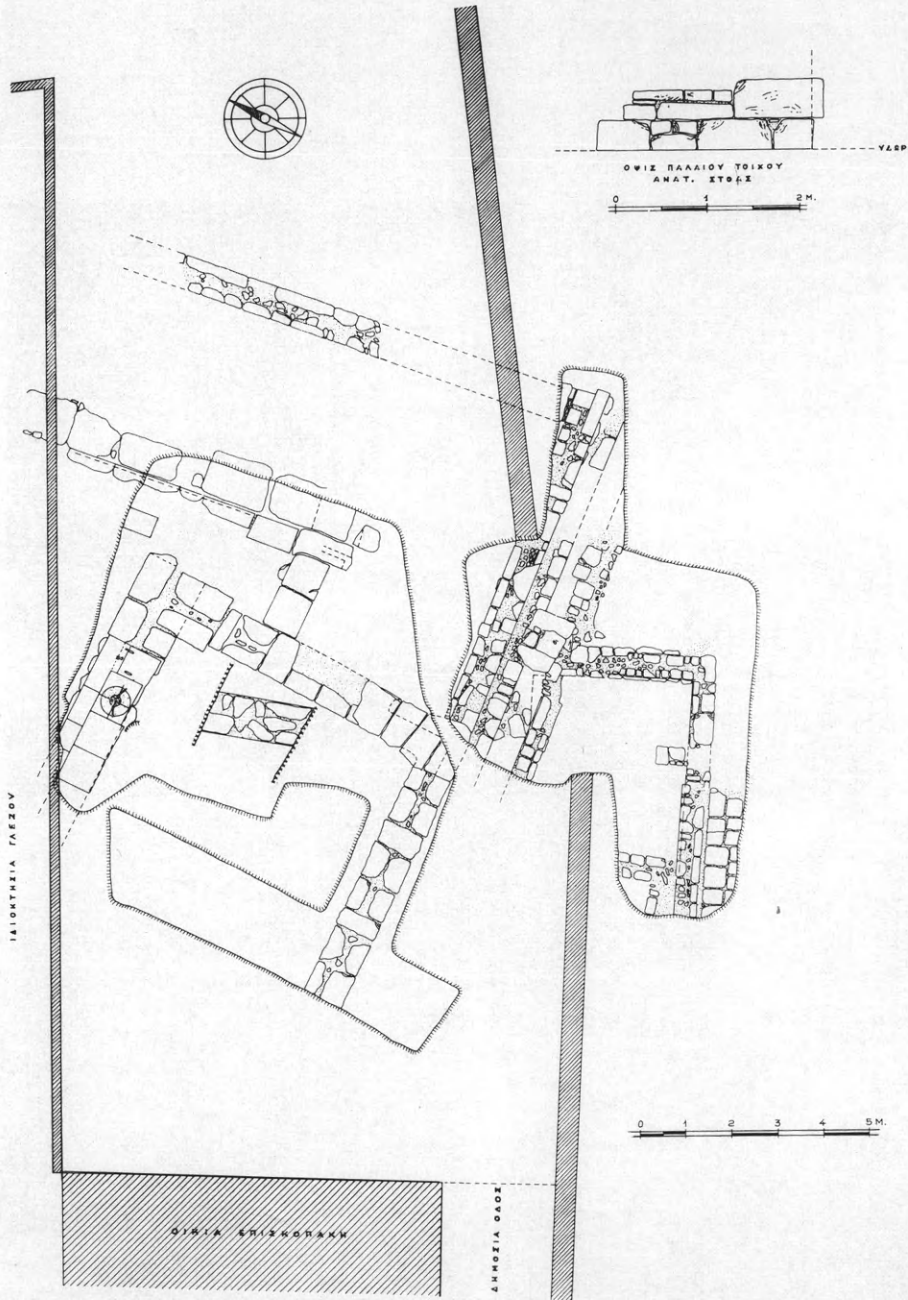

Εικ. 177. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου Γ.

Ἡ συστηματικὴ ἔρευνα περιορίσθη ἐφέτος εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ χώρου τῆς «τετραγώνου στοᾶς» (εἰκ. 178). Κατὰ τὸ σημεῖον

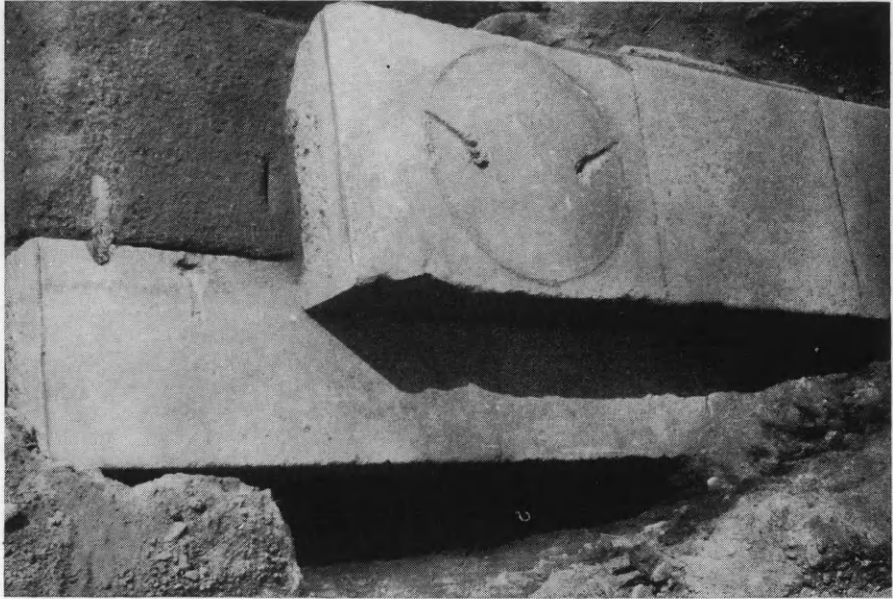
Είχ. 178. Ἡ περιοχή τῆς «τετραγώνου στοᾶς».

Εικ. 179. Ἡ τάφος τοῦ 1969.

τοῦτο ἢ σχέσις τῶν δύο διαφόρου χρονολογίας στωικῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον διακριθῆ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, κατέστη σαφής.

Τὸ ἀνατολικὸν πέρασ τῆς νοτίας πτέρυγος τῆς μεγάλης στοᾶς τοῦ Welter σώζεται ἱκανοποιητικῶς (εἰκ. 179). Ἡ μαρμαρινὴ βαθμὶς καὶ ὁ στυλοβάτης τῆς προσόψεως (εἰκ. 180), ὡς καὶ οἱ ὀγκόλιθοι

Εἰκ. 180. Ἡ ΝΑ. γωνία τῆς «τετραγώνου στοᾶς».

τοῦ τετάρτου δόμου τοῦ πλαγίου καὶ τοῦ ὀπίσθιου τοῖχου, δεικνύουν ἰσχυρὰν καὶ ἐπιμεμελημένην κατασκευὴν (εἰκ. 181). Ἡ διατήρησις τοῦ πέρατος τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς εἶναι ὀλιγώτερον καλή. Τὸ θεμέλιον τοῦ στυλοβάτου αὐτῆς, διερχόμενον 2.5 μ. ἀνατολικῶς τοῦ πέρατος τῆς νοτίου στοᾶς, κάμπτεται μετ' ὀλίγον κατὰ γωνίαν 86° καὶ συναντᾷ τὸν πλάγιον τοῖχον τῆς στοᾶς ταύτης (εἰκ. 178). Ὁ ὀπίσθιος τοῖχος δημιουργεῖ ἀντίστοιχον γωνίαν καὶ καταλήγει εἰς τὸν ὀπίσθιον τοῖχον τῆς νοτίου στοᾶς. Ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τὰ δεδομένα τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεύνης, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὴν ἀνατολικὴν στοᾶν νεωτέραν τῆς νοτίου καὶ κυρίως τὸ γεγονός ὅτι τὸ πλάγιον σκέλος τῆς πρώτης σχηματίζει μετὰ τοῦ κυρίου κορμοῦ ὀξεῖαν γωνίαν, προφανῶς διὰ νὰ συμπέσουν ἐξω-

τερικῶς οἱ ὀπίσθιοι τοῖχοι τῶν δύο οἰκοδομημάτων, μία μόνον ἐρ-
μηνεία τῆς περιέργου ταύτης κατασκευῆς εἶναι δυνατή. Τὰ πρὸ τοῦ
στυλοβάτου ἀποκαλυφθέντα τῷ 1965 βάρθρα, βαθύτερον αὐτοῦ τε-

Εἰκ. 181. Ὁ στυλοβάτης τῆς νοτίου στοᾶς.

Εἰκ. 182. Ὁ πλάγιος τοῖχος τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς καὶ ὁ μεταγενέστερος ἀγωγός.

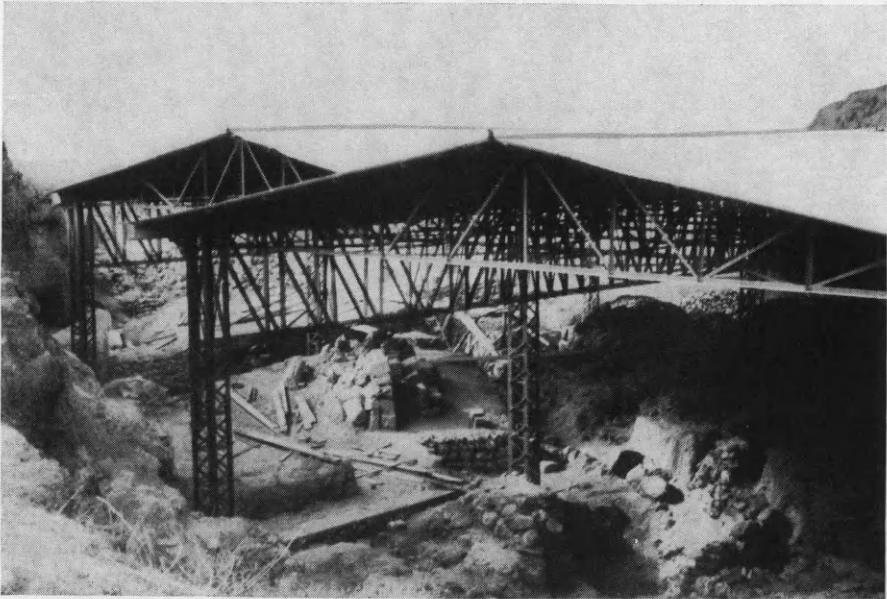
θεμελιωμένα, προὔπηρξαν τῆς νεωτέρας στοᾶς, κριθέντα δὲ διατη-
ρητέα κατὰ τὴν ἀνέγερσίν της καθώρισαν τὴν οἰκοδομικὴν γραμμὴν
καὶ τὸ σχῆμά της.

Ὑπὸ τὸ πλήρωμα τῆς νοτίου στοᾶς ἀπεκαλύφθησαν παλαιότεροι τοῖχοι, ἐνῶ πρὸς Α. τοῦ πλαγίου τοίχου τῆς νεωτέρας στοᾶς τὰ θεμέλια παραλληλογράμμου κτηρίου τῶν πρωίμων ἐλληνιστικῶν χρόνων. Τὸ δυτικὸν τμῆμα αὐτοῦ ἔχει καταστρέψει μέγας κτιστὸς ἀγωγὸς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐρειδόμενος ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς στοᾶς (εἰκ. 182), τὸ δὲ νοτιοανατολικὸν ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὰ θεμέλια οἰκίας τῆς ὑστερας ἀρχαιότητος, ἧς ἀπεκαλύφθη τμῆμα τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου δωματίου.

15. ΘΗΡΑ (Ἀκρωτήρι).

Ἡ κατὰ τὸ 1969 διὰ τοῦ καθηγ. Σπ. Μαρινάτου ἐνεργηθεῖσα ἐν Θήρᾳ ἀνασκαφὴ κατηναλώθη καὶ πάλιν κυριώτατα εἰς τὰ τεχνικὰ ἔργα, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν θὰ ἦτο θεμιτὴ ἡ ἔναρξις πραγματικῆς ἀνασκαφῆς. Ἐπὶ πλέον διηυρύνθησαν αἱ ὁδοὶ προσπελά-

Εἰκ. 183. Τὸ νότιον ὑπόστεγον. Συνολικὴ ὄψις ἀπὸ ΒΑ.

σεως, διωχετεύθη δὲ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα καὶ τηλέφωνον μέχρι τῆς ἀνασκαφῆς.

Τὸ σπουδαιότατον τεχνικὸν ἔργον ὑπῆρξε τὸ μέγα Νότιον ὑπόστεγον συστήματος Dexion (εἰκ. 183), τὸ ὁποῖον διὰ στέγης ἐκα-

τοντάδων τετρ. μέτρων ἠσφάλισε τὸ μέγα Νότιον τμήμα τῆς ἀνασκαφῆς (Μπρόνου), οὗ οἱ τοῖχοι διατηροῦνται ἐνιαχοῦ μέχρι καὶ τῆς ἀρχῆς τρίτου πατώματος (εἰκ. 184 ἄνω). Θερμαὶ εὐχαρισταὶ ὀφείλονται εἰς τὸ Ἴδρυμα Ψύχα καὶ τὸν Ἑλληνικὸν Ὀργανισμὸν Τουρισμοῦ διὰ τὴν οἰκονομικὴν ὑποστήριξιν, ἣν γενναιοφρόνως παρέσχον. Ἡ Ἑταιρεία Hellenit προσέφερε σημαντικὴν ποσότητα

Εἰκ. 184. Τομεὺς Γ. Ἡ ὁδὸς Τελχίνων ἀπὸ Νότου.

ἐκ τῶν προϊόντων αὐτῆς ὡς δῶρον. Ἡ Ἑταιρεία Dexion συνειργάσθη τὸ δεύτερον ἤδη ἔτος ταχέως καὶ προθύμως. Οἱ καθηγηταὶ τοῦ Ε.Μ.Π. Δ. Πίππας καὶ Λ. Μούσουλос προσέφερον δωρεὰν πολυτίμους ὑπηρεσίας. Πάντας τούτους εὐχαριστεῖ θερμῶς ἡ Ἑταιρεία.

Ἡ καθαυτὸ ἀνασκαφὴ ὑπῆρξε κυρίως μόνον κατατοπιστικὴ καὶ βοηθὸς τῶν τεχνικῶν ἔργων. Εἰς τὴν βόρειον συνοικίαν Α (Ἀρβανίτη) ἡ μεγάλη ἀποθήκη διηυθετήθη κατὰ τὸ δυνατόν (εἰκ. 185) καὶ συμπληρωματικῶς ἐσκάφησαν γωνίαι αὐτῆς. Εἰς ἓν σημεῖον εὑρέθησαν μία κύμβα καὶ ἀγγεῖον μετὰ ἠθμοφόρου πυθμένος ἐξόχου διατηρήσεως (εἰκ. 187). Ὁ μυλὼν ἀνεσκάφη πλήρως (εἰκ. 186). Τῶν ἐξαρτημάτων αὐτοῦ σπουδαιότερα εἶναι μεγάλη γραπτὴ ἀσάμινθος καὶ πλεκτὸν σκεῦος (σπυρίς, εἰκ. 188), τοῦ ὁποῦ τοῦ ἀπο-

τεφρωθὲν ξύλον ἐστερεοποιήθη διὰ καταλλήλων ἀντιδότων καὶ ἐξήχθη ἀκέραιον.

Ἰπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ καθηγητοῦ Λ. Μουσοῦλου προεχώρησε δι' ὑποστυλώσεως τὸ ἔργον τῆς παρὰ τὸν μιλῶνα σύριγγος (εἰκ. 189). Παρουσιάζει μερικὰς δυσκολίας ἢ μέθοδος αὕτη, ἴσως ὅμως οὐχὶ ἀνυπερβλήτους, εἰς τὸ σημεῖον μιᾶς διασταυρώσεως. Τοῖχοι

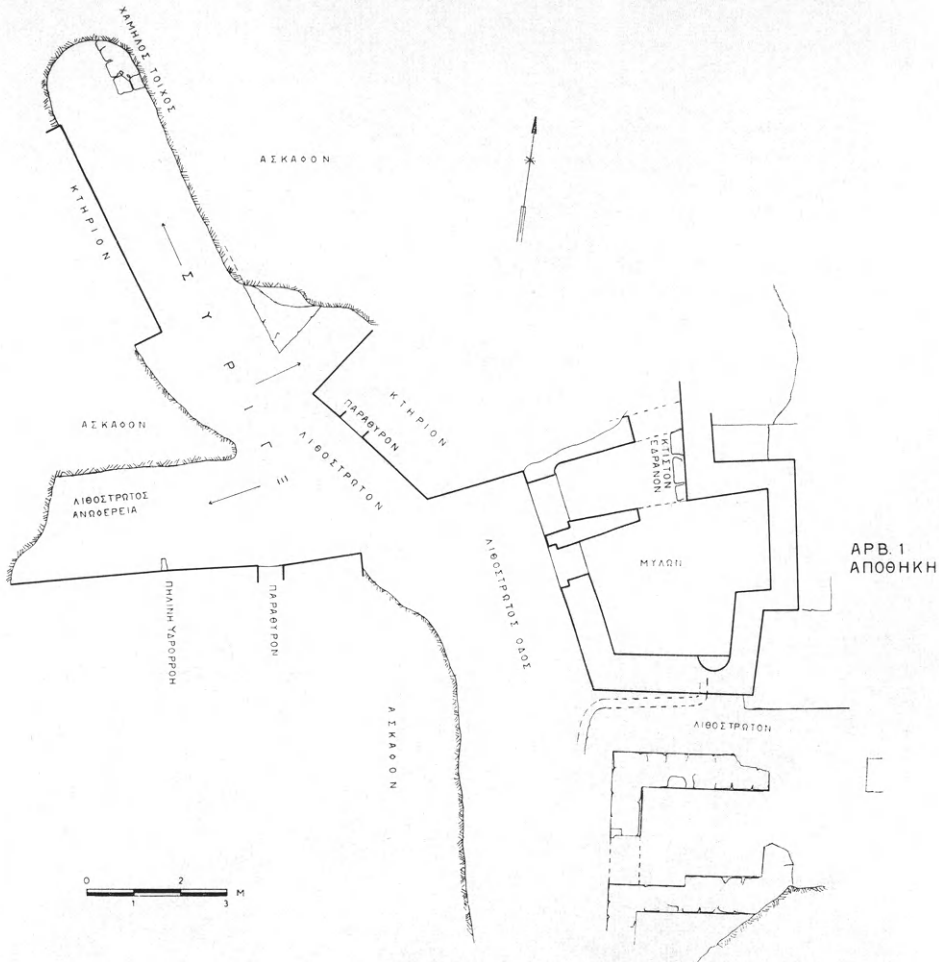

Εἰκ. 185. Τομεὺς Α. Ἐπανεγκατάστασις τῶν πύλων τῆς ἀποθήκης.

οἰκιῶν ἀναφαίνονται παντοῦ. Μία ἄλλη διακλάδωσις δεικνύει ἀνωφερῆ στενωπὸν, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶναι ὄρατὴ πηλίνη λεκάνη καὶ ἄλλα ἀγγεῖα (εἰκ. 190), ἐνῶ εἰς τὸ ἄνω ἀριστερὸν μέρος διακρίνεται ὑδρορροή προσηλωμένη εἰς τὸν τοῖχον μιᾶς οἰκίας.

Μεταξὺ τοῦ Β. τμήματος τῆς ἀνασκαφῆς (Ἄρβ. 1) καὶ τοῦ Ν. (Μπρ. 2) ὑπάρχει τὸ ἄσκαφον εἰσέτι μέρος, τὸ ὁποῖον περικλείει πιθανῶς ἐν ἀνακτορικὸν σύμπλεγμα, διότι κρύπτει κτήρια ἐκτισμένα διὰ πελεκητῶν λίθων ψευδοῖσοδόμως. Ἐγένοντο κατὰ τὸ 1969 μερικαὶ ἔρευναι ἐνταῦθα. Ἀπεδείχθη ἀμέσως, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ἐρείπια ἄνω πατωμάτων, ὅπου διατηροῦνται αἱ θύραι. Τὸ «ἀνάκτορον» ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι ὡσαύτως ἄνω πάτωμα, διότι ὑπὸ τὰ μέχρι τοῦδε θεωρούμενα θεμέλια ἀνεκαλύφθησαν δύο παράθυρα τοῦ ἰσογείου (εἰκ. 191).

Κατὰ τὴν αὐτὴν συνοικίαν εὐρέθησαν τὰ ἕχνη μεγάλης πυρᾶς Μεσοκυκλαδικῆς περιόδου, θρησκευτικῆς ἀσφαλῶς σημασίας, ἀλλ' ἀσαφοῦς εἰσέτι τὴν φύσιν. Ἐντὸς τῆς πυρᾶς ἔκειντο

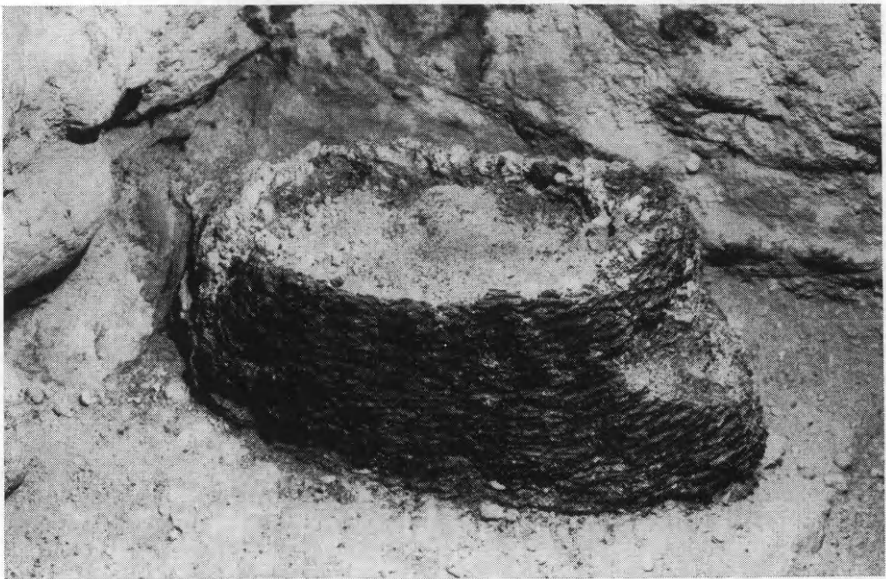

Εἰκ. 186. Ἀνασκαφαὶ Θήρας (περιοχὴ Ἀκρωτηρίου). Σκάμμα Ἀρβανίτη.

πολλὰ μικρὰ καὶ μεσαίου μεγέθους ἀγγεῖα τεθραυσμένα. Ἐν ἑξ αὐτῶν ἀνετράπη ἐπὶ τῆς πυρᾶς, πλήρες κόκκων τοῦ καὶ σήμερον περιφήμου ὀσπρίου τῆς Θήρας, λαθύρου τοῦ ἡμέρου, ἕτοι φάβας (εἰκ. 192). Πέραν τούτων πρὸς Δ. εὐρέθησαν πάντα σχεδὸν τὰ τεμάχια μεγάλου πίθου ἐξ ἀνδραιοῦς λάβας. Πέριξ τοῦ πυθμένου ἔκειντο ὄρθια μικρὰ δίωτα ἀναθηματικὰ ἀγγεῖα καὶ λίθινον σκεῦος κατὰ τι

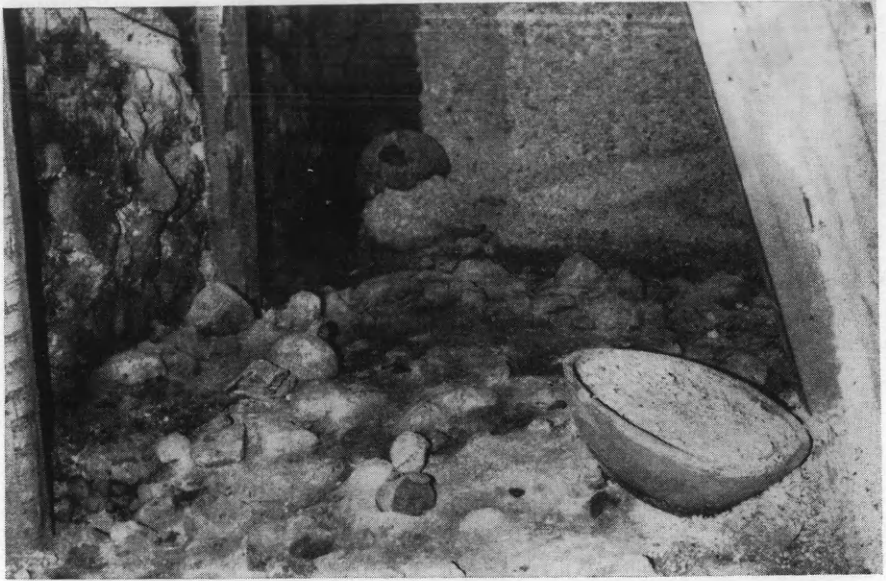

Εικ. 187. Ἀποθήκη. Ἡθμός μετὰ λευκῶν κρίνων.

Εικ. 188. Μυλῶν. Σπυρίς (ἐκ λόγου πιθανῶς).

Εικ. 190. Σύριγξ. Ἡ ὁδὸς τῆς Ἀνωφερίας. Ὑδρορρόη ἄνω ἀριστερά.

Εικ. 191. Ἀνακτορικὸν κτίσμα. Παράθυρα τοῦ ἰσογείου (κάτω).

Ειχ. 192. Πυρά. Ἄγγεϊον ἀνάστροφον περιέχον λάθυρον καὶ σήσαμα.

Ειχ. 193. Πυρά. Λίθινος σίλμπους καὶ μικρὰ ἀναθηματικὰ ἄγγεϊα.

νίτη 1 ονομάζεται Α, ένταῦθα δὲ ονομάζονται Β ἡ Ἐνατολικὴ καὶ ἡ Δυτικὴ συνοικία τοῦ τέως Μπρόνου. Αἱ δύο συνοικίαι χωρίζονται διὰ τῆς μνημονευθείσης ὁδοῦ διευθυνομένης ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Τὰ δωμάτια ἐκάστης συνοικίας καθορίζονται ἀριθμητικῶς. Τὸ λε-

Εἰκ. 194. Ὁ τομεὺς Γ ἀπὸ Νότου.

πτομερὲς σχέδιον τοῦ κ. Ἰ. Κουμανούδη ἀπλοποιηθὲν καταλλήλως χρησιμοποιεῖται ένταῦθα.

Εἰς τὴν συνοικίαν Β ἐλαχίστη ἔγινεν ἐργασία, διότι ἡ θεμελίωσις τῶν πεσσῶν τῆς στέγης ἦτο εὐκόλος. Μόνον τὸ δωμάτιον Β6, γνωστὸν ἀπὸ τοῦ 1967 ὡς περιέχον τοιχογραφίας, ἀνεσκάφη συστηματικῶς.

Ἡ συνοικία Γ, τοῦναντίον, ὑπῆρξε καὶ τεχνικῶς καὶ ἀνασκαφικῶς δύσκολον ἔργον. Αἱ ἐπιχώσεις ἐδῶ εἶναι μεγάλαι καὶ οἱ πεσσοὶ τοῦ στεγάστρου ἐκόστισαν κόπον πολύν. Πρὸς Δυσμὰς φαίνεται νὰ ἐκτείνεται ἄλλη συνοικία, Δ, ἡ δὲ πτώσις πολλῶν πελεκητῶν ὀγκολίθων κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν, ἔναντι τοῦ Γ1, φαίνεται νὰ ὑπόσχεται πολλά. Ἡ συνοικία Γ μᾶς παρέσχεν ἐπὶ πλέον καὶ ἄφθονα δείγματα τῆς ἐπὶ τινα χρόνον χρησιμοποιήσεως τῶν ἐρειπίων ὑπὸ τῶν παρα-

μεινάντων κατοίκων, οὓς διὰ τὴν συντομίαν ἀπεκαλέσαμεν «τρωγλοδύτας».

Ἀρχόμεθα τῆς περιγραφῆς ἀπὸ Νότου. Ἡ εἰκὼν 194 παρουσιάζει τὴν συνοικίαν ἀνεσκαμμένην μέχρι τοῦ ἐπιτρεπομένου ὀρίου καὶ προτοῦ εἰσέτι συμπληρωθῆ ἡ στέγασις. Τοῦ δωματίου Γ1 ἡ θύρα διετηρεῖτο ἀτελῶς. Τοῦναντίον, ἡ θύρα ἀπὸ τοῦ Γ1 πρὸς τὸ Γ2 διετηρεῖ-

Εἰκ. 195. Γ2. Λίθινα ἐργαλεῖα κατὰ χώραν.

το ἄθικτος καὶ ὑπὲρ αὐτὴν μικρὸν τμήμα τοῦ τοίχου τοῦ ἄνω πατώματος. Ἀμφότερα τὰ δωμάτια ταῦτα ἀπέδωκαν ἀφθονίαν λιθίνων ἐργαλείων, τὰ ὅποια πρέπει νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς σφῦραι καὶ ἄκμονες, πάντα ἐκ λίθου. Τινὰ ἐξ αὐτῶν παρουσιάζει κατὰ χώραν ἡ εἰκ. 195. Πιθανῶς ἐπρόκειτο περὶ μεταλλουργῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐδόθη τὸ ὄνομα τῶν Τελχίνων εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ὁδόν.

Βορειότερον πρὸς τὰ δεξιὰ εἶναι τὸ σπουδαιότερον τμήμα τῆς ὁδοῦ Τελχίνων καὶ ἔτι δεξιώτερον, ἤτοι ἀνατολικώτερον, τὸ πλακόστρωτον ἀνώγειον (B2, εἰκ. 196). Τὸ ἐν τῶν παραθύρων τοῦ ἀσκάφου εἰσέτι ἰσογείου διακρίνεται καλῶς.

Τὸν χώρον Γ4 ἐχρησιμοποίησαν οἱ τρωγλοδύται κατοικοῦντες ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, ἄνευ δαπέδου καὶ εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἄνω πατώματος. Εἶχον τοποθετήσῃ ἐκεῖ προχείρως μίαν ἀσάμινθον καὶ παρ' αὐ-

τὴν εὐρίσκοντο ἄλλα ἀγγεῖα τεθραυσμένα. Ἡ εἰκὼν 197 δεικνύει τὸ διαμέρισμα τοῦτο.

Ὁ χῶρος Γ4 ἀποτελεῖται ἐκ πλείονων δωματίων. Διὰ δύο θυρῶν εἰς τὸν Β. τοῖχον συνεκοινῶνει πρὸς τὰ Βορειότερα διαμερίσματα. Ἀμφότεραι αἱ θύραι (ὧν ἡ πρώτη διατηρεῖται ἄθικτος μετὰ τμήματος τοίχου, ὅστις φαίνεται νὰ ἀνήκη εἰς τρίτον πάτωμα), εὐρέ-

Εἰκ. 196. Ὁ τομεὺς Γ (ἀρ.) καὶ Β (δεξ.) μετὰ τῆς ὁδοῦ Τελχίνων, καὶ τοῦ πλακοστρώτου ἀνωγείου.

θησαν πεφραγμένοι διὰ ξηροτοίχων ὑπὸ τῶν τρωγλοδυτῶν (εἰκ. 197). Ἐκεῖθεν πρὸς Β. ὑπάρχουν δύο διάδρομοι (Γ5 καὶ Γ6, ἴσως ὁ τελευταῖος ἦτο κλιμακοστάσιον). Ἀκολουθοῦσιν οἱ ἄσκαπτοι εἰς βάθος χῶροι Γ8 - Γ10, πέραν δὲ τούτων ὑπάρχει ἀνοικτὸς χῶρος, ἀυλὴ ἢ πλατεῖα. Τὰ ἴχνη τῶν τρωγλοδυτῶν φαίνονται παντοῦ, ἀλλ' εὐρυτέρα περιγραφὴ εἶναι ἀδύνατος ἐνταῦθα.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα ἦσαν πλῆθος λιθίνων ἐργαλείων καὶ σκευῶν, πήλινα ἀγγεῖα καὶ ἑκατοντάδες τεμαχίων τοιχογραφιῶν. Ἐξ ὀργανικῶν οὐσιῶν εὐρέθησαν λείψανα τοῦ θαλασσίου κόσμου, ὄσπρια καὶ ὀλίγοι κόκκοι σησάμου, λίαν εὐπρόσδεκτοι, ἐφ' ὅσον καὶ αἱ πινακίδες τῶν Μυκηναίων μετὰ τῶν λοιπῶν ἀρτυμάτων ἀναφέρουσι καὶ σά—σα—μα (ΜΥ GE 602, 605, 606).

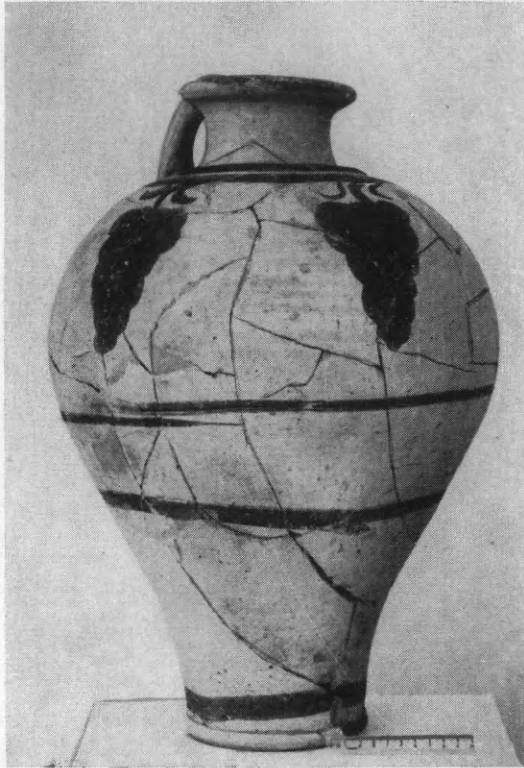
Μεταξὺ τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ὠραῖον ρυτὸν ἐν σχήματι ταύρου καλυπτομένου ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ πλέγματος. Τὸ δωμάτιον τῶν πιθήκων (B6) παρέσχε μερικὰ ἀξιόλογα ἀγγεῖα. Ἐν εἶναι εἶδος κειμηλίου καθαρᾶς Μεσομινωικῆς παραδόσεως, εἰσηγμένον ἐκ Κρήτης. Ἀξιόλογος εἶναι καὶ μία πρόχους μετὰ «κισσοειδῶν», ὡσαύτως εἰσηγμένη. Ἐντοπίας τεχνικῆς εἶναι

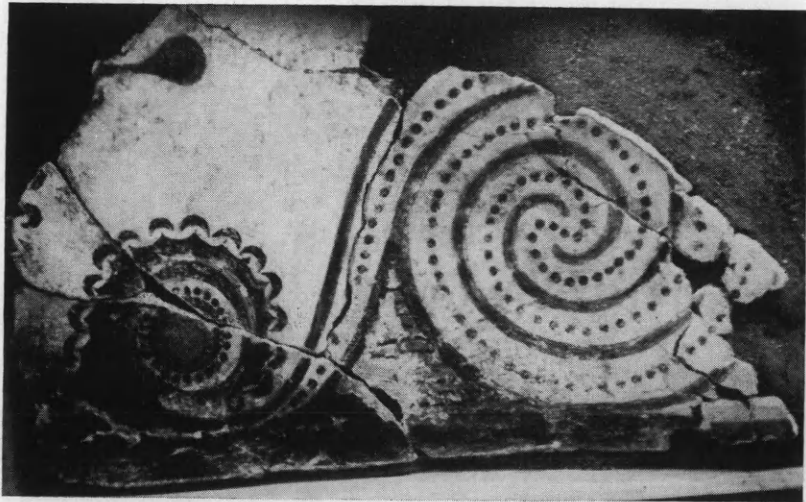
Εἰκ. 197. Γ4. Προχείρως τετειχισμένοι θύραι. Δεξιὰ ἀσάμινθος.

ἕτερον ἀξιόλογον ἀγγεῖον (εἰκ. 198), οὗ φωτογραφία δημοσιεύεται ἐνταῦθα, διότι εἰκονίζει τὰς πρώτας παραστάσεις σταφυλῶν.

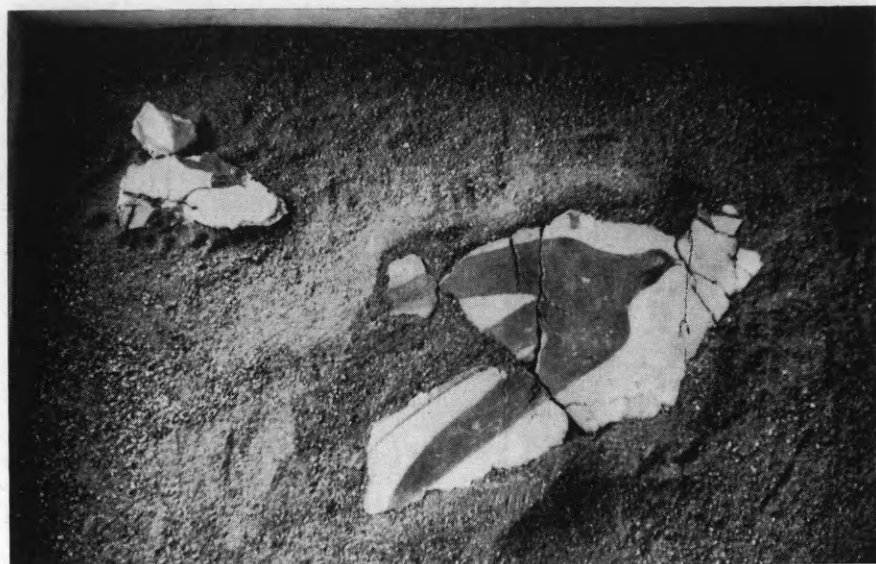
Εἰς διάφορα σημεῖα τῆς συνοικίας Γ εὐρέθησαν τεμάχια τοιχογραφιῶν. Δεικνύομεν ἐν παράδειγμα, διότι παρουσιάζει ὠραίους συνδυασμοὺς σπειρῶν (εἰκ. 199). Ἀλλὰ μείζονος ἐνδιαφέροντος εἶναι αἱ εἰκονιστικαὶ σκηναὶ ἐκ τοῦ δωματίου τῶν πιθήκων. Εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν παράστασιν, προφανῶς, τὸ ἔδαφος δεικνύει θαμνώδη βλάστησιν (Thera II, πίν. 5 - 6), εἰς τὸν οὐρανὸν ἔπτανται χελιδόνες (εἰκ. 200) καὶ πίθηκοι κινοῦνται ζωηρῶς ἴσως παρὰ τὰ ὕδατα, ἴσως καὶ μεταξὺ τῶν πολυχρῶμων βράχων (εἰκ. 201). Πρόκειται περὶ κυανοπιθήκων (*cercopithecus callitrichus*) εἰκονιζομένων εἰς φυσικὸν μέγεθος (μέχρις 90 ἐκ.) καὶ φαινομένων νὰ

Εικ. 198. Ἡ πρόχους τῶν σταφυλῶν.

Εικ. 199. Τομεὺς Γ. Τοιχογραφία ἢ ὄροφή.

Είκ. 200. Δωμάτιον τῶν πιθήκων. Τοιχογραφία χελιδόνων.

Είκ. 201. Δωμάτιον τῶν πιθήκων. Τοιχογραφία.

ζῶσιν εἰς τὸ φυσικὸν αὐτῶν περιβάλλον. Τοῦτο γεννᾷ καὶ ζωολογικὰ προβλήματα ἐνδιαφέροντα.

Τὰ χρονολογικὰ καὶ ἄλλα ζητήματα παραμένουσι στερεά, ὡς ἐτέθησαν ἐξ ἀρχῆς.

Ἐκ τῆς 16 μέχρι 22 Σεπτ. τοῦ 1969 διεθνὲς Συνέδριον τοῦ Ἡφαιστείου Θήρας, ὁργανωθὲν παρὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, συνήγαγεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ 202 ἐπιστήμονας, ὧν οἱ ἡμίσεις ἐκ πάσης σχεδὸν γωνίας τῆς Γῆς, ἀπὸ Ἰαπωνίας καὶ Ν. Ζηλανδίας μέχρις Ἰσλανδίας καὶ Ἀμερικῆς. Διὰ πρώτην φοράν συνεζητήθη ἐν καὶ τὸ αὐτὸ θέμα ἀπὸ πλευρᾶς διαφόρων ἐπιστημῶν. Τὰ Πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου θὰ ἐκδοθῶσιν ἐντὸς τοῦ 1970.

16. ΘΗΡΑ (Σελλάδα).

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον τῆς ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Ν. Ζαφειροπούλου γενομένης ἀνασκαφῆς εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς ἀρχαίας Θήρας ἐπὶ τῆς ΒΑ. Σελλάδας συνεπληρώθη ἡ ἀνασκαφή τῆς μεταξὺ τῶν

Εἰκ. 202. Κύλιξ μικρῶν καλλιτεχνῶν.

δύο σκελῶν τῆς «σκυρωτᾶς» ὁδοῦ ἐκτάσεως, τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου, εἰς μῆκος 38 μ. ἀπὸ τῆς σχηματιζομένης στροφῆς. Ἐν συνεχείᾳ πρὸς Ν. ἀνεσκάφη ἐσωτερικῶς τῆς ὁδοῦ ἕκτασις εἰς μῆκος

10 καὶ πλάτος 10 ἐπίσης μ. Εἰς τὸν ἄνω χῶρον ἐκαθαρίσθησαν ἐφέτος 15 ταφικαὶ πυραὶ. Εἰς τρεῖς ἐκ τούτων κειμένας κατὰ τὴν ὁδὸν οἱ λάκκοι εἶχον πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τὰ συνήθη ταφι-

Εἰκ. 203. Ἄγγεῖα ὑπεράνω ταφικῆς πυρᾶς.

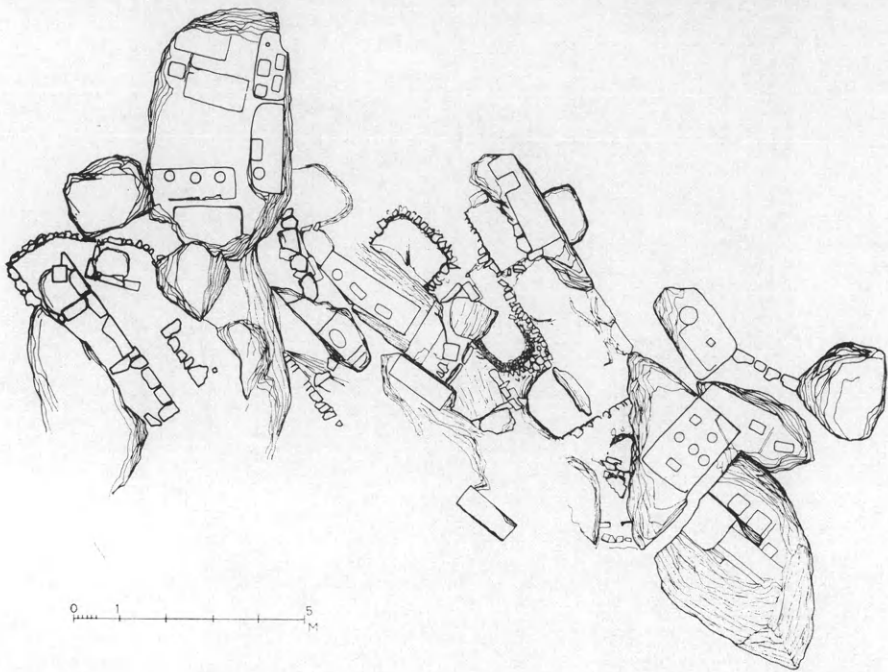

Εἰκ. 204. Μελαμβαφῆς κύλιξ.

καὶ κρητιδώματα. Τὰ ἐκ τῶν πυρῶν κτερίσματα ἤσαν πάλιν μελαμβαφεῖς κύλικες, πρόχειροι μελανόμορφοι σκύφοι, ὀλίγοι κορινθιακαὶ κοτύλαι, δύο μελανόμορφοι κύλικες τῆς «ἀφύλλου» ομάδος καὶ

τρεις κύλικες μικρῶν καλλιτεχνῶν (εἰκ. 202). Εὐρέθη ἐπίσης ἐν πη-
λινον εἰδῶλιον σειρήνος. Ὑπεράνω μιᾶς τῶν πυρῶν ἐσώζοντο, αὐ-
τὴν τὴν φορὰν ἀνέπαφα, τὰ ἀγγεῖα μιᾶς ἐπιταφίου προσφορᾶς (εἰκ.
203): δύο τεμάχια ἐνὸς θηραϊκοῦ ἀρχαϊκοῦ πινακίου, μία κορινθιακὴ

Εἰκ. 205. Ὁ χώρος παρὰ τὴν πρώτην στροφὴν.

οἰνοχόη καὶ μία μελαμβαφῆς κύλιξ φέρουσα ἐγχάρακτον ἐπιγραφὴν:
ΑΓΕΜΟΝΑΣ ΣΑΜΑ (εἰκ. 204)

Περισσότερον πρὸς τὰ ΝΑ. κατὰ τὴν πρώτην στροφὴν τῆς ὁ-
δοῦ ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησεν ἐπὶ μῆκους 6 μ. εἰς βάθος 10 μ. πρὸς
τὴν ἀνωφέρειαν. Εἰς τὸν χώρον αὐτὸν αἱ ταφαὶ μεταξύ τῶν βράχων
ἦσαν εἰς ἕξ ἀλλεπαλλήλους σειρὰς (εἰκ. 205 καὶ 206). Ἐφέτος
ἐκαθαρίσθησαν 7 πυραὶ. Εὐρέθησαν ἐπίσης τέσσαρες ταφαὶ καύ-
σεως, τῶν ὁποίων τὰ ὅσα εἶχον ἀποθεθῆ ἐντὸς τεφροδόχων ἀγ-
γείων. Τὰ περισσότερα εὐρήματα ἔδωσε πέμπτη τοιαύτη ταφή.

Ἐντὸς στενῆς σχισμῆς τοῦ βράχου (εἰκ. 207) εἶχον συσσωρευθῆ,
πλὴν τοῦ περιέχοντος τὰ ὅσα ἀμφορέως, 26 ἀγγεῖα, κορινθιακαὶ
πυξίδες (εἰκ. 208), ἐντόπια θηραϊκὰ φέροντα ὑπογεωμετρικὴν δια-

Εικ. 206. 'Ο χώρος παρά την πρώτην στροφήν.

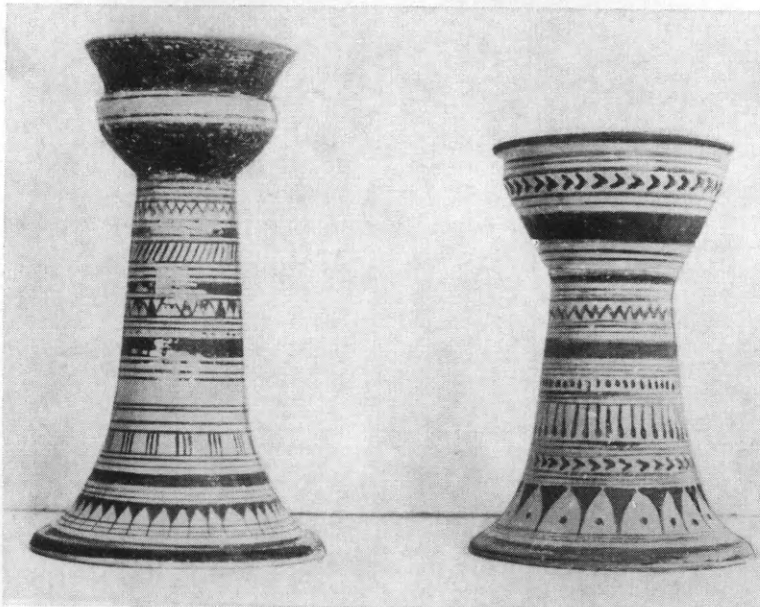
Εικ. 207. Κτερίσματα αρχαϊκῆς ταφῆς.

Εικ. 208. Κορινθιακαὶ πυξίδες.

Εικ. 209. Ἀρχαῖα Ἀθηναῖα ἀγγεῖα.

Εικ. 210. Ἀρχαῖα Ἀθηναῖα ἀγγεῖα.

κόσμησιν (εἰκ. 209 καὶ 210) ἢ μιμήσεις κορινθιακῶν καὶ ὀλίγα ἀττικὰ μελανόμορφα (εἰκ. 211). Εὐρέθησαν ἐπίσης ἐν πλαστικὸν ζωόμορφον ἀγγεῖον (εἰκ. 212), τέσσαρα πήλινα ἰωνικὰ εἰδῶλια καὶ ὀκτῶ

Εἰκ. 211. Μελανόμορφος ἀμφορεύς.

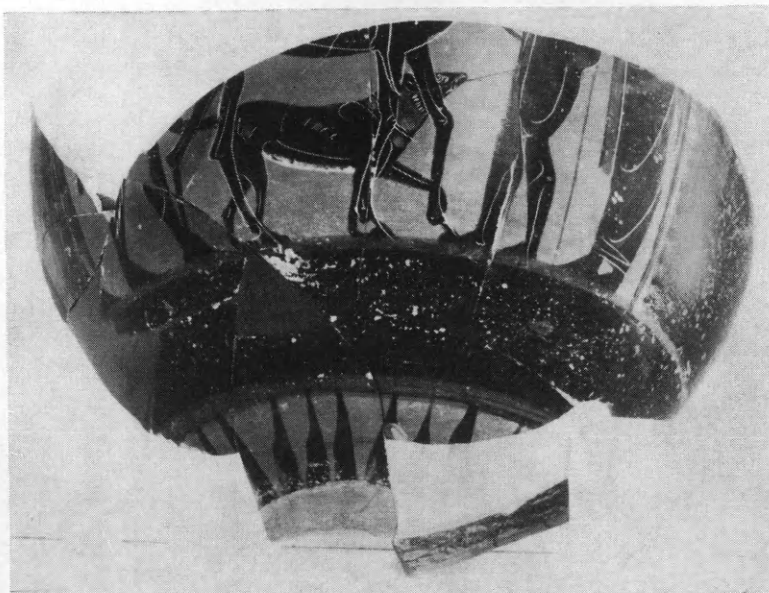

Εἰκ. 212. Πλαστικὸν ἀγγεῖον.

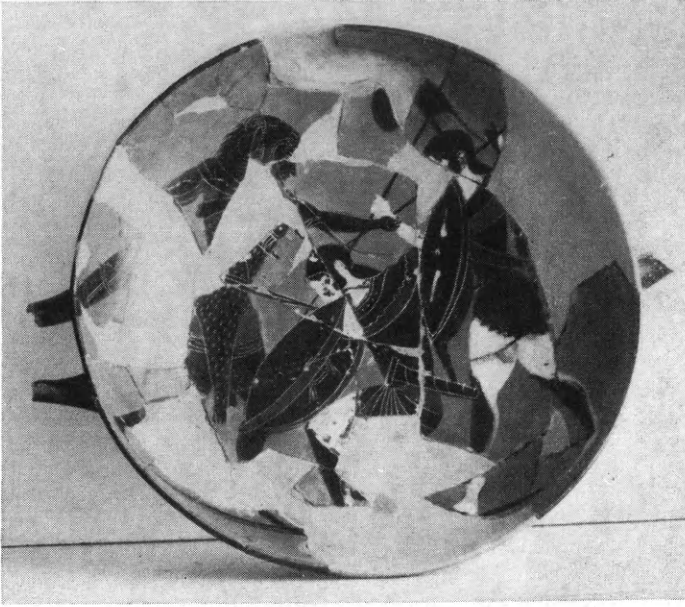
γυναικεῖαι προτομαί (εἰκ. 213). Ἐκ τῆν περιοχὴν αὐτὴν περισυνελέγησαν ὄστρακα μελανομόρφων ἀττικῶν ἀγγείων (εἰκ. 214) καὶ πολλὰ τεμάχια μιᾶς κύλικος. Εἰς μνημειώδη παράστασιν κα-

Εἰκ. 213. Γυναικεῖαι προτομαί.

Εἰκ. 214. Τεμάχιον ἀττικῆς κρατῆρος.

Είχ. 215. Μελανόμορφος κύλιξ.

Είχ. 216. Ἀττικὸς κρατήρ.

λύπτουσαν ὄλον τὸ ἐσωτερικὸν εἰκονίζεται ὁ Ἡρακλῆς ἀγωνιζόμενος πρὸς δύο Ἀμαζόννας (εἰκ. 215).

Εἰς τὸ Μουσεῖον τέλος συνεκολλήθη ὁ εὐρεθεὶς πέρυσι μεθ' ἐλικοσκήμων λαβῶν κρατῆρ (εἰκ. 216) καὶ ὁ ζωγράφος κ. Ἡλιάκης ἐφιλοτέχνησε σχέδιον ἑνὸς ἀνατολικοῦ πινακίου ἐκ τῆς θολωτῆς κατασκευῆς τοῦ ΤΙΜΟΣΤΕΝΕΟΣ, τοῦ ὁποίου αἱ γραφαὶ ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξίτηλοι.

17. ΖΑΚΡΟΣ

Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγ. Ν. Πλάτωνος συνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1969 αἱ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1962 διεξαγόμεναι εἰς Κάτω Ζάκρον ἀνασκαφαὶ πρὸς περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ λίαν ση-

Εἰκ. 217. Γενικὴ ἀποψὶς τοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου ἀπὸ Β. κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου 1969.

μαντικοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου. Ὡς καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, τὴν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας διεξαγομένην ἀνασκαφὴν ἐπεχορήγησε προφρόνως δι' ἴσου ποσοῦ, διατεθέντος διὰ ταύτης, τὸ ἐκ Νέας Ὑόρκης ζευγὸς φιλοτέχνων Leon καὶ Harriet

Pomerance. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχε καὶ ἡ ἀρχαιολόγος Ἀναστασία Πλάτωνος, οἱ ἀρχιτέκτονες Ἰωσήφ Σώου καὶ Κυριακὴ Μανώλα.

Τὰ ἀποτελέσματα συνοπτικῶς συγκεφαλαιοῦνται εἰς τὰ ἀκόλουθα (παρένθ. πίν. Β καὶ εἰκ. 217 - 218) :

Ἡ κυριωτέρα προσπάθεια κατεβλήθη διὰ τὴν περαιτέρω ἀποκάλυ-

Εἰκ. 218. Γενικὴ ἀποψὶς τοῦ κτηρίου τοῦ ἀνακτόρου Ζάκκου τοῦ ΒΔ. τομέως ἀπὸ ΝΔ. κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου 1969.

ψιν καὶ πληρεστέραν διασάφησιν τῶν κατὰ τὰ ἄνθηρα τοῦ ΒΑ. λόφου διατεταγμένων ἀνακτορικῶν κτισμάτων, τὰ ὅποια ἀποδεικνύονται ἐξόχως σημαντικὰ διὰ τὴν παρακολούθησιν τῶν σταδίων ἐξελίξεως τῶν προανακτορικῶν, παλαιοανακτορικῶν καὶ νεοανακτορικῶν κτισμάτων τῆς περιοχῆς τοῦ ἀνακτόρου. Παραλλήλως συνεπληρώθη ἡ ἐξερεύνησις τῆς περιοχῆς τῆς κυρίας πύλης τοῦ ἀνακτόρου καὶ τοῦ τέρματος τῆς πρὸς αὐτὴν φερούσης ὁδοῦ τοῦ λιμένος. Καὶ τὴν φορὰν ταύτην δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς νοτίας πτέρυγος, διότι ἐκρίθη σκόπιμον νὰ ἐρευνηθῇ κατ' ἀρχὰς πλήρως ὁ βόρειος τομεὺς τοῦ ἀνακτόρου.

Μετὰ τὴν πλήρη διασάφησιν πάντων τῶν διασωζομένων ἀρχι-

τεκτονικῶν στοιχείων τῆς ΒΑ. κυρίας πύλης μετὰ τῆς ἐπικλινούσ βαθμιδωτῆς διὰ τεσσάρων κεκλιμένων ἐπιπέδων καθόδου, ἐκρίθη ἀπαραίτητον ὅπως γίνῃ μερική ἀποκατάστασις καὶ στερέωσις τῶν μερῶν αὐτῆς ἀφ' ἑνὸς πρὸς διάσωσιν, ἀφ' ἑτέρου ἵνα καθίσταται κατανοητὴ ἡ ὅλη διάταξις (εἰκ. 219- 220). Αἱ παρὰ τὴν πύλην ἐγκαταστάσεις ἀπεδείχθησαν ἐργαστηριακοῦ χαρακτῆρος μὲ τὴν ἀνεύ-

Εἰκ. 219. Ἡ ὁδὸς τοῦ λιμένος καὶ ἡ κυρία ΒΑ. πύλη τοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου.

ρεσιν ὕλικοῦ παμπληθῶν πρισματικῶν ριניσμάτων ἐκ στεατίτου, πυρήνων τοῦ αὐτοῦ ὕλικοῦ καὶ χαλκῶν τινων ἐργαλείων ὡς λαβίδων, εἰς περιοχὴν ἀμέσως ὀπισθεν τοῦ ὡς ἀποχωρητηρίου χαρακτηρισθέντος δωματίου, λόγῳ τῆς διατάξεως καὶ τῶν ὀχετῶν μικροῦ κτηρίου· ἠρευνήθη περαιτέρω ὁ πολυγωνικὸς περίβολος, τοῦ ὁποίου τὸ κατώτερον μέρος ἦτο πλήρες ἐκ λευκῆς ὕλης, δι' ἧς διήρχοντο διακλαδώσεις συστήματος ἀποχετευτικοῦ. Ἀπεδείχθη ἡ χρῆσις τοῦ ὑπηρεσιακοῦ τούτου τμήματος κατὰ τὰς δύο διαδοχικὰς ἀνακτορικὰς περιόδους ΜΜ ΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ καὶ ΥΜ ΙΒ καὶ ἡ ὑπαρξίς παλαιότερων, παλαιοανακτορικῶν χρόνων, λειψάνων.

Ἡ εἰς ἱκανὸν μῆκος ἀποκάλυψις τοῦ τέρματος τῆς πλακοστρώ-

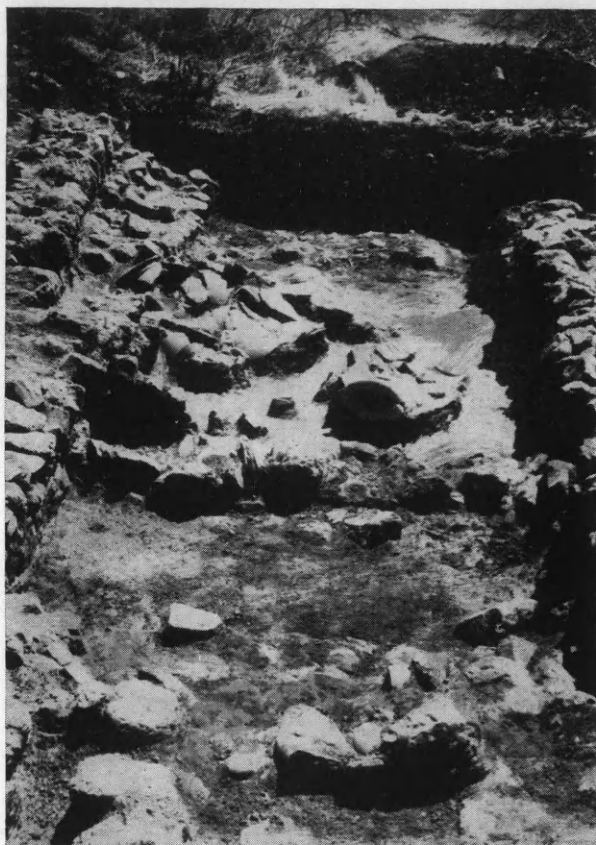

Εικ. 220. Ἡ κυρία ΝΑ. πύλη τοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτῆς.

Εικ. 221. Τὰ κτήρια τοῦ ΝΑ. τομέως ἔξω τοῦ «ισχυροῦ κτηρίου» ἀπὸ ΝΑ.

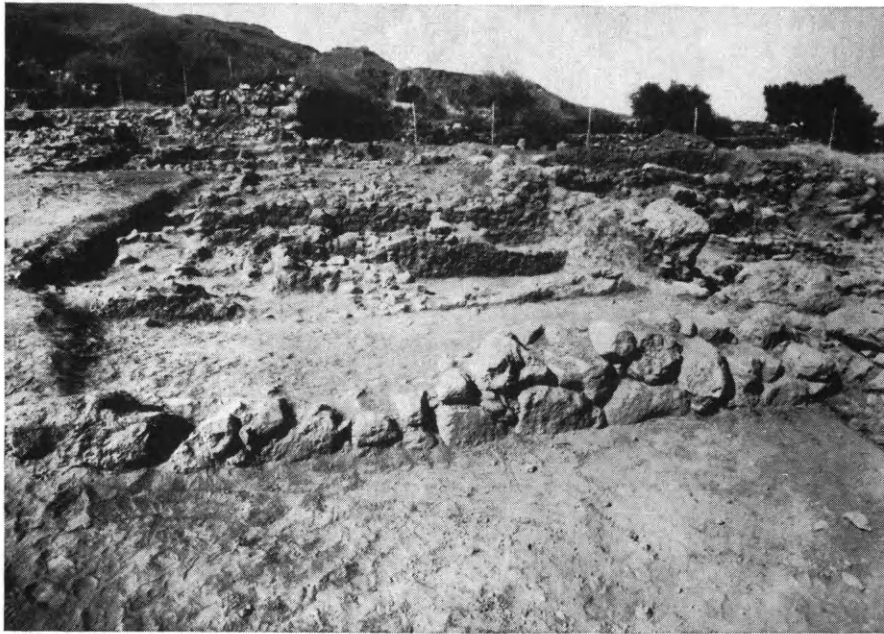
του ὁδοῦ τοῦ λιμένος κατέστησε σαφεστέρας τὰς διαδοχικὰς μεταβολὰς, αἱ ὁποῖαι ἐπῆλθον σχετικῶς μὲ ταύτην εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πύλης. Ἡ ὁδὸς (εἰκ. 219) διηυρύνετο παρακάμπτουςα τὸ προβαλλόμενον παρόδιον τοιχίον τοῦ ἐργαστηριακοῦ περιβόλου, ἀντι-

Εἰκ. 222. Τὸ «δομάτιον τῶν πίθων» τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου ΝΑ. τοῦ «ἰσχυροῦ κτηρίου» ἀπὸ ΒΔ.

στοίχως δὲ προσηρμόσθη πρὸς ταύτην ἡ πρόσοψις τοῦ πρὸς Β. τῆς ὁδοῦ οἰκοδομικοῦ τετραγώνου, τὸ ὁποῖον πλευρίζει ἀνερχομένη πρὸς Βορρᾶν στενὴ πάροδος. Τοῦ συγκροτήματος τούτου (εἰκ. 221), εὕρισκομένου ἀμέσως πρὸς Α. τοῦ ἀποκληθέντος «ἰσχυροῦ κτηρίου», καὶ πρὸς Ν., τοῦ διὰ διπλοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου ἀντιστηριζομένου ὑψηλοῦ ἰσοπέδου, κατέστη δυνατόν νὰ ἐρευνηθῇ ἐν μόνον τμῆμα, ἵνα μὴ ἀποκοπῇ ἡ δίοδος τῶν φορ-

τηγῶν αὐτοκινήτων διὰ τὴν ἀποκόμισιν τῶν ἐπιχώσεων καὶ τῶν λιθοσωρῶν ἐκ τοῦ ὑπὸ ἀνασκαφῆν χώρου. Δευτερεύοντες ἀντερεισματικοὶ τοῖχοι κατὰ τὸν χώρον τοῦ συγκροτήματος τούτου, ἐπικαθήμενοι ἐπὶ τῶν λειψάνων τῶν κτηρίων τῶν παλαιότερων περιόδων, ἐδυσχέρανον τὴν πληρεστέραν ἀποκάλυψιν. Ἡ ἀνασκαφὴ ὅμως εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἀπεδείχθη λίαν σημαντικὴ, λόγῳ τῆς ἀποκα-

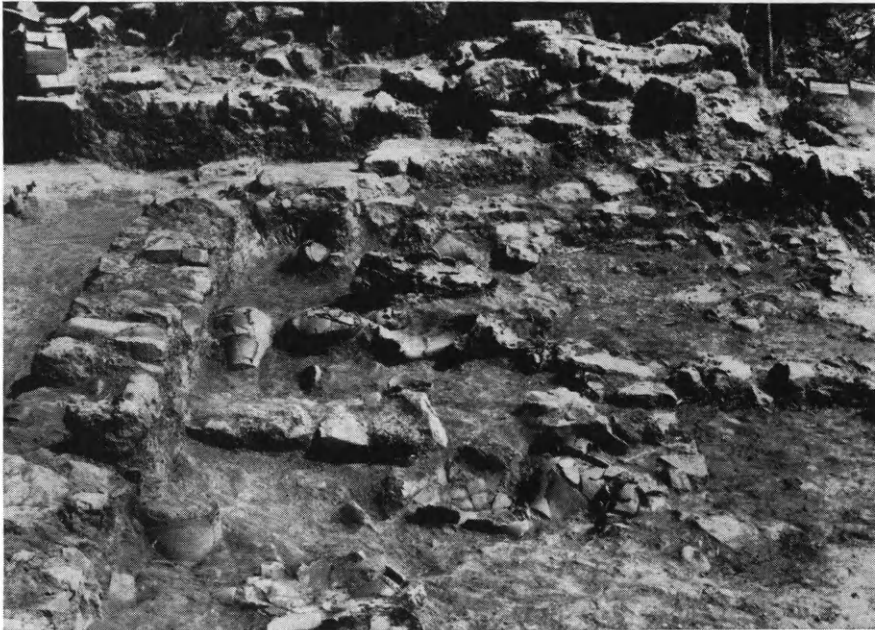
Εἰκ. 223. Διαμερίσματα τοῦ «ἰσχυροῦ κτηρίου» ἀπὸ ΝΑ.

λύψεως κτηρίου τῆς παλαιοανακτορικῆς περιόδου μεὶ ὀλόκληρον τὴν ἐξ ἀγγείων καὶ πίθων σκευὴν του κατὰ χώραν, περίπτωσις, ἡ ὁποία τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται εἰς τὴν Ζάκρον (εἰκ. 222). Οὕτω εἰς ἓν πολὺ μικρὸν δωμάτιον, πιθανῶς μετὰ θρανίου κύκλω, ἀνεκαλύφθη πλῆθος σκευῶν πηλίνων ἐκεῖ φυλαττομένων ὡς ἐντὸς σκευοφυλακείου. Ἦσαν ὑδρῖαι, πρόχοι, χύτραι, διώροφοι κύαθοι, χαρακτηριστικὰ τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων. Πολὺ σημαντικώτερον ἦτο τὸ περιεχόμενον ἑνὸς γειτονικοῦ δωματίου, διότι ἐκτὸς τῶν ὀλίγων χαρακτηριστικῶν παλαιοανακτορικῶν ἀγγείων περιελάμβανε δύο εὐμεγέθεις βυτιοσχῆμους πίθους, διακοσμουμένους μεὶ πλαστικὰς ἐμπιέστους ζώνας καὶ μεὶ καταλιβάδας. Τὸ παλαιοανακτορικὸν κτήριο

εὐρίσκεται εἰς βάθος, ἐκτεινόμενον ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ χώρου, ἐπὶ τούτου δὲ ἐκτείνεται ἄλλο τῆς MM ΠΙΒ - ΥΜ ΙΑ περιόδου, τοῦ ὁποίου ἠρευνήθησαν ὠρισμένα δωμάτια. Εἰς περίκλειστον χώρον — εἶδος ἀποθέτου — ἐνὸς ἐσωτέρου δωματίου, ἐρευνηθέντος κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον, ἀνευρέθησαν ὠρισμένα χαρακτηριστικὰ μικρὰ ἀγγεῖα, ὡς καὶ εἶδος ἐργαστηριακῆς λεκάνης, λαξευθείσης εἰς ἀκανόνιστον λίθον. Κλιμακίς ὀλίγων βαθμίδων ἔφερεν εἰς στενὴν πλακόστρωτον διάβασιν πρὸς τὰ Δ. μεταξύ τοῦ κτηρίου καὶ τῆς παρὰ τὸ «ἰσχυρὸν κτήριον» ἀνερχομένης κρηπίδος. Ἡ τελευταία αὕτη, ἣτις εἶχεν ἤδη ἀνακαλυφθῆ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον, εἶχε χρησιμοποιηθῆ, ἵνα βαστάσῃ ἀνερχομένην πρὸς τὴν δευτέραν εἴσοδον τοῦ μνημονευθέντος κτηρίου κλιμακα, τῆς ὁποίας διεσώθησαν δύο βαθμίδες. Διηυκρινήθη νῦν ὅτι ἡ κρηπίς παλαιότερον εἶχε βαστάσει τὰ κεκλιμένα πλακόστρωτα τῆς ἀνωφερικῆς παρόδου τῆς ὁδοῦ λιμένος, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο λόγος. Βραδύτερον ἢ κλιμαξὴ ἠχρηστεύθη, ὅταν ἐφράχθη δι' ὀγκωδῶν λίθων ἡ δευτέρα εἴσοδος.

Ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀνασκαφῆς ἀνὰ τὴν κλιτὸν τοῦ ΒΑ. λόφου φαίνεται ἐπιβεβαιουῖσα τὴν ἤδη κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον γενομένην ὑπόθεσιν ὅτι τὸ πλεῖστον ταύτης κατείχετο ὑπὸ κτηρίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἀπετέλουν μέρη τοῦ κυρίου ἀνακτόρου ἀλλὰ παραρτήματα τούτου, χρησιμοποιηθέντα δι' ἀνακτορικοὺς σκοποὺς ἢ διὰ τὴν διαμονὴν προσώπων τῆς ἀνωτέρας ἱεραρχίας, ὡς τοιαῦτα ὑπῆρχον καὶ εἰς ἄλλα μινωικὰ ἀνάκτορα. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναγνωρίζονται πέντε κύρια συγκροτήματα, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον εἶναι τὸ μνημονευθὲν παρὰ τὴν βασιλικὴν ὁδόν. Τοῦ ἀμέσως πρὸς Δ. τούτου, ἐπίσης προσανατολισθέντος πρὸς τὴν ὁδὸν λιμένος, ἀποκληθέντος «ἰσχυροῦ κτηρίου» ἐκ τῶν ἰσχυρῶν κυκλωπέου δομῆς ἐξωτερικῶν τοίχων του, εἶχον ἤδη ἀποκαλυφθῆ αἱ προσόψεις καὶ εἶχεν ἀνασκαφῆ πολὺ μικρὸν μέρος. Εἶχε θεωρηθῆ τότε ὅτι τὸ συγκρότημα ἐξετείνετο καὶ εἰς τὸ γειτονικὸν κτήριον, πρὸς Δ. τοῦ ὁποίου ἐπίσης εἶχεν ἀνασκαφῆ μικρὸν μέρος καὶ ἡ κυρία εἴσοδος ἦτο πρὸς Ν. πλευριζομένη ὑπὸ λοξῶς προέχοντος κυκλωπέου κτηρίου μορφῆς λοξοῦ προμαχώνος (εἰκ. 223). Ἐβεβαιώθη νῦν ὅτι τὰ κτήρια διεχωρίζοντο διὰ πλακοστρώτου ἀνερχομένης παρόδου, ἴσως καὶ ταύτης ἐκκινούσης ἐκ τῆς ὁδοῦ λιμένος κατὰ τὸ τέρμα αὐτῆς. Αἱ τρεῖς κύριαι

εἴσοδοι τοῦ «ἰσχυροῦ κτηρίου», παρέχουσαι προσπέλασιν ἐκ δύο ἀνισοῦψων ἐπιπέδων, εὐρίσκοντο κατὰ τὴν Α. πλευράν. Ἡ πρώτη ἔχει πεντάβαθμον ἀνερχομένην κλιμακίδα, ἢ δευτέρα, ἢ κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν φραγθεῖσα, ἦτο προσπελάσιμος διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπὶ κρηπίδος κλίμακος καὶ εἶχεν ἴσως τρεῖς ἀνερχομένας βαθμίδας, τῶν ὁποίων ἢ τελευταία ἐξεῖχεν ἐσωτερικῶς, παρέχουσα τὴν ἐντύπωσιν

Εἰκ. 224. Αἱ ἀποθήκαι Μ καὶ Ν τοῦ «ἰσχυροῦ κτηρίου» μετὰ τὸ περιεχόμενον των ἀπὸ ΝΑ.

θρανίου· ἢ τελευταία τέλος εἶχε μέγα μονόλιθον κατώφλιον καὶ δύο κατερχομένας βαθμίδας πρὸς στενὸν διάδρομον (Η) παρέχοντα εἴσοδον εἰς τὰ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ διαμερίσματα. Πρὸς Β. ἦσαν δύο μικρὰ δωμάτια μετὰ στερεὸν δάπεδον ἐκ χαλिकासβέστου καὶ ἀνὰ ἓνα συλλεκτῆρα ὑπὲρ αὐτό, τοῦ τύπου τοῦ ἐγκτίστου πιθίσκου. Φαίνεται ὅτι οὗτοι προσωρίζοντο δι' ἀποθήκευσιν ἐλαίου. Τὸ ἐπ' ἀριστερὰ δωμάτιον ἦτο λίαν εὐρύχωρον μετὰ κίονα κατὰ τὸ μέρος διὰ τὴν στήριξιν τῆς ὀροφῆς. Τὸ δάπεδον ἐξισώθη διὰ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ νοτιωτέρου τμήματος διὰ μικρῶν λίθων. Πολὺ πιθανὸν ὑπῆρχεν ἐπικοινωνία διὰ τοῦ τέρματος τοῦ διαδρομίσκου εἰς τὸ συγκρότημα τῶν πρὸς Δ. τεσσάρων μικρῶν ἀποθηκῶν, τὸ ὁποῖον ἦτο προσιτὸν δι' ἄλ-

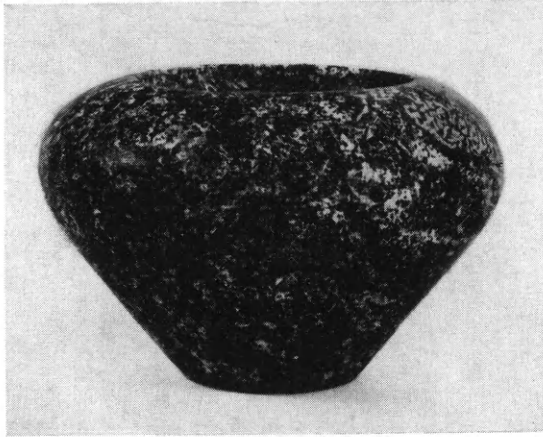
λου, καμπτομένου κατὰ τὸ τέρμα τοῦ ἀνωφεροῦς διαδρομίσκου (Θ) ἐκ τῶν διαμερισμάτων τοῦ πρὸς Ν. εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον τμήματος. Αἱ ἀποθῆκαι Μ καὶ Ν (εἰκ. 224) ἀνευρέθησαν μὲ τὸ περιεχόμενον ἄθικτον, ἐξαιρέσει μικρῶν διαταράξεων ἐκ τῆς καλλιεργείας. Ἡ πρώτη περιεῖχε δύο πιθίσκους κοσμουμένους μὲ ταινίας ἐμπιέστους, εἰς τὸν ἕνα σχηματιζούσας καὶ ἀστέρας, πολλὰς στά-

Εἰκ. 225. Ὁ λίθινος πολύωτος πιθίσκος τῆς ἀποθήκης Ν τοῦ «ἰσχυροῦ κτηρίου».

μνους, ἀμφορεῖς, χύτρας, κύπελλα καὶ κυάθους. Ἡ δευτέρα ἔδωσεν ἀφθονώτερα καὶ ποικιλώτερα οἰκιακὰ σκεύη, ὡς μεγάλην εὐρύστομον πρόχουν, δύο πιθίσκους, σταμνοειδῆ σκεύη, κυλινδρικά ἀγγεῖα, πυξίδας, προχοῖσκας, μικροὺς ἀσκούς, κυάθους, κύπελλα κ.ἄ. Ἐξαιρετικῶς σημαντικὸν ὅμως καὶ ὄντως μοναδικὸν εὔρημα ὑπῆρξε μικρὸς λίθινος πιθίσκος (εἰκ. 225) μὲ τρεῖς περιθεοῦσας ἀναγλύφους ζώνας καὶ τρεῖς σειρὰς ἀνὰ τέσσαρας — συνολικῶς δηλαδὴ δώδεκα — γλωσσοειδεῖς λαβάς, διατεταγμένας εἰς τέσσαρας κατακορύφους στήλας. Ἴσως ἐξ ἀντιστοιχῶν ἀποθηκῶν τοῦ ἄνω ὀρόφου κατέπεσεν εἰς τὴν ἔξω τούτων διερχομένην πάροδον (Σ) μέγα λίθινον ὀλμοειδὲς ἀγγεῖον (εἰκ. 226) καὶ δισκοειδὲς πῶμα πιθίσκου.

Ἡ μορφή καὶ ἡ διάταξις τῶν δωματίων τοῦ εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον τμήματος δὲν εἶναι καθ' ὅλα σαφής, ἄλλως μὴ περατωθείσης εἰς τὸν τομέα τοῦτον τῆς ἐρέυνης. Ὁ εἰσαγωγικὸς χώρος (X) ἦτο εὐρύχωρος καὶ τὸ ἀρχικὸν δάπεδόν του εὐρίσκετο χαμηλότερον τῆς ἀνωτέρας βαθμίδος τῆς πενταβάθμου κλίμακος τῆς εἰσόδου. Πρὸς Β. τοῦτου ἐμορφοῦτο εἶδος ἀναπαυτηρίου μὲ γωνιακὸν θρανίον. Οὐ-

Εἰκ. 226. Ὀλμοσιδὲς λίθινον σκεῦος ἐκ τῆς πλακοστρώτου παρόδου Σ παρὰ τὸ «ἰσχυρὸν κτήριον».

δὲν σημαντικὸν ἀνεκαλύφθη κατὰ τὸν χώρον τοῦτον. Βορείως ὅμως τούτου ἐμορφοῦντο τρεῖς ἢ τέσσαρες ἀποθήκαι, προσιταὶ ἀρχικῶς, ὡς φαίνεται, ἀπὸ Δυσμῶν. Μία τούτων (εἰκ. 227), εἰς τὸν χώρον K, ὑποδιηρέθη εἰς δύο διὰ πλινθίνου διαχωρίσματος· τὸ κύριον δυτικὸν τμήμα ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν διαφύλαξιν σκευῶν καὶ τροφίμων· τὰ κύρια σκεῦη ἦσαν μέγας ἀμφορεὺς, δύο στάμνοι, εἷς λέβηθς καὶ δύο εὐμεγέθεις τριποδικαὶ χύτραι, τῶν ὁποίων ἢ μία περιεῖχε, τὸ ἐν ἐντὸς τοῦ ἄλλου, ἀποτελοῦντα στήλην, δωδεκάδα ἀώτων κυπέλλων καὶ κυάθων. Ἄλλα κύπελλα κωνικὰ ἄωτα ἀνευρέθησαν παρακείμενα. Τὸ δεύτερον μικρότερον τμήμα περιεῖχε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς μικρὰ σκεῦη, προχοῖσκας, ἀμφορίσκους, πύραυνα, μικρὰς χύτρας καὶ λέβητας, ἰδίως ὅμως παμπληθῆ κύπελλα καὶ κυάθους. Μετ' αὐτῶν ἀνεκαλύφθησαν καὶ τεμάχια λιθίνων σκευῶν. Ἡ ἐπομένη πρὸς Α. ἀποθήκη διεχωρίζετο διὰ παχέος τοίχου, πιθανῶς πρὸς ἀσφαλεστέραν στήριξιν πεσσοῦ ἢ κίονος εἰς τὸν ἄνω ὄροφον, ἐκ τοῦ ὁ-

ποίου κατέπεσαν, πλημμυρίσασαι τούς ἰσογείους χώρους, αἱ πλίνθοι τῶν διαχωρισμάτων. Πλὴν τῶν κοινῶν σκευῶν κυάθων, κυπέλλων, πυριατηρίων ἀπέδωσε λίαν ἐνδιαφέρουσαν πρόχουν τοῦ ρυθμοῦ χλωρίδος μὲ καλαμοειδῆ φυτὰ καὶ μικροὺς ρόδακας, κιβωτίδιον ὀρθογώνιον μὲ ἐλαφρῶς καμπύλας τὰς μακρὰς πλευρὰς καὶ μακρὸν τοξοειδὲς κέρασ αἰγάγρου. Ἐκ τῶν χωμάτων τοῦ δωματίου

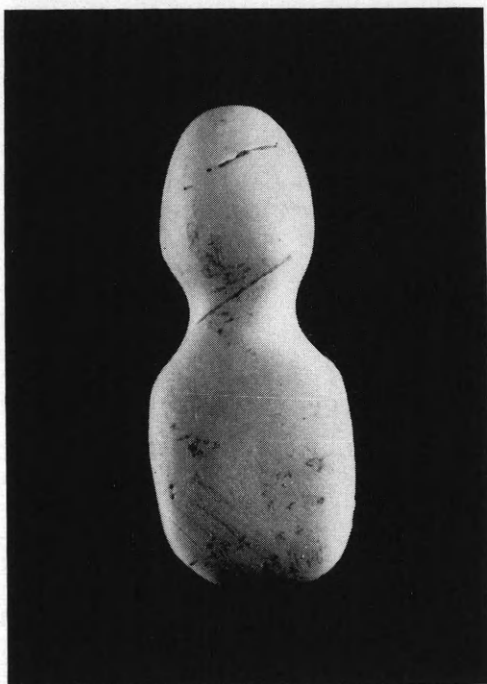

Εἰκ. 227. Ἡ ἀποθήκη Κ τοῦ «ἰσχυροῦ κτηρίου» μὲ τὸ περιεχόμενόν της ἀπὸ ΝΔ. Ἐντὸς τῆς θραυσθείσης χύτρας πλῆθος κωνικῶν ἀώτων κυπέλλων.

τούτου περισυνελέγη σφραγιδόλιθος στεατίτου μὲ παράστασιν πτηνομόρφου γυναικείας μορφῆς μὲ σχηματικὴν ἐσθῆτα. Εἰς τὴν τρίτην ἀποθήκην Υ ἄφθονα ἐπίσης ἀνευρέθησαν σκεύη : πιθαμοφορεῖς, ἀμοφορεῖς, κομψοὶ ἀμοφορίσκοι, στάμνοι, λέβητες, πυριατήρια κ.ἄ.

Τὸ τρίτον κατὰ σειρὰν πρὸς Δ. συγκρότημα ἦτο προσιτὸν ἐκ τῆς λιθοστρώτου παρόδου κατὰ τὸ Β. τέρμα της, ἔνθα κάμπτεται αὐτὴ πρὸς τετράβαθμον κλιμακίδα, τὴν ὁποίαν πλευρίζει ἡ ἰσχυρὰ δεσπόζουσα γωνία τοῦ ὑπὸ τοῦ Hogarth μερικῶς ἀνασκαφέντος κτηρίου Γ. Ὑπὸ τὴν ὁδὸν διέρχεται κεντρικὸς ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς μὲ καλυπτῆρας, καμπτόμενος μετὰ ταύτης πρὸς τὰ Δ. Εἰς στενός, ἀλλ' ἐπιμήκης, προθάλαμος μὲ ἐκατέρωθεν σχηματιζομένας

κόγχας, ἔνθα καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἀνευρέθησαν σύνολα ἀγγείων, τὸ ἓν περιὲς μέγαν ἀνεστραμμένον πίθον ἔδιδεν εἴσοδον διὰ πενταβάθμου κλιμακίδος εἰς εὐρύχωρον τετραγωνικὸν διαμέρισμα μὲ κεντρικὸν κίονα καὶ γωνιακὸν ἀποθέτην, εὐρισκόμενον ἐντὸς ὀρθογωνίου περιφράγματος. Τὸ δάπεδον εἶχεν ἰσοπεδωθῆ κατόπιν πληρώσεως τοῦ Ν. τμήματος διὰ λίθων. Τὸ δωμάτιον τοῦτο

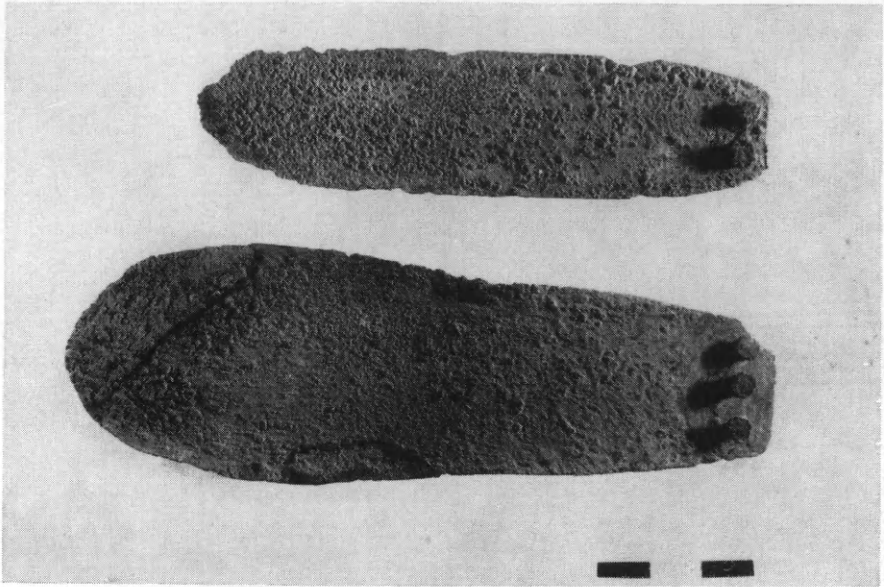

Εἰκ. 228. Σχηματικὸν εἰδῶλιον μαρμαρολίθου ἐκ τοῦ δωματίου Ρ τοῦ «ἰσχυροῦ κτηρίου».

εἰσχωρεῖ ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ κτηρίου Η τοῦ Hogarth, τὸ ὁποῖον ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι θὰ εἶχεν ἐν μέρει καθαιρεθῆ κατὰ τὴν τελευταίαν ἀνακτορικὴν φάσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἡ τελικὴ διαρρύθμισις τῶν ἀποκαλυφθέντων κτηρίων. Ἡ τετράβαθμος κλιμακίς, ἀνερχομένη πρὸς Α. αὐτή, ὠδήγει προφανῶς πρὸς ἄλλα μὴ ἀνακαλυφθέντα εἰσέτι πρὸς Β. διαμερίσματα.

Τὸ δωμάτιον Β ἐχρησιμοποιήθη, ὡς φαίνεται, καὶ ὡς ἐργαστήριον, ἀφοῦ ἀνευρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ πολλὰ ἐργαστηριακὰ σκεύη καὶ ἐργαλεῖα, μάλιστα κωνικοὶ τριπτῆρες ἢ κόπανοι. Πυριατήρια, λέβη-

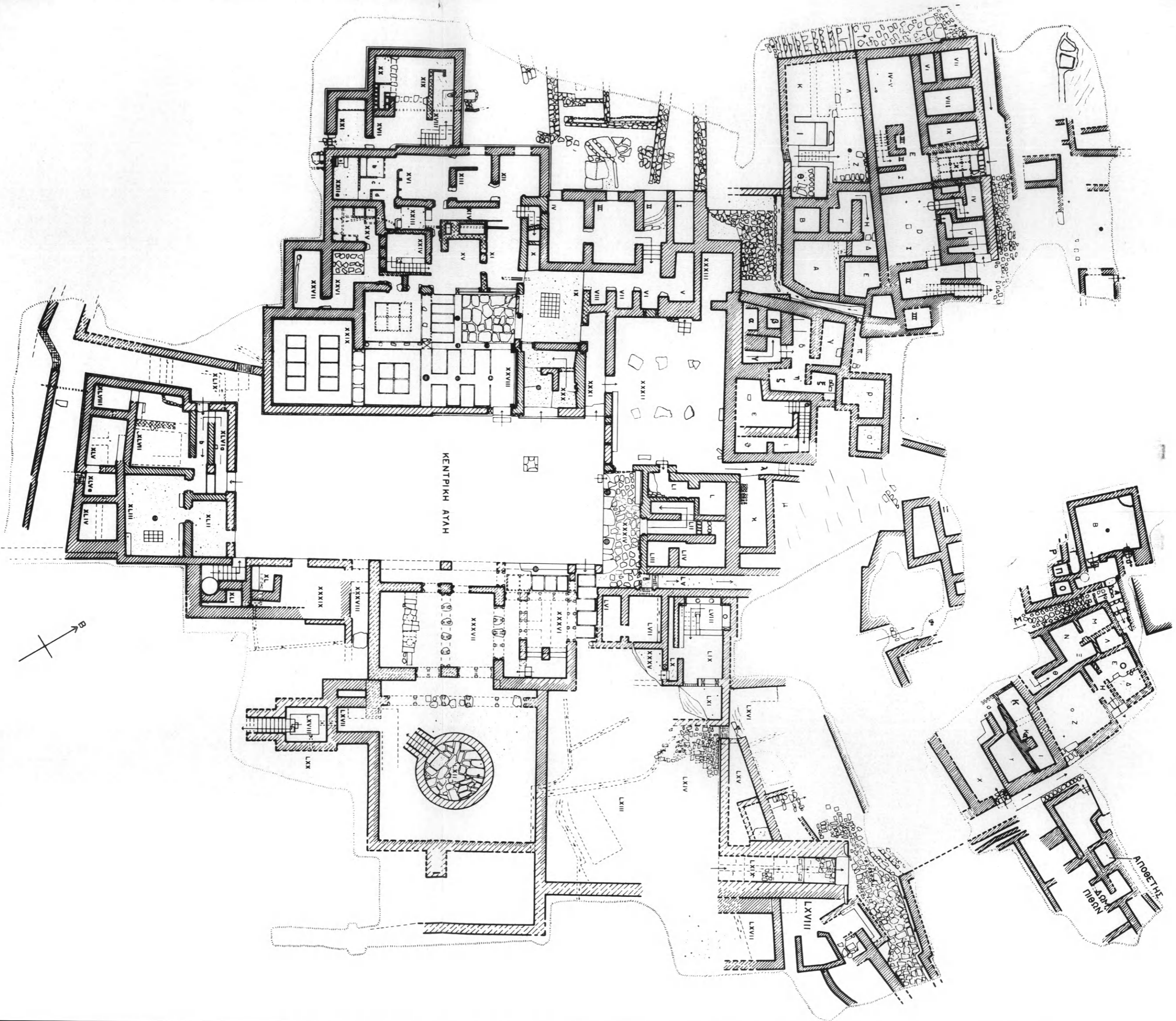
τες, χύτραι τριποδικαί, ἀγγεῖα μὲ ἥθμον ἦσαν μεταξύ τῶν σκευῶν τῶν περισυλλεγόντων ἐντὸς τοῦ δωματίου. Τὰ ἐκ χαλिकासβέστου δάπεδα τῶν πρὸς Β. δωματίων εὐρίσκοντο εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον καὶ διὰ τοῦτο ἐν μέρει κατεστράφησαν, ἀποκαλυφθέντος οὕτω ἐνὸς κλάδου τοῦ ἀποχετευτικοῦ συστήματος. Ἀμέσως πρὸς Ν. τοῦ δωματίου ἐξετείνεται ὁλόκληρος σειρὰ μικρῶν τετραγωνικῶν ἢ στενεπι-

Εἰκ. 229. Γλωσσοειδῆ ἐγχειρίδια τοῦ δωματίου Ρ τοῦ «ἰσχυροῦ κτηρίου».

μήκων ἀποθετῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦτο ὁ ἀποθέτης Γ, ὅστις κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀπέδωκεν ἄφθονα σκεύη. Ἀνάλογα περιεῖχον καὶ οἱ ἄλλοι μικροὶ ἀποθέται· ἰδιαιτέρως ὅμως δέον νὰ σημειωθῶν μικρὸν πρωτόγονον σχηματικὸν εἰδῶλιον ἐκ μαρμαρολίθου, ἐνθυμίζον παρόμοια κυκλαδικά (εἰκ. 228), καὶ δύο γλωσσοειδῆ χαλκᾶ ἐγχειρίδια μὲ ἥλους κατὰ τὴν πτέρναν (εἰκ. 229).

Τοῦ νοτιωτέρου τμήματος τοῦ συγκροτήματος, τοῦ ὁποίου δεσπόζον στοιχεῖον εἶναι ὁ λοξῶς κατὰ γωνίας προέχων κυκλώπειος «προμαχῶν», δὲν ἐγένετο πλήρης ἀποκάλυψις. Ἐν τραπεζοειδοῦς σχήματος δωματίον καὶ μία σειρὰ ἐκ τριῶν ἄλλων ὀπισθεν τούτου, τοῦ ἐνὸς μὲ γωνιακὸν ἀποθέτην, δὲν φαίνονται ἐπικοινωνοῦντα ἀμέσως πρὸς τὸ ἄνδρηρον, τὸ σχηματιζόμενον εἰς τὸν προέχοντα «προμαχῶνα».

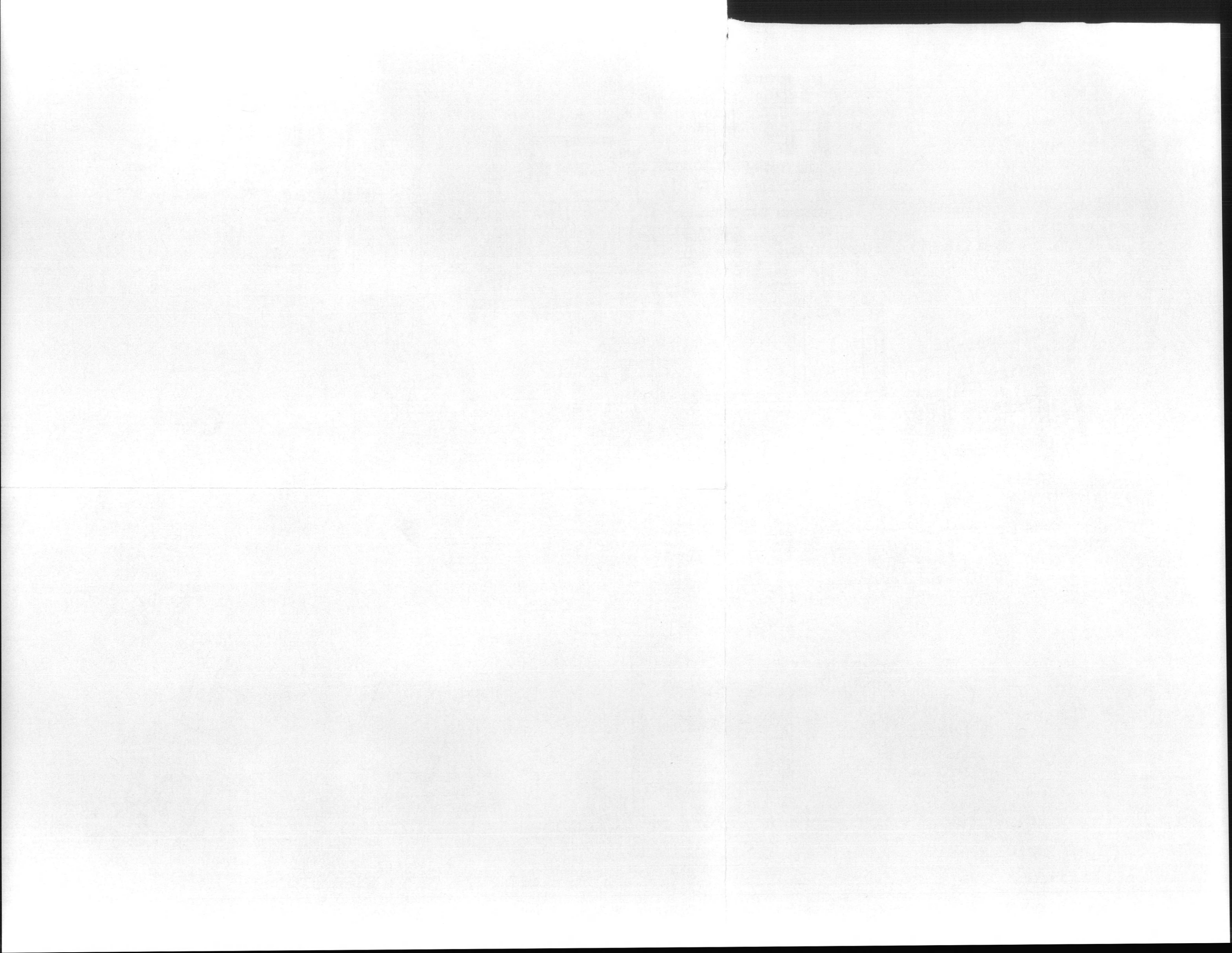

ΜΙΝΩΙΚΟΝ ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΖΑΚΡΟΥ

Κατόψεις του μινωικού ανάκτορου Ζακρού.

JOSEPH W. SHAW 1963

Ἐκ τῆς ἀποψίν τῆς στρωματογραφικῆς ἐρεῦνης ἀπεδείχθη σημαντικώτερον τὸ συγκρότημα, τὸ ἐκτεινόμενον ἐπὶ ὑψηλότερου ἐπιπέδου ἄνω τῶν διαμερισμάτων τοῦ μαγειρείου καὶ τῶν πλινθίνων δωματίων τοῦ κυρίως ἀνακτόρου. Εἰς τὰ δωμάτια ταῦτα, σημειωθέντα διὰ τῶν γραμμάτων α - σ, παρηκολουθήθη ἡ διαδοχὴ κατὰ τρεῖς περιόδους κτηρίων παλαιοανακτορικῶν ὡς καὶ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας νεοανακτορικῆς φάσεως. Τὰ πρῶτα, ἀρχικῶς ἐκτεινόμενα καὶ εἰς τὸν χῶρον τοῦ κατόπιν μαγειρείου, ἀπεκόπησαν ἐν μέρει, κατασκευασθέντος τοῦ ἰσχυροῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου κατὰ τὴν πρώτην οἰκοδόμησιν τοῦ ἀνακτόρου. Μία ριζικὴ ἐπισκευὴ ἐγένετο προφανῶς μετὰ σεισμικὴν τινα καταστροφὴν καὶ τότε τμήματα τῶν τοίχων συνεπληρώθησαν διὰ πελεκητῶν πωρολίθων, ληφθέντων ἐξ ἄλλων καταπεσόντων τοίχων. Τινὲς τῶν λίθων τούτων φέρουν χαρακτὰ σύμβολα, μάλιστα τοῦ διπλοῦ πελέκεως. Κατὰ τὴν φάσιν ταύτην κατεσκευάσθη καὶ ἡ ὠραία, ἄριστα διατηρουμένη, κλιμαξ μετὰ πελεκητοῦς πωρολίθους τοῦ δωματίου, καμπτομένη πρὸς Α. μετὰ 4 καὶ 8 βαθμίδας καὶ καταλήγουσα εἰς ἐν μέρει βυθισθὲν πλακόστρωτον ἰσόπεδον. Κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς κλιμακος ταύτης ἀνευρέθη ὀλόκληρος σειρὰ μικρῶν ὁμοίου τύπου πυραύλων. Κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν κατεσκευάσθησαν ἄλλα εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον διαμερίσματα, διασωθέντα εἰς τὸ ΒΑ. κυρίως τμήμα, τὰ ὁποῖα προωρίσθησαν εἰς ποικίλας ἐργαστηριακὰς χρήσεις, ὡς δύναται τις νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ἐγκαταστάσεων καὶ τοῦ ἐργαστηριακοῦ ὕλικου. Ταῦτα πρὸς Δ. περιορίζονται ἐξ ἰσχυροῦ λοξῶς πῶς οἰκοδομηθέντος τοίχου, ὅστις ἐπεκάθισε ἐπὶ τῶν παλαιότερων κτηρίων. Ἐξω τούτου κατήρχετο, καμπτόμενος πρὸς τὴν μικρὰν ΒΔ. αὐλὴν, ἀποχετευτικὸς ἀγωγός, εἰς τὸν ὁποῖον συνέβαλε μικρὰ διακλάδωσις προερχομένη ἐκ τοῦ ἐργαστηριακοῦ χώρου π. Εἰς τὸν ὀχετὸν τοῦτον ἀνευρέθησαν πλεῖστα ὅσα ὄστρακα καὶ τμήματα σκευῶν, μετὰ τῶν ὁποίων δύο τράπεζαι προσφορῶν καὶ λίθινον σφαιρικὸν ρυτόν, ἀνήκοντα εἰς τὴν MM III B - ΥΜ ΙΑ περίοδον. Τὸ τελευταῖον πρὸς Δ. συγκρότημα, περιλαμβάνον τὸ κτήριο τοῦ ΒΔ. τομέως καὶ τὸ ἀποκληθὲν «λοξὸν κτήριο» — ἐν μέρει ἐρευνηθὲν διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Hogarth κατὰ τὸ 1901 καὶ χαρακτηρισθὲν τότε ὡς οἰκίαι D καὶ E — ἀπεκαλύφθη νῦν καθ' ὀλόκληρον αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν (εἰκ. 230). Καὶ εἰς τοῦτο ἀνεγνωρίσθησαν αἱ

τρεις διαδοχικαι οικοδομικαι φασεις, μια αρχικη παλαιοανακτορικη και δυο επομεναι νεοανακτορικαι, η μια MM IIIB - YM IA, η αλλη YM IB.

Εις το προσθιον συγκρότημα, το αρχικως απ' ευθειας προσιτον απο των ανδρων της Δυτικης αυλης δια κλιμακιδος, η οποια απεκαλυφθη νυν εξ ολοκληρου με τα εκατέρωθεν αυτης διαμερίσματα με

Εικ. 230. Τα άνω διαμερίσματα του «λοξου κτηρίου» και ή παρ' αυτά πλακόστρωτος πάροδος, από Β.

ύψηλά πόδια, ανεφάνησαν και οι προς Δ. κατ' άνδρα διατεταγμένοι χώροι, προσιτοι εκ του μετά κίονος δωματίου Ζ. Εις το εκ λίθων πλήρωμα ανεκαλύφθη πολύ μεγάλη και ύψηλή βάση κίονος, προφανώς άνήκουσα εις το άνάκτορον της πρώτης περιόδου. Πάντα τα άνευρεθέντα σκεύη και άλλα αντικείμενα εις το τμήμα τουτο άνήκον εις την φασιν ταύτην, πράγμα το όποιον αποδεικνύει ότι το

συγκρότημα εἶχεν ἐπιχωσθῆ μέχρις ἑνὸς ὕψους κατὰ τὴν τελικὴν ἀνακτορικὴν φάσιν. Τότε ἐκτίσθη ὁ ἐκ πελεκητῶν λίθων τοῖχος τῆς νοτίας προσόψεως, στηριχθεὶς ἐπὶ τῆς παλαιᾶς κρηπίδος. Πολὺ πιθανὸν κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν εἰς τὸν χώρον τοῦ προσθίου τούτου κτηρίου ἐδημιουργήθη ἄνδρον κήπου, ἐκταθὲν πρὸ τοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον οἰκοδομηθέντος λοξοῦ κτηρίου μετὰ τὴν ἐπίχωσιν τῶν ἰσογείων διαμερισμάτων τοῦ τελευταίου τούτου. Κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον εἶχον ἀνασκαφῆ τινὰ τῶν ἰσογείων δωματίων, εἰς συμπλήρωσιν τῆς ἀρχικῆς ἐρέυνης τοῦ Hogarth, εἰς τὰ δωματία E I-IV καὶ D I-III. Εἰς τὸ DII εἶχεν ἀνακαλυφθῆ ἡ κλιμαῆ καθόδου εἰς τὰ ἰσόγεια διαμερίσματα, κλιμαῆ συμπληρωθεῖσα διὰ βαθμίδων ἐκ πελεκητῶν πωρολίθων κατὰ τὴν πρώτην νεοανακτορικὴν φάσιν. Διὰ τῆς συνεχίσεως τῆς ἐρέυνης ἀπεκαλύφθη νῦν ἡ σειρά τῶν θεμελίων δωματίων E VI-IX, τὰ ὅποια ἐπεχώσθησαν πλήρως κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν, ὡς ἐπίσης δύο ἐσωτερικαὶ κλιμακίδες, αἱ D IV καὶ DV, ἀμφότεραι ἐκκινουῦσαι ἐκ τοῦ μετὰ κεντρικοῦ στύλου δωματίου DI καὶ μέσῳ τῶν ὁποίων ἐγένετο ἡ ἐπικοινωνία πρὸς τὰ ἀρχικὰ διαμερίσματα τοῦ ἄνω ὀρόφου. Καὶ οἱ θεμέλιοι οὗτοι χώροι ἐπληρώθησαν ἐπίσης καὶ ἔπαυσαν χρησιμοποιούμενοι κατὰ τὸ τέλος τῆς πρώτης ἀνακτορικῆς φάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν τὰ ὀλίγα ἀνευρεθέντα σκεύη. Κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν ἐπανωκοδομήθησαν καὶ μετερρυθμίσθησαν ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον τὰ διαμερίσματα τοῦ ἄνω ὀρόφου, εὐρύχωρα πλέον καὶ ἀπ' εὐθείας προσιτὰ ἐκ τῆς ἀνακαλυφθείσης ἐν μέρει πλακοστρώτου παρόδου, κατευθυνομένης ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. Εὐρεῖα θύρα μὲ μονόλιθον ἰσχυρὸν κατώφλιον ἔφερον εἰς τὰ διαμερίσματα τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος. Διὰ μέσου θαλάμου κατὰ τὸ μέσον κειμένου μὲ ὠραῖον τιτανολιθικὸν κατώφλιον καὶ δάπεδον κοσμούμενον μὲ διάχωρα μετὰ κεκονιαμένων ἀρμῶν, καθ' ὅλα ὅμοια πρὸς τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὰς κυρίας αἰθούσας τοῦ ἀνακτόρου, εἰσῆρχετό τις εἰς τὰ ἐσώτερα νότια καὶ τὰ πρὸς Δυσμᾶς διαμερίσματα, τὰ ὅποια ἀτυχῶς καθ' ὀλοκληρίαν ἐξηφανίσθησαν. Ὁ προθάλαμος ἦτο πιθανῶς καὶ αἰθουσα ἀναμονῆς ἢ ἀναπαυτήριον, ἀφοῦ μάλιστα ἦτο ἐφωδιασμένος διὰ θρανίου κατὰ μῆκος τοῦ Δ. τοίχου.

Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις μιᾶς τῶν κυρίων ὀδικῶν ἀρτηριῶν ἀμέσως πρὸς τὰ ΒΔ. τοῦ λοξοῦ καὶ τοῦ ΒΔ. κτηρίου

(εικ. 231). Ἡ ἀρχή της ἦτο εἰς τὴν περιοχὴν τῆς δυτικῆς αὐλῆς τοῦ ἀνακτόρου. Τὸ πρῶτον τμήμα της ἦτο βαθμιδωτόν, ἀναρριχώμενον εἰς τὴν κλιτὺν διὰ δώδεκα ἀνισομέτρων πλακοστρώτων βαθμίδων· περαιτέρω συνεχίζετο δι' εὐρέων κεκλιμένων, ἐπεστρωμένων διὰ μεγάλων πλακῶν, ἐπιπέδων καὶ ἔφθανε μέχρι τῆς παρόδου πρὸς τὰ ΒΑ. τοῦ λοξοῦ κτηρίου. Λόγω τῶν πελωρίων ὀγκολίθων τῶν

Εἰκ. 231. Ἡ κλιμακωτὴ ὁδὸς ΒΔ. τῶν κτηρίων τοῦ ΒΔ. τομέως.

προσόψεων, οἵτινες κατέπεσαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ὁδοῦ, δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ἀποκάλυψις τῶν προσόψεων τῶν οἰκημάτων τῆς κατέναντι πλευρᾶς.

Τέλος ἠρουνήθη, καίτοι οὐχὶ ἐξ ὀλοκλήρου λόγῳ τῶν ἐκτεταμένων λιθοσωρῶν καὶ τῶν ὑψηλῶν ἐπιχώσεων, τὸ ἀνώτατον, ἀμέσως πρὸς τὰ ΒΑ. ἰσόπεδον, τοῦ ὁποίου τὰ λείψανα κτηρίων ἐπεκτείνονται

Δ. τοῦ κτηρίου G τοῦ ὑπὸ τοῦ Hogarth κατὰ τὴν ράχιν τοῦ λόφου ἀνασκαφέντος. Ἀνεφάνη εὐρύχωρον δωμάτιον με κίονα κατὰ τὸ μέσον, ἐστίαν καὶ ἐσωτερικὸν περίφραγμα καὶ παρ' αὐτό, κατὰ τὴν ρίζαν τοῦ βράχου, μικρὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον. Ἐκ τοῦ πρώτου προῆλθε σειρά μικκύλων ἀθურματικῶν ἀγγείων καὶ ὠραία πολυεδρική κρύσταλλος. Πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου ἦτο, φαίνεται, ἐγκατε-

Εἰκ. 232. Οἱ δύο κτιστοὶ ἀποθέται τοῦ ἀνωτέρω ἰσοπέδου τῆς κλιτύος τοῦ ΒΔ. λόφου.

στημένον παλαιοανακτορικὸν ἱερόν, συνεχίσαν τὴν ζωὴν του καὶ κατὰ τὴν πρώτην νεοανακτορικὴν περίοδον. Τοῦτο συνάγεται ἀπὸ χαρακτηριστικὰ ἀναθήματα καὶ τελετουργικὰ σκεύη περισυλλεγέντα ἐκεῖ, ὡς μικρὸν ζώδιον τύπου ρινοκέρου ὀρύκτου, ἀναλόγου ἐκείνων, τὰ ὅποια συνήθως ἀνευρίσκονται εἰς παλαιοανακτορικὰ ἱερά κορυφῶν, τυπικὰ ἀγγεῖα προσφορῶν, ὡς τμήματα πυραύνων με ἐσωτερικὰ κολλύρια ἢ ἀκιδωτὰς ἐξοχὰς καὶ ἄλλα τραπεζῶν προσφορῶν. Ἐπίσης ἐκ τῶν δύο κτιστῶν με ἐσωτερικὴν ἐπένδυσιν πλακῶν ἀποθετῶν (εἰκ. 232), τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον ἐκ πηλίνων καὶ λιθίνων σκευῶν, συνευρεθέντων μετὰ τριῶν φυσικῶν τριτώνων, ἀνήκει εἰς τὴν MM III B - ΥΜ IA περίοδον. Πρὸ τῶν ἀποθετῶν τούτων περισυνελέγησαν τὰ τεμάχια χαρακτηριστικοῦ λιθίνου κυπέλλου

ιεραῖς κοινωνίας. Τὰ κατώτερα στρώματα περιεῖχον παλαιοανακτορικὴν κεραμεικὴν.

Πλεῖστα ὅσα σκεύη, πήλινα καὶ λίθινα, τὰ τελευταῖα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐλλιπῆ, περισυνελέγησαν καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἔκτασιν. Μετ' αὐτῶν ἀνευρέθησαν πολυάριθμοι λύχνοι, MM III μάλιστα τύπου, ὑφαντικὰ βάρη ποικίλων τύπων, πλεῖστα ὅσα λίθινα ἐργαλεῖα, ὡς σφῦραι, κόπανοι, τριπτῆρες, λίθοι τριβείων, ὡς καὶ ποσότης ὀστῶν καὶ ὀδόντων ζώων, μάλιστα κάπρων καὶ λαγωῶν. Ἐνδιαφέρουσαι μεταξύ τῶν εὐρημάτων εἶναι μικραὶ πλαστικαὶ κεφαλαὶ ζώων, ταύρων, αἰγάγου, αἰλούρου, προφανῶς ἐπιθήματα ἀγγείων ἢ πλαστικαὶ προχοαί. Μικκύλον πήλινον εἰδῶλιον μὲ ἀνυψωμένας χεῖρας περισυνελέγη εἰς τὸν ἔξω τοῦ «ἰσχυροῦ κτηρίου» χώρον. Εἰς διάφορα σημεῖα ἐπίσης περισυνελέγησαν τεμάχια λιθίνων διπλῶν κεράτων ἢ τραπεζῶν προσφορῶν, ὡς ἐπίσης καὶ ἔγχρωμα κονιάματα ἄλλων. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἐπίσης ὅτι καὶ πάλιν περισυνελέγησαν πολυάριθμα μεγάλα ἢ μικρότερα τεμάχια τῆς χυτῆς ἢ σπογγώδους μάζης, τῆς ὁποίας ἡ προέλευσις ἐθεωρήθη ἠφαιστειογενῆς, ὡς ἐπίσης ἱκανὴ ποσότης κισήρεως, ἥτις, ὡς ἀνευρέθη εἰς τὴν ἐπίχωσιν, οὐδένα ἐξυπηρέτησε πρακτικὸν σκοπὸν, ἀλλὰ παρέμεινεν ὡς ὑπόλειμμα τοῦ στρώματος κισήρεως, τὸ ὁποῖον μετέφερε τὸ ἠφαιστειακὸν κῦμα, ὅπερ ἠρήμωσε τὴν περιοχὴν τοῦ ἀνακτόρου.

Μικρὰ ὑπολείπεται εἰσέτι ἐργασία διὰ τὴν πλήρη ἐξερεύνησιν τοῦ ἀσκάφου παραμείναντος χώρου τῆς ΒΑ. κλιτύος, ἵνα τὰ διάφορα οἰκοδομικὰ συγκροτήματα ἐνωθοῦν πρὸς ἄλληλα καὶ διασαφηθῇ οὕτω πληρέστερον ἢ μεταξύ των καὶ μεταξύ αὐτῶν καὶ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ἀνακτόρου σχέσις.

18. ΚΡΗΤΗ (Περὶ συλλογῆ ἀρχαίων).

Διὰ πιστώσεως 20.000 δραχμῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι σκαφικῶν ἐρευνῶν καὶ περισυλλογῆς ἀρχαιοτήτων τῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου Στ. Ἀλεξίου Κ' Περιφερείας.

Ἄνεσκάφη τάφος ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Καιράτου (Κατσαμπᾶ) ἐπισημανθεὶς διὰ τῆς παρατηρήσεως κοιλότητος τοῦ ἐδά-

φους, ἥτις ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς καταρρέουσας τῆς ὀροφῆς τοῦ λελα-
 ξευμένου εἰς τὸν μαλακὸν βράχον θαλάμου. Τούτου ἐκρίθη ἐπέι-
 γουσα ἡ ἀνασκαφή, λόγῳ τοῦ ὑφισταμένου κινδύνου οἰκοδομήσεως
 τοῦ χώρου. Τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου εὑρίσκεται εἰς βάθος 5.30 μ.

Εἰκ. 233. Τρίωτος ἀμφορεὺς ἐκ τοῦ τάφου Θ Λιμένος Κνωσοῦ.

ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ὁ δὲ θάλαμος εἶναι περίπου ὀρ-
 θογώνιος, ἀλλὰ μὲ ἀνίσους πλευρὰς καὶ τὴν νοτίαν ἐξ αὐτῶν (μή-
 κους 2.95 μ. ἔναντι 4.10 τῆς ἀνατολικῆς) ἐλαφρῶς κυρτήν. Ἡ εἴσο-
 δος εἶναι ἀπὸ Δυσμῶν καὶ ἔχει πλάτος 0.94 μ., ἐκλείετο δὲ διὰ
 φράγματος λίθων σωζομένου μέχρις ὕψους 1.10 μ. Αἱ πλευραὶ τῆς
 εἰσόδου σώζονται μέχρις ὕψους 2.35 μ. Ὁ δρόμος δὲν ἀνεσκάφη. Ὁ
 θάλαμος ἦτο σεσυλημένος ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, ὡς κατεδείχθη ἐκ

τῆς ἀνευρέσεως ὀστράκων μελαμβραφῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Περι-
 συνελέγησαν ὅμως ἀντικείμενά τινα ἤτοι τρίωτος ἀνακτορικός ἀμ-
 φορεὺς με διακόσμησιν ἀνθέων παπύρου, ὧν τινα ἀνεστραμμένα (εἰκ.
 233), ψευδόστομος ἀμφορεὺς, δύο κύλικες δίωτοι, δύο κύλικες μόνω-
 τοι, λεκανίδιον με δύο ὀριζοντίας λαβὰς καὶ δύο ἄωτα κύπελλα. Τὰ
 μικρὰ ἐκ τῶν ἀγγείων ἀπετέλουν ὁμάδα «in situ» κατὰ τὴν ΝΔ. γω-
 νίαν τοῦ θαλάμου ἐνῶ ὁ τρίωτος ἀμφορεὺς καὶ ὁ ψευδόστομος ἤ-
 σαν εἰς τεμάχια κατεσπαρμένα κατὰ τὸ βόρειον καὶ τὸ δυτικὸν κυ-
 ρίως τμήμα. Ἄνευρέθησαν ἐπίσης ὀδόντες τινὲς ἀγριοχοίρου ἐξ ἐπεν-
 δύσεως κράνους τοῦ γνωστοῦ μυκηναϊκοῦ τύπου, λίθινον ἀντικεί-
 μενον ἐπενδεδυμένον διὰ φύλλου χρυσοῦ (ἔλκον 8 γραμμ.), ψῆφος ἐξ
 ἀμεθύστου καὶ ἑτέρα ἐκ χλωρίτου λίθου, ἀργυρᾶ σφενδόνη δακτυ-
 λίου, τρία τμήματα χρυσῶν ἐλασμάτων, ὧν ἐν σώζει ἔκτυπον δια-
 κόσμησιν δικτυωτοῦ, λαβὴ χαλκοῦ ἐγχειριδίου, τμήματα χαλκοῦ
 σκεύους με ἥλους καὶ εἰς ἀστράγαλος.

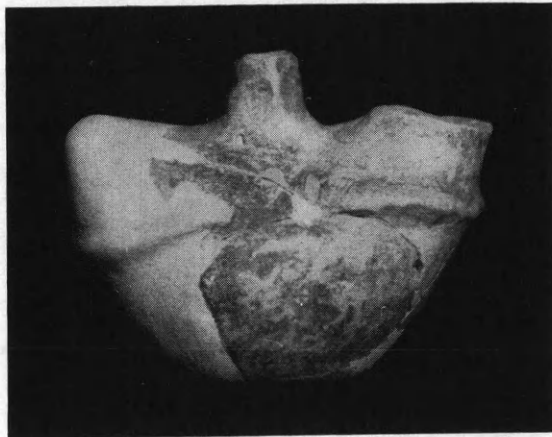
Φαίνεται ὅτι ὁ τάφος περιεῖχε μόνον ἓνα νεκρόν, ὅστις ἔκειτο κατὰ
 τὸ μέσον τοῦ θαλάμου, ὅπου παρετηρήθησαν ὁστᾶ τινα διαλελυμένα
 καὶ καστανὴ ὕλη, πιθανῶς ἐκ ξύλων φορείου, σώζουσα καὶ ἔχνη κυ-
 νῆς χρώσεως. Ἡ κεραμεικὴ ἀποτελεῖ ἐνδιαφέρον σύνολον ἀνήκον εἰς
 τοὺς ΥΜ ΠΙΑ2 χρόνους, ὡς δεικνύει κυρίως ὁ τύπος καὶ ἡ διακό-
 σμησις τοῦ τρίωτου ἀγγείου.

Ἐξ Ἀγίου Μύρωνος (θέσεως Βρύση) περισυνελέγησαν καὶ
 πάλιν ἐφέτος ταφικοὶ πίθοι καὶ λάρνακες τῆς αὐτόθι μινωικῆς νεκρο-
 πόλεως. Τὰ περισυλλεγένητα ἀγγεῖα εἶναι ἐνδιαφέροντα, διότι ἀνή-
 κουν εἰς τὴν προανακτορικὴν περίοδον καὶ διαφωτίζουν τὴν χρονι-
 κὴν διάρκειαν τῶν ταφῶν καὶ τοῦ οἰκισμοῦ. Σημαντικοὶ εἶναι δύο
 ταφικοὶ πίθοι μετὰ γεφυρωτῆς προχύσεως (εἰς ἐξ αὐτῶν με δια-
 κόσμησιν ἀναγλύφων σχοινίων καὶ καταλειβάδων), πρόχοι με
 «ἀποκεκομμένον στόμιον», πλαστικὸν «ὄφθαλμόν» καὶ ἀποφύσεις
 κατὰ τὸ μέσον τῆς σχεδὸν τροπιδωτῆς γάστρας, με ἀμαυράν, κα-
 στανὴν διακόσμησιν ταινιῶν ἢ καταλειβάδων (εἰκ. 234), κύπελλα με
 δισκοειδῆ βάσιν ὁμοιάζοντα πρὸς τὰ ΠΜ II τοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς,
 ἀλλὰ με ἀμαυρὸν ἐπίχρῖσμα, καὶ τινα ἀγγεῖα μικρογραφικά, ἀνα-
 θηματικὰ ἤτοι κυπελλίδια καὶ λοπάδια καὶ εἰς ἀμφορίσκος με ὀρι-
 ζοντίας λαβὰς κατὰ τὸ μέσον τῆς γάστρας, κυρίως δὲ ἐν ἀνθρωπό-
 μορφον ἀγγεῖον εἰς σχῆμα γυναικὸς φερούσης διὰ τῆς ἀριστερᾶς πρό-

χουν (είκ. 235), τοῦ τύπου τοῦ δείγματος ἐκ Κουμάσας (Ξανθουδίδου, Vaulted Tombs, πίν. XIX 4993). Δύο ἀγγεῖα ἐξ ὀφείτου λίθου μικρὰ (ἐν τροπιδωτὸν καὶ ἐν κυλινδρικόν) ἀνευρέθησαν ἐπίσης,

Εἰκ. 234. Προανακτορικά ἀγγεῖα ἐξ Ἁγίου Μύρωνος.

Εἰκ. 235. Ἀνθρωπόμορφον ἀγγεῖον ἐξ Ἁγίου Μύρωνος.

ὡς καὶ τρία κρανία. Πρόκειται περὶ ὁμοιογενοῦς ομάδος, ἣτις ἀνήκει εἰς τὴν μεταβατικὴν φάσιν μεταξύ ΠΜ II καὶ ΜΜ IA, χαρακτηριζομένην καὶ ὡς ΠΜ III.

Ἐξ Ἀρκάδων (Ἀφρατὶ) περισυνελέγησαν διὰ τῆς ἐπιμελη-

τρίας δίδος Λεμπέση πολλά ἀγγεῖα καὶ τινες λύχνοι ὀψίμων ἀρχαϊκῶν χρόνων ἐκ τοῦ χώρου τῶν οἰκιῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀνεσκάφη κτιστὸς ὀρθογώνιος καμαροσκέπαστος τάφος ρωμαϊκῶν χρόνων εἰς Γόρτυνα. Ὁ τάφος ἔχει διαστάσεις 2.85×2.10 καὶ ὕψος 0.98 μ. Ὁ θόλος σχηματίζεται διὰ καλῶς πελεκημένων ὀγκολίθων, οἱ δὲ τοῖχοι καλύπτονται δι' ἀλαβαστρίνων πλακῶν. Ἡ εἴσοδος εἶναι κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν, αἱ δὲ ἄλλαι τρεῖς ἔχουν κόγχας. Ἐκ τοῦ τάφου περισυνελέγησαν ἀγγεῖά τινα καὶ λύχνοι τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.

Ἡ αὐτὴ ἐπιμελήτρια περισυνέλεξεν ἐκ Νιπηδητοῦ (θέσεως Σταυρωμένος) ἐπιτύμβιον στήλην, ὕψους 1.013 μ., ρωμαϊκῶν χρόνων, 2ου ἢ 3ου αἰῶνος μ.Χ. μετ' ἐπιγραφῆς (εἰκ. 236).

Ἡ στήλη ἔχει καὶ χαρακτὰς ἀτέχνους παραστάσεις πυξίδος, καλάθου, κατόπτρου καὶ κτενίου ὡς καὶ διακοσμητικὰ φύλλα κισσοῦ.

Παρὰ τὰς Μοίρας Καινουργίου εἰς θέσιν Τάχηρη ΒΑ. τοῦ χωρίου ἐξηρευνήθη ἀνακαλυφθεῖς κατὰ τύχην ἀποθέτης ἑλληνιστικοῦ ἱεροῦ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, ἀποδώσας τμήματα πηλίνων πολυφώτων, ἀγγείων καὶ εἰδωλίων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἀξιολογώτερον παριστᾷ γυναικὰ ὀρθίαν ἐνδεδυμένην, φέρουσαν ὑψηλὸν πῶλον καὶ κρα-

Κοσοῦτις
Φορτονώτα
α τῆ ἰδία γυν-
αικὶ μνήμη-
ς χάριν

Εἰκ. 236. Ἐπιτύμβιον ἐκ Νιπηδητοῦ.

τοῦσαν διὰ τῶν χειρῶν χοιρίδιον. Τὰ εὐρήματα ὁμοιάζουν πολὺ πρὸς τὰ ἀνακαλυφθέντα τὸ 1909 ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ Χατζιδάκη παρὰ τὴν Γόρτυνα, τὰ ὁποῖα, ὡς πιστεύεται, ἀνήκουν εἰς ἀποθέτην ἱεροῦ τῆς Δήμητρος.

Εἰς Μάταλα ἠρευνήθη σεσυλημένος λαξευτὸς τάφος ρωμαϊκῶν χρόνων. Οὗτος οὐδὲν ἀπέδωκεν. Ἐκ δύο ἄλλων τάφων περι-συνελέγησαν λύχνοι γνωστῶν τύπων τοῦ 1ου καὶ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος.

Ἐκ Χερσονήσου περισυνελέγη μικρὸς κορμὸς Ἀφροδίτης ἐκ μαρ-μάρου, ρωμαϊκῶν χρόνων, ὕψους 0.43 μ., καὶ τινὰ τμήματα δευτε-ρευόντων ἄλλων γλυπτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ, ΣΤΕΡΕΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐξετέλεσε δι' ἰδίων αὐτῆς εἰδικῶν τεχνιτῶν τὰς κάτωθι ἐργασίας ἀναστηλώσεως, στερεώσεως καὶ συντηρήσεως ἀρχαίων.

1. Εἰς τὴν Μονὴν Ὁσ. Λουκᾶ Φωκίδος κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Γεν. Γραμματέως καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ε. Στίκα:

α) Συνεπληρώθη διὰ τοῦ ψηφωτοῦ τῆς Ἑταιρείας Δ. Σκόρδου ὁ κατὰ τὸ 1964, χάριν στερεώσεως τοῦ ἐν τῷ βορείῳ σταυροθολίῳ ψηφιδωτοῦ τῆς Παναγίας ἀριστεροκρατούσης, ἀφαιρηθεὶς χρυσοῦς κάμπος, ἀφεθέντος ἀκαλύπτου μικροῦ μόνον τμήματος αὐτοῦ, ἔνθα εἶχεν ἐμφανισθῆ σημαντικὸν κουφικὸν κεραμοπλαστικὸν κόσμημα (0.19×0.35 μ.) μαρτυροῦν ὅτι ὁ ὀπισθεν τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῖχος ἀνῆκεν εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας. Οὕτω ἡ ψηφιδωτὴ παράστασις τῆς Παναγίας ἀνέκτησε τὴν προτέραν αὐτῆς μορφήν καὶ λάμψιν.

Ἀπομένει ἤδη νὰ ἐπανατοποθετηθῶσι καὶ αἱ κάτωθεν τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς Παναγίας μεγάλαι πλάκες τῆς ὀρθομαρμαρώσεως, αἵτινες ἐκάλυπτον τὴν πρὸ πενταετίας ἀποκαλυφθεῖσαν σημαντικὴν τοιχογραφίαν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Αἱ πλάκες αὗται ὅμως δὲν πρέπει ἐφ' ἐξῆς νὰ εἶναι σταθεραὶ ἀλλὰ, τοποθετούμεναι ἐντὸς ἀφανοῦς μεταλλικοῦ πλαισίου, δίκην θυροφύλλων, νὰ ἀνοίγουν καὶ νὰ κλείουν, ὥστε νὰ δύναται ὁ ἐπισκέπτης νὰ βλέπῃ τὴν τοιχογραφίαν χωρὶς καὶ νὰ ἀπογυμνοῦται ὁ τοῖχος ἀπὸ τὴν ὀρθομαρμάρωσιν αὐτοῦ.

β) Ἐπειδὴ εἰς τὸν αὐτὸν ναὸν εἰσέδουον ὄμβρια ὕδατα ἐκ τοῦ βορείου μέρους τοῦ τρούλλου εἰς τὸ κάτωθεν σταυροθόλιον, ἐπεσκευάσθη καὶ συνεπληρώθη καταλλήλως ἡ φθαρεῖσα τοιχοποιεῖα τῶν παραθύρων τοῦ τρούλλου καὶ ἐκλείσθησαν ὅλοι οἱ ἄρμοι τῆς βορείου πλευρᾶς δι' ἰσχυρᾶς σιμεντοκονίας. Ἐπεσκευάσθη ἐπί-

σης εἶς τινὰ σημεῖα καὶ ἡ κεράμωσις τοῦ καθολικοῦ καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας καὶ ἀντικατεστάθησαν, φθαρεῖσαι ὑπὸ τοῦ παγετῶνος, περὶ τὰς 300 κεράμους τῆς ἀναστηλωθείσης Τραπέζης. Ἐστερεώθη τέλος ἐτοιμόρροπος θόλος παρὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς ἀνοικτῆς στοᾶς τοῦ καθολικοῦ, συνεπληρώθησαν τὰ πεζούλια τῆς μεγάλης λιθίνης ἐξωτερικῆς κλίμακος καὶ ἐκαθαρίσθη ὅλος ὁ περίξ τοῦ ναοῦ χῶρος.

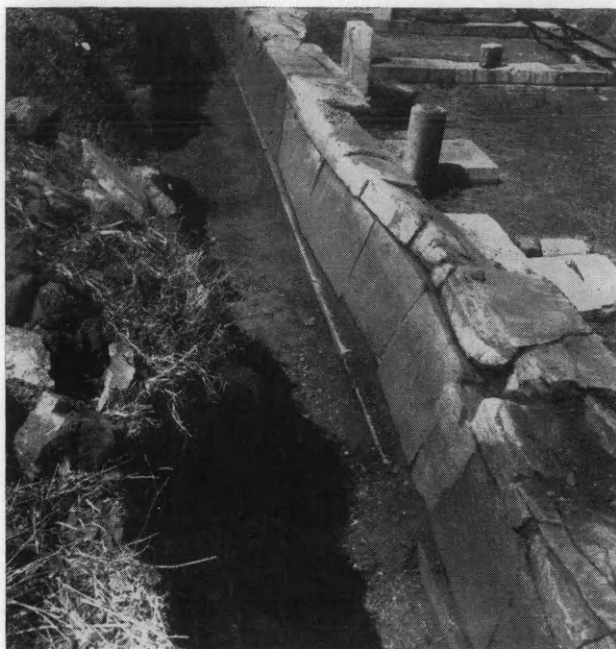
2. Ἐν Ἀμφιπόλει ἐστερεώθησαν διὰ τοῦ ψηφωτοῦ Δ. Σκόρδου καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ ἀρχιτέκτονος Ε. Στίκα τὰ ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1967 ἀποκαλυφθέντα χριστιανικὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα (Ἔργον 1967, σ. 54 κ. ἐξ.).

3. Ἐν Νικοπόλει ὁ αὐτὸς ψηφωτῆς εἰργάσθη εἰς τὴν στερέωσιν τῶν μαρμαροθετημάτων τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς Δ (Ἄσυρμάτου).

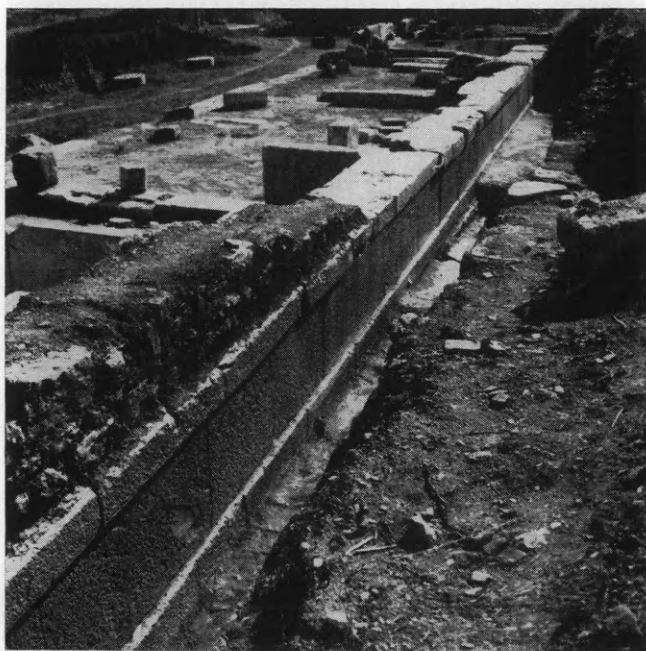
4. Ἐν Ἀθήναις ὁ αὐτὸς ψηφωτῆς ἐστερέωσε ψηφιδωτὰ τινὰ δάπεδα τοῦ ἐντὸς τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ ὡς καὶ ἄλλα τινὰ τμήματα ρωμαϊκῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων.

5. Ἐν Μυστρᾷ ἐστερεώθησαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ ἐπιμελητοῦ Κ. Δαβάρα: ὁ πύργος καὶ ἡ καμάρα εἰσόδου εἰς τὸ κάστρον τοῦ Βιλλαρδουίνου, τμήματα οἰκίας ὑπεράνω τῆς Μονῆς τῆς Παντανάσσης καὶ σποραδικὰ τμήματα τοίχων οἰκιῶν ἀνὰ τὸν χῶρον τοῦ Μυστρᾶ.

6. Ἐν Μεσσηνί διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐταιρείας Χαρ. Σφακιανᾶκη καὶ ὑπὸ τὰς ἐπὶ τόπου ὀδηγίας τοῦ Γεν. Γραμματέως: α) ἀποκατεστάθησαν εἰς τὴν κατακόρυφον αὐτῶν θέσιν οἱ ἀποκλίναντες αὐτῆς ὀρθοστάται τοῦ διαμερίσματος Ν (εἰκ. 237 καὶ 238) τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς. β) Ἀποκατεστάθη δι' ἀναρτήσεως ἀπὸ κρυφίας σιδηρᾶς δοκοῦ τὸ τεθραυσμένον ὑπέρθυρον τῆς ὑπὸ τὸ Σεβάστειον πυλίδος τοῦ ὀπισθίου τοίχου τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς αὐλῆς (εἰκ. 239 καὶ 240). γ) Τοῦ αὐτοῦ τοίχου ἐπανετοποθετήθησαν ἱκανοὶ λίθοι τῆς στέψεως, ὧν ἄλλοι μὲν εἶχον καταπέσει, ἄλλοι δὲ προεκρέμαντο ἐπικινδύνως. Τὴν τελικὴν ὄψιν τοῦ τοίχου δεικνύει ἡ εἰκὼν 114. δ) Εἰς τὸν νεωστὶ ἀποκαλυφθέντα ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς ναὸν ἀνεστηλώθησαν τρία τεμάχια τοῦ κυματιοφόρου τοιχοβάτου

Εικ. 237. Οί ἀποκλίναντες τῆς κατακόρυφου αὐτῶν θέσεως ὀρθοστάται τοῦ διαμερίσματος Ν τῆς «Ἀγορᾶς».

Εικ. 238. Οί ὀρθοστάται τῆς ἀνωτέρω εἰκόνος μετὰ τὴν ἐπαναφορὰν των εἰς τὴν κατακόρυφον θέσιν.

Εικ. 239. Τὸ τεθραυσμένον ὑπερθύρον τῆς ὑπὸ τὸ Σεβάστειον πυλίδος.

Εικ. 240. Ἡ ὑπὸ τὸ Σεβάστειον πυλὶς μετὰ τὴν τελείαν ἀποκάλυψιν αὐτῆς καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ὑπερθύρου της.

τοῦ σηκοῦ, ἐφ' ὧν ἐτοποθετήθησαν δύο ὀρθοστάται (εἰκ. 241). Ἐνεστηλώθησαν ἐπίσης καὶ οἱ ὀρθοστάται τῆς δυτικῆς ἐξέδρας (εἰκ. 242).

Τελευταία σημαντικὴ ἐργασία, ἣτις ἐγένετο ἐφέτος ἐν Μεσσήνῃ, ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου Χ. Σφακιανᾶκη, συμφώνως πρὸς τὴν μελέτην τοῦ Πολ. Μηχανικοῦ Ἄν. Πάστρα, γενομένη ἐπιμε-

Εἰκ. 241. Ἀποψὶς τῆς κρηπίδος τοῦ ναοῦ μετὰ τοῦ ἀναστηλωθέντος κυματιοφόρου τοιχοβάτου καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ὀρθοστατῶν τοῦ σηκοῦ.

λῆς διάνοιξις νέας κοίτης (εἰκ. 243) διὰ τὸν διὰ μέσου τῆς «Ἀγορᾶς» ἄλλοτε διερχόμενον χεῖμαρρον, τοῦ ὁποίου ἐφέτος ἀπεμακρύνθησαν ὅλα τὰ στηρίζοντα αὐτὸν χώματα (βλ. ἀνωτέρω σ. 102). Ἡ νέα αὕτη κοίτη κατεσκευάσθη ὡς εὐρύχωρος χάνδαξ βαίνων δυτι-

κῶς καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἀποχετευτικὸν ἀγωγὸν (εἰκ. 107,ο,ο) εἰς ἀπόστασιν 30 περίπου μ. ἀπ' αὐτοῦ, ἐκτείνεται ὅμως εἰς μῆκος πολὺ μεγαλύτερον ἐκείνου πρὸς τὰ ἀνάπτυξη. Ἡ κατασκευὴ τοῦ νέου χάνδακος ὑπῆρξεν ἐπίπονος, ἀπῆτησε δέ, λόγω τῆς σκληρότητος τοῦ πετρώματος εἰς τὸ ὁποῖον ἠνοιχθη, καὶ τὴν χρησιμοποίησιν ἐκρηκτικῶν ὑλῶν. Εὐτυχῶς ἡ διάνοιξις τοῦ χάνδακος δὲν προσέκρουσεν ἐπὶ ἀρχαίων λειψάνων, πλὴν ἐνὸς ἀκτερίστου, πολὺ μεταγενεστέρου τάφου (βλ. ἀνωτέρω σ. 127 κ. ἐξ.).

Εἰκ. 242. Οἱ ἀναστηλωθέντες ὀρθοστάται τῆς δυτικῆς ἐξέδρας.

Κατὰ τὰς ἐπελθούσας περὶ τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου βροχᾶς ὁ νέος χάνδαξ ἐλειτούργησεν ἄριστα, ἀπάγων ἔξω τῆς «Ἀγορᾶς» ὅλα τὰ ἐκ τῆς ὑπερθεῖν κλιτύος κατερχόμενα ὕδατα, ἅτινα ἄλλοτε κατέκλυζον τοὺς ἀνασκαφέντας χώρους.

7. Ἐν Ἄ ν δ ρ ω ἐκαθαρίσθησαν καὶ συνεκολλήθησαν διὰ τοῦ εἰδικοῦ ἐμπείρου συγκολλητοῦ τῆς Ἑταιρείας Ζ. Κανᾶκη τὰ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ καθηγ. Ἄλ. Καμπίτογλου γενομένων ἀνασκαφῶν τῆς Ζαγορᾶς ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα (βλ. ἀνωτέρω σ. 133 κ. ἐξ.).

8. Ἐν Ὀ λ υ μ π ί α ἀποκατεστάθησαν διὰ τοῦ αὐτοῦ συγκολλητοῦ τὰ ὑπὸ τῆς ὕψης. Χρ. Καρδαρᾶ εὐρεθέντα πῆλινα εἰδώ-

λια, χαλκᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα τῆς ἐν Ψωφίδι ἀνασκαφῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἑρμίνης Ἀφροδίτης (βλ. ἄνωτέρω σ. 86 κ. ἐξ.).

9. Ἐν Θήβαις ὁ αὐτὸς συγκολλητὴς ἐνήργησε τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συγκόλλησιν νεωστὶ εὑρεθεισῶν προϊστορικῶν τοιχογραφιῶν.

Εἰκ. 243. Ὁ ἀνοιχθεὶς εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ διαρρέοντος τὴν «Ἀγορᾶν» χειμάρρου νέος ἀποχετευτικὸς χάνδαξ.

10. Ἐν Θήρᾳ ὁ αὐτὸς συγκολλητὴς εἰργάσθη ἐπὶ πεντάμηνον εἰς τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συγκόλλησιν ἀγγείων καὶ τὴν ἀποκόλλησιν μεγάλου ἀριθμοῦ τοιχογραφιῶν, εὑρεθεισῶν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ καθηγ. Σπ. Μαρινάτου (βλ. ἄνωτέρω σ. 150 κ. ἐξ.).

11. Ἐν Νάξω ὁ αὐτὸς συγκολλητῆς εἰργάσθη εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πηλίνων ἀγγείων μυκηναϊκοῦ τάφου εὐρεθέντος εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ καθ. Ν. Κοντολέοντος.

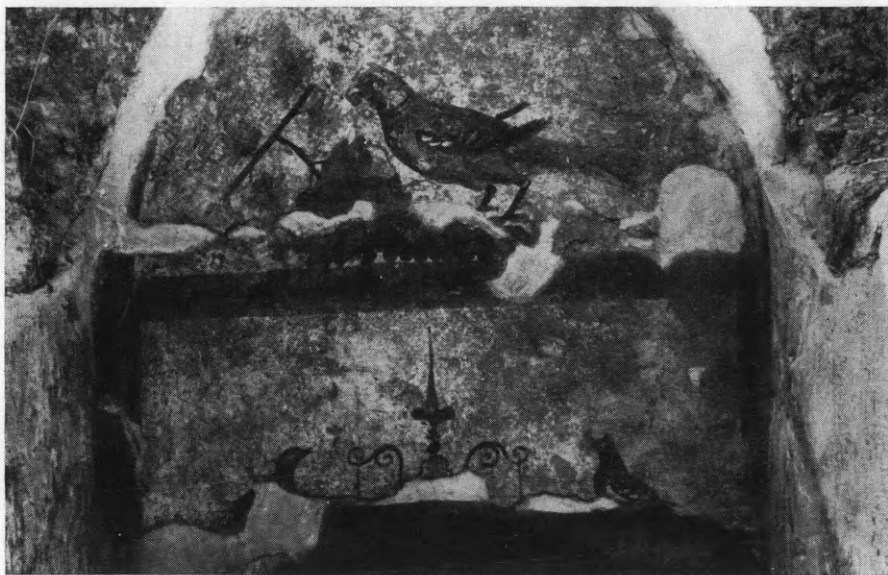
12. Ἐν Ἀρχαίᾳ Κορίνθῳ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία κηδομένη τῶν τοιχογραφιῶν νεκρικῶν τινων θαλάμων, ἀνασκαφέντων κατὰ τὸ 1965 ὑπὸ Σ. Χαριτωνίδη καὶ Δ. Πάλλα, προέβη διὰ τοῦ καθηγ. Δ. Πάλλα εἰς ἀποτείχισιν αὐτῶν — σχετικῶς σπανίων παρ' ἡμῖν — πρὸς διάσωσιν των ἀπὸ βεβαίας φθορᾶς. Οἱ ἐν λόγῳ νεκρικοὶ θάλαμοι ἀνήκοντες εἰς τὸ βόρειον νεκροταφεῖον τῆς ἀρχαίας πόλεως, ὅπερ ἐχρησιμοποιήθη μέχρι καὶ τοῦ βου μ.Χ. αἰῶνος, κεῖνται παρὰ τὴν θέσιν Χελιωτόμυλος. Τὸ ὑπόγειον μὲ τὰς τοιχογραφίας ἀποτελεῖ συγκρότημα τριῶν νεκρικῶν θαλάμων: δύο τύπου περιστερεῶνος (columbarium) καὶ ἑνός, τοῦ μεσαίου, τύπου ἀπλῆς ἐπικλινούσας καμάρας ἀποληγούσης εἰς φωταγωγόν (εἰκ. 244). Ἡ καμάρα στεγάζει λαξευτὸν κιβωτιόσχημον τάφον (εἰκ. 246). Καὶ οἱ τρεῖς θάλαμοι εἶναι προσιτοὶ ἐκ τοῦ πρώτου μέσῳ βαθμιδωτῆς καθόδου. Τοῦ πρώτου θαλάμου ἡ ὄροφὴ εἶχε καταπέσει. Αἱ τοιχογραφίαι διεσώθησαν μόνον εἰς τὸν δρόμον τοῦ πρώτου θαλάμου καὶ εἰς τὸν καμαρωτόν. Ἡ βαθμιδωτὴ κάθοδος ἐκοσμεῖτο κατὰ τὰ ἑκατέρωθεν τοιχώματα δι' ἀνθοπλασμάτων, κατὰ δὲ τὸ ὑπεράνω τῆς εἰσόδου τύμπανον διὰ δύο πτηνῶν ἀντωνῶν ἑκατέρωθεν λυχνίας καὶ ὑψηλότερον διὰ παραστάσεως πτηνοῦ ραμφίζοντος σταφυλῆν, Διονυσιακῆς ἀλληγορίας μεταθανατίου μακαριότητος (εἰκ. 245). Ἡ τεχνοτροπία τῆς ἐν λόγῳ τοιχογραφίας ὀδηγεῖ τὸ ἀργότερον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Ὁ καμαρωτὸς θάλαμος διέσωσε σχεδὸν ὀλόκληρον τὸν γραπτὸν του διάκοσμον, πλὴν μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν καὶ τῶν κάτω τῆς καμάρας μερῶν τῆς ἐτέρας τῶν μακρῶν πλευρῶν. Διάζωμα εἰς τὸ ὕψος τῆς γεννήσεως τῆς καμάρας χωρίζει τὸ διακοσμητικὸν πρόγραμμα εἰς δύο ἐνότητες. Ἄνω τοῦ διαζώματος μέγα ἀνθέμιον καὶ ἑκατέρωθεν μικρὰ πτηνά καὶ αὐτοτελεῖς κατὰ τὸν τύπον τοῦ «ἀσαρώτου οἴκου» (εἰκ. 247) κλάδοι μὲ ἄνθη καὶ καρπούς καὶ ἄλλα πτηνά. Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς καμάρας συμπλεκόμενοι ἀνθοπλόκαμοι, κατὰ μῆκος δ' αὐτῆς πτηνὸν ραμφίζον σταφυλῆν. Κάτω τοῦ διαζώματος πιθανῶς ἐνδύματα, κίστη καὶ σαν-

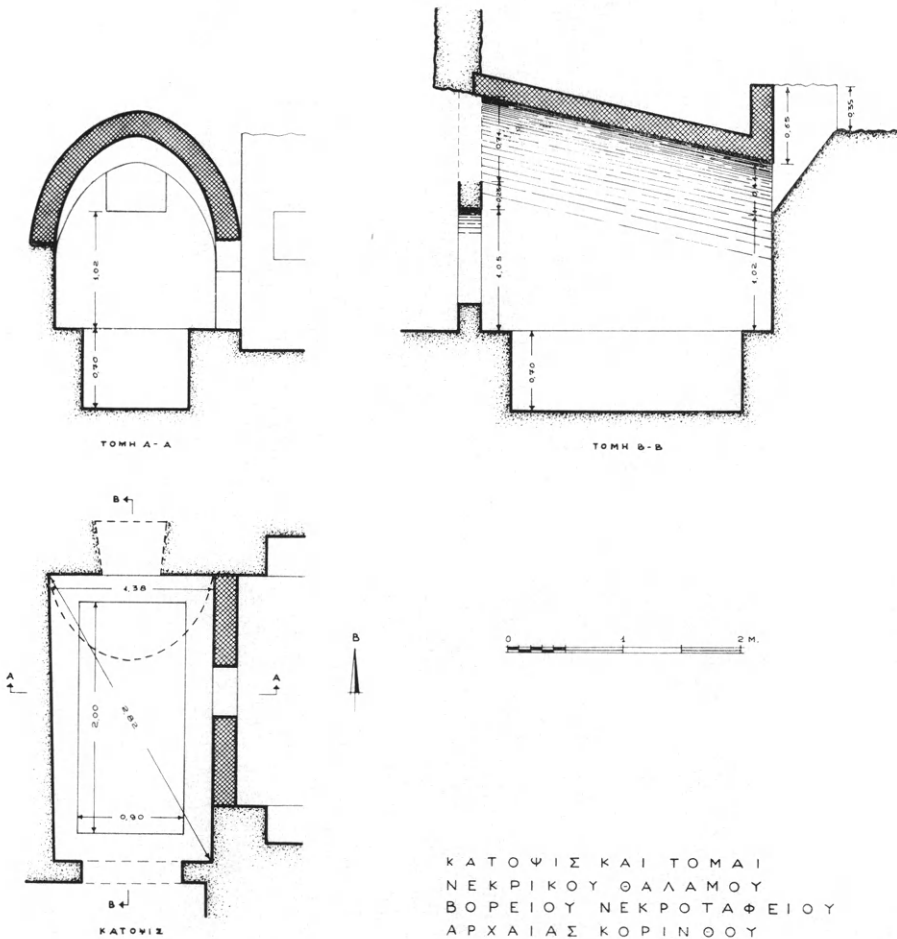

Εικ. 244. Συγκρότημα νεκρικῶν θαλάμων, φωταγωγός και βαθμιδωτός δρόμος (ἀπὸ Β.).

Εικ. 245. Τοιχογραφία τυμπάνου ὑπεράνω τῆς εἰσόδου.

δάλια (εἰκ. 248) — εἰς τὴν μακρὰν πλευρὰν — καὶ πιθανῶς θυμιατήριον, βωμὸς καὶ περιρραντήριον εἰς τὴν στενὴν πλευρὰν. Αἱ τοιχογραφίαι τῆς στενῆς πλευρᾶς καὶ αἱ κάτω τοῦ διαζώματος

Εἰκ. 246.

τῆς μακρᾶς πλευρᾶς φαίνονται σύγχρονοι πρὸς τὰς τοῦ πρώτου θαλάμου, ἐνῶ αἱ τοιχογραφίαι τῶν καμπύλων ἐπιφανειῶν μὲ ἐλευθέραν ἐντυπωσιοθηρικὴν τεχνοτροπίαν, ἀνήκουν εἰς τὸν προχωρημένον 3ον ἢ εἰς τὸν 4ον αἰῶνα. Ἀποτειχισθεῖσαι ὅλαι αἱ τοιχο-

Είχ. 247. Τοιχογραφία καμάρας (ἀνατολική πλευρά παρά την εἴσοδον).

Είχ. 248. Τοιχογραφία δυτικοῦ τοίχου. Λεπτομέρεια.

γραφίαι ἐκομίσθησαν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις (Βυζαντινὸν Μουσεῖον) Κεντρικὸν Ἐργαστήριον Συντηρήσεως πρὸς περαιτέρω ἐπεξεργασίαν.

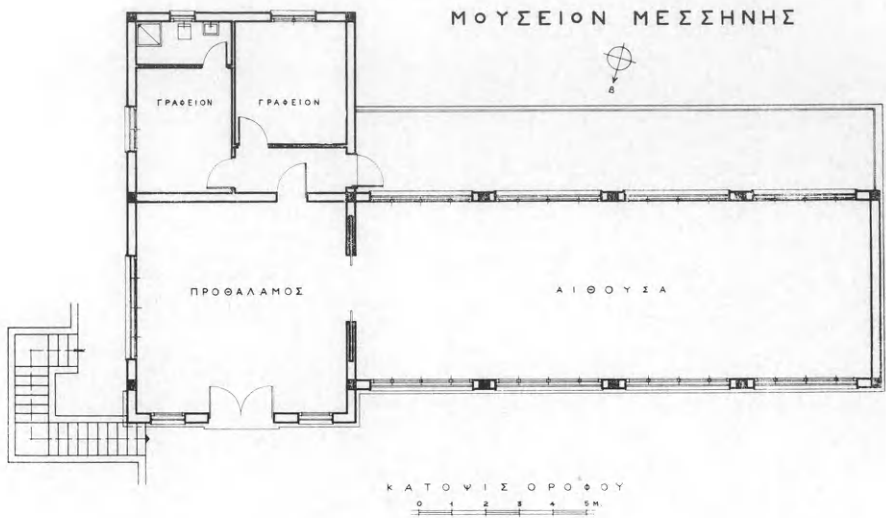
13. Εἰς τὴν Λευκάδα συνεχίσθησαν καὶ ἐπερατώθησαν διὰ συνεργείου τοῦ Κεντρικοῦ Ἐργαστηρίου Συντηρήσεως ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ καθηγ. Δ. Πάλλα αἱ ἐργασίαι ἀποτειχίσεως τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Ὀδηγητρίας. Ἄπαντα τὰ ἀποτειχισθέντα τμήματα ἐκομίσθησαν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Κεντρικὸν Ἐργαστήριον πρὸς περαιτέρω ἐπεξεργασίαν.

14. Ἐν Κρήτῃ ἐγένετο διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐταιρείας Χ. Σφακιανάκη ἡ περίφραξις τῶν βασιλικῶν Ἀγ. Νικολάου καὶ Καστρὶου Χερσονήσου.

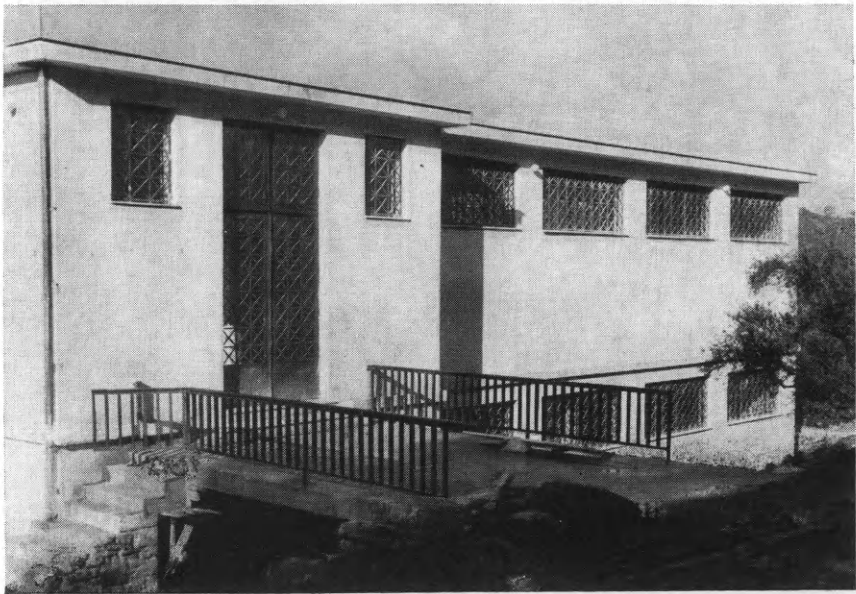
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΝΕΓΕΡΣΕΩΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Ἡ πέρυσιν ἀρξάμενη, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, οἰκοδομὴ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Μεσσήνης συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου καὶ ἐντεῦθεν (εἰκ. 249). Ὁ πέρυσι κατασκευασθεὶς ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος σκελετὸς (Ἔργον 1968, εἰκ. 165, 167, 168) συνεπληρώθη ἐφέτος διὰ τῶν σχετικῶν τοιχωμάτων καὶ χωρισμάτων, ὡς καὶ διὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν κονιαμάτων. Κατεσκευάσθησαν ἐπίσης τὰ εἰδικοῦ τύπου χιαστὰ σιδηρᾶ κιγκλιδώματα τῶν παραθύρων, τῆς ἐξωθύρας καὶ τῆς αἰθούσης ἐκθέσεως ὡς καὶ τὰ ἐκ μωσαϊκοῦ δάπεδα τῶν αἰθουσῶν ἐκθέσεως τοῦ ἄνω ὀρόφου καὶ τοῦ ἰσογείου, ἔνθα αἱ ἀποθήκαι τῶν δευτερευόντων ἀρχαίων καὶ τὰ ἐργαστήρια, αἱ ἠλεκτρικαὶ καὶ αἱ ὑδραυλικαὶ ἐγκαταστάσεις καὶ τέλος ἡ ἐξωτερικὴ λιθίνη ἐπικαμπῆς κλιμαξ ἐπικοινωνίας πρὸς τὸ ἰσόγειον καὶ τὴν αὐλήν. Κατεσκευάσθη ἐπίσης ἐφέτος καὶ ἡ ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος γέφυρα, ἡ ἐνοῦσα τὴν εἴσοδον τοῦ Μουσείου πρὸς τὸν δημόσιον δρόμον (εἰκ. 250). Δὲν ὑπολείπεται πλέον εἰμὴ ἡ διαμόρφωσις τῆς στέγης καὶ ἡ το-

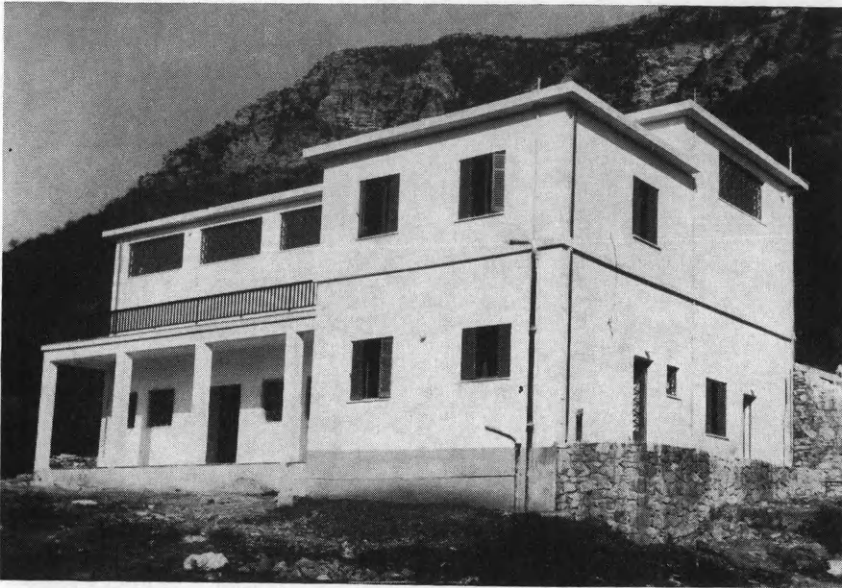
Εἰκ. 249. Κάτοψις τοῦ Μουσείου Μεσσήνης.

Εἰκ. 250. Βόρειος πλευρὰ εἰσόδου τοῦ Μουσείου Μεσσήνης ὁρωμένη ἀπὸ τῆς δημοσίας ὁδοῦ πρὸς ἣν ἐνοῦται διὰ γεφύρας.

ποθέτησις τῶν ὑαλοπινάκων, οἱ ἐσωτερικοὶ χρωματισμοὶ καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν ἀρχαίων εἰς τὰς αἰθούσας ἐκθέσεων.

Αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες δεικνύουν ἡ μὲν ὑπ' ἀριθ. 250 ἄποψιν

Εἰκ. 251. Ἐπιθεώρηση τοῦ Μουσείου Μεσσήνης ἀπὸ τῆς πρὸς Νότον ἀκτῆς αὐτοῦ.

Εἰκ. 252. Ἐπιθεώρηση τοῦ Μουσείου Μεσσήνης ἀπὸ τῆς ἀκτῆς αὐτοῦ.

τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Μουσείου ἀπὸ τοῦ δρόμου προσπελάσεως,
αἱ δὲ ὑπ' ἀριθμὸν 251 καὶ 252 ἀπὸ τῆς ἀκτῆς. Εἰς τὰς τελευταίας

ταύτας ἐμφαίνεται καὶ ἡ πρὸ τῆς αἰθούσης τῶν δευτερευόντων ἀρχαίων καὶ τῶν ἐργαστηρίων στοά.

Τὰς ἐργασίας οἰκοδομῆς ἐπέβλεψεν, ἐντολῇ τοῦ Συμβουλίου, ἄνευ ἀμοιβῆς ὁ ἀρχιτέκτων κ. Ε. Στίκας, ἐξετέλεσε δὲ δι' αὐτεπιστάσεως, ἐργασθεὶς μετὰ παραδειγματικοῦ ζήλου καὶ αὐταπαρνήσεως, ὁ ἰκανώτατος ἀρχιτεχνίτης τῆς Ἑταιρείας Χαρ. Σφακιανάκης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

Δι' ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν διέθεσεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰ κάτωθι ποσά:

- α) Δι' ἐξαγορὰν ἀγρῶν εἰς Θήραν δρχ. 156.074 καὶ
- β) Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ εἰς ἀρχαίαν Μεσσήνην δρχ. 45.000.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρᾶσις τῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη ἐντατικῇ καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1969 ἐποπτεία τοῦ Γ. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, τοῦ Ἀντιπροέδρου καθηγ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς πτυχιούχου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δ. Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου Γραφείου Δημοσιευμάτων. Ἴδου δὲ εἰς τί συνίσταται αὕτη:

- α) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῶν ΠΑΕ 1967.
- β) Περαιοῦται ἡ ἐκτύπωσις τοῦ τόμου τῶν ΠΑΕ 1968.
- γ) Ἐπερατώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῆς ΑΕ 1968.

δ) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῆς ΑΕ 1969.

ε) Ἐξετυπώθησαν καὶ ἐκυκλοφορήθησαν τὰ δύο περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Θήρας κατὰ τὰ ἔτη 1968 καὶ 1969 τεύχη τοῦ καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου.

στ') Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίον τοῦ Ἀντωνίου Ζώη, Προβλήματα χρονολογίας τῆς μινωικῆς κεραμεικῆς — Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια.

ζ) Ἐξετυπώθησαν οἱ δύο ἐκ τῶν τριῶν τόμων τοῦ βιβλίου τοῦ Σπ. Ἰακωβίδου, Περαιτή, ἦτοι: τόμος Α', Οἱ τάφοι καὶ τὰ εὐρήματα, ἀποτελούμενος ἐκ 471 σελίδων, καὶ ὁ τόμος Γ' (πίνακες), ἀποτελούμενος ἐξ 190 πινάκων καὶ 38 σελίδων κειμένου.

η) Περαιτοῦται ἡ ἐκτύπωσις καὶ θὰ κυκλοφορήθῃ ἐντὸς ὀλίγου τὸ βιβλίον τοῦ ἀρχιτέκτονος Εὐσταθίου Στίκα, Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος.

θ) Ἦρχισεν ἡ προεργασία διὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ βιβλίου τῆς ὑφηγητρίας Χρυσούλας Καρδαρά περὶ τῶν λαξευτῶν μυκηναϊκῶν τάφων τῆς Νάξου.

ι) Ἦρχισεν ἐπίσης ἡ προεργασία διὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῶν διατριβῶν α) τῶν ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων Θ. Καράγιωργα καὶ Θ. Σπυροπούλου, β) τῶν πτυχιούχων τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἐφης Σακελλαράκη καὶ Δ. Διαμαντούρου.

ια) Ἐγένετο φωτογραφικὴ ἀναπαραγωγή τῶν τόμων τῆς ΑΕ 1898 - 1899.

ιβ) Ἐξετυπώθη τὸ ἀνά χειρας τεῦχος τοῦ Ἔργου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ 1969.

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἔδαπάνησεν ἡ Ἐταιρεία τὸ ποσὸν τοῦ 1.333.701 δραχμῶν.

Κατὰ τὸ 1969 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἐταιρείας τόμοι ἐν ὄλῳ 707, ἐξ ὧν 567 δι' ἀγορᾶς, 107 δι' ἀνταλλαγῆς καὶ 33 ἐκ δωρεᾶς.

Ἦλθεν ἐπίσης ἀρωγὸς ἡ Ἐταιρεία α) εἰς τὸν ἔφορον Ἀρχαιοτήτων Γρηγόριον Κωνσταντινόπουλον διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 5.000

δραχμῶν πρὸς ἐπίσκεψιν Μουσείων καὶ ἀρχαιολογικῶν χώρων τοῦ Ἐσωτερικοῦ καὶ β) εἰς τὸν ἐπιμελητὴν Ἀρχαιοτήτων Ἰωάννην Σακελλαράκην διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 4.000 δρχ. πρὸς ἐπίσκεψιν Μουσείων τοῦ Ἐξωτερικοῦ.

Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ἡ Ἐταιρεία διὰ ποσοῦ 190.000 τὴν ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν τῶν ἐξῆς συγγενῶν Ἰδρυμάτων: Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας, Λαογραφικῆς Ἐταιρείας, Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, Θρακικοῦ Κέντρου, Ἐταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν, Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἐταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν καὶ Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν.

Ἐπροχώρησεν ἐκ παραλλήλου δι' εἰδικῶν ἐκτάκτων βοηθῶν α) ἡ εὐρετηρίωσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, β) ἡ σύνταξις τοῦ Λεξικοῦ τῶν ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν ὄρων (Π = 735 λήμματα, Ρ = 28 λήμματα, Σ = 420 λήμματα καὶ Τ = 320 λήμματα) καὶ γ) ἡ τῆς Βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν Ἑλλάδος, δαπανηθέντος δι' ἀποζημίωσιν τῶν ἀνωτέρω βοηθῶν ποσοῦ δρχ. 222.795.

Τέλος ἡ Ἐταιρεία ἀντιπροσωπεύθη διὰ τοῦ Ἀντιπροέδρου αὐτῆς καθηγητοῦ κ. Ν. Κοντολέοντος εἰς τὸ ἐν Βόννη συγκροτηθὲν 5ον Διεθνὲς Συνέδριον Κλασσικῶν Σπουδῶν τῆς F.I.E.C.

Ἡ σχετικὴ δαπάνη ἀνῆλθεν εἰς δρχ. 17.786.

Προσθέτομεν ἀκόμη, ὅτι ἡ Ἀρχ. Ἐταιρεία προσέλαβεν ἀπὸ 1ης Ὀκτωβρίου 1969 ἐπὶ συμβάσει, ὡς σχεδιαστὴν τὸν κ. Εὐάγγελον Ὀλύμπιον.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Πρόλογος	3 - 4
Α'. 'Ανασκαφαί	
1. Τανάγρα	5 - 11
2. Φθιώτιδες Θῆβαι (Νέα 'Αγχιάλος)	11 - 19
3. Δωδώνη	19 - 28
4. Νάουσα	28 - 29
5. Μικρά Πρέσπα	29 - 38
6. Φίλιπποι	38 - 49
7. 'Αμφίπολις	49 - 68
8. Μεσημβρία	69 - 79
9. 'Ηλις	80 - 85
10. Γορτυνία	86 - 90
11. Μεθώνη	91 - 97
12. Μεσσήνη	97 - 132
13. 'Ανδρος	133 - 141
14. Νάξος	141 - 150
15. Θήρα ('Ακρωτήρι)	150 - 164
16. Θήρα (Σελλάδα)	164 - 172
17. Κρήτη (Ζάκρος)	172 - 190
18. Κρήτη (περισυλλογαί ἀρχαίων)	190 - 195
Β'. 'Αναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων	
1. 'Όσιος Λουκάς Φωκίδος	196 - 197
2. 'Αμφίπολις	197
3. Νικόπολις	197
4. 'Αθήναι	197
5. Μυστράς	197
6. Μεσσήνη	197 - 201
7. 'Ανδρος	201
8. 'Ολυμπία	201 - 202
9. Θῆβαι	202
10. Θήρα ('Ακρωτήρι)	202

	Σελίς
11. Νάξος	203
12. Ἀρχαία Κόρινθος	203 - 207
13. Λευκάς	207
14. Κρήτη	207
Γ'. Ἐργασίαι εἰς Μουσεῖα	207 - 210
Δ'. Ἀπαλλοτριώσεις ἀκινήτων	210
Ε'. Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δράσις	210 - 212

Συμφώνως τῷ νόμῳ

Ἐκδότης: Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, Πανεπιστημίου 22.

Διευθυνταὶ Τυπογραφείου:

Θεοφάνης Κωνσταντινίδης, Ἀσπασίας 104, Χολαργός,

Κωνσταντῖνος Μιχαλᾶς, Ἐλευθερίου Βενιζέλου 25, Ἀμαρούσιον.

Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ & Κ. ΜΙΧΑΛΑΣ Ο. Ε.

Στοά Πεσμαζόγλου — Αθήναι

Τηλ. 224-268 — 230-595

